

CÂNTAREA ROMÂNIEI ȘI ALTELE

Alecu Russo

Pașopt

SCRIPTORIUM

CÂNTAREA ROMÂNIEI ȘI ALTELE

Colecția Pașopt

CÂNTAREA ROMÂNIEI ȘI ALTELE

Alecu Russo

Pașopt
SCRIPTORIUM

© Scriptorium. Toate drepturile rezervate.
Produs luni, 08 mai 2017 din revizia 7.
Sursa: <http://ro.wikisource.org>

Cântarea României

Dacă dușmanul vostru va cere legăminte rușinoase de la voi, atuncea mai bine muriți prin sabia lui, decât să fiți privitori împilării și ticăloșiei țării voastre. Domnul părinților voștri însă se va îndura de lacrimile slugilor sale și va ridica dintre voi pe cineva, care va așeza iarăși pe urmașii voștri în volnicia și puterea de mai înainte.

(Cronică moldovenească)

1

Domnul Dumnezeuul părinților noștri înduratu-s-a de lacrimile tale, norod nemângâiat, înduratu-s-a de durerea plămâilor tale, țara mea?.. Nu ești îndestul de smerită, îndestul de sfâșiată? Văduvă de feciorii cei viteji, plângi fără încetare pe mormintele lor, precum plâng și jelesc femeile despletite pe sicriul mut al soților!

2

Neamurile auziră țipătul chinurii tale; pământul se mișcă.
Dumnezeu numai să nu-l fi auzit?.. Răzbunătorul prevestit nu s-a născut oare?

3

Care e mai mândră decât tine între toate țările semănate
de Domnul pe pământ? care alta se împodobește în zilele
de vară cu flori mai frumoase, cu grâne mai bogate?

4

Verzi sunt dealurile tale, frumoase pădurile și dumbrăvile
spânzurate de coastele dealurilor, limpede și senin cerul
tău; munții se înalță trufași în văzduh; râurile, ca brâie
pestrite, ocolesc câmpurile; nopțile tale încântă auzul, ziua
farmecă văzutul... Pentru ce zâmbetul tău e așa de amar,
mândra mea țară?...

5

Pe câmpiile Tenechiei răsărit-au florile?... Nu au răsărit
florile, sunt turmele multe și frumoase ce pasc văile tale;
soarele înrodește brazda; mâna Domnului te-a bucurat
cu bunuri felurite, cu pomete și cu flori, cu avuție și cu
frumusețe... Pentru ce gemi și ții, țară bogată?...

6

Dunărea bătrână, biruită de părinții tăi, îți sărută poala și
îți aduce avuții din ținuturile de unde soarele răsare și de
unde soarele apune; vulturul din văzduh caută la tine ca

2

la pământul său de naștere; râurile cele frumoase și spumegoase, pâraiele cele repezi și sălbatică caută neîncetat lauda ta... O, țară falnică ca nici una, pentru ce fața ți-e îmbrobodită?

7

Nu ești frumoasă, nu ești înavuțită?... N-ai feciori mulți care te iubesc? N-ai cartea de vitejie a trecutului și viitorul înaintea ta... pentru ce curg lacrimile tale?..

8

Pentru ce tresari? trupul ți se topește de slăbiciune, și inima ți se frământă cu iuteală... citit-ai oare în cartea ur-sitei?... Aerul mișcă tulburat... vântul dogorăște... Îngerul pieirii arătat-ți-s-a? Noaptea tale sunt reci, visurile tulburate ca valurile mării bătute de furtună... ce-ți prevestesc?

9

Privește, de la miazăzi la miazănoapte, popoarele își ridică capul... gândirea se ivește luminoasă pe deasupra întunericului... Gândirea, duhul dumnezeiesc ce zidește, și credința ce dă viață... lumea veche se prăvălește, și pe ale ei dărmături slobozenia se înalță... Deșteaptă-te!

10

Mucenicii sângelui tău n-au zis oare: „și Domnul va scula pe unul dintre voi, care va așeza pe urmașii voștri iarăși în volnicia și puterea lor?..” Uitat-ai sângele ce curge prin vinele feciorilor tăi?.. Mult erai mândră odinioară, când strigai „ura” în bătai?.. pieptul tău era tare ca de oțel, paloșul

se tocea pe dânsul... soarele se întuneca de norii de pulbere
ce ridicau războinicii tăi.

11

Poporul tău era îndrăzneț ca vulturul, războinic și trufaș ca
taurul neînjugat... Rămasu-ți-a oare numai umbra puterii
și aducerea-aminte a vitejiei tale?..

12

Cum a slăbit pieptul tău de oțel?.. mâna ta cea tare cade
de oboseală... și moleșirea a intrat în lăcașul voinicilor!.

13

În vremea veche... de demult, demult... cerul era limpede...
soarele strălucea ca un fecior tânăr... câmpii frumoase,
împrejurate de munți verzi, se întindeau mai mult decât
putea prinde ochiul... păduri tinere umbreau dealurile...
turmele s-auzeau mugind de departe... și armăsarii neche-
zau, jucându-se prin rariște... pe o pajiște verde sloboze-
nia, copilă bălăioară cu cosițe lungi și aurite, se juca cu un
arc destins. Ferice de oamenii din câmpie, ferice de cei de
la munte!.. Era vremea atuncea, când tot omul trăia fără
stăpân și umbla mândru, fără să-și plece capul la alt om;
când umbra văilor, pământul și aerul cerului erau deschiși
tuturora; iar viața se trecea lină ca un vis; și când ajungeau
pe om nevoile bătrâneților și moartea, el se ducea, zicând:
„mi-am trăit zilele”, și era sigur că viața lui se va prelungi
în copiii și moștenirea lui...

Dar iată aerul se tulbură... cerul cel limpede se îmbrobodește
cu nori întunecoși... un nor de praf învăluie câmpia și as-

cunde munții... se aud vaiete... dobitoacele se învârtesc, cum se învârtesc în nopțile vijelioase, când lupii urlă în păduri... caii nechează jalnic... mulțime de glasuri se aud strigând... vădesc când primejdie, când nădejde, izbândă, când pierdere, turbare, deznădăjduire; vântul suflă și norul se împrăstie puțin... Doamne, fă-ți milă!.. Se vede amestecul unei bătălii!.. Cei ce au năvălit sunt îmbrăcați în fier... săgeata alunecă pe pavăză, și paloșul cu două ascuțite taie în carne vie... dar piepturile goale stau împotriva... se luptă cu furie... se plec sabiei... inimile slăbesc... fug... țara slobodă a pierit!.. stați... izbânda-i în mâna Domnului... arcul se întinde din nou... luptătorii se amestecă și se izbesc... piepturile goale de pavezele... capetele descoperite de coifurile...

Departe pe câmpie se văd arcuri zdrobite, fâșii de steaguri, apoi un coșciug focul jertfei se înalță în văzduh... învinși și învingători cad în genunchi, și la lumina flăcării își dau dreapta și se iau în brațe... fii cu inimă bună... țară binecuvântată... Tu fuseși altarul rudirii crivățului cu pustia, a bărbăției cu mintea, a slobozeniei cu puterea. Din această rudire frământată cu sânge și sfințită prin foc se naște un popor nou.

Astfel povestesc bătrânii.

Orașele se întemeiază și se înfrumusețează din nou... oamenii cresc în îndestulare și se înmulțesc ca nisipul mării... pământul se acoperă cu holde aurite... volnicia domnește ca mai înainte, dar nu acea volnicie pruncă, floare plăpândă a pustietății, ci slobozenia cea bărbată și luminoasă, sau puternică și cu rădăcina țeapănă și adânc înfiptă în

pământ... sabia, acum nefolositoare, a războinicului stă în coliba sa spânzurată... femeile zâmbesc dulce la pruncii lor... chipul zbârcit al bătrânilor se întinde de bucurie... pacea aduce legea care chizășuiește, iar nu asuprește... legea, rod al slobozeniei... legea care apără pe cel slobod de nedreptate și nu apasă pe sârmanul în folosul bogatului... și multă vreme erau numai oameni fericiți, deși se aflau bogați și mai săraci... căci nelegiuirea nu era cunoscută; și cei bogați, și cei mai tari nu făceau ei singuri legea, după cum le venea lor mai bine, și nu puteau călca dreptul altuia, și junii ziceau, închinându-se către bătrâni: „cinste fie părinților noștri, care s-au luptat vitejește și ne-au lăsat de moștenire moșie și slobozenie”.

15

Cel ce nu cunoaște nevoia legii nu cunoaște ce e slobozenia, căci nu poate fi slobozenie fără lege... și acel ce nu se ține de duhul legii se leapădă de slobozenie.

16

Pământ chinuit, te-a iubit legea... când te va ierta Domnul? Da.

17

Slobozenia e îndoită: cea dinlăuntru și cea dinafară... ele sunt surori, una fără alta nu pot trăi... slobozenia dinafară este neatârhnarea moșiei, în care naștem și care ne hrănește, moșia de la care tragem numele nostru și dreptul de om, de sub biruirea oricărei alte țări și împărății. Pentru sângele ce ne dă, suntem datori cu sângele nos-

tru. Pentru aceasta au fost bătăliile neamului nostru și a neamurilor, bătăliile cele vestite, scrise cu movile și mănăstiri pe șesuri și pe dealuri. Slobozenia dinlăuntru este legea, icoana dreptății dumnezeiești, legea așezată prin învoirea tuturor și la care toți deopotrivă se supun. Acolo unde nu e lege, nu e nici slobozenie, și acolo unde legea e numai pentru unii și ceilalți sunt scutiți de sub ascultarea ei, slobozenia a pierit... și fericirea e stinsă... căci atuncea asuprirea, nevoile, necazurile și sărăcia izvorăsc în lume: atuncea lumea se împarte în săraci și bogați, în stăpâni și robi, flămânzi și îmbuibăți... atuncea lumea stă în cumpană de pieire... căci dreptatea dumnezeiască e vecinică; ea urăște și blestemă pe omul și pe neamul ce alunecă în calea nedreptății... Străbunii noștri au fost blestemați de Domnul pentru strâmbătățile lor, și blestemul a trecut din neam în neam până în zilele noastre... privegheați asupra-vă ca la candela ce arde, ca nu copiii voștri și copiii copiilor voștri să zică de voi: blestem asupra părinților noștri, care au făcut strâmbătate!.. strâmbătatea izvorăște din siluire, din pizmă, din jefuire și din neștiință... legea dreptății e frăția, și ce frăție poate fi între uliu și prada lui, între răpitul și răpitor, între dreptul și nedreptul?.. până când mai puteți, voi, cei ce ați călcat dreptatea, grăbiți a intra în calea Domnului, căci va sosi ziua izbândirii, ziua când vrabia se va lupta cu uliul și-l va birui... și într-adevăr, zic vouă, acea zi s-a apropiat.

Tot lucrul lasă sămânța sa prin care din nou se naște: din tulpina bătrână și putredă a fagului încolțesc vlăstare tinere și vioae; așa (și) din robie se naște slobozenia, din neorânduială (iese rânduială) ... jugul aduce mântuirea,

precum furtuna liniștea... Ridică capul, țară bântuită de vijeliile lumii, țară legată de jugul durerii!..

19

Furtuna mântuirii strașnică are să fie... aveți grijă de ziua aceea, și grăbiți-vă a vă îndrepta din vreme. Târziu va fi atunci a plânge și a se căi; căci suferința îndelungată împietrește inima omului și ucide mila și o smulge dintr-însa... Cei mari și puternici au toate zilele spre a se îngrașa din asupririle creștinilor... Norodul are un ceas numai, un ceas în care își izbândește, și cu acest ceas răscumpără veacuri de chinuri... Deșteptați-vă... că vine groaza... n-ați auzit prin somn țipetele și vaietele megieșilor?... blestemele văduvelor sărace, sudoarea oamenilor aruncată ca pleava, hrana sărmanilor mistuită, moștenirea copiilor răpită, adunate la un loc cresc furtuna omenească și iutesc răsplata cumplită a dreptății Domnului. Cei ce prin siluire fac nelegiuiri, prin siluire pier... și sabia Domnului e în mâna norodului... și sabia atunci mănâncă carne și nu cruță pe nimene, de la sugătorul până la cel desăvârșit bătrân. Și sângele curge ca un izvor, căci sângele îmbată mintea, ca spirtul și ca vinul... și în acea zi se vor auzi mai multe vaiete de cum s-au auzit de când lumea... și sângele vărsat va cădea peste capul celor ce fac strâmbătate și își spală mâinile, peste capul celor ce zic acum: nu este dreptate dumnezeiască... care precupesc dreptul văduvei și vând cugetul lor și sângele fraților lor.

20

Lumea întreagă are tot o poveste... strâmbătatea care se lăcomește la bunul altuia, și sărmanul care sfarmă funia

ce – l strânge; grea e strîmbătatea... și răsplata ei cumplită este!...

21

Și era viața dulce și pacinică... sub aripile slobozeniei legea înflorea... toți fiii țării trăiau în bine, căci unirea și dragostea domneau cu ei... bogatul ajuta pe sărman; sărmanul nu pizmuia pe bogat... fiecare om avea dreptul său și era moștean în țara sa... legea era dreaptă și tare; ea nimicea înlăuntru pe cei cu inima vicleană, și era un zid de apărare de către dușmanul dinafară... fruntea ta, o țară mult dragă, nu se pleca atunci rușinoasă înaintea străinilor, și, când grăiai, glasul tău se auzea de departe... numele străinilor nu te îngrozea și, deși ziceau între ei: „hai să punem în fiare pe feciorii vulturilor și să domnim asupra lor... căci noi suntem tari și mai mulți la număr... și turmele lor vor fi ale noastre... vom necinsti femeile și fetele lor... și vom batjocori perii cărunți ai bătrânilor lor". Dar tu râdeai de laudele sălbaticilor... că vulturii aveau aripi și cângi tari... când cătai la dâșii, ei piereau precum piere un nor de grauri, când vulturul se leagănă prin văzduh... greu era de a răpune feciorii tăi. Fiecare om era slobod și plătea cât o sută de oameni, căci se lupta pentru dânsul... slobozenia însutește puterea... numai cei mișei și cei răi țin cu străinii și cu apăsătorii...

22

Vântul de la miazănoapte bate cu furie... cerul se întunecă... pământul se cutremură... În patru unghiuri ale lumii se văd înălțându-se stâlpi de flacără învăluită în nori de fum... se aud armăsarii nechezând, turmele mugind,

zgomote de care și o larmă îngrozitoare de glasuri de tot felul; limbile se amestecă și oamenii nu se mai pot înțelege... popoarele se grămădesc și se îndeasă unele peste altele... de-abia urma unora de pe pământ s-a șters, altele au năvălit în locul lor... pare că ziua de-apoi a lumii ar fi sosit... scârșniri de dinți, gemete și țipete de moarte se mai aud... Noroadele dau năvală peste noroade și oamenii peste oameni... pustiirea pășăște înainte și în urma lor... dreptatea stă în jaf... legea în sabie, noaptea cu beznele sale a cotropit omenirea... sângele curge pâraie... focul mistuiește ce scapă din sabie... și moartea seceră pământul... întunericimea se îndeasă și mai mult... tot neamul omenesc se frământă și se struncinează... urgia Domnului... dreptatea dumnezeiască trece pe pământ pustiind!..

23

Viscolul siluirii se întinde și mai mult, și jaful se întocmește... cei mai voinici dintre voinici vor să supuie și pe soții lor, și pe cei mai slabi... sângele curge mereu... sabia domnește în acea vreme... Setea de a stăpâni cuprinde pe oameni... Domnii și boierii neamurilor se ridică ca niște uriași și căută a zdrumica popoarele... o luptă mare și îndelungată se începe între om și om, popor și popor, și între popoare cu căpeteniile lor cele răpitoare... oamenii de război se unesc toți din toate părțile între sine... slobozenia se învinge... pustiirea se întinde peste tot locul.

24

Din această frământare a popoarelor se naște o fiară... Ro-bia.

Inima și tăria sufletelor bărbate... temelia dreptului și a slobozeniei nu pier în veci!.. în orice inimă rămâne un gând ascuns, un loc unde sămânța bună încolțește... popoarele își pierd sfaturile și rătăcesc din calea dreaptă, sau adorm în durere, dar nu pier.

Lumea răvășită se întocmește iarăși, dar cu încetul și cu durere mare; neamurile trec prin ispite și cercări, până ce intră priceperea într-însele și se înțelege; așa și fierul numai prin foc se înmlădie, se netezește și se face strălucitor.

Se zice în carte, că Domnul pe cei fără de lege, când voiește a-i prăpădi, îi orbește și le insuflă cugete nebune și neînțelepte de mândrie... Domnii și boierii neamurilor ziseră între dânșii: să nu lăsăm popoarele noastre în odihnă, căci odihna deșteaptă gândirea; și gândirea mână la faptă... să ridicăm stavile, să semănăm zavistia și ura, și să insuflăm lăcomia cuprinselor și a prăzilor, și să împingem neamurile unele asupra altora, ca astfel să întindem domnirea și puterea noastră... și neamurile se dușmăniră și se pizmuiră între dânsele, luptându-se mereu ca să slăbească pe cele mai tari, ca să înghită pe cele mai slabe, nu spre folosul lor, ci spre folosul asupritorilor pământului... astfel popoarele se făcură părtașe la nelegiuirile și nedumnezeirea căpeteniilor lor, sleiră sângele și topiră carnea după oasele lor în luptă, până când rănite și sângerate, și dându-și sufletul, cunoscură în sfârșit rătăcirea lor și cum toate limbile pământului sunt surori și fiice iubite ale Domnului... și vremea neînțelegerii trecu!..

Neamurile toate s-au cunoscut între sine... limbile toate s-au îmbrățișat... Numai pe tine, țară de jertfă, pământ de sânge și de durere, nu te cunosc... mare ți-a fost fala... dar amară ți este răstignirea... Doamne, depărtează paharul!..

În mijlocul viscolului, ce făceai tu, pământ dezmoștenit?.. Pământul ce acoperă cenușa strămoșilor era frământat de lavă... vârtejul furtunos învăluia câmpia... talazurile aceluia ocean fără margini de neamuri, prăvălindu-se din toate părțile lumii, spinteca cu durere coastele tale... Mumă fără copii, feciorii tăi, rătăciți în vijelia omenească, pribegeau în toate laturile, ducând cu dânșii numai limba și dorul tău... moșia e cel mai dintâi și cel mai de apoi cuvânt al omului; într-însa se cuprind toate bucuriile... simțirea ei se naște odată cu noi și e nemărginită și vecinică, ca și Dumnezeu. Patria e aducerea-aminte de zilele copilăriei... coliba părintească cu copacul cel mare din pragul ușii, dragostea mamei... plâsmuirile (nevinovate) ale inimii noastre... locul unde am iubit și am fost iubiți.. câinele care se juca cu noi, sunetul clopotului bisericii satului ce ne vestește zilele frumoase de sărbătoare... zbieratul turmelor, când se întorceau în amurgul serii de la pășune... fumul vetrei ce ne-a încălzit în leagăn, înălțându-se în aer... barza de pe streășină, ce caută duios pe câmpie... și aerul, care nicăierea nu este mai dulce!..

Și sub cortul pribegiei bătrânii ziceau copiilor: ... colo... în vale... colo... departe... unde soarele se vede așa de frumos... unde câmpiile sunt strălucite și pâraiele răcoroase...

unde cerul e dulce, unde pământul e roditor și juncile sunt albe... copii, acolo e țara!.. și la aceste cuvinte voinicii prindeau armele... pruncii tresăreau în leagăne... femeile cântau patria depărtată și durerea pribegiei... cei slabi se îmbărbătau. Și tu erai mândră atunci, o, țară nemângăiată... feciorii tăi erau un neam bărbat... numele tău era vestit noroadelor... războinicii tăi erau vitejii vitejilor... dragostea moșiei întărea ca o za de oțel latele lor piepturi și brațele lor erau tari... câți căutau la tine te pizmuiau, și dușmanii tăi înșiși îți dau laudă... când din nări sforăind și din ochi scânteind, taurul clătina coarnele, groaza se răspândea în toate laturile...

29

Lupta întărește pe cel slab, și primejdia mărește pe cel tare... tot bunul are nevoile sale. Ghimpul se ascunde sub floare... așa și slobozenia mulți vrăjmași are... pentru că este partea cea mai frumoasă, cea mai roditoare din moștenirea părinească. Nu aurul este bogăția neamurilor, nu neavutul este sărăcia oamenilor. Avuțiile de aur sunt pieritoare, sărăcia harnică e o bogăție ce nu se răpește; munca e bogăție vecinică.

30

Noi, săracii de legi, ca să păstrăm moștenirea aceasta, sau ca să o luăm înapoi, când ni s-a răpit, trebuie: o mare stăruință și priveghere, jertfe necurmăte și o unire strânsă între oamenii din același sânge... astfel ca toți să stea pentru unul, și unul pentru toți.

13

Mai odihnește-te, pământ al luptelor!.. precum muncitoriul stă de se răsuflă. Fruntea ta e plină de sudoare și de pulberea bătăliei... mai răsuflă puțin, căci ai dușmani mulți la număr... și soarta ta e o luptă necurmată.

Fost-ai multe veacuri volnică, ca pasărea văzduhului, până când o seminție iubitoare de cuprinderi râvni după patria fecioară a slobozeniei. Vulturul legioanelor zdrobise lumea în ghearele sale... ca să te poată cuprinde în brațe, fu silit a te lua de soție!.. seminția pustiei cu seminția ce năvălise peste dânsa s-a amestecat... acum slobozenia mai bărbată are arc și sabie spre apărare... Ascute-ți sabia ca fulgerul și încoardă-ți arcul, o, țara mea!.. dușmanul se gătește și tu ești straja lumii... lumea te-a părăsit și s-a sculat asupra-ți: noroadele s-au legat între ele, pentru a te batjocori și a stinge dintre noroade pomenirea ta... o, patria mea, jertfește-te!

Grăbește a mai prinde putere... iată, se mai apropie o furtună... De-abia vijelia omenească se mai potoli și o întunericime cât un grăunte se zărește dinspre răsărit... De ce merge mai crește... și ca un nour se îndeasă și se întinde... Cerul se întunecă, viscolul izbucnește... norul se varsă pe pământ ca un râu întărit și, ca o mare fără margine, înghite și îneacă tot ce-i iese înaintea... Spaima a cuprins toate neamurile... slobozenia și legea popoarelor se zdrumică... potop de sânge este... pământul se umple de dărâmături... războinicii o iau la fugă... voinicii sunt cuprinși de frică... semiluna strălucește.

Pentru ce salți, Dunăre bătrână?... un biruitor îndrăzneț venit-a oare, ca în zilele strămoșilor, să calce cu amândouă picioarele pe amândouă malurile tale?... Legioanele înviau și mai vin să întemeieze de a doua oară patria?... apele tale se umplu, sar în sus și vâjâie îngrozite... nu... un turban se vede pe mal... armăsarii Anadolului nechează, sărind în două picioare de nerăbdare... pala pustiește țărmul din a dreapta... popoarele de la miazăzi la miazănoapte, de la răsărit la apus plec capul lor sabiei și se leapădă de legea părinților lor, ca să-și scape viața, și cred *Coranului*... Mahomet ia locul lui Hristos... Sabia și *Coranul* duc robia după dânsule...

34

Pe râuri plutesc dărâmăturile palatelor și ale bisericilor... cu sângele se scurge rămășița neatârării a douăzeci de popoare... Valurile izbesc spumegând valurile, și spuma lor e sângerată. Pe luciul Dunării merge și se întoarce, se afundă și se ridică un iatagan scânteietor... și valul înfiorat azvârle pe țărmurile înspăimântate pe feciorii prorocului... „Allah! — strigă ei... — aicea e pământul făgăduit celor credincioși!..”

35

Dacă dușmanul vostru va cere legăminte rușinoase de la voi, atunci mai bine muriți prin sabia lui decât să fiți privitori împilării și ticăloșiei țării voastre... Domnul părinților

voștri însă se va îndura de lacrimile slugilor sale și va ridica dintre voi pe cineva, care va așeza iarăși pe urmașii voștri în volnicia și puterea de mai înainte.

36

Pustiirea se întinde pe câmpii... codrii clocotesc de o fâșâire duioasă... pe coastele dealurilor se văd numai sate arse și turme de femei rătăcind cu pruncii la țată... o, țara mea! unde sunt acum voinicii tăi cu inima vitează și cu brațul tare?... N-aud ei răcnetul tău... vaietele femeilor... plânsoarele copiilor... rugile fecioarelor?... leii făcutu-s-au miei?... Paloșele crunte ruginitu-s-au în mâinile războinicilor tăi?... și femeile ziceau: „vai nouă... vai!.. bărbații ș-au prăpădit inima... moștenirea copiilor noștri o să cadă în prada vrăjmașilor... și copiii vor ajunge robii lor... și ei se vor purta cu dâșii, sărmăneii, ca stăpânul cel rău cu câinele său... și vom rămâne de răsul și de batjocura neamurilor...” și mumele ziceau la feciorii lor: „cel ce fuge dinaintea dușmanului este mișel... și mișei nu sunt din sângele nostru... duceți-vă de muriți mai bine slobozi, decât să trăiți în robie și ocară”.

37

Văjâie crivățul... se clatină pământul... răsună buciumele... oamenii se izbesc cu oameni... zalele cu fierul... piepturile cu oțelul... vitejii cad morți în țărână... sângele desfundă pământul... leșuri plutesc pe râuri... pârlolul se învârtește în toate părțile. Strigările luptătorilor și clăn-

căirea paloșelor, încrucișându-se, răsună cu huiet... ce te-ai făcut, mare vizir?... Unde-ți sunt voinicii, pașă cu trei tuiuri? Vântul împotrivirii sfărâmă zăbalele armăsariilor tăi... năvala se trase înapoi, spăimântată de piepturile goale ale vitejilor!..

Cine fuge colo în vale cu brâul descins... cu turbanul desfăcut... cu pala zdrobită?... Sultanul cel fălos... Sultanul groaznicul ... Fugi... și erai împăratul împăraților... numele tău îngrozea mai mult decât o oștire... Pașii tremurau când te vedeau trecând... Unde sunt cetele cele numeroase, ca și țările tale, ostașii tăi, mai mulți la număr decât stelele cerului? Trăsnetul pică din mâinile tale... numele tău de nebiruit pieri... Fugi... și, în goana fugii, căpitanii tăi nu mai cunosc pe voinicul înfricoșător ce încura armăsarul înaintea bătăliei. Caută în urmă, vezi-ți comorile prădate... haremul pângărit... caii nechezând în câmpie fără călăreți... câte mume te vor blestema, o, sultane Fulgere... credincioșii prorocului zac neîngropați pe câmpuri... Dumnezeu s-a fost îndurat de lacrimile slugilor sale și a ridicat pe acela ce le-a așezat iarăși în volnicia și puterea de mai înainte.

38

Ești frumoasă, ești avuțită... o, țara mea... ai copii mulți la număr, care te iubesc... ai cartea de vitejie a trecutului și viitoriul înaintea ta... pentru ce curg lacrimile tale?..

Tresari, pare că trece pe zare năluca văilor... inima ți se frământă cu iuțeală... citit-ai în cartea ursitei, ori că îngerul pieirii ți s-a năzărit?..

Pentru ce stai înmărmurită, o, țară română?... nu-ți mai aduci aminte de zilele cele vechi?... trăsnetul se zdrobea în mâinile celor nebiruiți... turbanul se rostogolea în țărână... străinul fugea ca de moarte, când vedea amenințătorul tău steag, un semn de dreptate, putere și slobozenie... Turcul, cuprins de spaimă, alerga să se ascundă între cadâne în harem... și tătarul, în fuga calului, lua îndărăt drumul pustiei!

Sub poalele unui munte se întindea o câmpie mare, și un soare strălucitor lumina acea câmpie... Doi inși se preumblau printr-însa... stau ades în loc... și apoi porneau mai departe... Precum spicurile, în vremea secerii, zac unele peste altele, așa și oase peste oase de morți acopereau pământul... petice sfâșiate și acățate de prăjina lor plecată de-abia se mai mișcau de vântul ce dogorea... un nour de corbi fâlfâia pe deasupra croncăind, vulturi mari se învârtejeau în văzduh, ș-apoi deodată se azvârleau cu iuțeală peste oasele înălbite... nici o locuință nu se zărea

în acea vale a morții... ici-colea movile semănate fără rând încrețeau ca niște valuri luciul câmpiei... și pe fiecare din acele movile era câte un semn deosebit... pe una o cruce roșie plecată... pe alta un turban sângerat cu semiluna înfiptă pe dânsul... mai departe, o suliță tătărească sfărâmată... și acolo stau mormane grămădite, după seminții și lege, oasele neamurilor care se întâmpinară pe acest câmp deătălie... fiecare la un loc, ca un semn de izbândă pomenitoare...

La marginea câmpiei era o pădure, iar din fundul pădurii se auzea o fâșăire neînțeleasă... o plângere ce semăna cu vaietele sufletelor chinuite... Copacii erau împeștritați de frunze felurite, pline de o rouă roșie... și în vârful unui stejar bătrân, un vultur alb fâlfaia și scutura din aripi... și la fiecare din acele mormane, cei doi oameni îngenuncheau și ziceau împreună: „...Fală de mărire ție, țara noastră, binecuvântată și cuvântătoare de Dumnezeu... feciorii hunilor s-au încumetat să te supuie... și tu ai fost peștera ciolanelor lor... potopul Asiei a vrut să înghită lumea... și tu ai fost stavila lumii... un neam de viteji a râvnit la turmele tale și la grânele aurite ale holdelor tale... și tu ai legat pe viteji doi câte doi... și ai arat cu dâșii țărâna... și ai semănat cu sângele și cu sudoarea lor Dumbrava Roșie, pădurea sângelui!"

42

Cum de te-ai veștezit, floare a falei și a slobozeniei?... Într-o zi vruseși să te odihnești, ca omul obosit de muncă... și feciorii tăi cei vicleni făcură sfat între dâșii... Cugetul nedreptății și al domniei intra în sufletul lor... și râvniră

la armele și avuția fraților lor. Zavistia semăna sămânța gălcevilor și a împerecherilor... feciorii tăi te mușcă la inimă, o, țara mea, și îți făcură rană mare... Străinul puse piciorul pe pieptul tău, ca să te înădușe... și dete în mâinile voinicilor tăi furca în locul paloșului de odinioară... și tu, mușcată, te lăsași de bunăvoie în mâna celor ce nu putuse a te birui!...

43

În șesurile tale dușmanii corturile și-au întins... mândria numelui tău a căzut, precum cade de pe deal stejarul cel îmbătrânit, și nu-ți lăsară de a răsufla fără numai atâta aer, precât se îndurară ei... Domniile și boieriile tale îngeneunchează înaintea lor.

44

Erai un trup cu viață și ai ajuns umbra morții... războinicii tăi s-au făcut muieri, boierii tăi, robi ai dușmanilor, și steagul tău pieri dintre steagurile neamurilor!..

Pentru ce te frământă oare? Îți este dor de vremea veche... vreo rază din fala trecută venit-a să lumineze fruntea ta?.. Nu, ci frământarea e de durere!..

45

Mândră și vitează erai în bătălie, o, țară română... Cu greu și cu anevoie era a te birui... Ca să-ți sugă sângele,

feciorii tăi cei blestemați te deteră în prada dușmanului. Neamurile ce pizmuiau puterea ta și numele tău cel falnic se legară între ele și ziseră: „Hai să zdrobim acest cuib de volnicie...” Ele te orbiră de ură și de zavistie, puterea ta se toci pilită de trupul tău însuși... uriașii se aruncară asupra trupului tău, și îl tăieră în bucăți și împărțiră între sine, ca pe niște turme, pe feciorii tăi: „și aruncat-au la sorți hainele lui Hristos”, zice Psaltirea.

46

Mult mai înainte păgânul zisese: „Ca să zdrobesc acest trup, ce mă îngrozește și când nu se mișcă, să dau drumul asupra-i nemernicilor mei...”; și venetici, lepădați de Domnul, ca un nor de lăcuste, trecură mările și se azvârliră peste tine, o, pământ al grelelor dureri, și supseră sângele măduvei tale! Ei aruncară pe copiii tăi în beznele întunericului... și numele lor pieri cu tine... Erai slobodă... și te puseră în obezi... erai avută... și se îmbuibară de carnea ta, ca niște lupi flămânzi... erai vitează, și înfipseră mișelia în inima ta... erai vrednică și lăudată... și ajunseși defăimată... erai curată... și te pângăriră cu tâlhăria și nelegiuirea!

47

Sângele feciorilor tăi s-a stricat, și inima lor a putrezit... când erai tare, erau și ei mândri de tine... dar de când s-au amestecat cu cei mișei și cu cei vicleni, s-au făcut și ei vicleni și mișei!..

Tu ești ca corabia fără cârmă bătută de furtună... și vâslașii cei răi care și-au însușit (dreptul) de a fi cârmaci te duc dintr-o nevoie într-alta și mai mare, din fărădelege în fărădelege, din păcătuire în păcătuire... că sunt orbi de strâmbătate... Iarba se usucă pe unde călcăm... înțelepciunea noastră e minciuna... isteciunea noastră -- jefuirea... faptele noastre — faptele iadului... și am supus robiei pe frații noștri, am robit clăcii sângele nostru, și am ofilit fruntea ta... stins-am candela cu suflarea noastră de fărădelege... ce vei zice, o, țară de necazuri, Rahilă nemângâiată... când îi grăi?... Ce vei face când va veni ziua dreptății și a curățirii?

Jalnic e cântecul tău, româncă copiliță!.. Ce zici? Ienicerii trecut-au Dunărea?.. Tătarul pustiitor împrăștie oare spaima de-a lungul țării?.. Leahul călăreț venit-a să-și izbândească de războaiele pierdute, și ungurul să-și adune oasele risipite ale ostașilor săi?.. Logodnicul cins-a paloșul strămoșesc?.. Cântă-ți cântecul...

Doina și iar doina!.. cântecul meu e versul de moarte al poporului la șezătoarea priveghiului... pământul îi e de lipsă... și aerul îl îneacă... Văzut-am flăcări scuturându-și

pletele... și fruntea lor a se încreți fără de vreme... florile de pe capul copilelor a se veștezi... și poporul căutând în beție uitarea necazurilor... Trist e cântecul în sărbătorile satului: „Birul îi greu, podvoada e grea!..” Bătrânii își ascund ochii plini de lacrimi, bărbații stau obidiți... cântecele se sfârșesc în blestemuri... și copiii căinează nașterea lor. Poporul e stâlpul țării... fiecare părătică de pământ e vopsită cu sângele lui... și într-o zi ni s-a zis: „Muncește, române, de dimineată până în seară... și rodul muncii nu va fi al tău!... tatăl tău ți-a lăsat moștenire o țarină și arme... și nu te vei bucura de dănsale... și tu vei trăi vecinic robind... trupul și sufletul tău vor fi străini pe pământul înrodit de tine... vei plăti aerul ce răsuflă... vei plăti soarele ce te încălzește, și locul unde zac oasele mamei tale, vei plăti dreptul să crești vaca ce hrănește pe copiii tăi, și boul ce-ți ajută la muncă... trupul tău se va gărbui sub bătaie, și partea ta în lume va fi ocara!” Veneticii zisu-ne-au în limba lor: „Al nostru e pământul și acei ce locuiesc pe dânsul... ale noastre câmpurile... ale noastre dealurile... ale noastre cotunele, satele și târgurile, colibele și curțile, toată mișcarea și toată suflarea... Tu ai fost puternic și viteaz în luptă... dar puterile tale s-au tocit de sărăcie și de stricăciune... și noi am cules rodul vitejiei tale... Vor veni feciori cu mângâieri mincinoase de ți-or povesti că ești și tu un popor... Noi suntem păstori... Tu ești turma chinurilor...” Toți își bat joc de viața, munca și sărăcia ta, și slugile slugilor calcă peste trupul tău... cei ce zic că sunt aleșii tăi cresc în mări și avuții, și ție-ți este frig, și copiilor tăi le este foame!.. Ei fac legi, dar nu pentru dânsii, ci pentru împovărarea ta!.. Doina și iar doina!.. Suntem pribegi în coliba părintească... și străini în pământul răscumpărat cu sângele nostru!.. Dar în câmpie crește, și pe deal iarăși

crește o floare pentru popoarele chinuite... Nădejdea!

51

Era odinioară un neam de frați născuți dintr-o mumă și dintr-un tată... și veni acel neam într-o țară lată și mănoasă pe căile cerului de se pomeneste și astăzi... Și frații se iubeau între sine și creșteau în avuție și fericire... turme nenumărate, ca stelele, pășteau în câmpii întinse... vecinii și hoții pizmuiau unirea, puterea și bogăția lor, dar le era teamă de dânșii, căci bărbăția lor îi îngrozea... și astfel acești frați trăiau fericiți, și copiii lor în moștenirea cea mare rămasă de la părinții lor... Când vreo nevoie venea dintr-o parte, ei alergau cu toții într-acolo... cădeau cu toții împreună, când vijelia mare îi doboră, dar se ridicau iarăși cu toții împreună și izbândeau... astfel se pleacă și se ridică în timp de viscol vârfurile codrilor.

După ce trăiră într-acest chip vreme multă, nepoții ziseră într-o zi între dânșii: „Pentru ce să mai trăim amestecați unii cu alții, mai bine să împărțim moștenirea părintească, și fiecare să ia partea sa...” Atuncea traseră cu funia și-și împărțiră moșia în mai multe părți: una la miazăzi, alta la apus și alta la miazănoapte... Săpară șanțuri și puseră râurile și munții hotare între dânșii... și de atuncea frații nu se mai puteau vedea între ei... și vecinii se umplură de bucurie... Nu trecu mult, și fiecare, șezând închis în moșia sa, ajunsese că copiii din aceeași părinți uitară de tot unii de alții, și de vorbeau tot o limbă... dar nu se mai înțelegeau... și când unele din ramurile acelu neam se stingeau de pe fața pământului, înecate de vecini, ceilalți frați nu simțeau nici o durere... căci acum erau străini și dușmani între

dânșii, și se ridicau cu dușmanii împotriva sângelui lor!..

Și aceste neamuri, care încă se numesc între sine români, în ochii celorlalte popoare sunt numai seminții ră-tăcite, al căror izvor s-a stins din ținerea (de) minte a oamenilor!..

52

Domnul Dumnezeuul părinților noștri înduratu-s-a de lacrimile tale, țară română?.. Nu ești îndestul de smerită, îndestul de chinuită, îndestul de sfâșiată?.. Văduvă de feciorii cei viteji plângi fără încetare pe mormintele lor, precum plâng și jelesc femeile despletite pe sicriul mut al soților.

53

Neamurile auziră țipătul chinurii tale... pământul se mișcă... Dumnezeu numai să nu-l fi auzit?.. Răzbunătorul preursit nu s-a născut, oare?

54

Care e mai mândră decât tine între toate țările semănate de Domnul pe pământ? Care alta se împodobește în zilele de vară cu flori mai frumoase, cu grâne mai bogate?

Deșteaptă-te, pământ român! Biruește-ți durerea... E vreme să ieși din amortire, seminție a domnitorilor lumii! Aștepți oare, spre a învia, ca strămoșii să se scoale din morminte?... Într-adevăr ei s-au sculat, și tu nu i-ai văzut... ei au grăit, și tu nu i-ai auzit... Cinge-ți coapsa ta, caută și ascultă... ziua dreptății se apropie... toate popoarele s-au mișcat... căci furtuna mântuirii a început... Vezi! cu cât mai mult pleci capul, cu atâta cei nelegiuți își bat joc de tine și sug sângele tău... Din a dreapta și din a stânga pitiicii și uriașii râvnesc la tine, oricât de slabă și zdrumică ești.

Sfârșitul ispitelor s-a apropiat... căci vremea trece iute... și semne s-au arătat pe cer... Și blestemul a covârșit măsura... oamenii sângiurilor ți-au mistuit inima și plămâiele. Ei înălțară trufia lor pe tâlhărie, avuția lor pe foametea ta... mărirea lor pe zdrențele tale... puterea și strălucirea lor pe sângele ce ai vărsat într-o sută de bătălii, unde părinții lor nu se aflară!.. ține minte numele lor, o, țară a grelelor dureri, și numele străinului!

Aurică copiliță, cântă frunza verde, cântă floarea câmpului, cântă floarea muntelui, cântă nădejdea... nădejdea e

glasul Domnului! Norodul trebuie să se ispășească și să se curețe de păcatele sale, și prin ispitele suferinței nu mai se curăță noroadele... cele ce am făcut în vremea trecută nu sunt ispite... căci, dacă ne-am luptat și am fost viteji, rodul luptei și al vitejiei ne-au fost volnicia și numele nostru... Ispitele sunt strâmbătatea judecătorilor... despoierea și mișelia, minciuna și lăcomia, zgârcenia și împilarea domnilor și a boierilor... cumpăna nepotrivită a dreptății... uciderea proslăvită... robirea pentru unii și desfrâul pentru alții... toate acele fapte grozave, pentru care s-au cotropit Sodoma și Gomora, orașe și țări urgisite de Domnul Dumnezeu pentru blestemăția lor!.. și toate aceste ispite le-ai cercat, pământ român... paharul fărâdelegii s-a umplut peste margine și palaturile de strâmbătate se prăvălesc surpate de blestemul norodului! Făptuitorii de tâlhării se spăimântează înșiși de faptele lor!.. Domnul și-a întors cu scârbă fața de la dânșii, și îngerii s-au depărtat cu groază de ei... Ești searbădă și slăbănogită... ai suferit toate... o, țară de chinuri!.. Ridică-ți capul strivit și caută de vezi... semne s-au arătat pe cer... furtuna mântuirii a început!..

58

Să nu ne scârbim de vremea trecută, când bătrânii povestesc bătăliile cele uriașe și ne arată dărâmăturile cetăților; când ne spune lupta, zgomotul, sângele vărsat și câmpiile acoperite de morți, ciuma și văpaia focului, foametea și războiul; și pe câmpiile pârjolite cetele tătarești târând în fuga mare, legați de cozile cailor, pe femei, copii și bătrâni!.. Era acea vreme a luptei... era viață, bărbăție și

putere, vitejie și jertfe... cei ce făceau faptele mari aveau o moșie... și erau umărul drept al moșiei, și ridicau stâlpi de biruințe, și țara era o țară de fală și zidul cel tare al credinței!..

59

Orașele s-au întemeiat din nou, dărâmaturile turnurilor și ale curților nu se mai văd... alte curți și alte turnuri s-au înălțat în locul lor... copiii robiți întorsu-s-au iarăși... dar oamenii sângiurilor nu-ți deteră înapoi volnicia... pământ al grelelor dureri!.. și copiilor tăi le-a rămas robia... Pe câmpul de bătaie se văd oameni cu brațele goale, cu piepturile dezvelite, zvârlindu-se peste ascuțitul paloșelor... și în locul oricărui om ce cade, în locul oricărui pept ce se despică, alt piept și alt om se pune în rând... carnea tocește fierul... bătrânii robiți cântă... femeile blestemă pe cei mișei... Dar în orașele cele nouă ale tale, o, țară română, nu se mai aude de vitejie... ci de lăcomie și nedreptate!.. Pe câmpiile tale și pe drumuri trec fețe serbede și veștede, fluierând doine dureroase!

60

Viscolul pustiirii a suflat pe acest pământ... sângele părinților în vinele strâmte ale strănepoților a secat!

61

Viforoase erau vremile cele vechi... dar oamenii se nășteau tari!.. Pământul era acoperit de dărâmături și de trupuri moarte... dar din acele câmpii ce fumegau de pârjol și de măcel se înălțau strigări de biruințe și de slobozenie... Ticăloșia și moartea sunt și acum... dar unde sunt slobozenia și biruința... și strigările ce se înalță sunt numai ale durerii!.. Ce ar fi ajuns pământul acesta dacă strămoșii noștri ar fi dormitat și ei!..

62

Deșteaptă-te, pământ român! biruie-ți durerea; e vremea să ieși din amorțire, seminție a domnitorilor lumii!.. Aștepti oare, spre a învia, ca strămoșii să se scoale din morminte?.. Într-adevăr, într-adevăr ei s-au sculat, și tu nu i-ai văzut... Ei au grăit, și tu nu i-ai auzit... Cinge-ți coapsa ta, caută și ascultă... Ziua dreptății se apropie... toate popoarele s-au mișcat... căci furtuna mântuirii a început!..

63

Nu ți s-a zis oare prin gura mucenicilor tăi: „Și Domnul părinților voștri se va îndura de lacrimile slugilor sale și va scula pe unul dintre voi, care va așeza pe urmașii voștri iarăși în volnicia și puterea lor de mai înainte?”

64

Deci, timpul sosit-a... Semne s-au ivit pe cer... pământul s-a clătinat de bucurie... blestemul înfricoșat s-a auzit dinspre apus... și toate popoarele s-au deșteptat.

65

Cinge-ți coapsa, țară română... și-ți întărește inima... miazănoapte și miazăzi, apusul și răsăritul, lumina și întunericul, cugetul dezbrăcător și dreptatea s-au luat la luptă... Urlă vijelia de pe urmă... Duhul Domnului trece pe pământ!...

Cugetări

Partea întâi

I

Oamenii care au ieșit la rând astăzi, literați, oameni politici, artiști și alții, în țara Moldovei, sunt acei tineri care cu vro douăzeci de ani mai înainte era cunoscuți sub nume de nemți, sau capete stropșite, și cu denumirea de franțuzi, introdusă mai târziu. Nici o limbă în lume nu are un cuvânt destul de puternic, ca să exprime disprețuitoarea semnificare a numelui de franțuz, cu care unii bătrâni din Moldova porecliseră tinerii de pe la 1835, oamenii de astăzi.

Acei bătrâni, ce se născuseră în giubele și caftane, încet câte încet au părăsit lumea, și câmpul a rămas nemților și franțuzilor.

Curioasă nălucire omenească!... Deși un pătrar de veac aproape a trecut de atunci, totuși urmăm a ne chema *tineri*, și ni se parecă suntem copilașii cu plete lungi de pe la 1835; tot ne îngâmfâmcu denumirea de *bonjuriști*, poreclă iscodită la 1848. Dar vai detinerimea aceasta și de

tineretele acelei tinerimi! Franțuzii și nemții de la 1835, *bonjuriștii* de la 1848 sunt albi, suri, și cei mai mulți în vârstă celor ce erau bătrâni pe când am răsărit noi.

Oamenii de astăzi uită că nu am avut tinerețe! În ziua răsăririi lor, pe la 1835, cel mai tânăr din ei era mai bătrân încă decât cel mai bătrân din bătrâni, fie cel bătrân din vremea celor întâi nemți!...și de la 1835 până la 1855, adică într-un curs de 20 de ani, maimult a trăit Moldova decât în cele de pe urmă două veacuri. Viața părinților a trecut lină ca un râu ce curge prin livezi și grădini și se pierde fără vuiet în Siret. Pe cât erau ei departe și străini de voiniciice dorm la Valea Albă, pe atâta ne-am născut și noi străini și departe de dânsii. Întâmplările lumii de primprejur mureau la granițări; vâlmășagul veacului îi găsea și-i lăsa liniștiți...

Ei au deschis ochii într-un leagăn moale de obiceiuri orientale; noi am răsărit în larma ideilor nouă; ochii și gândul părinților se îndreptau la Răsărit, ai noștri ochi stau ȋntiți spre Apus!

Este o vorbă țărănească: *Săracu Ștefan-vodă, unde-i să vadă!*... Îmi închipuiesc câteodată că a ieșit din mormânt un urmaș, un vornic de la Țara de Sus, un bioer de Orhei, un hatman adevărat, un căpitan de târg, sau măcar cel mai ascuns postelnic din Adunarea țării, care a iscălit dezrobirea vecinilor la 1772, în biserica Trei Ierarhilor. Oare hatmanul acela ar putea să-și cunoască urmașii în moldovenii de astăzi? Hainele, năravurile, pământul au luat prefacere, până și limba, până și numele! Ștefan-vodă s-ar crede în altă țară. Pentru odihna sufletului său n-aș dori să mai vie Ștefan-vodă, chiar și de ar fi cu puțință. Ce ar face el pe un pământ unde n-a mairămas urme de umbra lui măcar?... Vorba lui nu mai este limba noastră...

Strănepoții Urecheștilor, Dragomireștilor, Movileștilor i-arzice în versuri, în ode și în proză: *Eroule ilustru! trompeta glorieitale penetră animile bravilor romani de admirăciune grandioasă șineindefinisabilă pentru meritul neîninvincibilităciunei tale!...* — lacare lucruri frumoase, deși neinteligibile pentru dânsul, Ștefan-vodă, bietul! ar holba ochii lui cei înfricoșători... și s-ar culca iarăși înmormânt... Mi-e teamă că în ziua de pe urmă, când trâmbița cerească ne va chema la judecata cea mare, nu ne vom putea înțelege cuștrămoșii noștri, nici în limbă, nici în idei.

Unde-i Ștefan-vodă să ne audă! Să spun drept, risipirea cea iute a trecutului mă pătrunde de jale!... lupta dogmelor nouă a năruit risipă peste risipă în societatea moldovenească așa de grabnic și de temeinic, că ni se parecă nu au putut fi alte lucruri și alte obiceiuri decât aceste de astăzi. Jalea mea nu este însă că au trecut, dar că au trecut fără a-și lăsa testamentul; repejunea cu care s-a stins trecutul dintre noi este judecata cea mai înfricoșată a celui trecut! *Ce este vrednic de trăitnu moare!...* Unde sunt faptele de la 1772 până la 1835, care vorrămânea drept fală și folos în cronicile țării?... Unde sunt numele neuitate de popor?... Trecutul e mort și de tot mort! Dar mai înaintede a arunca țărâna vecinică pe sicriul lui, să-l mai privim puțin... Nu se întâmplă adeseori într-o casă un mort pe care în viața lui nu-liubeau casnicii?... Copiii, însă, rudele, vecinii se strâng, privescîncă o dată la el, își aduc aminte de bunele răposatului și îl petrecla groapă cu un frumos și creștinesc: „Dumnezeu să-l ierte”.

Să zicem și noi, *Dumnezeu să ierte trecutul!* Însă, ca vecinii și rudele, să luăm aminte ce a avut bun răposatul.

Suntem de ieri; putem încă să ne amintim câteva din obiceiurile copilăriei noastre, obiceiuri ce nu vor trece la

copiii noștri...Adevărat, avem inimă moldovenească, dar am fost copii în doi peri:ne-am născut în Moldova bătrână, am supt străinătatea; deși capulne este de neamț sau de franțuz, avem o datorie firească de a arunca câteva flori pe mormântul trecutului. Va veni vremea, dacă n-ași sosit, în care și noi, tinerii de pe la 1835, tinerii și bonjuriștii suride astăzi vom fi chemați bătrâni; vom fi judecați, nu după ceea ceam făcut, dar după ceea ce mințile strechiate vor socoti că a trebuitsă facem; vom fi osândiți nu după greutatea luptei și a vremii deatuncea, ci după patima partidelor și după placul opiniei mulțimii.Umbra trecutului, ce întunecă când și când o parte din viața noastrăzilnică, se împrăștie. Moldova veche mi se înfățișează ca o păduredeasă și mare, unde toporul a tăiat iute în dreapta și în stânga,fără a fi încăput vremea de a curăți locul. Plugul, adică civilizația,stârpește pe fiecare zi rădăcinile și preface codrul în curătură,curătura — în lan frumos, iar lanul — în câmpii roditoare... Laziua judecății, noi ne vom măguli că am fost toporașii muncăi, iarstrămoșii noștri, cu ce să se mângâie, sărmanii! Florile care aș vreasă arunc, le-aș culege nu numai în viața politică a trecutului, darîn cele multe obiceiuri casnice din care unele ne-au legănat în fașă,și de care părinții noștri se rezemau în ziua luptei!... Multe din eleau rămas, dar, sărmanele! rușinoase și ascunse.

Franțuzii zic că oamenii cei mari nu au nici părinți, nici urmași!... Poate am putea să zicem și noi ca dânșii, deși nu suntem mari. Nimica nu mai leagă Moldova de astăzi cu trecutul, și, fărătrecut, societățile sunt schioape. Națiile care au pierdut șirul obiceiurilor părintești sunt nații fără rădăcină, nestatornice sau, cumse zice vorba cea proastă, nici turc, nici moldovan; limba lor șiliteratura nu

au temelie, și naționalitatea atunci este numai oînchipuire politică.

Obiceiurile părințești au părăsit clasele cultivate; aceste clase s-au depărtat de fizionomia poporală precât s-au depărtat detradițiile boierești... Să nu ne înșelăm: în Moldova, astăzi, există *cinuri*, dar boieri nu mai sunt!... avem proprietari, amploiați, bogați, speculanți, poeți, avocați, profesori, alegători, oameni mai bine saumai rău crescuți... Cine și-ar mai zice astăzi om de casa cuiva?Credințele, vorba erau una la boier și la plugar; acea legătură s-aîntrerupt! o prăpastie adâncă desparte astăzi omul nou, poreclitboier, de popor, și prăpastia aceea se cheamă *știința*. Pe cât boierulcrește în idei și în învățatură, pe atâta poporul rămâne în urmă. Învremea trecută, boierul vorbea, trăia cu țăranul, precum ar fi vorbitcu alt al său *necăftănit*; se înțelegeau amândoi în limbă și în idei; astăzi îl înțelegem cu inima numai, și trebuie să învățăm limba lui.El nu mai este pentru noi decât un capital sau o studie morală saupitorească. Părinții nu cunoșteau studia pitorească... Avem dar odatorie sfântă, firească și națională a culege odoarele vieții părințești.Nenorocirea literaturii, pedantă în condei, pedantă în forme, pedantă în idei, care îneacă și omoară în țările românești dezvoltareaspiritului și a închipuirii, vine din pricina neștiinței limbii și atradițiilor părințești; literatura aceasta nu are rădăcină, nici dăroadă.

Când Dragoșii și Răduleștii literaturii au descălecat pe țărmurile române, nu au întins urechile să audă de unde bate vântul, celimbă vorbeau și ce vorbe spuneau românii; nu au auzit răsunând cimpoiul prin văi; nu au ascultat nici jalea, nici bucuria *cântecelor*; nu au apipăit inima lăutei... Rădeștii și Drăgoșeștii, fugari de laTurnul Babilonului, vorbeau latinește, unii italienește, alții nu știaunici

o limbă, alții galicește... cum puteau ei să înțeleagă româneasca,adică: o limbă plămădită două mii de ani în lacrimi, în sânge încăutătura stelelor și a naturii? În loc de a zidi o literatură cu materialul nației, ne-au adus haosul păcătos al poezilor, al învățaților, al tehnologiștilor, al gramaticilor imperiului răsăritean, care alergau viața lor întreagă după un cuvânt nou, o regulă ingenioasă, o logogrifă; și ne-au prefăcut pe noi, românii ardeleni, moldoveni șibucureșteni, în Trisotinii și Vadiușii veacului al XIX-lea.

Dumnezeu își va face milă cu noi și va trimite vreun Champollion ca să tălmăcească urmașilor noștri operele și limbile ce ne-au adus Drăgoșeștii și Rădeștii aceștia.

Dacă este ca neamul român să aibă și el o limbă și o literatură, spiritul public va părăsi căile pedanților și se va îndrepta la izvorul adevărat: la tradițiile și obiceiurile pământului, unde stau ascunse încă și formele, și stilul; și de aș fi poet, aș culege mitologia română, care-i frumoasă ca și aceea latină sau greacă; de aș fi istoric, aș străbate prin toate bordeiele, să descopăr o amintire sau o rugină de armă; de aș fi gramatic, aș călători pe toate malurile românești și aș culege limba.

Am ajuns departe-depart și nu prea departe, cum zice cântecul. Suntem în minutul vajnic unde trebuie să facem chipul trecutului...

Câți (va) ani să mai treacă, și hainele, limba, obiceiurile societății vechi de ieri se vor cufunda. Cum vom fabrica atunce drama sauelegia trecutului? Cu ce vom tălmăci istoria dacă nu cunoaștem suflul mortului?... Ce va putea fi propășirea dacă nu vom ști deunde a pornit? Ce mângâiere putem simți noi, ostașii propășirii, dacă nu știm mărirea luptei?... Ce soi de părinți vom fi dacă lepă-

dămtoată moștenirea părintească?...

Cântecele mancelor, stahiile nopților, poveștile chelarului, prieteșugul țigănașilor, ocară și zahărul jupâneșei, greceascădascălului și câte alte obiceiuri și credințe, care s-au dus și n-ormai veni, sunt legate c-o viață politică și morală obștească, istoria filozofică a vremilor trecute și introducția vremii nouă.

II

Când își aruncă cineva ochii pe ceea ce se cheamă literatura română, puține și rari producții pot a-i opri cu plăcere; puțineîndestulează mintea și inima: cele multe sunt copilării, cercări fără formă, a cărora preț stă numai în costul tipografiei și în încredereace au autorii lor că nu se pot găsi lucruri mai frumoase pe lume.Pentru a înțelege pe alții, trebuie gramaticile și lexicoanele a feliuritelor limbi neolatine de astăzi, sau de nu, ești silit a ghici, cacimiliturile dlui R. , înțelesul cuvintelor schimosite de sistemele geniilor noi.

Când mă aștept la vreo idee nouă, lămurită, izvorâtă din mintea română și scoasă la lumină în limba română, îmi aduc aminte că ideea aceea am citit-o în autori francezi sau nemți, cu deosebireaînsă că aceștia o exprimaseră lină, frumoasă, fără silă, și ai noștri oprefac în logogrif . Unul preface toată limba în *iune*, altul în *ție*, altul în *iu*, altul în *înt*... de nu știi cum să te întorci între acestepatru puncturi cardinale ale gramaticilor.

Nu mai este iertat românilor a grăi românește, sub osândă de *ignoranță*; o mare parte din acei ce se încerc a scrie și-au dat cuvântula schimosi ce este, și mulți vroiesc a face o limbă nouă: cei *procopsiți*,sub cuvânt că sunt

procopsiți și au idei, cei neînvățați pentru cădoresc să pară învățați; nici unul nu gândește că limbile se fac prin vreme, prin scrieri bune, după rându și spiritul naționalităților!Adevărat, nevoile nouă cer mijloace nouă, și ideile nouă au trebuințăde cuvinte nouă, dar nevoia trebuie să le deie la iveală, să le creezeși să le împământenească. Să fim siguri că unde ne-a trebui uncuvânt, nevoia îl va iscodi, nu după sistemacutăruia sau a cutăruia,dar după logica limbii, pe care nu o fac nici învățații, nici lexicoanele.

În veacul al XVI-lea, când Europa era la punctul unde suntem noi de vreo douăzeci de ani, la renașterea științelor și-a artelor,pedantismul amenința limbile de o soartă ce are multă asemănarecu soarta limbii noastre. Latinismul îneca spiritele; neologismul ținea loc de talent; iscodirea de cuvinte era *geniul*! Cu cât o carteera plină de sisteme, cu cât era mai neînțeleasă, cu atâta se păreamai frumoasă și mai *sublimă*! Pedanții se felicitau unii pe alții... eraepoca lor!! Pe acea vreme trăia Rabelais, un om care știa latinește,dar vorbea curat franțuzește; cum s-ar zice astăzi la noi, un om cear ști franțuzește, dar ar vorbi, cu toate acestea, românește. AcestRabelais râdea de pedanți, care despoia mereu latineasca vrând aschimosi franțuzeasca. De s-ar ivi pe țărmurile Dunării un Rabelais, nu s-ar rușina să zică și de noi că despoiem franțuzeasca, casă schimosim româneasca.

Nu este din cale-afară a înmâna autorii ardelo-româno-moldoveni la limba franceză din veacul al XVI-lea; mulți din dlor vorsocoti că-i o furătură sau o împrumutare din sistemele și scrierilevestite de astăzi; de pildă:

„— Mon ami, d'ond viens-tu a ceste heure?L'escolier lui repondit: De l'alme, inclyte et cèlebre accademie que l'on vocite Lutèce.

— *Qu'est-ce à dire? dit Pantagruel à un de ses gents.*
— *C'est, — répondit-il, — de Paris.*
— *Tu viens donc de Paris? — dict-il. — Et à quoi passez vous le temps, vous aultres, messieurs estudiants au dict Paris?*

Repondit l'escolier: — Nous transfretons a sequane au dilucule et crépuscule; nous déamboulons par les com-pites et quadriuiés de l'urbe; nous despumons la verboci-nation latiale, et, comme verisimilesamorabonds, captons, la b n volence de l'omnijuge, omniforme omnig ne s xe féminin.”

Au trebuit limbii franceze dou  veacuri pentru a se descurca de barbarismul pedantismului! I-au trebuit un  sir de oameni ca Rabelais, Pascal  i autorii al XVII-lea  i al XVIII-lea veac, pentru a secur ti de latinism  i de italianism,  i a se pune pe calea ei.

Ce este literatura de nu chiar expresia vieții unei na ii?  nr urirea literaturilor, ca să fie dreaptă  i legiuită, trebuie să iasă din gradulciviliza iei, din aplecarea na ional , din  nr urirea stării morale,sociale  i politice; toate aceste elemente trebuie să se  n ire delaolaltă. Când un popor moare, puterea literaturii lui este moartă;rămâne numai o rezervă de idei, care nu sunt ale nici unui popor ndeosebi, ci ale omenirii întregi, fără deosebire de timpuri; iar forma veche  ntrebuin at  la lucrul nou nu-i alta dec t o jucărie. Cine ntrebuin eaz  forma literaturilor vechi învie poporul acel mort cug ndul  i cu năravurile lui, căci literatura nu poate fi decât hainaunei fiin e.

Dar ce este pentru na iile ce se rătăcesc în întreitul pedantism al formei, al cuvintelor  i al momi  riei străini-lor?

De mirare este că românii au început cu pedantismul, când pilda națiilor putea să le fie de  nv  tur . Italienii,

spaniolii, franțuzii s-au dezbătut veacuri întregi în fașele pedantismului de tot felul, până ce, în sfârșit, și-au luat de seamă că al XIX-lea veac după Hristos nu seamănă cu al XIX-lea veac înainte de Hristos; că credințele au luat prefacere și întindere, că amestecarea noroadelor a amestecat ideile și a alcătuit odată cu noi nații și limbi noi, după întâmplările noi ale omenirii. Veacul al XVI-lea, zis al Renașterii, nu-i alta decât reacția lumii în limbi, științe și credințe, și răscoala spiritului popoarelor în contra pedantismului. Ce ni s-ar părea oare să întâlnim

Pedantismul are multe ramuri, dar nici unul nu-i mai aprig ca pedantismul cuvintelor, pentru că-i cel mai ușor... Cuvântul e bogățiacelor săraci, fără de învățătură. Iată câteva rânduri dintr-o broșură franțuzească scrisă de un român vestit, după o tălmăcire și o comparație a două limbi, în chipul următor: *italienește românește* Campidoglio Capitolu Nazione Națio Razione Rațio

Urmează broșura astfel: „*Quelques citations mettront r mme de comparer et d' apprécier les ressources de la langue roumaine*”; de pildă: *Italianește Chiama gli abitator' delle ombre eterne* Il rauco suon della tartarea tromba! *Românește Cheamă locuitorii eternelor umbre* Raucul sunet tartareei trombe!

Altă pildă: „*Lorsque du créateur la parole féconde* Dans une heure fatale eut enfanté le monde *Des germes du chaos...*” (Lamartine — *Le Désespoir*)

Românește Când vorba mundiferă c-o ură creatoare A zis să fie lumea într-o fatală oare *Din germenii lui Haos...* (Eliad — *traducție*)

“*En faisant une inversion littérale de la traduction roumaine, nous laissons M-r de la Lamartine juger la quelle de ces deux langues était la plus capable d'exprimer sa pensée, lorsqu'il entonna le chant du Désespoir...*” etc. (sic!).

Cred că cea mai înțeleaptă limbă este limba care ajută pe om a-și tălmăci gândul într-un chip ca toți ascultătorii să-l poată înțelege. Nu știu dacă dl Lamartine s-a pătruns de frumusețea tălmăcirii, dar mulți din noi, care suntem români, mărturisim în cuget curat și în frica lui Dumnezeu, că nu înțelegem nimica. Autorul limbilor transcrise aici este autorul și născocitorul unei limbi scoasă la lumină din *germenii* lui *Haos*, întemeiată pe o gramatică în *io* și un lexicon de asemenea... Alte nații au lexicoane ca arhive a limbilor; nouă, românilor, ne trebuie lexicon ca să putem înțelege ce setipărește în românește, și când zic lexicon mă înșel: avem limba, gramatica, operele și lexiconul dlui E. ; avem limba, gramatica, operele și lexiconul dlui L. ; avem gramatica și limba dlui B. ; avem gramatica și operele dlui S. și alte multe limbi, toate sprijinite pe gramatici, opere și lexicoane...

Rătăcirea dlui Lamartine prin literatura română îmi aduce aminte de o producție care a făcut oarecare senzație în vreme: istoria unei călătorii prin sălbăticiunile Ceahlăului. Autorul spune cu o mirare naivă că a găsit, sub un munte, o fântână frumoasă, cu apă limpede ca cristalul, în care se jucau *naiadele*; care fântână ocheamă păstorii cu pietate, *fântâna Lamartină*. Noi, cu mai mare pietate încă, am călătorit pe urmele călătoriei și ne-am încredințat că autorul, plimbându-se pe Ceahlău, l-a prefăcut în Parnas, și căpe Martin, un urs vestit în munți, l-a luat drept dl Lamartine. Limba și pilda dlui I. R., fântâna lui Martin etc. nu sunt lucruri nicitrainice, nici serioase. Una se cheamă o voinică iubire de fapte sale, cu o nemărginită dragoste pentru copiii sistemului ce a născut *cu o ură creatoare*; episodul lui Martin este o fantezie poetică, cemiroid de de parte a mitologie.

III

Într-un ținut al Ardealului se ivi la 1848 o zi frumoasă pe un câmp întins, unde patruzeci mii de români stau să asculte, sub aripile unui steag în trei culori, *cuvântul Inteligenței* ardelen. Moldoveniși munteni, pribegi ai tulburărilor din Țări, priveau cu bătaie de inimă adunarea, oștită grămadă câte grămadă, după satele și ținuturile de unde veniseră oamenii. Un popor întreg, de același port și aceeași limbă ca și a poporului nostru, sta măreț în lumina soarelui, și printre sucmane se vedeau amestecate multe surtuțe; aceste surtuțe acopereau piepturile tineretului de frunte ieșit din Blaj și din școalele Ardealului, tineret cu mare curaj și mare iubire de neamul românesc! Multă mirare insufla pribegilor spectacolul frăției curate între surtuțe și sucmane; frăție nu numai de sânge, dar frăție în trai și în obiceiuri, și în toate relațiile. Societatea în Principate, ca toate societățile vechi, este întemeiată pe nepotriviri, pe interese ce se prigonesc și pe ierarhii; ardelenii, tolerați numai pe pământul ce-l ocupau până la 1848, și privind cu duioșie de peste munți la Țări, adică la Moldova și Valahia, alcătuiau numai o familie, și o familie patriarhală. Noi, moldovenii, treptați de întâmplările istoriei, mazili, neamuri, bresle, gloate, boieri și feciori de boieri, vițe prăpădite în întunericul descălecării, nu putem forma o familie patriarhală ca cea ardeleană de la 1848. Pribegii dar, înfățișătorii luptei în Principate, ai egalității drepturilor, iar nu a oamenilor, urmară cu ochii plini de mirare uimitoare frăția aceasta, și mai că, într-un minut de înfocare, ar fi dorit să nu se fi născut feciori deboieri.

În ziua aceea frumoasă un lucru însă lipsea pe câmpul Blajului... limba!... *Inteligenței*, frați și fii ai miilor de români adunați, de pe tribunele Câmpului *Libertății*, nu

vorbeau românește, și vântul învietor al acelei zile mărețe purta pe deasupra capetelor o babilonie de cuvinte stropșite și smulse din latinește pe care bieții români nu le înțelegeau nicidecum, deși le primeau ca semne de mântuire zicând: „o fi, dar... așa o fi!”

Într-o sută sau două de inteligenți ce se aflau atunci la Blaj, numai pe doi bărbați i-am auzit grăind românește cu românii, și aceștia, când îi ascultau vorbind, strigau: „așa! așa e!”, iar nu „ofi... așa o fi!” Unul din acei doi zicea: „Ungurii vreu Unio!... Știți ce vrea să zică Unio? Vrea să zică că pân’acum ei ne-au încălecat pe păr și acum vreu să ne puie și șaua în spinare!” Al doilea striga : „Uitați-vă pe câmp, românilor! — Suntem mulți ca cucuruzul brazilor, suntem și tari, că Dumnezeu e cu noi!” — Dintre acești doi români, care grăiau românește, ungurii l-au spânzurat pe unul, iar pe celălalt românii l-au numit cu fală împăratul munților.

Frații ardeleni se fălesc că au fost deșteptătorii României și restauratorii limbii; adevărat este că sistemele limbistice s-au născut în școalele latine din Ardeal; de acolo, peste munți, ca un puhoi, s-au revărsat în șesurile noastre și au dat mâna cu pedantismul moldo-român. Pedantismul moldo-român, mai mult superficial, a produs o literatură fără viață, expusă criticii, și care niciodată nu va câștiga dreptul de împământenire în sânul unui neam ce a improvizat minunatele balade (cântece bătrânești), culese și scoasela lumină de V. Alecsandri. Gramaticii ardeleni socotesc că scăparea și fericirea României stau numai în sistemele limbistice; de aceea ardelenii s-au osândit a se împărți desăvârșit în două nații: una, latinească, a doua, românească; de aceea nici o carte nu se tipărește în Ardeal care să poată fi citită și înțeleasă de toată românimea.

Priveliștea adunării de la Blaj, auzirea cuvintelor româno-latine ce s-au rostit pe Câmpul Libertății și citirea scrierii dlui A. Papiu (*Istoria românilor din Dacia superioară*) ne-au întemeiat în ideea că sistemele limbistice au amestecat capetele multor români cu cap, încât aceștia par a nu mai ști nici scrie, nici grăi.

Istoria dlui Ilariu e personificația unui sistem; această istorie nu poate sluji de învățătură românilor, căci sistemul limbii înecăsubiectul. Dacă șefii nu vorbesc limba soldaților, dacă învățații și autorii nu scriu pentru popor, apoi de ce mai pierd vremea în vorbe și în scrieri neînțelese?

Nu zic nimica despre spiritul dușmănos al *Istoriei românilor...*, socot însă că e vremea ca să ne oprim pe această cale de partide; de mult ce ne vom lăuda, de mult ce vom huli celelalte neamuri, românii vor socoti că sunt buni și mari din născare, și se vor acufunda iarăși în somnul lor adânc.

IV

De mult caut a-mi da seamă de haosul limbistic din Ardeal, și nu izbutesc decât a mă pierde într-un haos de gândiri. Asemenea anomalie nu ar fi de mirare în Principate, unde treptarea poporului, întemeiată de îndelungată vreme, și împrejurările politice au putut aduce instituții și elemente felurite din toate părțile, unde educarea cu totul franceză, de treizeci ani încoace, a putut aduce în rătăcire forma și stilul scriitorilor, precum educația grecească a veacului trecut a lăsat urme vederate. Dar Ardealul nu ne poate da tălmăcirea istorică a rătăcirii sale, și este greu de înțeles cum o familie patriarhală, unită într-un singur gând, sen-

timentul nenorocirii sale, a ajuns la comedia limbistică de pe câmpul Blajului! Cu durere o mai spunem o dată, Blajul a fost o tribună unde multe din căpetenii păreau a se lupta mai mult pentru un sistem scolastic decât pentru drepturile neamului românesc.

Când și cum au răsărit sistemele?... Veacul al XVIII-lea a dat ardelenilor doi autori românești: Șincai și Petru Maior. Șincai, deși pe ici-cole se încearcă cu limba, însă, dedat cu cronicarii români, este român în limbă, în idei, până și în formă; cevași din măreața simplitate a cronicilor noastre se revarsă în *Cronica românilor* a sa.

Petru Maior, ce trece în opinia ardelenilor înaintea lui Șincai, deși încă român, dar se uită cu dragoste la limba latină și lucrează la deschiderea erei aste nouă care nu a produs nici o carte românească. Pildele vor arăta mai bine ceea ce vroim a spune decât cuvintele; iată cum scrie Miron Costin în *Letopisețul Moldovei*: „Începutul țărilor acestora și a neamului moldovenesc și muntenesc și în țărilor ungurești cu acest nume de români, până astăzi, de unde sunt veniți întru aceste părți de pământ, a scrie multă vreme la cumpănă au stătut cugetul nostru. Să încep osteneala la aceasta după atâtea veacuri de la descălecatul țărilor dintâi, de la Traian împăratul Râmului, cu câteva sute de ani preste mie trecute, se spărie gândul. A lăsa iarăși nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, este inimii durere.”

„După multe solii ce trimisese Bogdan-vodă la craiul leșesc pentru soră-sa Elisaftha, pre care o au cerșut, și văzând că nu vrea să i-o deie, au socotit că are vreme să-și răscumpere rușinea sa desprecraiul leșesc cu sânge nevinovat, și au început a strânge oaste. Ce văzând craiul unguresc vrajba ce intrase între dânșii, și simțind că Bogdan-

vodă face oaste asupra leșilor, au trimis sol pre Ștefan Teleki ca să-i poată împăca...”.

Asta e limba moldovenească din al XVII-lea veac. Între limba aceasta și limba lui Petru Maior și a lui Șincai deosebirea este neînsemnată !

Urmașii lui Șincai și ai lui Petru Maior zic: „În contra lui Ștefan din Moldavia se *persecută* plan *perfid* din partea lui Albert și Vladislav; acela se prepara neîncetat sub pretext de a purcede în contra turcilor. Prefectul Transilvaniei, Dragfi, și comitele Timișoarei, Ioză, căpătară ordine de la Vladislav să steie *parați* spre a intra în părțile transalpine. Începutul anului R. 2250 (Hr. 1497), Albert provocă pre Ștefan să-și strângă oștile spre a lucra în *comune* în contra turcilor, ca să-și recapete Chilia și Cetatea Albă. Acesta se *dechieră* fi parat la toate.” Mai departe: „Sultanul, mulțemit cu *deputăciunea* ce adusese diverse daruri cu *onoare*, restitui darurile, promițând țării pace și moldovenilor *amiciție*. În anul R. 2258 (Hr. 1505), Bogdan *peți* de la Alexandru, regele Poloniei, pre soră-sa Eliza de soție, însă muma-regină precum și prințesa *recuzară* căsătoria, fiindcă Bogdan era *lusc*! dar regina nu mai *trăi mult și muri*. Atunci Bogdan, care știa că aceasta fuse cauza *prințipală de i se recuzară* mâna prințesei, reînnoi *pețiciunea* în al doile, însă căpătând răspuns negativ, *irrupse* în Pocuția și ocupă cetățile.”

Trei tomuri de asemenea!!! Iată cum se scrie istoria, adică o carte de învățătură pentru cei lipsiți de învățătură, pentru cei ce au nevoie de a înțelege faptele strămoșilor! Cât pentru românii cei învățați avem încă ceva mai frumos:

"Definițiunea e substituțiunea certor desemnăciunii caracteristice în locul simplei denumiri a unui obiect sau

a unui fapt. Atențiunea e actul prin care aplicăm cu voință și cu adăpărăciune una din facultățile noastre cele intelectuale spre un obiect determinat. Dacă aplicăciunea e internă, atunce vorbei atențiune se substituie vorba reflexiune. Atenciunea rezultă din o intervențiune energică a voinței în lucrarea inteligenței."

Ne-aducem aminte că un om cu spirit își cerceta pe un al său nepot, de curând sosit din străinătate: „Hei... fătul meu, spune-mi:învârtita cum se cheamă franțuzește?...” — „Învârtision”, răspunse nepotul. Românește, învârtita se cheamă astăzi *învârtăciune*.

Petru Maior zice: „Cine vra să cerce începutul limbei românești îi este de lipsă mai înainte să aibă cunoscute întâmplările limbei latinești” . Ucenicii lui Petru Maior au răstălmăcit cuvintele dascălului; afundați în cărțile latine, colbul gimnaziilor le-a ascuns lumea; ei s-au uimit și s-au împietrit în fantastice teorii, s-au uitat la materialul zidirii în loc de a îmbrățișa armonia liniilor, au învățat limba într-o închipuire retrospectivă, în loc de a o învăța la izvorul ei adevărat, la școala trebilor, a nevoilor și a istoriei neamului. În Principate sistemele, în luptă cu lumina, cu mișcarea publică, cu grijile politice, cu critica, cu disprețuirea unor din scriitorii citiți, supuse a fi judecate pe teatru, s-au desfăcut și se desfac din zi în zi, rămânând din ele numai o înlesnire pentru împământenirea cuvintelor de lipsă. Adevăratul spirit al deșteptării românismului a avut și are cuibul său în Principate, unde elementele străine s-au ros și au slujit a ne întări. Generația trecută, deși legănată în îndoita înrâurire grecească și a literaturii franceze din al XVIII-lea veac, ne-a lăsat însă pagini frumoase românești; generația de față se luptă încă în haosul sistemelor, dar haosul va fi învins până în sfârșit. Afară

de cărți grele de desertății și de argumente, Ardealul nu a dat româniei până acum o singură carte de închipuire și care să răzbată inimile.

De aceea socotim că literatura română se împarte astăzi în două școli: una ce își are cuibul în București unde se cultivă cu entuziasm toate sistemele, în orice tipăt discordant se sfârșesc, în *iune,io, înt* etc., al doilea, ce s-ar putea numi eclectică, are mai mulți partizani în Moldova; aceasta este școala celor ce doresc mai înainte de toate a scrie pentru români și românește, și a face o literatură numai din vițele noastre, iar nu din limba francezilor, a italienilor și a jargonului neînțeleș din Ardeal.

Neputând crede că acest jargon va putea învinge vreo dată vestita dreaptă judecată a românului, neputând crede că copiii românilor vor ajiunge a nu se înțelege cu părinții lor, neputând închipui că gramaticile vor fi mai tari decât veacurile, că sistemele vor putea dovedi natura, putem să nu ne îngrijim de a vedea întronarea unora din sistemele ardelene în școlile noastre. Va trece și ardelenismul, cum au trecut multe alte sisteme încâlcite, și va rămâne numai românismul! căci limbile care se înțeleg numai prin tipar sunt limbile moarte, și românii sunt încă plini de viață!

V

"Cine vrea să cerce începutul limbii românești îi este de lipsă mai înainte să aibă cunoscute întâmplările limbii latinești." Să fi înțeleș pe Petru Maior, frații ardeleni nu ne da probele văzute mai sus și nu ne puneau în cum-până a socoti că pedantismul și învățătura sunt sinonime cu studia serioasă a vechimii române, ci dimpotrivă. Acea studie este lipsă, cum a zis Petru Maior, decât, în împru-

mutarea ei, să luăm ceea ce este partea veacurilor; împrumutarea acea plămădită cu duhul epocii, cu schimbarea năravurilor, cu prefacerea credințelor, cu istoria și vieteuirea, alcătuieste aceea ce francezi inumesc... *le jugement et le goût*; tocmai judecata dreaptă, simțul firesc și gustul au lipsit din început în scrierile române. Orbirea unora în sisteme și neînvățătura multora au aruncat și pe unii, și pe alții în frazeologie fără marginire, fără alegere, cu care strică publicul. Moldo-românii aveau la început sau a urma tradițiilor pământești, sau a oțeli literatura în prefacerile politicești întâmplare la 1821; dar legislatorii Parnasului, ca să vorbim limbajul clasic, neînțelegând că viața nouă se tâlmăcește prin literatură nouă, au apucat unii pe calea veche a pedantismului, alții au picat în pedantismul cuvintelor; din nenorocire, au rătăcit cu ei o mulțime de tineret. Luat-ați seama la iarmaroace?... Puteți pune rămașag că din două rochii, una frumoasă, dar simplă, alta urâtă, dar stacojie, țărancele vor cumpăra aceea care bate la ochi. Asemene și legislatorii noștri au ales în iarmarocul literaturilor ce au socotit mai strălucitor.

Pentru noi, românii, studia antichității este o studiu de neapărată nevoie; însă nu vrea să zică să luăm romanilor limba și literatura ca s-o schimonosim într-un *jargon* fără originalitate. În antichitatea romană stau arhivele noastre: arhiva nașterii instituțiilor fundamentale ale societății, și arhiva limbii... dar într-o măsură istorică. Să studiem, iar nu să prefacem, pentru că-i un lucru peste fire; lumea merge înainte și nu se poate întoarce; fiul nu poate fi tată sau frate părintelui său; de aceea trebuie să rămânem români, iar(nu) romani. Antichitatea romană merge pentru noi până la punctul acela care leagă lumea veche cu lumea nouă; o mai departepășire se cheamă împresurare, și ar fi

tocmai ca când am lega unom viu de un trup mort. Mai cu cale și mai logic ar fi dar, în dragostea noastră de latinism, să lepădăm limba română și să luăm limba latină, și prin urmare să schimbăm pantalonul și surtucul pe togă, să ne chemăm *Cincinatus* și *Brutus*, în loc de Costache și Dimi-trache, și să cerem înapoi stăpânirea lumii de odinioară.

Răul n-ar fi fost mare dacă oamenilor cu sisteme lim-bistice le-ar fi plăcut a produce numai gramatici și sis-teme; răul este că au scris multe și de toate după visurile gramaticale, și au deschis era literaturii cu *potosul*. De se mărginea în sintaxe, în ortografie, limba putea să scape la largul ei, să-și plămădească, după nevoie și sporulidei-lor, cuvintele și vorbele, fără a trece prin patimile de față... Dar gramerianii, pe lângă fiecare sintaxă, au alăturat, cum s-a zis, producțiile lor și câte un lexicon de cuvinte ideale, care fac din limba de astăzi o amestecare foarte curioasă la auzire și mai curioasă la analiză. Cum sare peste un șanț toată turma când a sărit o oaie, asemenea o turmă de copoi, aprinși de focul lui Apolon și însuflați de flacăra muzelor, s-au aruncat după producători spre *aconchera* (tot stil român) templul gloriei și a imortalității! Ne este milă de cititori, altminterea am încărca câteva coale de cuvinte culese în potopul cuvintelor străine ce îneacă lite-ratura, cuvinte care n-au nici noimă, nici rudire cu ideea care autorii vor să deie la lumină. Mulți din scriitorii de astăzi, autori sau poeți, și-au pus gloria nu a traduce o idee oarecare într-o limbă înțelegătoare, ci aînăduși, a speria și a câștiga mirarea păcătoșilor români cu cuvinte cât mai strălucite și mai sturlubatice.

Iert copiii care au călcat pe urme rele și au ridicat astă literatură țigărită și șonțită , fără noimă, fără cap și ră-dăcină; îi iert și-i putem jeli, căci strădania lor, talentul,

pentru cei care ar fi putut avea talent, se acufundă de pe acum în uitare... Puține file, puține linii și puține glorii contemporane vor rămâne. Cei mai nenorociți se vor ascunde în colbul bibliotecilor, și din când în când vreun anticar sau vreun bibliofil va da la iveală, peste vro 50 de ani, câte o filă ca o hinezărie; dar pe grameriani nu-i iert; sistemele lor toate au început cu vânărea cuvintelor străine și au ajuns a pune alte cuvinte străine în loc, sub cuvânt că limba română, fiind izvorâtă din cea latină, este de nevoie ca cuvintele să fie latine. Judecata pare a fi dreaptă la întâia vedere, însă îi mai mult o părere decât un adevăr. Dacă ar fi ca limbile să urmeze după acest princip, apoi, cum am zis dinioare, să ne întoarcem la limba mamă; toate limbile din lume, vechi sau nouă, se coboră dintr-o singură limbă primitivă. Sau filologii români nu cred *Bibliei* și științei filologice, care au străbătut și strecurat toate limbile globului, sau, în ipoteza rezonementului dumilor-sale, ar trebui ca lumea întreagă să aibă numai o limbă și feluritele limbi ale Europei, Asiei etc. să se înece, din purism în purism, în limba primordială a omenirii.

Limba grecească, limba latină, limba germană se ru-desc; cum să tălmăcim aceasta? Împrumutările ce-și fac limbile nu pot alcătuio rudire așa de aproape; suntem siliți dar a crede că au un împreun izvor; însă cum se face că limba latină nu seamănă cu limba germană? și cum se face că un grec nu înțelege pe un german sau peun latin?... Istoria ne-o tălmăcește.

Când sosi ziua în care familia omenească înmulțită se împrăstie prin lumea pustie, acea familie s-a desfăcut în ramuri, care ramuri apucară, după nevoie, la apus, la răsărit, în dreapta și în stânga, cu turmele și cu limba lor. Acele ramuri, ajungând la locuri de hrană îndemânatică,

câmpii, munți, codri, ape, s-au așezat și, cu vremea, s-au prefăcut din familie în neamuri, și din neamuri în noroade. După întâmplările viețuirii pacinice sau tulburate, după înlesnirile hranei, după condițiile topografice, noroadele și-au măritnevoile, și-au oprit gândurile și au dezvoltat limba lor mărginită în ziua împrăștierii.

În climele frumoase, ca a Greciei și a Italiei, limbile se îndulcesc, se modifică și cresc odată cu activitatea. Tot acea influență din afară a climei și a hranei dete măsura și gradul civilizației, care consacră statornicia și prefacerea limbilor de acum înființate. În Asia, leagănul omenirii, se naște civilizația, adică: ocârmuirea politică, limba, religia, artele și științele; din Asia, civilizația se revarsă în Egipt, și Egiptul prin colonii o trimite Europei. Grecii și latinii dezbracă acea civilizație din făsurile copilăriei, o prefac după spiritul lor, și așa omenirea, legănată de un șir de împrumutări prefăcute după locuri și epoci, constituiază unitatea ei și moștenirea propășirii. Ceea ce înțelegerea dreaptă a istoriei ne spune despre despicarea întâi a familiei omenesti și nașterea limbilor vechi urmează a ne lumina asupra limbilor din ziua de astăzi. Studia istoriei neamului român ne va spune de unde vine limba noastră și ce trebuia să fie după logică acea limbă; și așa numai vom rămâne în înțelesul cuvintelor lui Petru Maior.

VI

Să ne oprim puțin în calea grunzuroasă a limbii, simțind nevoia de a tăia deocamdată șirul ideilor din urmă, pentru a ne uita la uriașii care clădesc temelia ei. Când în *România literară* ce au luat drept steag „limba înțeleasă de la Tisa la țărmurile mării”, a picat cuvântul de pedant, mulți s-au întristat de războinica amenințare, mulți nu au înțeles

cuvântul, iar mulți au gândit sau gândesc la răzbunare. Vremile însă de răzbunare au trecut; este nevoie de a înțemeia critica și de a cumpăni de acum înainte bunătățile scrierilor și tăria sistemelor. De douăzeci ani încoace, de la zilele decând strigam cu toții: „Scrieți, scrieți, bine sau rău, dar scrieți”, de pe când românii, însetați de cărți, priveau o carte ca jidovii mana în pustietate și, în bucuria lor, primeau bunul și răul fără osebite, cărțile au plouat, scriitorii au răsărit ca ciupercile, și scrierea care începuse cu limba românească, s-a prefăcut în meserie, intrată în concurs cu toate meseriile hrănitoare ale vieții, precupind astăzi olimbă străină. Pe atuncea critica putea fi o personalitate; acum critica e dritul obștesc de a adeveri bunătatea mărfii.

Nu de astăzi a simțit neamul român alunecarea limbii din matca ei; de pe la 1834, urechile pedantismului se arată cu vânărea cuvintelor. Un om ce scrie frumos românește în proză și în versuri, adăpat în inspirațiile sale de izvoarele și obiceiurile limbii, deși deprins cu învățătura și cunoștința literaturilor și a limbilor străine, înseamnă primejdia într-o scrisoare ce va rămânea nemuritoare. Acest om, logofătul Conachi, are neologisme, dar hultuite pe tulpină românească sau, cum zice singur el, „pe teapa noastră”.

Să tălmăcim dar ce înțelegem prin pedantism, căci ar fi o mare durere ca românul să-și închipuiască că pedantismul și învățătura, știința și erudiția sunt totuna. Pedantismul pentru noi nu este nici gramaticile ce ar da reguli de ortografie și de țesătură, nu este nici lexicoanele ce ar fi arhiva limbii, pedantismul nu este nici silința de a îmbogăți limba cu cuvinte nouă de lipsă, căci am zis din început că idei, vremi și nevoi nouă cer și gânduri, și cuvinte nouă; pedantismul nu este nici crederea că limba

trebuie a rămânea în limba cronicarilor limbă epică, ce își dă mâna cu limba cântecelor populare. Știm că veacurile prefac limbile din epice în sintetice, din povestitoare în învățătoare, precum anii prefac copilul nebunatic în omul cu mintea coaptă; dar nici omul, nici limbile nu cresc într-ozi și nu-și pot schimba firea, fără a pieri sau a nu mai fi. Pedantismul este vroința de a statornici prin logică gramaticală, cursă din regulile gramaticii latine, tâlcuirea și forma cuvintelor vechi și nouă; pedantismul este de a lega limba noastră de modul declinațiilor unei limbi străine de noi prin țesătura și regulile ei; sunetul și forma, până și noima, adică sufletul cuvintelor, este dreptul scriitorilor și al neamului, marele plămăditor de limbi și de cuvinte, iar nu a gramaticilor, ce sunt numai arhiviști.

Prin pedantism, și pedantism antiromân, înțelegem iarăși cercarea de a împărți neamul în două limbi, când dimpotrivă încercările ar trebui ținute la înrudirea limbii obștești. Este serios de a rostioare că nu se poate scrie în limba țăranilor și a întreba dacă Schiller și Pascal etc., etc. au scris în limba populară? Și Schiller și Pascal au scris în limba populară, însă limba lucrată, înmulțită, îmblânzită, întinsă și întrebuințată de o mie de scriitori ce au fost înaintea lui Schiller și Pascal, încât niciodată germanul sau francezul nu ș-au pierdut mintea din ochi; neînțelegerea între țărani și Schiller este numai în știință și neștiință, în idei, iar nu în cuvinte; căci nici la francezi, nici la nemți, gramaticii nu au întemeiat gramaticile lor pe gramaticile străine, nici s-au îngrijit mult din ce declinație le vin cuvintele și ce ascuțire cer acele cuvinte; toate idiomele, toate dialectele germane, celtice, latine, care cu vremea s-au amestecat și înrudit și au concurat a forma limba francezilor, au introdus câte un cuvânt, câte o zicătoare;

urechea obștească a prefăcut cuvântul latin după auzul nou, a sucit fără regulă hotărâtă cuvântul celtic sau german și așa, cu veacurile și cu cărțile, s-a format limba de astăzi, limba diplomatică, cum ziceau ungurii în 1848. Pentru noi, dovezile istorice ne îndeamnă a crede că de bine ce avem norocul de a fi numai o limbă, pentru că toate spițele noastre s-au rezumat de una mie de ani într-un singur neam, nevoia ne-ar fi de a mări, iar nu a schimba, de a ne uni în limbă, ca și în gând, iar nu de a nedeosebi, a adăugi, iar nu a lepăda.

Ce înțelegem prin limba poporală?... Doară luăm de limbă oarecare alterații ale cuvintelor întrebuințate, dar conjugăția, articolul și țesătura țaranului în cât se osebește de a *sapientului*?... Simplitatea țesăturii române putea să ne deie nădejdea că osebirea între limba scrisă și limba zilnică nu ar fi fost niciodată mare. Din nimică Dumnezeu a zidit lumea; cu cevași, gramaticii români au ajuns la haos, călărind pe gramaticile latine. Credem că astăzi, pentru a scrie românește, nu trebuie gramatici, trebuie râvnă, idei și judecata dreaptă a lucrurilor; după înmulțirea avuției, gramatizării vor veni și vor zice: cutare a scris frumos, bine, după rândul limbii și firea neamului, și vor zidi gramaticile române, iar nu latine. Fostau, mă rog, oameni vrednici ai românimii, Ureche, Costineștii, Klein, Șincai, mitropolitul Dosoftei, Petru Maior etc., etc.? În ce limbă scriau?... În limba poporului? — Ni se pare că este greșală; toți aceștia au scris în limba obștească; de aceea și sunt mari, nemuritori și vrednici, pentru că toți îi înțeleg, mici și mari, neștiutori și învățați. Ceea ce pedantismul numește limba populară e numai o rea deprindere, o osebire mică de ținuturi și de laturi, dar nu e limba cea obștească, ce se scrie și se aude pretutindene unde sunt români: limba

aceasta în care se contopesc toate idiotismele nu se preface cu sisteme latinești. „Conștiința fiecăruia zice dl Victor Cousin prenașcută și aruncată în neamul omenesc întreg, se cheamă judecată (*le bon sens*); judecata dreaptă este care a făcut, care susține și care mlădește limbile, credințele firești de-a purureastătătoare, societatea și așezămintele fundamentale. Nu gramaticii au iscodit limbile, nici legislatorii societățile, nici filozofii credințefundamentale. Cine a făcut aceste toate? Nu este nimene, și este lumea întreagă, duhul omenirii.”

VII

Pe lângă pedantismul sistemelor, care se îndeletnicesc a propune până și copiilor din fașe, în loc de idei, probleme limbistice ca: *Inonorificabilitudinăționalitate*, probleme ce aduc aminte, nevroind, de Rabelais și de Molière, mai înțelegem încă prin pedantism tipătul de aristocrație și de rusolatrie aruncat asupra celor ce doresc înfrumusețarea, înavușirea limbii, după firea ce i-a dat o plămădeală de una mie de ani; aceștia dar resping schimbările scolastice; fiecare parte a României astăzi a înfiat o limbă pășărească, înțeleasă numai de adepți. Prefața celei întâi *Psaltire* tipărite în limba românească zice: „Cine grăiește în limbi străine numai pre sine se întrămează, nu pre adunare, unde pre el nime nu-l înțelege, iar nouă ni se cade toate să le facem spre întrămarea adunărei”, din inimă poftim pe ardeleni să priceapă limba *Bibliotecii literare*, ce se tipărește în București; poftim pe ardeleni și pe munteni a se duveri în oda dlui S. , un moldovan (nr. 14 din *Foaia pentru munte*), precum dorim moldovenilor înțelegerea odei seculare, la încheiereasecolului (pleonasm) gimnaziului din Blaj, numărul 8 , tot din această foaie. Cred că mulți ar-

deleni, și vorbim de cei îmbătrâniți în cărți latine, de cei ce au întrebuințat, pentru a învăța limba mamei, trudă și vreme, ce nu întrebuințează alții pentru a învăța limbile moarte sau străine, vor fi stând în uimire. Aceste trei pilde vii nu sunt trei limbi? Și care din ele e româna?... Dintre oda dlui S., moldovanul, și oda seculară, noi alegem altă limbă din Ardeal, la care răspund toate glasurile.

"Stilul e omul", a zis Buffon, acel mare bărbat al Franței. „Stilul românului este însuși românul, putem și trebuie să zicem asta fiecare dintre noi. Tocmai așa se mai zice cu tot dreptul: limba estenațiunea, și prin urmare limba română este națiunea română. Acum vine străinul și ne întreabă care și unde este națiunea voastră? Noi, până să-i deschidem tablele istoriei noastre, luăm amână mai cu înlesnire o gramatică, un vocabular și-i răspundem: vezi, aceasta e limba, aceasta e națiunea noastră. Acum străinul merge mai departe, se amestecă printre popor, ascultă sunetul limbii; el vine și pe la cetăți; ascultă asemenea, poate fi că le și învață. Ferice de noi dacă, în primirea acestor vizite ale străinului, limba din cartea ce i-o dedeserăm noi amână nu i se va părea ca un alt dialect, diferit mai preste tot de dialectul cel viu; norocul nostru, dacă pe la cetăți nu va afla o limbă ca următoarea: astăzi m-am *vorgestellt* la domnu *Vorsteher*, sunt *neugierig* să știu ce *Bescheid* voi căpăta pe *Ge-such* -ul meu. Am un *Brennerei* cu *Dampf*, l-aș vinde, dacă mi-ar veni un *Kundschaft* bun. Sau ca următoarea, cunoscută încă și în forma de anecdotă: — Mă, nu lăsa sertașul tău în chertiulu meu, că voi lăsa feissa și i-oi tăia laba; sau și ca aceasta: — Despre cele ce-mi istoricești, m-am pleroforisit pe deplin, dar să-ți spun drept, că am parapon pe mata pentru calabalâcul ce mi-ai pricinuit.

Însă tot asemenea de *compătimit sunt și acei latini toți*,

care limba românească ș-o cunosc numai din locul nașterii lor, și aceea încă abia învățată de la părinți și până în vârsta de 9-10 ani, de când fuseră duși între străini; casta acestor literatori, filologi, gramatici și ce mai știu eu cum să le mai zicem, aflu un metod de minune înlesnitor de a învățuți limba, nu a națiunii, ci aceea ce și-au făurit-o ei. Aceștia adică, în loc de a-și pune cea mai puțină osteneală ca să-și învețe dânșii deplin limba națională, pentru ca apoi să împrumute de la antica latină numai atâtea cuvinte câte ne sunt de neapărată trebuință, întocmai ca și la celelalte limbi romanice, depradă și despoie dicționariul latin cu atâta lăcomie, ca și cum s-ar teme că va veni un tiran oarecare și va decreta dintr-odată totala stârpire a limbii latine cu toți clasicii și neclasicii ei. Atâta nu e destul și dumnealor mi-ți introduc miile de latinisme îmbrăcate, încălțate întocmai așa precum fuseseră aceleși îmbrăcate pe timpurile cele din urmă ale republicii și sub primii cesari. De aici apoi rezultă o limbă aristocratică atât de comică, încât e peste putință să nu o asemeni cu bădăranul boierit al lui Molière. Așa, limba aristocratică e ceea ce ni s-a imputat nu o dată, zicându-se, adică, cum că românii cărturari ar fi pornit pe calea de a schimosi limba poporului și a o *preface până și în formele ei*, pentru ca așa să-și facă o limbă pe care să o înțeleagă numai ei între ei etc., etc."

Acesta este pedantismul antiromân; acesta este pedantismul de care prorocește *Psaltirea*. Oamenii de talent și de viitor, de judecată și de gust nu pic în asemenea copilării și le ceartă. Nu numai broaștele Bahluiului au ridicat glasul, nu numai prorocii ieșenilor au cuvântat, ce și Vulturul ardelenesc își scutură aripa.

Adevărat, când chestiile școalelor au îngrijat pe moldo-români, preocupăția politică i-a îndemnat la cercetarea

limbilor neolatineși la limba latină. Ca toate revoluțiile în lucrurile sau ideile românești, goana cuvintelor ce se păreau străine începu cu furie; erudiția, mai mult patriotică decât socotită, a răspândit războiul și curățirea limbii, dar nimene nu gândea la schimbarea ei; știau învățații români că filologia este numai o știință de iubire, o ochire vie de înfrățirea popoarelor, o dovadă de înrudirea neamurilor și aveauilor, învățătura prefăcăturilor și împrăștierea limbilor, a credințelor și a instituțiilor firești, pururea stătătoare, de care vorbește dl Cousin. Alterațiile unei limbi, născătoare de limbă nouă, nu purced din o sistimă hotărâtă, încât să se poată aplica reguli radicale. Capricul, împrejurările vieții unui popor nasc limbile și cuvintele; cu precizie matematică nu se îngreșește limba și inima. Logica, dar o logică greșită, a oarecare idei bune a adus pe români în urmă la consecințele de astăzi:

"Mare slujbă ar face literaturii noastre cel care ne-ar da un articol cuprinzător de numele traducătorului fiecărei cărți bisericești. Cei mai mulți dintr-înșii, îndrăznesc a zice, au fost moldavi și ungureni, care ne-au creat o limbă pe o scară așa de mare, după cum se vedea în paralelismul între limba română și italiană, și ne-au legiuuit niște tipuri, de la care, din nenorocire, în ziua de astăzi se depărtează mulți din frații noștri de dincolo de Carpați, întrebuițând ungurisme, germanisme și latinisme în fraze și perioade. Numele acestor nemuritori traducători ar atâta iubirea de sine, ambiția și slava fiecărei provincii române și ar face pe mulți din scriitori a se rușina să nu amployeze și să-și degenereze limba. Nu este aici vorba ca fiecare să-și scrie dialectul său. Un dialect avem toți, și aceia au scris bine românește câți au cercetat limba în natura ei. Noi avem scriitori moldavi, și au fost și sunt dragi în toate provin-

ciile române; scriitori ungureni, și au fost și sunt primiți și plăcuțipeste tot locul unde se vorbește limba noastră; scriitori munteni, și au avut aceeași plăcută soartă, pentru că au înțeles și au cunoscutlimba, fără de a o împestrița cu străinismele împrumutate, sau dela noroadel cu care am avut a face, sau din cărțile ce am citit. Idiomele deosebite ce vedem în cărțile cele mai nouă nu sunt atât idiome provinciale, cât împestrițături de străinisme, sau dovezi de neprindere încă a scrie curat limba românului."

Autorul cuvintelor acestora este acel autor, cu dreptul vestit, care a scris despre învățătură la înființarea școalelor din Valahia, și a găsit în *limba românului* destule bogății pentru a putea tălmăci idei nalte și filozofice. Din nenorocire, deducțiile greșite ale unor analoghii au alunecat, prin scânteierea patriotismului, talentul și inima vrednicilor oameni, din care unul este autorul acesta. Ne place în treacăt a mărturisi că, dacă limba scriitorului a alunecat pe urmele unei idei, omul însă nu și-a cruțat nici ostenele, nici viața, nu pentru limbă, dar, ce este mai bine, pentru neam.

VIII

Să trecem cu vederea acum schimbarea iute a literelor; în această schimbare, care negreșit va aduce prefacere serioasă în ortografie, am uitat noi, dascălii, deprinși cu literaturile străine, că uceniciinoștri, adică milioanele de români, îmbătrânise cu az... buche... ș.c.l., și prin urmare radicala schimbare bucureșteană și mai cuseamă cea ardeleană are un miros de străinătate și o grea înțelegere, ce resping răbdarea celor mulți cititori. Dacă literele chirilice suntpecetea slavonismului, să nu uităm însă că instituțiile întemeiatepe obiceiuri vechi se înlocuiesc temeinic numai

cu răbdare și vreme:idei și învățătură trebuie românului mai cu dorință decât buchea și cuvântul.

Cât despre limbă, pentru autoritate morală, să ne mai întoarcem și să ne sprijinim încă o dată pe Petru Maior, autoritate ce trebuie plăcea fraților de peste Carpați. Petru Maior, știutor de gramatică ca nici unul dintre noi, nu numai a scris în limba obștească a lui Klein, a lui Șincai, a cronicarilor, a traducătorilor bisericești cudeosebire că fraza și perioadele lui sunt mai grele la citit nu numai că (nu) și-au redus scrierile la strâmtele reguli gramaticale, dar, cu toate aplecările sale către latini, de care este hrănit, cutoată îndrăzneala sa în întrebuintărea și introducerea cuvintelor nouă, nu a gândit la fel a îmbrăca limba română în haine latine, atipi slobodul umblet și armonia limbii pe vro sistemă, nu a gândit a înregimenta cuvintele, cum se înregimentează batalioanele, după declinații și arme. Suindu-se cu cercetările lui până la principallucrurilor, Petru Maior ne spune că limba latină *corectă* (să învățămși să înțelegem bine cuvântul *corect*) vine din limba latinească ce s-avorbit pururea în Italia; că limba română curge nu din *latina corectă*, ci drept din cea latinească a obștei. Pe acest principiu istoric, Petru Maior ne îndeamnă a fi cu luare-aminte în lepădarea cuvintelor, căci sunt cuvinte ce nu se află nici în limba latină corectă, nici în dialectele italice, nici în limbile gotice și slavone, și sunt totuși alenoastre (vezi fața 306-309 în *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812). Dar această comoară a limbii, înlăturată din nesocotința legislatorilor noi comoară care dovedește putere ziditoare în sufletul neamului și menire de a trăi de viața sa însuși nuate de ajuns pentru a întemeia despărțirea noastră de latini: între limba noastră și limba lui Ciceron este țesătura ce ne leagă de

limba obștească italienească, precum sunt legate și celelalte limbisurori de astăzi. Știința gramaticală îndatorea pe românii învățația-și ocârmui scrierile și, prin urmare, a lucra la edificarea codului viitor al gramaticii române; dar de la știința gramaticală la aplicarea unei gramatici speciale latine la o limbă alta, este o meșteșugieghibace, de care ne putem cu dreptul mira. Părintele Petru, cum îl cheamă cu dreptul românii, era om cu multă judecată, deși demare învățătură, își iubea prea mult neamul ca să-și schimbe limba; căci el zicea că „*limba e neamul*”, și mai zicea încă cu dovezi că românii nu sunt pogorătorii limbii lui Ciceron; latina și românească sunt două pâraie ce se nasc dintr-un singur izvor, dar nu seamănă una cu alta. Ne măgulim a crede că părintele Petru nu gândea la concluziile ucenicilor săi și la silnicia ce ne va face limba latină corectă. Pentru noi concluzia ar fi aceasta: limba latină corectă e înfrumusețarea și regulamentarea limbii latinești a obștii; limba românească corectă trebuie a fi regulamentarea și înfrumusețarea limbii românești a obștii *limba ce se suge cu lapte de la mamă* -adică codul ortografiei și al sintaxei, al prozodiei și al vorbei. "Cuvântul este al domnului, sau al conștiinței neamului întreg", zice curat dl Cousin, care, pare-ni-se, este tot într-un gând cu Petru Maior. Nicăiurea Petru Maior nu impune sisteme de cuvinte, ci dincontra le aduce când în "ție" ca moldovenii, când în *înt*, după placul urechii, când le lasă în forma primitivă la înmulțit sau la singuratic

, fără îngrijire de declinațiile de unde vin. Astfel de împrumuturi sunt legiuite și înavuțitoare, nu îndărăptnesc nici auzul, nici mintea; sistemele ce s-au iscat ne aduc limbi nouă, în loc de a rodi pe a noastră. Rugăm pe frații noștri din oricare lature a prociti cuminte umilită *Istoria*

pentru începutul românilor: nu stă în acea disertație elementele filozofiei limbistice din zilele noastre? Unde enălucirea înșelătoare?... În Ardeal, ce din zi în zi se desparte de familia românească prin limbă, cum e despărțit prin istorie? Sau în Valahia și Moldova, unde sunt multe capricii limbistice nejustificate, dar unde încaiea gândul, ținta și șirul scriitorilor este de arămânea în elementele române, pentru că aceste elemente sunt carnea și sângele, trecutul și viitorul neamului. Critica dar e o faptă română astăzi și de nevoie; când pâraiele se îmflu de apele glodoase ale ploilor de toamnă și amenință cu înecare casele de pe malurile, gospodarii își numără odoarele, le strâng și strigă de la un malla altul sosirea primejdiei. Poate că în treacăt critica vatamă vroiubire de sine mai tare decât dreapta judecată; dar cine scrie, cine se pune în fruntea națiilor, cu adevărată sau închipuită misie, acela se face proprietatea publicului; mișcarea, suflul lui, toate suntale discuției; pentru acela ființa i se șterge; din om rămâne numai numele. Cum să critici sistemele de limbă, bunăoară, dacă nu veiarăta care gramatici au făcut întunericul? Cum vei însemna gramatica, dacă nu vei numi făptuitorul ei? Cum vei deștepta citirea, dacă nu-i spune autorul cărții? — căci numele în literatură și în funcții sunt titlurile ce atâtă recunoștința, iubirea sau dezgustul și disprețul publicului. Multe lucruri și multe cuvinte sunt încă în lume ce românii nu înțeleg: porneala limbii și noima criticii sunt două din aceste lucruri încă neînțelese.

IX

Ar fi de prisos a stărui în contradicția ce înfățișează sistemele limbistice cu firea limbii și a neamului; să ne mărginim a spune că, în orice parte a României, autorii, de proză

sau de versuri, citiți,iubiți sunt aceia care au rămas mai aproape de noima națională; ede prisos a spune numele știute; dar să facem și partea Ardealului în aceste nume, între acești oameni.

Deși sistemele radicale au luat născare în Ardeal, totuși are și Ardealul feciori zdraveni, ce-și pot da mâna cu noi împotriva pedantismului. Am reprodus în cugetările aceste jumătate numai a articolului *Puține arătări pentru latinirea limbii noastre*. Iată cum urmează dl *uițira* B , rară, de nu singură, excepție a Ardealului... „Vezi, în contra acestei clase de literați citise și dl Țipar în anul 1838, cunoscutele versurile: *Dracul negru s-a văzut Pui de rață potcovit, Ciocârlie cu rochie, Șoarece cu pălărie*.

Așa pentru noi, cărturari de a doua, a treia și a patra clasă, nu ne sfiim, într-o groasă noastră neștiință, a grămădi pe această vergură frumoasă și blândă, cu orice trențe și petice antice, mai nouă, moderne, mai în scurt pe toată plasa, fără ca lenea să ne lase a nedeschide ochii a cerceta cu de-amănuntul cu care costum ar stama bine fecioarei noastre în veacul al XIX-lea, ce croială (formele) cere statura ei.

Unii ne punem toată osteneala ca să scăpăm de sclavia slavonismelor. Ce facem însă? În loc să alungăm numai pe slavonismul care ne stă în capul mesei, precum zice dl Eliad, ne apucăm și smulgem o grămadă de pene cu trebuință, fără trebuință, până lăsăm pasărea golană, pentru ca să o clanțâie toate celelalte. Ba nu o lăsăm, ci curând o coperim cu toate peticele rămase din toga consulară a lui Cicerone, care, dacă ar învia și ar vedea ce batjocură facem atât limbii sale celei mai aristocratice decât toate limbile pământului cât și nevinovatei strănepoate, nu mă îndoiesc că nu ne-ar bate cu vergele, iar un Horățiu ne-ar

saluta cu un „*imitatores servum Pecus*”.

Nicăiurea și niciodată comoditatea și lenea noastră, a cărturarilor români, nu se dă mai pe față decât când noi ne formăm dreptul Numele inversat al lui Barițiu. Vergură — fecioară. Turmă servilă de imitatori (*lat.*). absolut de a pune mâna pe toată limba latină și a o face de servitoare prea plecată la a noastră. Însă nici este mijloc mai sigur de ane vădi în ochii străinilor sărăcia limbii noastre, decât când, lenevind-ne a-i aduna toată avuția ei la un loc din toate țările locuite de români, răpim fără sfială de acolo de unde aflăm mai îndemână.

Nu încapă îndoială, noi suntem și am fost siliți a împrumuta o parte oareșicare de termeni de la limba latină, nu avem însă dreptul de a lua mai mult decât numai pe cât ne lipsiră până acumcutare ideii, pentru care nu găsim nicidecum cuvinte în limbaromânească, cu atât mai puțin ne este iertat a trage dunga peste 1700 ani, a nu ști schimbările prin care a trecut limba noastră, anu respecta prezintele ei, auzul, eufonia, mai în scurt, legile gramatice și estetice care s-au învăscut în limbă.

Eu neg că limba noastră ar fi săracă; limba nu ne e mai săracă decât alte înșorătoare; suntem însă noi înșine săraci de dânsa, omai și săracim cu capriciul nostru”.

Dl *uițiraB* deneagă sărăcia limbii în acest articol ce ne-a câștigat inima și deschide toate orizoantele întunecate de gramaticile afeluri de autori și de sisteme. D-lui, în acest articol, care numai înînfățișarea sa străină de ortografie ne aduce aminte de Ardeal, deneagă dreptul de a despoia limba latină; iar noi, care mărturisim că faptuitorii feluritelor gramatici sunt toți absoluți, ba încă și filozofi absoluți, noi denegăm că vreodată românia va putea urmape căile criticate de dl *uițiraB*, pe căile alese

de unanimitate a concetățenilor săi. Avem convicția dureroasă că Ardealul pe mult timp încă nu este menit a prinde loc în mica literatură românească, de nu va părăsi sistemele cu care o înădușă acum pedantismul latin.

X

În istoria limbii franceze, doi oameni ar putea să ne slujească românilor de povățuire și de comparație vie a luptei între neogalimatio-latini și cei ce cred că nici istoria neamului, nici radicalismul, nici judecata dreaptă nu ne poate îndemna a strămuta temelia limbii ce s-a născut cu neamul. Argumente latinești nu dovedesc nimica în contra *rezonului* românesc. Exponere, Expositio, *Expositio-nis* nu dovedesc că românii care au *spunere* sunt datorii a *zicespusăciune* mai bine decât *expoziție*, sau *expoziție* decât *expozițiune*; dovedesc numai o eufonie ce este mai presus decât urechile gramaticale, o eufonie aplicată de cel întâi moldo-român la cuvintele uate din limbi străine, eufonie sfințită prin scrieri ce au un veac detrai; trebuie a fi un ce mai sus decât regulile, în acel instinct de *ție*, decât logica ablativului sau a altui mod.

Acești doi oameni vestiți prin cercările lor, unul cu idei, cu foc, inimă și talent, al doilea cu judecata dreaptă numai și conștiința naturii limbii sunt Ronsard și Malherbe. Nici unul, nici altul nu au iscodit sisteme, nici unul nu a creat gramatici, dar amândoi au întrebuițat materia ce aveau sub mână după ideea ce-i împingea; publicul și posteritatea au mers nu după teorii fantastice, deși sprijinite de talent, dar au mers după cea care răspundea la conștiința întregului neam.

Românii încă nu au luat bine seama ce au vrut să zică

când au vestit și descoperit că Ardealul în veacul trecut a restaurat limba;propovăduirea aceasta nevoiește o răspicare și o tălmăcire. Cinezice restaurat, nu zice creat; restaurat se înțelege a se întocmi unlucru ce a fost sau a se întoarce la principiile nemuritoare. Careoare erau principiile nemuritoare ale românilor amenințate de pieire, care au trezit pe ardeleni? Era limba românească ce din zi în zigrecismul și slavonismul o înfășurau în prejitoarea morții; grecismul și slavonismul mâncau limba cronicarilor, limba română pretutindene, limba iubită a lui Klein, a lui Șincai și a lui Petru Maior.Dacă Ardealul urma a fi *moderatorul* neologismului nou, cum a început cu veacul, dacă combătea aplecările către străinism oridincotro veneau, fără a introduce alt străinism și încă un străinismradical, Ardealul merita de a fi capul limbii, areopagul literaturii;dacă Ardealul ar fi avut viață și mișcare în lume, va putea încă săîmpună și o limbă. Gândim însă că limba acolo își are temelia undea trăit mai slobod neamul, unde limba a prins rădăcini în legi, îninstituții, în istorie, în monumentele scrise, în mișcarea zilnică, însuflarea obștească, în obiceiurile sale și a ajuns a produce măcarcomedioare. Să îndreptăm dar propovăduirea și să spunem adevărulcel avem toți în minte că Principatele au scăpat românia. Cândrestaurația începu, adică reacția în contra rătăcirilor străine, nemuritorii ardeleni, ce deschid restaurația, aveau ochii nu la turmanăcăjită de sași, de unguri și de sârbi, dar la cei români de lapoalele Carpaților ce sta în picioare cu steagul și sabia româniei înmână; acei români care au făcut tradiția românească, revendicatăde veacul al XVIII-lea și au prelungit-o până în zilele noastre, dândvreme și ardelenilor a se trezi, a se cunoaște și a aduce sprijinul lorfrățesc. Propovăduirea restaurației acestii a

ademenit multă tinerime a crede că românia începe cu gramaticile, de care s-a vorbit, fără a se pătrunde de istorie cu mai multă fierbințeală decât cumpănă; elevi ce cunosc numai slova școalei cearcă a îndemna peromâni a uita limba cea de 1700 ani. Un jurnal cu titlul frumos în nr. 22 publică, sub cuvânt de limbă, un panegeric al sistemelor limbistice. Jurnalul acesta e prea dedat cu politica ca să se poată serios ocupa de speculații filozofice și limbistice. Dar putem spunecititorilor *Patriei* că cine zice sistemă zice *presupunere*, nu *temei*; toate sistemele își așază o idee bună sau rea de la care pornesc, darnu sunt adevăruri necontestate. Nu denumirea de *reacționari* poatemâhni pe român, dar greșelile ce împestritează acel panegeric. Una, greșeala este că începe neamul cu școalele Ardealului, și nu cu școala limbii hrisoavelor, limba publică, cu școala limbii cântecelor populare, limba inimii neamului, cu școala limbii traducătorilor cărților bisericești, limba credinței, cu școala limbii cronicarilor, limba istoriei, care școale își dau mâna din veac în veac, până la școala ardeleană de astăzi, ce nu seamănă nici cu una și nu se leagă în nimic cu tradițiile scrise și orale. Al doilea, greșeala este de a propovădui că limbile se *reformează*, când dimpotrivă limbile se formează zi pe zi. A treia pată este acrimonia către „nenorociții hrăniți cu literaturi străine ce nu sunt nici buni străini, nici buni români”. Cunoaștem însă o epocă, unde mai că românii găsiseră forma cea mai bună a limbii, o epocă în care inteligența pretutindene era deșteptată, în care din toate părțile și într-o unire de glas, de spor, și de țel, acel al *naționalității*, se da la lumină numeroase jurnale și publicații, în care au ieșit la iveală colecții istorice ca *Letopisițele*, s-au adunat *cântecele populare* etc., etc. Această epocă a fost pe la 1840; și acei ce erau în ca-

pul acestei mișcări intelectuale erau tocmai de acei *români, rătăciți de străini*, precum îi califică neofitul din *Patria*! În literatura adevărată nu se zice: scrieți, casă învățăm și noi cum se scrie, dar fiecare scrie, și critica alege. Arfi fost mare nenorocire pentru români să se fi înădușit toate inimile în cărțile latinești; ar fi crezut toți românii că românia începe cușcoalele din Blaj, cum zice tânărul neofit, și în loc de o înmulțire de idei, de o deșteptare a duhului, am avea o ochire mărginită, unduh micșorat și o înmulțire de pedanți. De la cine a învățat a scrie Dante? Nici Rabelais, nici Malherbe, nici Pascal nu au cerut muștrii (modele), dar ei aveau talent și ... judecată.

Ar trebui istoria critică a limbii de la formarea neamului român, spre a putea reduce la drepte proporții propovăduirea de restaurație ardelenască. Pe adevărarea școalelor moderne și a neofiților iuți, deși nu iscușiți, românii nu pot pune temei. Cine mai mult decât românii sunt plecați a slăvi oamenii lor, ce se îndeletnicesc cu lucruri ale obștii? Care neam altul slăvește, fără alegere și critică, orice nume de ai săi ce plutește în istorie, în literatură sau în funcții civile și religioase? Dacă, de pildă, în trăitorii de astăzi sunt oameni vrednici, de talent, de inimă și de judecată, care cu dreptul sunt prețuiți, câți alții trăiesc numai din fala românului, iar nu de meritele lor? Dacă sunt oameni cu ochii deschiși și înaintiți peste orizontul mic al unei gramatici și al unei școli, câți alții trăiesc deprietenia măgulitoare a unor mici pedanți redactori de jurnale, redactori și discipuli umiliți, ce fac din sistemă o dogmă și din propagatorii dogmei niște fetici literați și politici? În umilinta lor, ei amenință de urgență focului reacționar pe necredincioși: critica secheamă batjocură și cer conferințe mature despre limbă; nu pot lua aminte că lumea e sătulă de conferințe și

că decădina limbilor, a artelor a început când s-au ridicat sisteme, grameri și retori, ceau stârnit și iscodit pedantismurile felurite, de au rătăcit cugetul și judecata dreaptă a neamurilor. Dacă sistemele sunt rele și consecințele ridicole, trebuie oare neamul orbește să le urmeze, pentru că doi, trei sau o mie de oameni și-au jertfit viața lor a produce aceste sisteme? Căinăm oamenii, îi prețuim pentru gândul bun și credem că cu cât sunt mai de inimă români, cu atât mai mult se vor pune la muncă de iznoavă: *errare humanum est*.

Critica nu are vreme a răspica mărimea restaurației din veacul trecut, dar poate în treacăt înregistra faptele și datele tradiției românești. Găsim într-un jurnal aducerea aminte a adunării de la Blaj, ziua cea mare de 15 mai 1848, serbată de pribegii din Principate de la Paris la 15 mai 1851, în care serbare se închinău cu entuziasm înaintea fraților ardeleni care nu au primit decorații rusești și ziceau : „Ardealul este matca româniei; în munții săi trebuie să punem altarele patriei noastre. Mai mult de oricare, ardelenii sunt atașați la pământul lor; ei cu anevoie peregrinează; iubesc caoasele lor să se odihnească în pământul părinților lor, și aceasta le dă o mare virtute de rezistență; ei, când se ridică și iesiră din cuiburile lor, trecură munții și formară gemenele Principate... Să nune îndoim, și la noi în Principate sentimentul național este în adâncul inimilor, tot așa de înrădăcinat ca în Ardeal. Ideea unității române, înainte de a fi propovăduită de scriitorii români al veacului acestuia de deșteptare, a fost în inima căpitanilor și a domnilor viteji și în neobosită muncă și străduință a țaranului. Din începutul deosebirii și al despărțirii în provincii, românii noștri căutară totdeauna de a le lăți și întinde spre râpile Dunării, către Mare de o parte, și de alta de a nu se dezlipi și

a se înstrăina de ciuburile, de locurile de întâia ocupare. Așa mișcarea literară veni târziu în urma atâtor străduințe eroice făcute în Țara Românească și Moldova pentru necurmarea tradițiilor istorice. Așa, înainte de părintele Petru în Ardeal, logofătul Miron în Moldova privește pe românii toți dela o altă ca o singură familie; și mai înainte de el, Mihai-vodă Viteazul voiește să unească pe români într-un singur stat; mai înainte de Mihai chiar Petru Rareș, bastard al marelui Ștefan, reclamă moșia părintească în Ardeal. Și de ne-am afunda mai înainte în istorie, spre a căta sentimentele de frăție română, am vedea că Ioanițucerea de la papa coroană pentru el și urmașii lui întemeiat numai pe titlul de român. Într-un cuvânt, cu cât vom desluși mai bineșirul faptelor românești de la început, cu atâta mai tare ne vom încredința că ai noștri s-au luptat pentru ideea unității mai înainte chiar de a fi singura idee fecundă și adevărat sublimă în literatură."

Ostașii mari ai Moldovei și ai Țării Românești încearcă unitatea politică prin putere, poporul prin sunetul buciului ce răzbate peste codri și peste dealuri: cronicarii, stâlpii literaturii, ațâță unitatea morală prin aducerea-aminte a legăturii limbii și a sângelui, și unii domni prin școale înflorite deschise tot neamului. Unitatea și tradiția în Ardeal se dezvăluiesc prin durerea lui Șincai, a lui Klein, a lui Petru Maior. Încotro și când își întorc românii ochii șigândul lor, dau de Principate, centrul vieții neamului. În zadar ar vrea frații ardeleni să respingă influența veche și nouă a Principatelor. Existența politică a țărilor, cât de mică este sau a fost, era și este un punct strălucitor; și inimile românilor nu puteau fi aiurea; de aceea după aspirațiile politice a venit influența ideilor și acivilizației. Veacul al XVIII-lea, fiind un timp de decadență pentru

Principate, marii ardeleni ce știau Moldova și Valahia mai bine decât Banatul și Ardealul, opun străinismului, ivit sub forma grecească, scrierile lor scrise cu pana picată a cronicarilor și a traducătorilor. Astăzi, când Principatele trăiesc în șirul ideilor franceze, astăzi, când limba umblă șovăind între multe sisteme, astăzi, când forma veche a stilului este uitată și rătăcită fără întoarcere, iar forma nouă română încă scriitorii nu au nimerit-o, totuși școala ardeleană nu are putere de a trăi nici de tradițiile restaurației, nici de viața ei însăși. Sub sistemele latine prin care schimbă limba nu poate mistui stilul franțuzit al Principatelor; deosebirea este că bucureștenii puțin, ieșenii mai mult își adaptează inspirația de vițele vie ale neamului, caută a-și ascunde străinismul măcar sub cuvinte române sau învechite în românie, pe când ardelenii, săraci ca și țărani de stilul limbii, cearcă a-și ascunde sărăciacu mitologia și cuvinte latinizate. Mulți Ronsard avem, dar Malherbii întârzie a sosi. Știm că gândul a fost bun, știm în București, în Iași și în Blaj că oamenii ce au pornit pe calea latinirii au fost și sunt pătrunși de mizeria neamului nostru, de viitorul ce ne este păstrat; știm că din ei mulți ar muri și mulți au suferit pentru mărirea și mărturisirea româniei, știm încă și vedem că, oricând scriitorii vor a pătrunde la inimă, la auzul și la văzutul românului, uită sistemele. Răul este că pe lângă dascălii noutăților, care acum păună în aplicația sistemelor, vin ucenicii care își pun silința și fala nesocotită și neștiutoare a întrece pe dascăli. De la gândul restauratorilor de a întemeia gramatica latină, de la gândul de astârpi cuvintele de extracție străină am ajuns a schimba tot glosarul. Exagerațiile școalelor combatem, nu școalele, nu munca, nu îmbunătățirea. Sunt o seamă de oameni care se sprijină pe scriitori vechi spre a zidi te-

melia sistemelor exclusive; dar dacă, de pildă, este carte în *iune*, sunt alte cărți tot de o vechime, ce sună altminterea; nici una, nici altele nu dovedesc nimic, de nu că limbile aureguli și excepții, că nimic în lume nu este nou, și s-au aflat visuri și cercări limbistice românești și în veacul al XVII-lea. Și noi am vrea să clădim o sistemă de limbă, dar de unde să pornim? — De la Traian împăratul, cum zice *Patria* în nr. 26 de mai sus, sau de la cronicari? Care-i limba neamului român? Limba lui Ciceron și a lui Traian, sau limba soldaților lui Traian?...

Până ce *Patria* va dezlega publicului român această chestie, socotim că sistemele nu au temelie, pentru că rezultaturile nu sunt în armonie cu neamul; și rămânem în încrederea că limba română e o limbă deosebită acum și a fost o limbă pururea de limba latină, că cuvintele ei s-au format și se formează după reguli încă necunoscute, ce își au logica în istoria noastră.

XI

În cercările noastre de a ne convinge de temeiurile sănătoase ce ar fi ademenit pe români a părăsi limba strămoșească, am rămas nehotărâți dacă acestea provin din prea mare știință, sau numai din fantazia novatorilor, după școalele de unde ies, bucureștenesau ardelenes. În mai multe rânduri, vorbind de sistemele limbistice, am zis *radicale* sau *radicalism*; suntem datori a ne îndreptățirea și a respinge și acest temei, pentru că cuvântul radical al d-lor stă în contradicție cu istoria neamului, cu tradiția românească și cu scrierile restauratorilor; unii din radicaliști, raționaliști, și ceilalți mai fi, au pornit fără să ne spuie de unde pornesc; alții pornesc de la o limbă latină depravată, ce o socot limba lui Ciceron. După aceea, coloniștii romani au urmat de

la descălecatul întâi a vorbiși a scrie latinește, și numai cu vremea, cu megieșia și amestecareabulgaro-slavonă, s-au șters dintre ei limba și literele latine. Dinnenorocire pentru acești utopiști, istoria lumii și un monument viu, mare de opt milioane de suflete, le stau dimpotrivă. Istoria mărturisește că în lumea română, pe lângă limba oficială latină, trăiau cotla cot și *dialecte compuse de latineasca cea obștească ce nu a pierit niciodată în Italia*, zice Petru Maior. Aceste dialecte duse de soldații romani, răsplătiți cu pământuri în țările biruite, s-au întrulocat cu limbile acelor țări biruite și au produs modernele limbi, zise neolatine. Cu decadența romană, limba latină oficială pică și ea; dialectele provinciale intră la rând și se ridică la grad de limbi; asemănarea limbilor române, franceze, spaniole și italiene nu vine de la limba latină, dar de la cea latinească a soldaților. — Cu cât cercă cineva analogiile, suind șirul veacurilor, cu atâta asemănarea între limbile surori e mai mare în construcție, în cuvinte și în idei. Pe când limba latină este uitată ca limbă vie, și rămâne numai olegătură a cancelariilor, a învățaților și limba bisericii, limbile nouăse încerc a scrie și a crește. Greutatea întâmplărilor istorice, tendințele religioase ne siliră pe noi, românii, a trăi în înrâurire slavonă, ca înrâurire preponderentă; în lipsă de dovezi vechi, suntem datori a crede că limba românească scrisă a început cu literele chirilice, despărțită cum era de vatra civilizației neamurilor latine, care neamuri luaseră literele latinești nu ca o moștenire a limbii lui Ciceron numai, dar ca un avut al civilizației italiene din străvechime, civilizația aceea ce a respins litera grecească.

Multă vreme, dialect popular numai, restrâns în întrebuințarea casnică și în relațiile private, dialectul putea să piară de piereafința politică a neamului; dar micile privilegii feu-

dale ale Maramureşului şi ale Făgăraşului, neobicinuinţa pe atunce a crăiilor de a amesteca neamurile şi a constitui omogeneitatea ţărilor, şi mai ales întemeierea domniilor române a Valahiei şi a Moldovei, întăresc dialectul. Cu privilegiile mici, cu ridicarea politică a Principaturilor, dialectul se ridică şi se impune dregătoriilor, începe a sescrie prin acturile publice şi se preface în limbă. Cum ne-a părăsit limba latină oficială cu strângerea românilor, asemenea şi limba slavonă ne lasă cu înfiinţarea straturilor române. Un eveniment religios, reformarea, ce desparte omenirea de astăzi, veni când românia era în cumpănă de a se topi în oceanul slavon, şi goni limba slavonească de tot din lumea română şi începe adevărata şi singura tradiţie a limbii române.

XII

Depărtarea românilor de apus, de unde era originea lor, îi aruncase nu numai în catolicismul răsăritean, dar şi în slavonism, slavoneasca fiind limba politică, oficială şi religioasă a Dunării. Cercările lui Racoţi de a trage pe români la dogmele lui Calvin, într-o ţintire politică, îl îndeamnă a porunci tălmăcirea cărţilor bisericeşti din slavoneşte şi a întemeia slujba bisericii în limba română, pentru a-şi câştiga numeroasa populaţie română din Ardeal şi din comitaturile ungureşti şi a nu o lăsa nici catolicismului răsăritean, nici catolicismului roman, care, după cum este ştiut, nu îngăduie serbarea liturghiei în altă limbă decât în limba latinească. Unul din cele vechi titluri ale limbii româneşti este: *„Psaltirea ce să zice: cântarea a fericitului pro-roc împărat David, cu cântările lui Moisi, şi cu suma şi rânduiala la toţi psalmii, izvodită cu maresocotinţă din izvod jidovesc pre limba românească, cu ajutorul lui Dumnezeu şi cu îndemnarea*

și poronca, dimpreună cu toată cheltuiala, a măriei-sale Gheorghe Racoci, craiul Ardealului i proce. Tipăritus-au întru a măriei-sale tipografie dintăi nouă; în Ardeal, în cetatea Belgradului."

Și mai departe: „Cinstitul și luminatul semn al măriei-sale craiul Ardealului, și al domnului pârțitor Țării Ungurești, și a Șpanulisecuiesc oștește i proce.” I. Corinth. *„În soborul creștinilor mai voiesc a grăi cu înțeleș 5 cuvinte, învățând pre alții, decât zece mii decuvinte în limbi străine.”* Cuvintele aceste de seamănă a fi criticasistemelor limbistice de astăzi ale românilor sunt o lovire fățișă încontra bisericii latine. Predoslovia către măriasa craiul Ardealului și predoslovia către cititori I. Corinth este un curs de istorie aschimbărilor politico-religioase ale vremii și o dovadă că limba scrisă a început cu tălmăcirile acestea. Pretutindene unde se află suflare românească limba slavonă părăsește altarele și oficialitatea; revoluția se face într-o clipeală și fără contestație pentru că era în inima neamului de a viețui din puterile totale ale lui, pentru că era în natura dreptei judecăți a românului și pentru că întemeia și maitare duhul neatârării neamului și împrespăta anti-patiile de semințieamorte acum de mult, cu legături politice și religioase. Dartălmăcirile poruncite de Racoci cu scop politic ațâtau îndată luareaminte a staturilor române: luând din reformă ceea ce era dupăînțeleșul și folosul neamului, limba vie și serbarea bisericii, bisericile din Țara Românească și din Moldova, mai cu seamă din Moldova, unde clerul avea mare nume de învățătură și de evlavie, opunla acele tălmăciri alte tălmăciri, compun cazanii și evanghelii comentate, anticalviniste și păstrează neajignită credința religioasă a Principaturilor ce era puterea lor, întârind prin influența lor și credința îndoită a românilor de

peste Carpați.

Încercarea de propagandă politico-religioasă a craiului Ardealului avu de urmare pentru români a da naștere unității române în toată întregimea ei, a întări naționalitatea prințipurilor cu inaugurarea desăvârșită a limbii și debărnarea iar desăvârșită a credinței putea să le atârne de Ungaria sau de Polonia, primejdia noastră de atunci.

Precum tot din epoca reformei religioase pornește și întemeierea unor limbi apusene ca limbile franceză și germană, asemenea și lănoi tradiția limbii pornește de la lupta lui Racoci și reacția Principaturilor în contra propovăduirii calviniste.

După titlurile istorice ale neamului ce nu le recuză nimene, după analele pozitive ale limbii, în zadar am mai cerca vreun temeișcoalelor moderne, care toate înlăturează și pomenirea chiar a tradiției, ca oamenii cei noi ce își tăgăduiesc părinții, neștiitoare poate aceste școli că analele noastre răspund la epoca cea mare europeană zisă *Renașterea*, adică epoca în care popoarele de toate țările și-au găsit forma desăvârșită în limbi, în naturi, în poziții politice și au plecat pe calea cea largă a științelor și a civilizației.

Am zis că școalele *limbistice* au cuibul lor în București și în Ardeal. Acele din București care au luat de organ *Patria* sunt școale de fantazie, ce umblă după teorii artistice, croind o limbă dramatică, da nu română, pe formele școalei ultraromantice franceze de la 1830, școală cu părul lung, cu antiteza în cap și în picioare, cumanta pe un umăr, cu ghitară aninată de gât și cu spada în mână, școli de geniu necunoscut în ingrata românie, școli ce nu au nevoie de a ține seamă de istorie, și cheamă tradiția o *coterie*. Adevărat că scrierile ce ies din aceste școli sunt netrebnice pentru mulțime; adevărat că propășirea ideilor se întinde la nu-

mărul fericiților ce lepot înțelege; adevărat că nu sunt de acele „ce spun cinci cuvinte învățând pe alții, dar de acelea ce spun zece mii de cuvinte în limbă străină”; adevărat că aceste școli au de scop a învăța și a convinge pe cei învățați și convinși numai. Curioasă coterie este tradiția, de o pot înțelege și mulțimea, și învățatul, și școalele bucureștene.

Seama Ardealului în istoria nouă a limbii e mai grea. Ardealul, ce are tradiția calvinistă, Ardealul, care în veacul trecut s-a luptat cu acea tradiție în contra năduhului străin, purcede și el însă din radicalism, și radicalism latin. Multă știință, multă erudiție sunt în Ardeal; prin urmare, logica istorică nu a putut fi neștiută și neînțeleasă ca în alte școli.

XIII

Această contradicție vederată a tradiției cu fapta învățaților ce leapădă tradiția, ascunzând-o, sub pretext de baștină latină, ne-a dus la cerceta dacă nu cumva vro idee mai departe nu stă ascunsă în sistemele latinești ce înfloresc în Ardeal cu cuvânt de românie? Ardealul nu este ca Principatele o întregime de credință; și școalele latine, școala de la Blaj, e școala românilor uniți. Nu doară că credem că căpeteniile ar putea vro dată falsifica dreapta judecată aromânului, încât, ca sf. Petru, să se lepede de românie, dar ideea religioasă fiind o putere asupra popoarelor, am văzut cu oarecare îngrijire și îndoială latinirea neobosită și sistematică ce vine din aceste școale, cu atâta mai mult că catolicismul român este foarte îndrăzneț la prozelitism. Pentru românii țărani, primejdie nu încap; deși toleranța religioasă a fost un act pururea cunoscut în faptă, denu în drit, de guvernele țărilor, unitatea credinței nu s-a clătit, și este de adevărat că nu se va clăti vro dată; dar propovăduirea catolicismului ce se face, ajutată de latinirea limbii,

ar tăia în două unitatea morală ce leagă deosebitele familii românești, acea unitate care ne-a mângâiat veacuri și a făcut puterea sufletului nostru. Statornicia Principaturilor în patimile istorice a produs rodirile dorite; mântuirea a sosit astăzi! dar, osebiți de vițele vii ale neamului prin hotare politice, ardelenii, de vor aluneca pe calea propagandei, se osândesc a pieri, slăbind totodată mijloacele neamului de a se ridica la poziția la care îi cheamă astăzi prefacerile politiceale lumii. Zile de frăție ca a Blajului din 15 mai 1848 se ridică rareori în istoria unui popor împărțit în credința sa. Spuie căpeteniile uniților și a neuniților cu câtă muncă sufletească au putut pe treizile impune tăcere pizmelor religioase?

Biografia latinitorilor, începând de la Petru Maior și de la restauratori, ar putea să ne puie pe urmele unei propagande, de care nu credem să fie bucuroși românii și ne va modera în iutele prefaceri limbistce întemeiate pe limba latină.

Pentru a scăpa România de panslavismul ce o cotopea în minutul unde venea panslavismului, pe nouri nordului, ajutorul înarmat, înavuțit și năvălitor al moscalilor, se ridica limba scrisă ce izgonia slavonismul și din biserică; acea limbă scoasă din aplecările întregului neam, în ziua primejdiei întărită de cronicari, s-a luptat până astăzi și a făcut singură unitatea și tradiția românească. Depotopul slavonismului ne-a scăpat reforma; de Calvin ne-a scăpat conștiința românului, care a luat limba fără a-și da credința; depotopul latinirii, ce și cine a scăpa România?

Partea a doua

I

Simțul firesc al românului seamănă a fi amenințat de întreagă stingere. Sisteme se ridică în contra sistemelor, școalele se ridicăuna asupra alteia și se întreabă în furia polemicii stârnite de câtealuni: Cine a dat naștere *jargonului*? Tu... eu?... Bucureștii sau Blajul, sau jargonul nu ar fi oare limba reacționarilor, aristocraților, slavonilor și rusolatrilor moldoveni, care, după concluziile neconcluzând ale dlui B... , au slăbiciunea *absurdă și retrogradă* de a crede și propovădui că instrumentul cu care s-ar putea cânta româneșteeste bun, dar că meșterii nu sunt vrednici. Noi, care credem căglasul a opt milioane de suflete are mare putere în cumpăna logicii, și putere mai mare decât logica sistemelor ce se întemeiesc pe gramatici străine și pe uri politice fără ființă astăzi, noi, care credemcă glasul acestor opt milioane de suflete este mai mult decât *ocoterie*, cuvânt mai mult artistic și glumeț decât drept, aruncat dedl B... cu *dezinvoltura* știută a limbajului bucureștean, ne-amîncredințat, după pătrunzătoare cercetare a lexicoanelor, că *coterie* însemnează societăți mici (românește: adunări), sau prietenii literare și altele sau școale sistemactice, ce se încerc a trăi afară de viațaobștii și a se deosebi de traiul tuturor, bunăoară cuacării și pedanții.

Cât de frumoase sunt sistemele și rodurile lor, sunt români nătângi, convinși că o limbă, fie ea turcită, grecită, franțuzită și slavonită, când vorbește de neam și s-a născut cu el, când spune detrecut, de patrie și în fiecare cuvânt stă o tradiție istorică, o durere, o fală, sau o simțire, e o limbă nepieritoare și cu anevoie de a stârpi. Propovăduirea

calvinistă a produs vietatea româniei; ea, precum s-a zis, a scăpat neamul de oficialitatea slavonismului în stat și în biserică, care oficialitate ne mîna în adevăr a nu mai fi nație și reduce limba la un *patoa* dezmoștenit precum e acel *patoa* românesc de pe șesurile Tisei. Dar propovăduirea calvinistă și reacția românească în contra ne aduse forma desăvârșită, forma concretă a neamului nostru. Pentru a tîlmăci ideea noastră mai cu pătrundere, am zice că românii au ieșit înarmată de toate puterile viețuitoare din revoluția religioasă, ca Minerva din fruntea lui Jupiter, nescăpînd din vedere că neamul nostru este rodul lumii române și al lumii barbară pe malul Dunării, cum franțuții, italienii, spaniolii suntrodure în alte proporții al civilizației vechi și a sălbăticimii. Modernă ură politică a moscalilor, de care poate frații de peste munți mai depărtați nu erau și nu sunt pătrunși ca noi, ne-a aruncat în italianism, în franțuzism și în alte isme ce nu erau și nu sunt românism. Însă primejdiile politice, încât privește robirea sufletului român, au trecut, adevărul românism trebuie a-și ridica capul.

Deosebitele școli despărțitoare lumii române se unesc în socotința lor despre puțină știință a limbii slovenilor și prin slovenii aceștia ne măgulim a crede că se înțelege reacționarii moldoveni ai *României literare*. Ce vor să zică școlile cu cuvîntul de știință a limbii nu se prea pricepe, căci țesătura, legătura părților unei fraze, singularul și pluralul sunt astăzi științe ale copiilor și nu se cerenici barbă, nici ani pentru a lor învățătură. Purechetul unei virgule, lipsa unei vocale, greșul unei perioade sunt lucruri serioase, mărturisim, și vrednicesc refutații și nopți de neodihnă a capetelor învățate, dar să fie îndurare și iertare când cititorul va putea culege ideea prin greșelile lim-

bii. — Nu corectura scrisului face cărțile mai bune... îndeosebi pentru limba română, unde să căutăm regulilei? În școale?... Dar școalele se deosebesc toate prin sistemul de învățare și de ortografie, și toate pornesc de la analogii străine, unele italiene, altele latinești, altele franțuzești. — În cărțile bisericești, în cronicari, în pildele lui Șincai, lui Klein, lui Maior, ale puținilor cărturari în urma acestor, în poeți ca Cârlova și Scavinski?... Dar școalele, ca să fie logice, trebuie să respingă și pe uniși pe alții, că ei sunt barbari, și nu sunt români, după Blaj sau după București.

Dacă cărțile și manuscrisele cele mai vechi nu ne dau altă limbă decât aceea ce umblăm a lepăda astăzi, putem oare să presupunem regulile, rădăcinile, terminațiile și schimonositurile combinate și complicate ce ne impun școalele, și putem crede ca cuvânt de evanghelie că Iașul, Blajul sau Bucureștii au găsit românia prăpădită.

Nu. — Cărțile cele întâi erau izbucnirea duhului neamului, ce își găsisse întregimea lui după frământarea nevoită a veacurilor, era revoluția învingătoare a ideii româniei, ce se mișcă în sfârșit în veacul al XV--lea și vin la lumină în veacul al XVI--lea, cu limba, cu aplecările, cu civilizația și presimțirea de tărie a ei. Până a năluci la soare, naționalitățile mocnesc veacuri, și odată răsar cutoate armele lor, credință religioasă, credință politică, civilizație și limbă.

Ideea româniei, născând în veacul al XVI--lea, se preface în revoluție politică și pornește regulat analele naționalității printipărire de cărți: dar temelia acelei revoluții este tradiția orală.

Tradiția orală a neamului nostru cuprinsă în cântecele vechi, zise astăzi balade, ne dă tot românismul cărților bisericești și al cronicarilor, iar nicicum românismul nou.

Astă tradiție orală, neținută în seamă de școale, astă tradiție pe care este zidită naționalitatea română împrăștiată într-o minunată asemănare și unire pe toate laturile românești, e limba. Câtă osebire ar fi între provincialismurile moldo-ardeleano-române, am avut și mai avem încă o limbă mai presus, o limbă cu care ne putem înțelege de la o altă, moldovanul cu tisanul, ardeleanul cu craioveanul.

Decât vom discuta și argumenta latinește despre sisteme negăioase, care ostenesc, suntem în încredere, și pe dascăli și pe ucenici, ne închipuim mai bine că românii nu știu nici latinește, nici franțuzește, nici italienește; și se mulțumesc a spori înainte, în rod și în frumusețe, limba aceea care le-au făcut veacurile, pentru care i-au hulit, necăjit, chinuit ungurii și slavonii.

Nici Racine, nici Pascal, nici Schiller, nici Homer, nici Dante nu au făcut gramatici; unii din ei au scris până a nu fi gramatică în limbile lor, și scrierile lor au slujit de-a face gramatici, și fac podoaba neamurilor lor și a omenirii. Naționalitatea nu stă nici în gramatică, nici în rădăcini, nici în terminațiile unei limbi, dar în limba uzuală; românilor numai le-a fost dat a începe viața cu cărține potrivite și a slăbi naționalitatea cu sisteme și chestii înnoite din gâlceviriile retorilor picării grecilor și a românilor și din sfezile scolastice ale Veacului din Mijloc.

De unde a pornit împotrivirea buruitoare în contra calvinismului, de acolo trebuie să pornească și reacția mântuitoare în contra scolasticii latinești, ce ne duce la apostazia naționalității. Uităm că latinismul și neolatinismul au fost un steag politic, ce nu mai prinde loc acum; între români, moldovenii, și între moldoveni, colaboratorii *României literare* sunt singurii ce nu au impus românilor nici gramatici, nici altă scriere după iscodirile închipuirii

lor; singură Moldova, ca și în lupta nașterii, a sprijinit tradiția scrisă și tradiția orală. Este iertat dar Moldovei a cerceta titlurile necontestate vechi și a cumpăni temeiurile nouă; este iertat Moldovei, carea pus mai multe pietre la zidirea veche a naționalității a se convinge dacă limbile nouă fac cât limba veche, cât de frumoase și armonioase sunt ele, dacă substituția lor este putincioasă, de nevoie, și conformă cu țelul la care sunt chemate limbile de a fi un organd înțelegere nu a unor oameni, dar a oamenilor, și a se încredința *latinirea*, sau *frantuzirea*, sau *talienirea* româniei vrednicește truzile ce am putea întrebuința în cercetări și lucruri mai serioase.

II

Nici o pricină personală nu ne-a îndemnat a pune pe hârtie micile observații ce a tipărit *România literară* sub nume de *Cugetări*, nici nume, nici profesie de cărturar nu avem; în călătoriile silite, uneori primejdioase, între români la 1848 am avut prilej a vedea și a ne dovedi nepotrivirea doctrinei nouă ale limbii cu firea duhului, cu nevoile și cu obiceiurile neamului. Cum zicea d... B. pe Câmpul Libertății de la Blaj de silnica legătură a Ardealului cu Țara Ungurească, că ungurii puneau la cale de români fără români, am putea să zicem și noi că gramerianii au pus la cale limba fără a întreba pe limbă. Un lucru necontestat că limbile se prefac, dar se prefac ele singure cu întrebuințarea zilnică, cu sporul ideilor și nevoile civilizației; însă prefăcătura adusă de ani și de trebuință, măsurată pe noima aplecărilor și a năravurilor neamurilor enesimțită la auz și la vedere. Tulburare în limbi, cum a fost revoluțianoastră, pică în baltă, dar nu pică până a nu aduce confuzie înidei, desfrânare în condei, cacofonie și stavilă în inspirație. Când revoluții

de aceste năpăstuiesc neamurile, sau neamurile pier, sau-oamenii de judecată vin dincotrova și se opun potopului stricător.

Priveala unei polemici aprigi , ce a picat într-o înjosire de idei și de cuvinte neiertate, ne-a fost întrerupt șirul ideii noastre istorice.Să o urmăm de aici înainte, după cum faptele și vederea românilor ne-au arătat-o în câmpul Blajului, al Filaretului, pe șesurile Tisei și pe malurile Prutului.

Un lucru dovedește polemica, că toți românii nu sunt poleiți și ciopliți ca atenienii, dar că au mult din firea beoțianilor; maidovedește polemica încă că pedanții sunt iuți, și îndeosebi că o seamă de învățați ai Ardealului apără limba născută din sisteme, ca o limbă ardelenască. Poate să fie ardelenască, dar nu esteromânească. Judecata dreaptă nu ne îndeamnă a scrie franțuzește, și nici un moldovan nu a propovăduit aceasta; moldovenii zic că predicile politice de pe câmpul Blajului de la 1848 s-au ținut într-olimbă necunoscută celor patruzeci de mii de români adunați și căacea adunare, fără Iancu, fără Buteanu și fără alți feciori asemenea, ce nu vorbeau după gramaticile și lexicoanele Blajului, ar fi fost omare mistificație. Facem chemare la mărturisirea celor ce au fost față, iar dacă mărturisirea ar putea lipsi, ne îndreptăm la gazetele din acea epocă și la protocolul adunării din mai 1848. — Suntem convinși că înșiși învățații Ardealului sunt astăzi uimiți de rodirile și confuzia propusă; simțim aceasta la moderația temeiurilor, a criticilor din nr. 22, 23, din *Foaia pentru minte*, unde cunosc că sistemele au întrecut hotarul lucrurilor iertate. Nu vom ridica ce este greșit în apreciația dlui G. S. despre autorii franțuji și limba franțuzească vorbită în Paris, deși se pare ciudat ca Iașul și Blajul să discute aceste obiecte,

când e vorba de românie; însă dacă în Franța există academia, și academia folositoare, aceasta vine pentru că în Franța nu sunt, nici au fost mii de sisteme și de școli, miide gramatici, lexicoane și opere, după acele școale și sisteme felurite în consecințe. Are Franța academie, pentru că Franța în vreme aînlăturat pedanții, pentru că gramatica s-a mărginit a da numaireguli organizatoare a graiului unei limbi ce se vorbea și se vorbește, iar nu codul unei limbi închipuite. Nu este drept ce zice fratele G.S. de frații moldoveni că nu pricep că limba se schimbă cu vremea. Moldovenii au pus schimbarea ca un axiom de cele ce nu au nevoie de demonstrare; ne pare rău de a-l îndrepta la nr. din *România literară*; dar acum zicem că, de se schimbă limbile, gramatica însănu. Critica din nr. 23 a F. P. M. (*Foaia pentru minte*) se ocupă mult de alterațiile și pronunțiațiile provinciilor; și aici ne pare rău de înțelesul criticului că provincialisme nu sunt limba; dar când oamenii din osebitele provincii, ca cronicarii, Klein, cărțile bisericesti și mai târziu Șincai, s-au tălmăcit tot într-un fel, fără a pica în *hiere*, fără a mânca *șapă* și fără a-și pierde *pșenea* etc., suntem siliți să credem că este o limbă. Am crede chiar într-o gramatică ce s-ar face pe documentele ce avem, dar nu pe documente ce ne închipuim că am avut. Gramatica ce se complică și, pentru a vorbi mai drept, care pornește de la filologie, nu dă extrasul limbii vii, ci produceteorii ingenioase câteodată, dar totdeauna în pomn cișătoare realității. Românii au dat prea mare însușire filologiei, sau mai bine cuvântologiei, care e o știință de anticar, și au ridicat-o până ce au făcut din ea temelia unei limbi; dar nici Academia Franceză, nici gramaticile franțuzești nu pornesc de la filologie. Lexiconul a înscris cuvintele vechi sau nouă, ori de ce baștină, introduse de practică, de ames-

tecarea dialecturilor provinciale și străine, de inspirațiile și talentul scriitorilor. Gramerianii, pornind de la realitate, au culesși statornicit reguli organice ale țesăturii, singura misie și datorie agramaticii. Când practica leapdă un cuvânt, academia se mulțumește a însemna noima și etimologia lui și a spune: cuvânt vechice nu se mai întrebuintează; când practica a făcut un cuvânt, sau aîmprumutat unul, academia îl înregistrează iarăși cu noima și etimologia sa. Polemica însă, cât nu va ajunge în necuviință, nu poate finefolositoare și ne-a deștepta într-o zi calea adevărată. Precum frațiiardeleni, căroră le cunoaștem multă știință latinească, sunt greșițiîn apreciația lor despre autorii și limba franceză, asemenea le estegreșită propunerea despre dl Eliade, ca cap de școală în Moldova.Moldova e o țară rece, unde entuziasmul, fie politic, fie literar, nu prinde în clipeală; nici teoriile italiene și romantice ale vestituluirevoluționar, nici sistemele ardeleni nu au prins rădăcină. Cei dinrari și respectabili moldoveni, ce s-au încercat în nevinovate forme,au avut puțini imitatori, rămânându-le lauda numai că au dat semnul mișcării intelectuale, și dându-și laudă mai mare încă, nu cusisteme gramaticale, dar cu cercetări istorice, cu cercări de poezieși alte asemenea ce au ațâțat publicațiile și scrierile moldoveneștipe la 1840. Dar și apreciația criticului despre românismul Principaturilor e greșită; românismul până la veacul al XVI--lea era numai în colț, și staturile române se mișcau în rotirea slavonismului, care, am zis-o o dată, era civilizația preponderentă. Slavonismulera Dunării ce a fost Apusului latinismul. Ardelenii, neavând ființălegală, nu aveau nevoie de a se ținea de tradiția politică a vremii;dar dacă arhiva oficială și biserica au fost slavone la noi, să nuuităm că relațiile dregătorilor cu locuitorii au

fost românești, căcărțile domnești către dregători erau românești, că tranzacțiile scrise și judecățile se făceau românește; și dacă în Ardeal este colecție de două sute diplome, toate slavone, în Moldova avem sute de miide zapise, cercetări, titluri de proprietate și hotarnice originaleromânești. Erau așa de români, că toate hrisoavele sună: „Înaintea noastră și a boierilor noștri moldovenеști..” Tălmăcirile uricelor, slobozite odată cu acturile oficiale slavone, sunt încă dovezi aleromâniei și titluri ale limbii.

Studia istoriei nu este numai în cărți tipărite: cartea vie a poporului, adică năravurile, obiceiurile publice și private, portul, muzicași limba ne vor da poate soluția ce o căutăm, soluție ce o simțim cutoții, învățați și neînvățați, și care unii o vânează pe pământuristrăine; nu îndelungat poate orbirea sistemelor să întunece minteaunui neam.

Este în obiceiul criticilor, ce simt pământul înfundându-se sub greutatea unor sisteme, a sări din un obiect în altul și de a pune încauză efectul. Așa și dl G. S. de la gramatică a sărit la frumusețilestilului, de la Blaj la Atena și la Roma; și de la frumusețile stiluluila clasicii lumii, de la clasicii lumii la cântecele populare... Dl G. S. și toate școalele noastre trebuie să urmeze tocmai din contra,... săpornească de la cântecele ce le hulesc ca să ajungă la clasici!...Prin câte fazuri și prefacere au trecut toate limbile până la clasici !...Numai noi am avut pretenții de a ne face clasici până a nu începe, de aceea suntem legați în felurite sisteme care au prefăcut toatăromânia într-o arenă de pedanți. Fiecare fază în existența limbilor a avut o epocă de mărire, a produs o operă ce a determinat faza următoare; dar propășirile nu au venit cu sistemele; nu sistemele au înfiat pe Ennius Rusticus , nu sistemele au înfiat pe Horatius. Clasicii se chem clasici, pentru că rezumă în ei, cu talentul sau cugeniul,

civilizația și calitățile veacului lor. Dar numai prin gramatică nu se fac clasici. Vaugelas nu e numărat între clasicii franțuzești, și nu avem nădejde că românia viitoare va putea pune în rândul clasicilor grameriani de astăzi. Sunt autori care au scris după toate regulile gramaticale, și nu sunt clasici; sunt alții plini de greșeli antigramaticale, dar sunt clasici. Pentru ce?... Cea întâinevoie a omului este a înțelege și a fi înțeles. Cât de clasic ar fi un om neînțeles, munca lui e netrebnică, și cunoaștem multe opere deosebite în biata românie.

Faceți-ne o gramatică a limbii după limba nu ce ar trebui să avem, dar după limba ce avem, și lăsați-ne să începem de la început, lăsați-ne să ne rugăm lui Dumnezeu; iar nu lui *Dominus Zeus*, care este un domn păgân, lăsați-ne să lucrăm în voia sa limbușoara astaturcită, greacă, ungurită, slavonită și ce a mai fi, ce o înțelegem toți, și vom ajunge și noi de când în când a naște câte un clasicisor. Noi, moldovenii, dimpotrivă, simțim că o mare avuție, inspirație și limbistică este în cântecele disprețuite în Ardeal, și cu ele și voi acriticului vom urma înainte cercetările retrospective. Și Homer a fost orb, și gramerianii de pe vremea lui l-au hulit de barbar și neclasic. Cu părere de rău vedem pe ardeleni mai mult dedați literei lucrurilor decât duhului, multă erudiție moartă, dar nicidecum spiritul filozofic al lucrurilor.

III

Gramatica, a zis oarecine, este un mijloc, iar nu un țel; la români, ambiția gramerianilor a prefăcut mijlocul în țel; cu pericolul de a stinge în noi închipuirea, slobozenia gândului, volnicia stilului, armonia, firea și folosurile scrisului, domnia grameriani ne-au adus într-un timp în

care popoarele s-au scuturat de vrăjbele școalelor, și la un neam mândru ca al nostru, în care conștiința sângelui a fost vie în cele mai grele vremi ale istoriei sale, a concentra înțelepciunea neamului cu *cuvântologie*, alfa și omega științei și a râvnei românilor de dincoace și de dincolo de Carpați. Primejdia înghițirii slavone, frica și visul rău al gramaticilor și politicilor noștri, au petrecut-o de mult români, și au petrecut-o până a nu fi pe lumea română-gramaticii și politiciii. Cine ia până în mână astăzi nu gândește ceva scrie, ce carte de folos va da la lumină pentru inima, mintea și învățătura românului, dar gândește pe ce mod va scrie, pe care logică gramaticală: pe logica italienească, pe logica ardelenască, pe fantezia franțuzească, sau pe alte logici, nebotezate încă, cafoile Blajului, ca *Patria* din București, ca *Zimbrul* din Iași; nimeni nu scrie ca să-l poată înțelege frații și părinții săi... Patrioții scriitori, gramerianii, ziditorii de temelie ai limbilor nu văd gloata, *poporul iubit pentru care se fălesc că lucrează*, sau socot acea gloată deprinsă cu latinească, franțuzească și italienească; nici unul nu-și aruncă ochii peste logică și nu se întreabă când și când: oare logica lungită, tot lungită și întinsă, ca o ață, din deducție în deducție, nu cumva duce drept la neputință și la groapa *absurdului*, dacă ne este iertat a întrebuița acest cuvânt străin, tălmăcit românește prin cuvântul neghiobie? Logica este de a se opri la pontul unde un princip se lovește cu alt princip, și pentru noi este de a ne opri în analogiile stărnite la pontul unde limba noastră respinge limbile străine, la pontul unde aceste analogii vatamă nu numai armonia, dar ființa organică a limbii.

România știe acum de descoperirea manuscriptului *moldovenesc* din 1427 în biblioteca de la Oxford; acest manuscript dă dreptate *României literare* în privirile sale istorice

asupra limbii scrise. Nu ne fălim de această descoperire, ce ne întărește în apreciațiile noastre, pentru că adevărul izvorea pentru noi din însăși viața neamului; simțim că toate sistemele și-au trăit veacul și oamenii serioși, ca săprindă la putere, se întorc și se vor întoarce, ca uriașul din mitologie, la doctrina sănătoasă, adică la tradiția istorică în picioare, tradiția care ne-a făcut și ținut români, și care tradiție, ea numaine va da putințele de a produce literatură însuflețită și trăitoare șine va pune pe calea civilizației adevărat națională, de care nedepărtează năluciri.

De a greși prin mult patriotism este o greșală frumoasă; de a greși cu trudă, cu erudiție încă nu este nefolos: din frământătură minților, din scăpăratul ideilor ies priceperea și adevărul; sistemele, judecata de înseși rodurile sale sunt în cumpănă de a opri întinsele lor deducții; mulți scriitori se alăturază de tradiții; și acești scriitori sunt cei bine primiți de cititori; este de prevăzut că încurând școalele și tradiția se vor uni într-un eclecticism, unde neamână sporul ideilor, dezvoltarea civilizației, și de care ne leagă baștina noastră, căci românul s-a născut prin eclecticismul politic; gramatica se va reduce la misia sa, și scriitorii, după învățătura, talentul și aplecările lor, vor întrebuința, alege, lepăda și româniză cuvintele. De a face din limbă o chestie de naționalitate se înțelege; dar de a înturna și răsturna o limbă împotriva trasului ei este altă chestie: chestie de pedanți, de neștiitori, de șarlatani sau de mișei, când nu este cumva o neguțitorie de sentimente patriotice. De avorbi de *așezarea limbii pe niște baze mai solide, de baze cerute deregulile ce constituie o limbă* este o frazeologie strălucitoare pentru ochii slabi, îngâmfătoare pentru cel ce o scrie, deșartă pentru înțelepți. Când se naște o limbă în lume, se naște cu organismul ei, se

naște negreșit pe o bază solidă, pe baza alterațiilor sau adecompoziției altor limbi, pe condițiile viețuirii a poporului ce o înfie sau care se naște cu ea, precum românii, pe condițiile climei, a vecinătății și o mie de alte condiții ce alcătuiesc istoria. Nu doară să căinăm românii că, surzi și muți, nemișcători și nesimțiți douămii de ani, nu au avut răbdare a aștepta zilele noastre, pentru a lise face o limbă *solidă*. Dacă cititorii *României literare* știu muzica, ar putea asemenea cuvintele însemnate cu oarecare întorsături urlate nepotrivite cu notele și acompanemântul.

Până la ziua dorită a înfrățirii sistemelor, *Patria* eroică din București, *un corp ager, ce respiră ca un torent liber un aer de viațăvegetală*, spânzurată cu *sffortu pe vârfurile antitezei*, ca o *pasăre pebolta cerului* va urma a sprijini sistemele, ba încă va mai naște o sistemă ce se iscălește *Y grec*; singură buche sistematică de carescăpase biata românie. De ce rădăcină să fie acest *Y grec* rușinos, ascuns în coada *Patriciei* noastre, ca alt *Y grec* ce se ascunde încoada rându-rilor de pe urmă ale emigrației române de la 1848?... Nu este ardelenesc, căci Ardealul, și când se îmbracă latinește, totvorbește românește. Moldo-român?... Dar românul de mult s-adespărțit de grecul; nu ar fi oare acest *Y grec* din acele neamuriînțelepte, care știu, zice dl Voinescu, a pregăti în optsprezece feluricartofele, dar nici într-un fel a vorbi românește?... Crescături hibride ce stârpesc pământul român, de care s-a mai vorbit odată înMoldova.

IV

Roma crește, se întinde, se revarsă peste lumea întreagă prin soldații și coloniile ei; până în veacul al IV--lea, în care năvălirilenoroadelor se prefac în potopul omenesc ce a înecat putearomanilor, vorba în provinciile romane

se împărțea în limba oficială dregătorilor și a școalelor, adică limba latină, și o limbă populară, alcătuită după fiecare provincie de limba romană a soldaților și a coloniștilor și de dialectele, ori de ce baștină, ale aborigenilor. Dacia, mai mult, ca cea de pe urmă și mai mare colonie, s-a colonizat cu o mulțime de oameni și soldați din toată imperia, și mai ales de italieni, de spanioli și de gali în scopul politic de a încinge Europa și Italia de sânge credincios, unit cu patria mamă în tradiții, în religie, în interesele afinității; se înțelege lesne că nămolul de oameni așezați în Dacia aduse în noua patrie dialectele mixte, ce începuse a se tocmi la dânsii, și totodată tradițiile, credințele și năvurile lor; amestecarea lor năște limba și naționalitatea română sau romană a noastră, în care elementul roman trebuia să domnească în proporție mare, dar fără a înlătura alte ramuri nevoite.

Greșeala noastră a fost, de când am intrat în dezbaterile limbii, că am urmărit numai asemănările noastre cu limba latină și celelalte limbi neoromane, dar nu ne-am bătut capul cu neasemănările

— și tocmai neasemănarea înformează duhul sau, cum se zice astăzi, geniul limbilor — și desparte o limbă de alta: singurul Petru Maiora presimțit aceasta.

Dovadă că neamul nu vine din Roma de-a dreptul, nici din Italia numai, ci din provinciile europene ale imperiului: Italia, Galia, Spania, Grecia mare, stau cele multe obiceiuri păstrate astăzi de români, care se găsesc unele numai în Galia, iar altele în Spania, și *Lexiconul românesc* — altele în Italia; dovadă că limba nu este latină, stau: țesătura și cuvintele cele numeroase care lipsesc în latină, dar se găsesc în limbile noastre, și tradițiile ideii naționale trăitoare la noi, ce își au perechea în unele din țările citate; și

în sfârșit numirea de haine, de lucruri, de sate și de locuri, care numiri deslușite de aproape ne-ar ajuta a descoperi pricina deosebirii românilor în pronunțatie, în florile hainelor și ne-ar aduce poate a specifica geograficește încare lature s-au așezat, de pildă, coloniștii veniți din Spania, saucei veniți din Galia și Italia.

De la al IV--lea veac, lumea romană se sfarmă: târgurile, coloniile, provinciile se despart; care se stăpânesc de sineși, care secuprind de barbari, limba latină se retrage pe vârfurile societății, iar limbile și dialectele năvălitorilor se întorloc, se mistuie, se topesc cu dialectele romane; dialectul italian rămâne mai roman, deși numai latin, ca unul ce din capul locului se alcătuia de mai puțin părți eterogene, și ca tradiție vie a limbii obștești vechi a Italiei; dialectul romano-galic se modifică cu limba biruitoarelor germani, dialectul romano-ispănic cu limba gotico-arabică, și dialectul nostru, cel mai de pe urmă născut din toate elementele ce aveau rădăcină în Galia, în Spania, în Italia, în Grecia mare, se combinează cu influența slavonă.

V

Întrebuințând porecla dată de dl M. Kogălniceanu unor „*Columbi*” literari de astăzi, am zice cu temei că, Petru Maior osebît, toți novatorii din timpul nostru au fost și sunt tătari în limbă și în istorie, cînd s-au silit a ne încredința că suntem fiii romanilor de pe malul Tibrului și ne-au îndatorit a vorbi latinește. Nici un purist neolog nu poate întuneca adevărul istoric, pentru că adevărul acesta este viața ce ne mișcă. Pe lângă izvorul istoric trebuie să mai ținem în seamă că norodul alcătuit din coloniști și legionari, trezindu-se într-o țară cu păduri întinse, cu felurite zidiri ale naturii necunoscute lor, cu climă osebîtă, cu ve-

cini dușmani înarmați și străini dehaine, de limbă, de năravuri, silit de a-și preface în totul viața înlesnicioasă a Italiei și a Galiei în viață aspră, muncitoare, aucăpătat alte idei, aplecări și impulsie, și-au prăpădit accentul dulce; prin urmare, dialectele felurite întrunindu-se, au mai sporit cu cuvinte nouă. Ce fac neologii din cuvintele născute odată cu românia...cuvinte ce nu sunt nici latine, nici grece, nici celtice, nici slavone?...Ce vor face din rădăcinile pelasge ca: *iorum, hora, miros?*... Cu cedreptate vor zvârli sau opri cuvântul *codru*, cuvânt nelatin, dar cese găsește în limba franțuzească veche?... *glod*, în limba spaniolă șialte multe?... Bucureștenii și poeții din Moldova zic astăzi: *parfum*... Ardelenii au osândit și pe Petru Maior de slavon și ne-au datlexicoanele ce le știm.

Acestea sunt temeliile istorice ale limbii și a neamului. Fapta logică nu poate fi alta, decât o limbă compusă de mai multe elemente; toate aceste elemente au conlucrat a o produce, prin urmare nici unul nu e străin și slavonismul este o nevoie istorică pentru limba noastră precum germanismul, arabismul au fost nevoile istorice ale celorlalte limbi neoromane, pentru a se întregi. Scoatedin limba românească ramurile străine... unde e limba... unde eoriginalitatea ei?... Orice vom face, mirosul slavonesc are să rămâie; doară să ne hotărâm a adopta *ex abrupto* limba latină sau alta înloc. Slavonismul e strigoii cu care ne sperie reformatorii; dar ni separe că reformatorii nu au învățat rolul slavonismului în limbanoastră; ardelenii și bănașenii leapădă slavonismul, pentru că le-aufost urăți sârbii ce le disputau dajmele bisericilor; noi lepădăm slavonismul pentru că urâm astăzi pe ruși, însă cu toate aceste uri, slavonismul nu ne va lepăda și el zice ca domnul Moldovei: „Dacăvoi nu mă vreți pe mine, eu vă vreau pe voi”.

Precum în rânduiala psihologică, asemenea și în rânduiala materială a lumii și a faptelor istorice sunt principuri ce se împoncișesc la întâia vedere, dar aceasta este orbirea duhurilor mici și a vederilorscurte, ce nu văd mai departe decât la gardul lor și își uimescmintea și priceperea a chiti un lucru sau o chestie numai pe o parte.

.....

După socotința mea, rolul adevăraților învățați ce se vor îndeletnici cu filozofia va fi să se mărginească în definiția rânduilelor limbii, statornicia sintaxei și a ortografiei; iar alcătuirea, întrebuințarea, iscodirea sau depărtarea cuvintelor trebuie să rămâie proprietatea urechii, a bunei judecăți ale scriitorilor. Codul limbii nupoate fi mai aspru decât cele politicești. Cuvântul, fie slav, fie turc, fie latin, ce se va români, are drit de împământenire, și numai obșteasca frământare și nevoia pot să-i deie indigenatul, iar nu autoritatea fabricanților de sisteme. Oare elementul fundamental german al limbii engleze îi necinstit, deși limba englezească cuprinde multe cuvinte franceze, italiene, latine?

Oamenii serioși, ce privesc literatura ca complement naționalității, sunt datori să se opui puhoiului de sisteme *cuvântase* și acombate tendenția literaturii cu cuvinte verzi și stacojii ca frunzele copacilor când le-a bătut bruma toamna, în loc de idei bune... Ideea bună aduce cuvântul... deșertăciunea sub cuvinte sturlubatică ce nu se leagă unul cu altul îi cangrena noastră... *Le faux goût est toujours le faux goût!*

Întâi și întâi, până a nu ne arunca în bolboacele etimologiei și ale purismului, făcut-am de-amănuntul catagrafia bogăției sau asărăciei limbii? Și al doilea, câți ne-am îndeletnicit cu chestii gramaticale și *cuvântale* avut-am de-

plinele științe cerșute de asemenea obiect...? Să nu rușinăm fudulia nimăruia, dar sub chip de învățați, multă neștiință se ascunde, mulți au zvârlit în sistemele lor cuvinte osândite străine, care ar putea dovedi de o baștină mult mai română decât baștina osânditorilor.

Când românii vor întorloca o societate serioasă, spre așezarea și dezbateră chestiilor limbii, când vor pune pe izvod tot ce au, când societatea aceea va încheia jurnal de toate cuvintele primite, indigenate, lepădate, înnoite sau învechite din țările unde se vorbește românește, când se va așeza sintaxa și ortografia nu după placul fieștecărui, dar după duhul istoriei și a originilor neamului, atunci literatura își va lua zborul și va fi expresia neamului. Însă, ce va fiși mai de folos încă, până atunci, ar fi să vie în ciuda pedanților unsoi de Pascal, Racine să scrie în limba românească fie acea limbă pură sau pe slavonie în *ție*, în *țio*, în *țiune*, în *ciune*, o carte de inimăși de duh român... În acea zi pedanții se vor șterge ca umbrele, că nimica nu omoară pedantismul ca o carte frumoasă, simplă, degust și de idei.

Reacția în contra apucării literaturii de astăzi trebuie să vie judecata și gustul se vor isca în ziua aceea în care vom înțelege că literatura este pâinea zilnică a unui neam. Într-acea zi se va ridică furtuna împrăștiătoare a pedantismului; puține scrieri vor scăpa; acele scrieri sunt ale oamenilor care s-au oprit pe marginea prăpastiei inovatorilor, fără însă să se îmbrace cu totul cu mantaua limbii populare, tocmai ca oamenii ce înot între două ape... Unii, deși numai tălmăcitori ai ideilor și scrierilor străine, și-au pus încălesilinta a le traduce într-o limbă limpede și înțeleasă, în care sistemele nouă își arată urechile când și când ca o pată neagră pe opânză albă. Sunt încă câteva scrieri care dovedesc o presimțire demisia literaturii și se deo-

sebesc de operele pedanților prin o mișcare slobodă, o aducere aminte de obiceiurile limbii, și prin urmare au o acție morală pe cititori, dar sunt rari... Totimea literaturii seamănă mozaică a căria pietricele, nepotrivite în flori și mărime, nu sunt unite cu ipsos, toate literaturile cunoscute s-ar putea scula și zice: "Pagina aceasta-i a mea; ideea aceasta, schimosită și desfrumusetită, o cunosc; fraza cutare îi furată din operele lui Lamartine, lui Dumas, lui Hugo, lui Byron, fila atâta, rândul al 5-lea sau 6-lea".

Depart de a împiedeca studia antichității și mai ales cea latină, noi am îndemna din tot sufletul, căci acea studie îi baza dritului nostru istoric. Însă de la studia literală la aplicația ei la stareanoastră este o prăpastie de șaptesprezece veacuri... Sunt mulți oameni dintre români care știu latinește și chiar numai latinește; astanu-i de ajuns. Pe lângă latinească mai trebuie tactul care întorloacă trecutul cu ceasul de față, ca să le tălmăcească și să înțeleagăduhul lucrurilor și frământarea lumii. Învățații noștri latini s-au uitat în lumea nouă prin ochiana lumii vechi. Revărsarea popoarelor nouă a prefăcut pământul, hristianismul a prefăcut civilizația; rămâne numai a despica în interesurile și civilizația de astăzi înrâurirea vechimii și mărișul ideilor, interesurilor popoarelor nouă cu tradițiile și viața veche.

Deci pentru românie, Tacit, Ovid, Virgil sunt cicero-nii ce ne vor tălmăci viața romană și ne vor introduce în viața română... din eisă luăm ce este dreapta clironimie a noastră, ca să o adăogim la avutul nostru; iar restul nu-i al nostru, îi un legatum al omenirii întregi, un muzeu unde toți intrăm fără a putea lua nimic.

XIII

Cer iertare de descrierea aceasta lungă, cer iertare pentru nevoia în care m-am aflat de a spune de trei și patru ori tot acele lucruri și acele idei, și câteodată într-un *limbaj* ce-l hulesc. Așa de nenorocită este plecarea literaturii române și așa de întunecată minteana noastră, că aceste principii elementare ce sunt în alte țări o faptăvederată, de care nu se mai vorbește, ca și de mișcarea pământului, seamănă a fi pentru noi lucruri din ceea lume; aiurea ar fi pedanteriesă zici că limba, literatura și poezia sunt trei cuvinte identice aleuneia și singură formulă... naționalitatea. Pentru noi, înecați în pedantism, este o noutate îndrăzneță de a le rosti, vrednică dehula învățaților și legislatorilor Parnasului. După pilda lui Galilei, ce striga din închisoarea unde-l pusese pedanții vremii de pe atunce: "pururea se mișcă", voi striga din Moldova, ca să se audă peste Molna, peste Milcov, peste Carpați: limbile domnilor I.L.P. și altoranu sunt limba românească și literatura de astăzi nu-i literatură românească.

O mare mâhnire simt; neologismul nesocotit așa ne-a învălătucit, încât nu mai putem zice cele mai simple lucruri și mai obicinuite, fără amestecare de vorbe străine: deprinderea noastră de limbi și de lexicoane străine ne-a tăiat la rădăcină cuvintele și idiotismul adevăratei limbii noastre, încât ne este mult mai ușor de a scri și vorbi franțuzo-românește și italiano-românește, decât sadea românește; ne mirăm când un cuvânt român sau o locuție pământească pică din condeiul nostru. Cuvintele sunt țărusele, idiotismul este marca, iar stilul este naționalitatea unei limbi. Mărturisesc neputințamea, deși am cercat a arăta rana noastră, rămânând cu nădejde că Pascalii, Volterii, Corneli, Racinii români viitori vor găsi și limba și stilul

român, care le-am prăpădit.

XIV

Am zis că studia înțeleaptă a vechimii este de neapărată nevoie și mai zic o dată. Două influențe ale societății antice sub chip dedoi oameni deosebiți, ce se cheamă Virgiliu și Ovidiu, sunt temelia caracteristică a aplecărilor românilor; deși prefăcuți de veacuri dupăduhul noului popor român, acești doi oameni înrăuresc poezia, obiceiurile, legislatura și viața curată plugărească a neamului nostru. Științele, artele, religiile, precum și limbile, au ieșit din sânul noroadelor; în urmă au sosit poeții, învățații, ce nu sunt alta decât culegătorii, păzitorii și lățitorii iscoadelor obștești... Așa păstoriau descoperit rându stelelor și al vremilor, așa pescarii au început plutăria, așa babele s-au îndletnicit cu buruienile de leac; așa limba noastră făcută de popor s-a păstrat de el... Odată cu risipirea Romei se stinge civilizația în colonii; legioanele se ridică, învățații, care-s fricoși ca și alți oameni, deși filozofi, părăsiră Dacia, și rămân numai poporul cel mic din sânge roman împrumutat în Italia, Galia și Spania, cu o limbă felurită, ca și sângele lui... Părăsirea Daciei de romani dădu noul popor pradă *barbariei*; de la al treilea până la al unsprezecelea veac, în care se mai liniștesc năvălirile popoarelor, și răsăritul Europei își ia o așezare mai statornică; neamul român se mistuie sau de-abia se zărește în istorie când și când. Însă în loc de a pieri, nenorocirile politice slujesc a întări neamul. Ele dezvoltă în urmașii coloniilor o civilizație casnică, ce nu-i nicidecum civilizația Romei, nici barbaria hunilor, și nasc limba, năravurile, duhul și naționalitatea nouă română, pe risipurile agricole și religioase ale societății vechi; un element nou, împrumutat oamenilor din Asia, adică păstoria, ele-

ment prăpădit în Grecia și Italia dupăpravila nevoită a propășirii civilizației, se adaoge și se tipărește înaplecările civilizației nouă a românilor. Aceste elemente se căsătoresc și produc o ființă nouă trecută prin botezul hristianismului.

O căutătură repede în obiceiurile, tradițiile și idiomul românilor ne-a întări ideea și ne-a statornici adevăratele principii istorice. Istoria limbii noastre îi cuprinsă în *perilips* în războaiele neamurilordin Țara Ungurească și din Ardeal în 1848 și 1849. Mai mult decâtnoi, care suntem interesați de-a dreptul în dezbaterea pricinii acestor sângeroase întâmplări, învățații străini au cercat a se sui până la pricina pricinilor, însă unii numai au presimțit adevărul, alții, mai ales franțujii, după obiceiul lor de a lega toată mișcarea omenirii de înrâurirea franceză, n-au văzut alta în câmpiile ungureștidecât o urmă a gâlceviriilor filozofice și revoluționare ale Parisului. Nici o chestie de la 48 — la 49 n-a fost mai încurcată, mai sucită și mai împleticită de jurnalismul și învățații franțuji ca chestianaționalităților. Pe vremea aceea ieșise la iveală o geografie, o istorie, în care toate limbile, și toate poveștile se loveau în capete, fără ca românii, slavii și maghiarii să-și poată cunoaște idioamele, năravurile, numele și țara.

Știința oficială, ca și jurnalismul, îneca fortuna noastră în fortuna Apusului, tot după aceea fală franceză nemărginită, ce vede Franța în tot și peste tot.

Limbile, numele popoarelor Răsăritului, dușmăniile ce le despărțeau, precum și istoria lor, sunt necunoscute Apusului. De aceea jurnaliștii, învățații și diplomații se rătăciră, iar un român, un maghiar și unslav, care-și cunosc țările lor și inima neamurilor, vor găsi în elînsuși cauza acestor războaie; întinderea ideilor moderne îi mărgini-

tăpe țărmurile Dunării, îi mărginită în puține capete din treptele demai sus; iar lupta a pornit din bordeie. Două rânduri dintr-un cântecdin Ardeal care ne-a îndrepta la izvorul întâmplărilor de la 48: *Horia bea și veselește, Țara plânge și plătește.*

Războaiele neamurilor sunt cuprinse în aceste două rânduri. Nu am nevoie a face românilor monografia cântecului acestuia; feciorii acelor ce cântau pe la 1782 „Horia bea și veselește”, ciobani de la Abrud, plugari și feciori de popi, începură în 1848 războiul totcu acest cântec. Cântece de asemenea fire se cântă de 15 veacuri pemalurile Tisei, Dravei și Dunării și sunt prințipul necunoscut al Apusului.

Toată ideea politică și socială a lui Koșut de a amesteca toate naționalitățile Ungariei în singura naționalitate maghiară pică înaintea îndărăpniciei întemeiată pe poezie și pe obiceiuri a românilor și a slavilor. Koșut își sprijinea sistema, ca toți făcătorii de sistemă, pe o logică ce i se părea dreaptă și totodată cu putere administrativă, cu tunuri și cu ștandarul, adică spânzurătoarea. La logica lui Koșut, românii și slavii opuneau altă logică și ziceau: „dovedește-ne că limba ungurească îi mai frumoasă decât a noastră și vom vorbi ungurește; dovedește-ne că-i mai cinstit a se chema Ianoș în loc de Ion sau Ivan, și ne vom chema și noi Ianoș”.

XV

Așadar, fără a depărta în totul înrâurirea apusului în întâmplările lumii noastre, începutul lor este în noi. Legătura politică și socială a românilor, slavonilor și maghiarilor au fost ura și dritul istoric. Nimică nu poate tălmăci puterea urii neamurilor decât studiilenăravurilor, idiomu-

rilor, tradițiilor și muzicii fieștecărui neam;această studie cuprinde toată istoria, originile popoarelor, psihologia, literatura, prefacerea ideilor dintr-un neam în altul și de la unneam la alt neam întemeind și născând deosebire naționalităților.

Acea studiu în scurt se cuprinde în poezie, în muzică și în idiom; cucât popoarele sunt mai departe de civilizație, cu atâta obiceiurile, tradiția și poezia au mai multă putere.

Neamul român încă îi în faza tradițiilor. Să ne uităm la formele civilizației; întâi este familia ce se statornicește, al doilea familiace se preface în neam și al treilea neamul în popor; cu neamul seîncepe limba și poezia. În ziua când istoria se preface în cronică, poezia își întinde aripile și zboară sau se preface în poezie literară. Spre a găsi dar temeiurile limbilor, îi de nevoie de a se întoarceînapoi și a lua limba în gura celor ce au făcut-o, pentru că atunceeste expresia a neamului întreg, și literatorii, sub pedeapsă de a sedepărta cu totul de originile limbii, sunt siliți la o asemenea studiu. Să luăm, de pildă, un cântec vechi. Tradiția locului sau tradițiaomenirii, trecută din neam în neam, cântată spre ajutorința aducerii-aminte, cântecul acela trece din veac în veac, încărcându-se încălătoria sa de fapte și de idei nouă, păstrând însă o formă rapidă, strânsă, totodată istorie și poveste; căci limba obștească stă într-ocumpănă cu civilizația; poporul în toate treptele sale înfățișează ototime, unde toate nevoile, interesurile și patimile se acufundă. Încet câte încet neamul se preface în popor sau nație; bogățiileparticularnice și dignitățile își fac loc; treptele se deosebesc maitare; civilizația în marșa ei progresivă modifiză limba și năravurile; istoria uită de unde a pornit, nu se mai amestecă cu tradițiile și cunăravurile spre tălmăcirea faptelor; și stă un minut la punctul acela unde viața

tradițiilor se preface în viață istorică, și limba, năravurile și aplecările se întipăresc în sufletul unui neam. Tocmai (la) acel punct suntem astăzi; dacă vom călca sănătos și după logică, vom avea limbă și literatură, precum și originalitatea noastră; dacă, dimpotrivă, vom alerga după visurile pedanților, vom rămâne în patosul unde ne găsim.

În învățătura năravurilor, muzicii și a poeziei ne vom putea încredința de originile limbii noastre, de nașterea naționalității neamului român, de fireștile noastre aplecări și de luptele ce coloniile romane au petrecut până a se preface în sfârșit din romani în români de astăzi. Dacă acea învățătură ne-a dovedi că elementul de baștină latin, elementele celtice și mai târziu mongoale și slave, amestecându-se, au dat viață unui nou neam, apoi latinismul purpică de la sine, și vom fi încredințați că literatura trebuie să serazeze pe toate elementele care au intrat în limbă și în neam. Latinii ne trebuie, cum am zis, ca o introducere în viața noastră.

Cugetări scrise în închisoarea de la Cluj

Fiecare revoluție trebuie să nască un adevăr pe lume, și fiecare criză prin care a trecut omenirea a produs un bine sau germenul unui bine, dar nimic până acum nu a putut să desființeze falsul patriotism.

Falsul patriotism este masca egoismului în timpurile de tulburare.

Aceia care speculă libertățile popoarelor, care nu au alte principii decât interesul personal, alt Dumnezeu decât pe sine însuși, altă profesie de credință decât *noi prin noi și pentru noi*; aceia care nu cred nici în popor, nici în libertate, nici în sacrificiuri, nici în devotament, se acoperă cu haina patriotismului în zile de lupte, în zilele cele mari ale popoarelor. Ei par că fac sacrificiuri, dar nu sacrifică nimica, ci pun la dobândă.

*

Frazele sunătoare ale acelor ce grăiesc mult ascund adeseori precugetări urâcioase. Adevărații oameni ai poporului, aceia care gândesc ca dânsul, vorbesc puțin, lucrează cât pot și plâng, când alții tot grăiesc! Poporul suferă și geme, poporul lucrează, poporul nu grăiește decât prin tăcerea lui.

Când adevărații oameni ai poporului au grăit și cu

umărul poporului au răsturnat o lege despotică, un rege, o instituție nedreaptă, falșii patrioți se îndeasă la paradă, apucă partea cea mai mare... și atunci devin lucruri neauzite, de care națiile se rușinează mai pe urmă.

*

Sub cuvânt de *adevăr* și de *bine comun*, falșii patrioți sună în toate părțile, și în sânul gloatelor se găsesc oameni buni, însă slabi la minte, care se exaltă la vorbele lor, se răspândesc prin țară și tulbură conștiința concetățenilor.

Gloatele sunt îndurătoare, căci ele simt puterea lor.

Toate popoarele au asemănare între ele, căci au aceleași suferințe; ele au instincturi generoase.

Hulă și blestem asupra celor ce înșeală popoarele!

*

Oamenii libertății sunt pentru respectul și neviolabilitatea omului; falșii patrioți sunt pentru măsurile de sânge, de închiziție, de tulburare.

*

Libertatea nu poate totodată să fie binele suprem și să sufere arbitrariul.

Arbitrarul ucide libertatea, și adeseori el se naște din excesul libertății, din licență.

*

Adeseori aceia care strigă în contra aristocrației sunt niște aristocrați ascunși în sdrențele demagogiei, niște falși patrioți.

Acești aristocrați de uliță, de noroi, de patimă sunt cei mai aprigi dușmani ai libertății. Ei decretează legile de proscripție, ei măsoară și vând libertatea ca o marfă; ei aruncă pietre oamenilor de pace și de onoare; ei acuză de trădare pe cine nu vrea să coboare în rândul lor.

Adevărații patrioți sunt senini, căci adevărul este senin ca cerul zilelor frumoase; sunt îndurători, căci libertatea este mizericordioasă ; sunt drepecți, pentru că libertatea este însăși dreptatea.

Evanghelia este cartea libertății. Hristos nu a zis: „Uci-deți pe aceia care nu vor să creadă în mine”; Hristos a zis: "Cuvântul este pentru toți acei care vor să-l asculte”.

Dacă Hristos s-ar coborî astăzi pe pământ, falșii patrioți l-ar răstigni în numele libertății.

*

O, libertate, tu ești strigătul lumii, dar nu ești încă credința sa!

*

Nu bunele legi, dar bunii judecători apără altarul libertății.

Judecătorii care discută legea, aceia care gândesc la înaintări și sunt mușcați de șarpele ambiției, aceia care consideră legea ca un mijloc folositor pentru sine sunt mai periculoși decât plagele Egiptului.

Judecătorii care se gândesc la siguranța societății, la suferințele omenirii, la mărirea sacerdoțiului, ce sunt chemați a exercita, acei judecători, însemnați pe frunte cu degetul lui Dumnezeu, sunt adevărații stâlpi ai templului Dreptății; ei sunt gloria unei nații.

Nația lucrează pentru toți, judecătorul trebuie să lucreze pentru fiecare.

*

Când judecătorii vor înțelege caracterul sacru al misiilor lor, atunci numai libertatea va domni în lume!

Zeul degeneră în patimă, și patima în nedreptate. Judecătorii extraordinari, tribunalele excepționale, puterile

discreționare etc. nu fundează libertatea, ci terorismul.

Dacă sunt oameni de bună credință, care cred în asemenea mijloace, plângeți-i! dar mai cu seamă plângeți popoarele care îi suferă!

*

Terorismul naște despotismul în numele libertății. Despotismul naște o suferință surdă, ce deschide în inimi izvoare nesecate de ură și de răzbunare.

*

Interesele leagă pe oameni, dar interesele trebuie să fie reciproce.

Fondați programul libertății pe această bază simplă și nu va mai exista dușmănie între nații, nici ură între oameni.

Nu ziceți: "Fiecărui partea sa", dar ziceți: "Tuturor aceeași parte!"

*

Când șefii națiilor se vor gândi serios la fericirea popoarelor și vor înțelege că mărimea lor adevărată consistă în binele comun, atunci ei vor fi cei dintâi care vor proclama libertatea, căci prin libertate mijloacele fiecăruia se întind, puterile-i se înzecesc, dorințele nobile își iau zbor și inimile se unesc într-o sinceră frăție.

Însă a înjosi pe unii pentru a înălța pe alții nu este un act conform cu principiile fraternității, nici cu principiile dreptății.

Șefi ai națiilor, judecători, patrioți! Voi toți, care aspirați a fi mari în lume, gândiți-vă în actele voastre că nu este mai sfânt, mai simplu, mai dumnezeiesc adevăr decât acesta: *Nu face altuia ceea ce n-ai voi să ți se facă ție!*

*

Dacă aş avea să-mi fac testamentul politic, aş zice conce-
tăţenilor mei:

"O, fraţilor, alegeţi judecători buni!

Opriţi birocrăţia de a deveni o putere despotică; căci
ea nu trebuie să fie decât servitoarea publicului care o
plăteşte.

Aştupaţi-vă urechea la glasul falşilor patrioţi.

Astfel ţara va fi scăpată de trădători şi de călăi".

*

Cu cât dobândesc experienţă prin studiul omenirii,
mă conving că libertatea absolută este cu neputinţă în
lume, fără o deplină transformare a neamului omenesc.

*

Printre instituţiile moderne garda naţională este una
din cele mai frumoase şi totodată mai periculoase.

O gardă naţională inteligentă, serioasă, lipsită de fa-
natism politic reprezintă siguranţa publică, ordinea, res-
pectarea legilor, libertatea individuală şi nedependenţa
patriei.

O gardă naţională neinteligentă devine instrumentul
orb al falşilor patrioţi. Ea poate să puie în pericol libertăţile
publice, înlocuind despotismul tronului prin despotismul
uliţei.

*

Dintre toate despotismele nici unul nu e mai urât de-
cât acel ce cată prin fereastră înăuntrul familiilor, se ames-
tecă în afacerile private şi face a depinde siguranţa, liniş-
tea şi chiar viaţa concetăţenilor de la protejarea indivizilor,
iar nu de la scutul legilor.

*

Libertatea în mâna mulţimii este o armă cu două tăi-

șuri.

*

Acolo unde principiul egalității, deși consacrat prin lege, nu a prins încă rădăcină în moravuri, minoritățile vor fi adesea victimele majorităților, căci gloatele sunt mefiante (neîncrezătoare), neluminate și lesne de a pleca urechea la minciunile și la perfidia celor răi.

*

În așa stare de lucruri ades libertatea este înlocuită prin brutalitate, și egalitatea — prin silnica reducere a tot ce este mare la o măsură mică și degratoare.

*

Lumea aspiră a se reînnoi! Cine poate însă prevedea toate daunele, toate suferințele ce sunt rezervate lumii! Numai atunci omenirea va hălădui în bine și în pace, când caritatea evanghelică își va relua locul ce i se cuvine în organizarea societăților.

Studii naționale (1840)

Toate națiile în decădere sau în stare încă necultă au avut și au hoți, pe care poeții și romancierii îi idealizează. Spania, Sicilia, Italia, Calabria sunt chiar astăzi cutureierate de bande înarmate, ce se țin la drumuri, viețuiesc în codri și sunt groaza călătorilor. Grecia a avut clefții săi, care sub pretext de a se răzbuna asupra turcilor, trăiau mai mult din jacurile făcute asupra creștinilor, și însă numele de cleft este sinonim cu numele de brav!

De unde vine această influență magnetică, pe care o simțim când se pomeneste de acei oameni ieșiți din calea drepată? Pentru ce suntem dispuși a da simpatiile noastre acelor prioniți de asprimea legilor? Ne place oare traiul lor zvânturat? Am vrea, ca dâșii, să dormim prin păduri cu capul rezemat de rădăcina unui stejar, cu mâna pe oțelele pistoalelor? Am vrea să stăm de pândă pe vârful unei stânci, să ne expunem zilele neconținut la trude, la pericole, la lupte? Ne încântă ideea unui om ce are curajul de a se revolta în contra societății întregi și a combate cu singurele lui mijloace, sau, în sfârșit, există în sufletul nostru un glas tainic, care îndeamnă a lua partea celui slab în contra celui mai tare?

Oricum să fie, popoarele au o admirare plină de dra-

goste pentru unii hoți și chiar un cult pentru vitejiile lor, căci tot curajul națiilor căzute se concentrează în acei oameni energici.

Unii din aceștia au fost împinși în calea hoției prin vreo nedreptate, de care ei au voit să-și răzbune; alții au fost conduși de spiritul lor neastâmpărat, de natura lor activă, alții de farmecul codrului, care îl atrage pe român cu o putere neînvingătoare. Cine știe dacă, născându-se în alte timpuri, în alte locuri și în alte condiții, ei nu ar fi ajuns însemnați prin fapte mărețe!

Moldova are și ea analele sale, scrise pe frunzele codrilor; și ea are eroii săi de drumul mare, ale căror balade sunt *cu drag* cântate de popor, căci poporul vede în ei pe niște apărători meniți a restabili cumpăna dreptății.

Țara Muntenescă (*numită astfel în glumă, căci cea mai mare parte din ea nu este decât un șes*) a avut asemenea hoți înfrățiți cu poporul. La anul 1830 a fost prins și executat în București unul din ei. Lume multă asista la acel crunt spectacol, iar când drama fu săvârșită pentru satisfacerea societății, un țăran se puse în genunchi lângă trupul mortului și începu a plânge amar.

— Ce ai? îl întrebară cei care-l înconjură.

— Ce să am? Mă doare sufletul, căci acesta mi-a fost binefăcătorul meu.

— Cum?

— Acum e o lună, îmi aram ogorul: unul din boi căzu mort de osteneală și de căldură!... Începui a-mi smulge părul de deznădăjduire, când omul ăsta, Dumnezeu să-i ierte păcatele, îmi zise: "Ține, sărmane, și nu te mai căina; cumpără-ți alt bou..." și îmi dete 12 galbeni, fără a aștepta măcar să-i mulțumesc!

*

Or fi vreo patruzeci de ani, de când o bandă de trei hoți vestiți domina Moldova; pe atunci nu exista poliție, și comunicațiile între ținuturi erau foarte grele, prin urmare acel triumvirat prăda țara în ziua mare fără grijă de puteri. El era compus de Bujor și de doi boieri din cele mai întâi familii!

Prinși, în sfârșit, de arnăuții hătmaniei, Bujor, mojicul, fu spânzurat, iar nobilii, privilegiați până-n momentul morții, fură descăpățânați în câmpul Copoului. Cu toate acestea cronica pretinde că doctorul Gall ar fi cumpărat scump capul lui Bujor, pentru ca să-l studieze, și că nu a dat nici o lețcaie pe tidvele boierești.

Acest Bujor și-a primblat vitejia prin Valahia, prin Bucovina și prin Basarabia, fără frică de cătane sau de cazaci, iar când se arăta în Moldova, poporul zicea:

S-a ivit Bujor în țară...

Pe ciocoi mi-i bagă-n fiară etc.

Și atunci boierii mergeau la drum cu câte doi-trei arnăuți plini de arme din cap până-n picioare.

Cuconul A., ducându-se la Băcău cu nevasta d-sale, care dormea în trăsură, se văzu deodată oprit în mijlocul drumului. Bujor cu șase tovarăși îi aținea calea.

Arnăutul de pe capră vru să se posomorască, însă nu-i dete vreme unul din hoți, căci îl smuci de sus și-l culcă în țărână sub genunchiul său.

— Ce vreți? întrebă boierul.

— Ca să știi ce vrem, cucoane, află că eu sunt Bujor.

— Bujor?

— Bujor!

— Am înțeles, adăugi boierul. Iată punga, însă te rog să nu-mi treziți nevasta.

— N-ai grijă, noi nu speriem femeile... Câți galbeni ai cu d-ta?

— 150.

— Numai?

— Numai!

— Cu zimți?

— Împărătești.

— Prea bine... Mulțumesc... Unde mergi?

— La Bacău.

— Să spui ispravnicului închinăciuni din partea mea... Hai, încalecă, flăcău, și călătorie bună! Surugiul, de cuvânt, se azvârli pe cal; arnăutul se acăță pe capră cu sprâncenele posomorâte și boierul răsufală mai ușor.

— Stați, răcni Bujor.

— Ce mai este? întrebă boierul îngrijit.

— M-am răzgândit, că poate să ai nevoie de parale la drum; iată zece galbeni de la mine.

Zicând acestea, Bujor aruncă galbenii în trăsură; caii plecară cu fuga, iar cucoana, trezindu-se și văzând monețele de aur împrăștiate pe perne, începu a râde întrebând dacă a căzut vreo ploaie cu bani, în vreme cât dormise.

— Dar! răspunse bărbatul ei; mi-au căzut din senin niște Bujori de galbenași.

*

Lăutarii țigani, ca vechii rapsozi, cântă poporului baladele sale strămoșești pe un ritm monoton și melancolic. Poporul le ascultă din copilărie până la adânci bătrânețe, fără a se satura de ele, precum nu se satură de apa limpede a ivoarelor, căci poezia e pentru dânsul o apă răcoritoare, care îi îndulcește inima.

Care sunt însă autorii acelor balade? Poporul însuși,

poporul întreg!... De aceea poezia lui cuprinde atâta frumusețe, care încântă și minunează auzul. Un singur om nu ar avea o comoară așa de bogată în imagini poetice, în idei mărețe, în simțiri duioase.

Câteodată se întâmplă ca hoții să fie și poeți; ei atunci își fac cântecul după plac și îl răspândesc în țară prin gurile lăutarilor. Ion Petrariul din ținutul Neamțului a compus însuși balada lui cu câțva timp înainte de a muri:

Cine trece lunca mare?

Ion Petrariul călare,

Cu celmaua despre soare...

Cu trei rânduri de pistoale... etc.

La anul 1834, o brișcă înhămată cu trei cai venea dinspre Siret către pădurea Strungii. În brișcă se vedea un om cărunț, dezbrăcat de surtuc și, cu toate acestea, aburit de căldura atmosferei; el era maiorul Bacinschi.

Maiorul Bacinschi a fost un tip în societatea noastră, însă un tip original și plăcut. Polon de naștere, el fusese de tânăr înrolat în oastea rusească, făcuse campaniile Franței și ale Italiei sub comanda lui Suvorov, și la 1834, după încheierea păcii între Turcia și Rusia, el se așeză la Moldova în calitate de staroste rus.

Câteva ani mai în urmă maiorul fu numit șeful corpului pompierilor, pe care el îl organizează prea bine. Cine nu-și aduce aminte de maiorul Bacinschi alergând la foc, când călare pe calul său roib, când călare pe o saca, când în uniformă, când în halat, după cum îl apuca vremea. Adevărul este că pompierii noștri făceau minuni sub direcția lui.

Maiorul Bacinschi era un *bon vivant* și avea un bogat repertoriu de anecdote variate, pe care le povestea într-o limbă moldo-ruso-leșească de multă originalitate. Toți îl iubeau în societatea Iașilor și toți voiau să-l aibă la petre-

cerile lor, căci el aducea pretutindene acea veselie plăcută, ce izvorăște dintr-o inimă bună.

Ajungând în deal la Strungă, maiorul se opri puțin, ca să se răsuflă cailor, și privi cu mulțumire întinsa panoramă ce se desfășura sub ochii lui! *Precrasnai!* zise el după obiceiul său și, lăsând brișca pe deal, începu a coborî singur în vale cu pușca în mână. Păsările ciripeau în umbra copacilor; cimbrii răspândeau în aer un miros plăcut, însă soarele era nesuferit; maiorul se puse jos sub un tufar de măcieș, așteptând ca să vie trăsura. Deodată tufarul se deschise și dete drumul la vreo 12 indivizi, care înconjurară pe vechiul militar.

— Domnule! îi zise unul din ei, nu cumva se întâmplă să ai vreo pungă de prisos?

— Șto? întrebă maiorul.

— A! ești rus? *No davai rubla*, căpitane!

Maiorul înțelese și scoase din buzunar vro câțiva sorcoveți.

— Parcă ai și un ceasornic? observă hoțul... adu-l încoace... Nu-i vrun lucru... o ceapă... al meu e mai boieresc. Hoțul scoase din sân un *breguet* de aur.

— Vrei să schimbi cu mine? întrebă maiorul.

Hoții începură a râde, iar căpitanul lor zise:

— Ești maiorul Bacinschi, te cunosc eu de la Iași... ai scăpat de foc casa unui neam al meu din Păcurari. Na-ți o carboavă de drum.

— Dar cine ești d-ta?

— Eu sunt Ion Petrariul!

— A *precrasnai!* D-ta hoț, dar om cinstit!

Banda aceasta de hoți fu prinsă peste câteva luni. Unul din ei primi să devie călău pentru ca să scape de moarte,

însă el era țigan! Românul se face hoț, se face ispravnic,
se face judecător, dar călău niciodată.

Studie moldovană

I

Oamenii care se învârtesc astăzi în frumoasa noastră patrie sunt acei oameni care cu 15 ani mai devreme erau cunoscuți sub generala denumire de nemți, adică, într-un cuvânt mai lung, de *stropșiți*.

Bătrânii, stavile neurcătoare, au părăsit încet câte încet lumea, unii prin neputința vârstei, alții și-au trăit traiul și și-au mâncat zilele, adică moldovenește mălaiul...

Curioasă socoteală! sunt oameni mulți, cea mai mare parte din generația de față, copilașii cu musteață, barbă și plete lungi de la 1835, care și astăzi tot tineri se numesc; pentru dâșii, vremea astat locului; și se îngâmfesc în denumirea de *bonjuriști*, poreclă ce rămășița bătrânilor ne-a lăsat la 1848 drept moștenire, împreună cu datoriile lor, în ziua călătoriei vecinică.

Vai de tinerețea aceea și de tinerețile aceeași tinerime! Veacul n-a stat locului pentru dânsa! Între 1836 și 1852 sunt șasesprezece ani. Astăzi nemții, franțuzii de la 1836, bonjuriștii de la 1848 -sunt albi, suri, cei mai tineri sunt obosiți, care cu 40, care cu 37, cei mai jos cu 32 ani în

spinare, tocmai vârsta celor bătrâni de la 1835.

Bez socoteala aritmeticească a anilor, aş pune un rămăşag pe o chestie psihologică. Tânărul cel mai tânăr din oamenii de la 1835 este mai bătrân decât cel mai bătrân din bătrâni, fie acel bătrân din vremea celor întâi moscali. În 16 ani, de la 1835 până la 1851, mai mult a trăit Moldova decât în cele cinci sute ani istorice, de la descălecarea lui Dragoş la 1359, până în zilele părinţilor noştri.

Viaţa părinţilor a trecut ca şi viaţa strămoşilor lor, adică lină ca un râu ce cură prin livezi şi grădini şi se pierde fără huiet în Siret. Întâmplările lumii de pîmprejur mureau la graniţă, vîlmăşagul veacului îi găsea şi-i lăsa liniştiţi. Viaţa noastră nu are legătură cu a lor, am putea să zicem mai că nu suntem fiii lor. Părinţii noştri au deschis ochii în leagănul strămoşesc, oamenii de la 1835, care inaugurează generaţia de faţă, au răsărit în larva ideilor nouă. Ochii şi gândul părinţilor se învârtteau la Răsărit, ai noştri sunt ţintiţi spre Apus, deosebire de la cer până la pământ. Este o vorbă ţărănească, ce seamănă a fi în Moldova de când Papură-Vodă: „*sireacu Ştefan vodă, unde-i să vadă?*” Această vorbă mult m-a muncit cu gândul, care n-am vreme să le spui toate, decât unul. Îmi închipuiesc câteodată că a ieşit din mormânt un strămoş de ai noştri, un vornic de Țara de Sus, un boier de Orhei, un hatman, un căpitan de târg, sau măcar cel mai ascuns postelnicel din Adunarea ţării, care a iscălit dezrobirea vecinilor la 1772, în biserica Trei-Sfinţilor. Oare hatmanul acela ar putea să-şi cunoască urmaşii în oamenii de astăzi?... Hainele, năravurile, pământul au luat prefacere... până şi numele. Astăzi nu mai suntem fiii hatmanului Baltag sau ai căpitanului Dragomir, dară domnul de Baltag, domnul de Dragomir, domnul de Lozonschi. Cât despre Ştefan vodă,

îi mai ușoară treaba. Lozonscheștii, Dragomireștii s-ar mira, Ștefan vodă s-ar crede în țară străină.

Întâi și-ntâi, de-ar mai putea veni un Ștefan vodă pe calul lui cel voinic de la Valea Albă, de la târgul Băii, din codrii Bârladului, de la Dumbrava Roșie, sunt încredințat că nu l-am înțelege... vorba lui n-ar fi vorba noastră!... Văd parcă în foiletonul *Zimbrului* imnul următor: „Erou ilustru, trompeta gloriei tale penetră animile bravilor romani de admirăciune grandioasă și indifinisabilă pentru meritul neinninvincibilităciunei tale!...” Și alte cauze și mai frumoase, la care bietul Ștefan ar holba ochii lui cei înfricoșați... tare mi-i teamă că în ziua de pe urmă, când trâmbița cerească ne va chema la judecata cea mare, nu ne vom putea înțelege cu strămoșii noștri, nici în limbă, nici în idee — Moldova s-a schimbat în 16 ani din talpă până în vârv: limbă, haine, obiceiuri, până și numele... nu mai suntem moldoveni, ci români.

II

Să spui drept, risipirea cea iute a trecutului mă pătrunde de jale; lupta intereselor, nevoile vieții nouă, iuteala sângelui au năruit risipă peste risipă în societatea moldovenească casnică, fără să ne uităm înapoi, fără să ne simțim! dar sunt ceasuri când inima se întoarce în urmă și ș-aduce aminte de câteva fizionomii, de câteva obiceiuri ce plutesc pe nămolul risipilor. Repejunea cu care se stinge trecutul dintre noi este cea mai strașnică judecată a acelui trecut; ceea ce este vrednic de viață nu moare niciodată; nevrednicia se șterge din aducerea-aminte a oamenilor într-o clipală! unde sunt faptele de la 1772 până la 1835, care vor

rămânea drept fală și folos în cronicile țării! unde sunt numele neuitate de poporul moldovan?... trecutul dar îi mort și de tot mort. Până a nu arunca țărâna vecinică pe sicriul lui, să ne mai uităm la dânsul; nu se întâmplă adeseori în lume într-o casă un mort, care, în viață fiind, nu-l iubeau casnicii? însă copiii, rudele, megieșii se strâng, se uită încă o dată la dânsul, își aduc aminte numai de bunele însușiri ale răposatului și, spre vecinica ziua bună, cuvântează un frumos și creștinesc: *Dumnezeu să-l ierte!*

Așa zicem și noi: Dumnezeu să ierte trecutul, întâi pentru că a murit, și al doile pentru că suntem ca megieșii cei buni și am scociorât în viața lui ce-a fost mai bun.

Suntem de ieri, putem încă să ne rememorăm câteva din obiceiurile copilăriei noastre... adevărat că am fost copii amfibii (în doi peri), ne-am născut în Moldova și am supt străinătatea, capul ni-i cap de neamț, de franțuz, dar inima ne-a rămas tot de moldovan; avem o datorie firească de a arunca câteva flori pe mormântul grabnic al părintelui nostru trecut; va veni vremea, dacă n-a și sosit, în care și noi, tinerii de la 1835, tinerii și bonjuriștii suri de astăzi, vom fi chemați barbarie, vom fi judecați nu după ceea ce am făcut, dar după ceea ce ar fi trebuit să facem, vom fi osândiți nu după greutatea vremilor, dar după patima nădejdlor partidelor și a opiniei mulțimii, opiniei, armă nouă ca și cuvântul cu care am îngropat părinții noștri, și care la rândul nostru are să ne dizgrume...! Noi, încale, ne măgulim că am prefăcut Moldova în 16 ani... așa... încât mii de ani n-a preface-o.

Rămășița trecutului, ce întunecă când și când o parte din viața noastră zilnică, se rărește, Moldova veche mi se înfățișează ca o pădure deasă și mare, unde toporul a tăiat iute, fără a avea vreme de a curăți locul. Plugul, adică

civilizația, stârpește zi pe zi rădăcinile și preface codrul în curătură, curătura — în lan frumos, iar lanul — în câmpii roditoare.

Dar strămoșii noștri, săracii, cu ce să-i mângâiem? Florile care aş vrea s-arunc pe țărâna proaspătă a trecutului sunt culese nu în viața lui politică sau morală, dară în cele multe obiceiuri casnice, care ne-au legănat în fașură. Multe s-au dus, multe au rămas, dar, sărmănele, vai de ele! fricoase, rușinoase, ele se ascund și se pierd de frica bon-tonului. În stârpirea codrului, de care am zis mai sus, nu doresc nici caftanul, nici condițiile civile, morale, politice sau sociale ale vremii de atunci, ci numai fizionomia casnică, viorelele și toporașii îngropați în risipa codrului. Nu numai le doresc, dar i le găsesc de neapărată nevoie. Nimica nu ne mai leagă cu trecutul, și fără trecut o societate este șchioapă. Națiile care au pierdut *afiliația* năravurilor părintești îs nații nestatornice sau, precum zice vorba cea proastă, nici turc, nici turlac.

Obiceiurile părintești au părăsit clasele boierești; să mărturisim un adevăr adânc, ele s-au depărtat de fizionomia poporală, pre cât s-au depărtat de tradițiile boierești; în vreme ce în zilele părinților noștri obiceiurile acopereau sub o singură mantie toate treptele poporului moldovan. Credința, vorba era una la boieri și la plugari; acea legătură s-a întrerupt, o prăpastie adâncă desparte boierul de astăzi de popor; acea prăpastie să cheamă știința; pe cât boierul crește în idei și în învățături, pe atâta poporul rămâne în urmă. Pe vremea trecută, boierul vorbea, trăia cu țăranul, precum ar fi vorbit cu alt boier, se înțelegeau amândoi în limbă și în idei, astăzi înțelegem poporul cu inima numai, el nu mai este alta pentru noi decât o studie curioasă, morală sau pitorească. Pentru părinții noștri,

studia pitorească nu era pe lume.

Avem dar o datorie sfântă, firească și națională a culege viața părintească privată; nenorocirea literaturii, pedantă în silogism, pedantă în condei, pedantă în idei, care ne îneacă și omoară în țările române închipuirea sub o *ridicolă ingeniozitate* a cuvintelor, nu vine din altă pricină decât din neștiința tradițiilor vieții strămoșești. De abia născuți la lumină, nu ne uităm la leagănul copilăriei noastre, am ajuns în halul poezilor, învățaților și teologilor imperiei răsăritene; sau pentru înțelegerea versificatorilor, gramaticilor și neologilor moldoveni, ardeleni, bucovineni și bucureșteni suntem Trisotinii și Vadiușii veacului al 19-lea.

Pentru cei ce nu ar înțelege ideea mea, i-aș întreba cine oare citește nămolul de poezii, ce se nasc ca muștele vara pe toată ziua?...și cui nu-i place un cântec poporal editat de prietenul meu.

Adevărat, *filomela* îi cuvânt poetic, *azura* îi frumos, *orizonul* nu-i slut și *elementele* fac bine în *paginile* poeziilor văduve de cititori. Dar ce folos! *limbajul*, *geniul*, *inspirația* și *filomela cu suavele ei modulații plângeferi* nu ne încântă sau pentru că sunt străine, iar nu române, sau pentru că suntem încă prea barbari, și nedemni de lirele acestor *armonioși*, deși *neinteligibili orfe*

Ne învărtim într-o dilemă grea; sau sunt poezii de astăzi prea sublimi pentru noi sau suntem prea proști pentru accentele divei armoniei nouă și dar în tot chipul poezii scriu în deșert; însă nu așa, poezia adevărată este și a fost răsuflarea națiilor, inima popoarelor; fieștecare nație are organizația sa; în acea organizație întră limbă, haine, tradiții istorice sau casnice, obiceiurile care dezvoltă plăcerile bune sau rele, în timp ce tăria lor pe un pământ și

cu înrâuririle sufletești și sociale se numește naționalitate. Cei care cântă latinește, franțuzește, italienește, englezește sau măcar chinezește pot plăcea pedanților, dar nu-s poeți români: "Mioara, Năframa, Mihul" (balada), *Bujor, Toma lui Moșu, Codreanul* vor trăi cât va fi un român pe lume, iar poeziile D. D... D. D... D. D... D. D... vor trăi vremea cerută ca să putrezească un colț de hârtie, sau cu mare greutate și cu cheltuială să treacă de la librăria dlui Nica la cofetăria lui Vasile.

Încheierea mea este în puține vorbe, ceea ce se face pentru balade, trebuie să se facă și pentru toate tradițiile noastre; cântece și tradiții fac una, ele se tălmăcesc și se întregesc.

Izvorul adevăratei literaturi este aicea; dacă aș fi poet și mai ales poet mitologic, aș edita întâi mitologia română, care-i frumoasă ca și cea latină sau greacă și care nu-i bătrână și purtată ca o rufă lepădată, și ar fi înțeleasă de tot omul ce știe numai românește.

Am ajuns departe-departede și nu prea departe, cum zice cântecul. Suntem în minutul vajnic, unde trebuie să facem chipul trecutului, precum se face la ceasul morții portretul unei rude. Cincisprezece ani încă, și hainele, limba și obiceiurile societății moldovene de ieri se vor acufunda în uitare; cu ce vom fabrica oda, drama, vodevilul sau elegia trecutului? Cu ce vom tălmăci istoria, dacă nu vom cunoaște sufletul mortului? Ce va putea fi propășirea dacă nu vom ști de unde a pornit? Ce mângâieri putem simți noi, ostașii propășirii, dacă nu știm mărimea luptei? Ce soi de părinți vom fi, dacă lepădăm clironomia părintească: cântecele mancilor, stahiile nopților, poveștile chelarilor, prieteșugul țigănașilor, ocară și zaharul jupâneselor, greceasca dascălului și câte și câte obiceiuri și credințe, care

s-au dus și n-or mai veni, sunt legate cu viața politică și morala obștească, istoria filozofică a vremilor trecute?

III

Arma întâi și cea mai grozavă care a bătut cetatea trecutului a fost schimbarea portului vechi. Straiul făcea omul; felul hainei modelează trupul și mintea, și întipărește din părinți în fii tradițiile și obiceiurile. Precuvântarea istoriei moderne a țărilor române este neapărat schimbul portului; civilizația de astăzi este fapta logică a părăsirii hainelor vechi; ideea nouă a năvălit în țară odată cu pantalonii, și mai strașnici decât năvălirile tătărești, încât ai scăpăra, au părjolit sacșări, șlicuri, mestii, giubele și toată garderoba strămoșească.

Ivirea pantalonului în Principate, ca tot lucrul menit de a prefăce societățile, fu întâi rușinoasă, răsă, hulită și bajocorită. Cel întâi român care și-a schimbat hainele pe un frac și o pălărie a fost multă vreme pentru curțile boierești din Iași și din București un soi de caraghios, sau, după limba nouă, un bufon: vătavii de prin ogrăzi râdeau, rândașii și țișanii s-ar fi rușinat să-și ia căciula înaintea unui frac, iar boierii, netezindu-și bărbile mari și tufoase după rang și cin, strigau: „Măi neamțule!...” cu un haz ne-spus. Iarna ștregării alungau surtucele pe uliță... „cald... cald... domnule?...” și alte multe frumoase iscodiri ale duhului de pe acea vreme. Boierii și cucoanele leșinau de răs; un boier mare din capitalie, în ziua care, mai mult de glumă decât dinadins, se sfăbise, ieși pe ulițele Ieșului; i se păru lumea cu totul alta, până în acea zi soarele și lumina nu avuseră putere să răzbată prin taclituri, scurteice; bo-

ierul, deși deprins în hainele egalității, cum le numesc autorii de astăzi, sufla însă mai slobod și mai voios. Ce gândea boierul în hainele egalității nu se știe, el singur a uitat impresiile momentului, căci în mijlocul vioșelei sale o mână neagră și vânoasă îl apucă de mâneca surtucului, și un glas îi striga în ureche: „A! ce dracu!...Domnule... parcă ești surd... de când te strig!...hai degrabă să dregi trăsura, că așteaptă boierul să iasă la Copou!...” Boierul se întoarse cu o vorbă lată și curată moldovenească... iar vezeteul, înspăimântat, se depărta mârâind în dinți: „Pas de cunoaște acum care-i boier și care nu-i, dacă s-a nemțit și stăpânul meu!...”

Vezeteul luase pe boier sadea de carătaș! O, egalitate! iată faptele tale...! Nu trecea prin cugetul epocii că în ziua aceea un vânt mare trecea peste Moldova și-i schimba fața... astăzi hainele vechi au rămas un suvenir de care ne mirăm când se mai ivește pe teatru.

Precum primăvara rupe gheața, umflă pâraiele și pornește puhoaietele, așa schimbarea costumului fu semnul pornirii duhului de deșteptare. Ideea și progresul au ieșit din coada fracului și din buzunarul jeletcii; repejunea revoluției fu măreață, furioasă, dărâind în dreapta și-n stânga bunul și răul, clătinând toate obiceiurile și toate credințele oamenilor vechi; șalvarii încurcau slobozenia mișcării, calpăcele și șlicele îngreuiau capul, de aceea rămaserăm în urma civilizației; am trântit tot la pământ, să alergăm mai iute, prefacerea hainelor a prefăcut de îndată condițiile sociale ale lumii noastre, precum și relațiile familiei. Emancipația copiilor de sub frica și palmele pedagogului se trage de la pantaloni...Înrâurirea morală a pantalonului a fost nemărginită... În vremea veche, un copil până la 25 ani nu avea voie, nici îndrăzneală să șadă jos fără porunca tatălui;

cât ar fi fost de bătrân, burlac sau însurat, ieșit sau neieșit din casa părintească, tot copil era; un boier cu barba albă istorisi într-o zi că, fiind odată la drum cu nevasta lui, doi copii și părintele lui, s-au ascuns în dosul trăsurii să tragă un ciubuc de chef... și găsindu-l tata-boier, i-a rupt ciubucul de spate...! De când pantalonii, sistema educației s-a schimbat! frica, varga și ciubucul au lipsit.

În relațiile sociale, schimbarea a fost mare, mai simțitoare, fracul a introdus demnitatea, pantalonul a silit oamenii a-și măsura coloveranțiile ce le făceau celor de la care așteptau vrut folos.

Straiul oriental, moale, larg, se pleca la tot soiul de îndoială... straiul de astăzi, prins în curele, supiele, gâtul dezgrumtat de legături, împiedică îndoiturile de șale și de cap; de voie, de nevoie, oamenii sunt siliți a nu se pleca pe cât poate ar vrea... între doi oameni cu frac, pantalonii și pălărie, pas de cunoaște care îi de viță, care îi om nou; educația și pantalonul au astupat șanțurile ce despărțeau clasele boierești. În vremea de mai înainte, haina era răvașul de drum al omului, care-ți spunea de departe măsura închinăciunii, sau te silea să dai dreapta sau stânga pe drumuri. După barbă rasă de tot, mai mult sau mai puțin rătunzită, sau după soiul căciulii știai cu cine ai de a face; cu cât căciula era mai mare, cu atâta omul era mai însemnat; pe cât șlicul se urca în lățime și în lungime, cu atâta capul aflat dedesubt era tare și mare și strașnic la viață.

Un om pe vremea aceea putea fără rușine să nu știe carte, dar pentru un șlic, mai ales să fi fost acel șlic nalt ca obeliscul din grădina publică, s-ar fi dat în vânt.

Costumul însemnat aicea va părea urmașilor noștri o poveste din halimale !... poate că străbunii noștri ne-ar

fi strâns de gât, să fi gândit ei că vom fi cu capetele pletoase, nerase și nevrednice de șlic și de calpac! Halima va părea viitorului slava lăutarilor, precum ni se pare halima astăzi, când povestesc babele și moșnegii de taiafetul bătrânilor: un boiernaș avea 20 slugi, un boier șlicar de la 20 în sus, calpacele se urmau peste sută! Deși mamele noastre strângeau oalele cu unt și smântână sub divanuri, economia era cuvânt și lucru necunoscut, petrecerile erau uriașe, viața de la țară o veselie îndelungată! ospitalitatea de care ne fălim astăzi, ca o dreaptă, sfântă și nemuritoare moștenire a sângelui român... este umbra numai a ospitalității părintești... hanurile, tractirurile otelurile au intrat în țară în frac și în pantaloni.

IV

Acestea sunt suvenirele care le jelesc, parte s-au dus, parte se duc... cu cât vremea trece mai iute și le acoperă de uitare, cu atâta par mai frumoase. Nu mai înțelegem viața de la țară; părinții noștri singuri o cunoșteau. Vara și iarna, porțile curților scârțâie, orzul și ovăzul nu ajungeau la musafiri, pivnița era plină până în gât de vin vechi, de Odobesti și de Cotnari, iar pelinul voios se scotea cu mare ceremonie la zi-întâi mai. Boierii de primprejur în chioțele surugiilor, în pocnetele harapnicelor, în împușcăturile feciorilor boierești se adunau când la unul, când la altul. Țigani trăgeau la manele de se omorau, cucoanele sulimenite oftau, iar boierii așezați pe covoare beau vutcă în papucii amoretelor; își zvârleau în sus fesurile și se sărutau cu lăutarii; când nu erau nici musafiri, nici lăutari, nici amor, rămânea frica tâlharilor. Gătirea unei familii

boierești de țară era un eveniment serios, la care cucoana gândea cu cinci luni mai înainte; pornirea era o bejenie întreagă. Astăzi ducerea la țară seamănă o preumblare la Copou; cel mai ahotnic șade două sau trei luni între gazete, reviste și publicațiile nouă ale Parisului și ale Iașului; poarta îi încuiată, boierul cască pe un divan, cucoana pe celălalt, când și când câte o rară vizită întreiește mai mult decât împrăstie urâtul; boierii nu mai au prin sat nici cumetri, nici fini, nici finișoare; nici că se mai învârtește prin ogradă hora sătească, de-abia s-a zărit boierului când ajung și când pornesc... Verdeța câmpului se cuprinde în iarba din ogradă... umbra copacilor... în doi salcâmi din grădină. După trei luni de zile, boierul și cucoana se întorc în colbul Iașilor, și nouă luni suspină iarăși după petrecerea și frumusețea de la țară.

Când îmi aduc aminte de vremile acelea, de veselie familiilor, de credințele casnice, de obiceiurile traiului, mi se pare că moldovanul era vioi, vesel, cu inima deschisă, ca și casa; fracul ne-a deșteptat mintea, dar ne-a strâns inimile, ca și piepturile; veselie noastră îi păcătoasă, râsul nostru îi jumătate de râs; fudulia părintească era măreață, pompoasă și boierească, a noastră îi oțărâtă; veselie cuprindea știuții, cunosuții și necunoscuții; se vedeau și erau prieteni; noi suntem reci și cât s-ar putea mai străini unii de alții; șlic și șlic se iubeau, noi nu știm dacă sub oricare frac este un om; de aceea prietenia în acea vreme era multă și șaga lungă, astăzi prieteșugul îi rar, dar șaga îi mai bună; cu șaga, cu veselie și traiul de atunci numai țara putea să placă părinților noștri, salonul îi nou ca și noi. Cu cât erau slobozi și șăgalnici cu femeile în adunările lor, începute și sfârșite cu mese mari și lăutari, cu atâta suntem politicoși și rezervați cu damele, gluma, și inima

groasă era duhul de atuncea; galanteria lor nu s-ar primi măcar într-un bal public din Păcurari sau în vestitul și raposatul Șuster-bal de la Pârlita... câte și câte alte obiceiuri care nu le știu, nu vorbesc de vremile încă mai vechi unde echipajurile jupâneselor erau un car în doi sau în patru boi, trăsurile boierilor — un cal umblător, cofetăriile — orachierie-cârciumă, unde boierii cinsteau un pahar de rachiu și luau un covrig până a nu merge la Divan; aceste vremi sunt timpurile eroice, adică fabuloase, ale societății moldovene.

Socotesc în opinia mea că mult aș face pentru luminarea istoriei, pentru dezvoltarea adevăratei literaturi naționale, de aș putea culege, zi de zi, ceas pe ceas, impresiile, hainele, traiul strămoșesc, sau măcar de aș putea ținti gândul oamenilor de talent a o face.

Nu numai că nu-s bătrân... dar încă sunt tânăr de la 1835... și tot îmi aduc aminte de câteva lucruri. Una din cele mai vii întipăririi ale trecutului îmi este serbarea zilei-întâi mai. Dacă aș fi cât de puțin pedant, nu mi-ar fi greu să leg astă serbare națională cu sărbătoarea unei dumnezeoie a câmpiilor latine de pe vremea strămoșului nostru Traian și suitorii lui până la bunul Evandru; de nu mai jertfim pe altar un miel, fruntea turmei, și o juncă albă, fudulia imașelor, de nu mai dăm zânei colive făcute de miere și fructe de făină în ziua aceasta, dar obiceiul tot a păstrat florile și veselie. Fie această zi serbarea Maiei sau, precum îmi place a gândi, a (zeiței) Floris, câți flăcăi și câte fete mari sau codane în țările românești, toți și toate se împodobesc cu flori, care la pălării, care la codiță, care la sân; Moldova, Ardealul, Țara Muntenească în acea zi sunt flori mișcătoare; de cu seară fetele se lau, flăcăii se piaptănă și în zori de ziuă când Flora, vreau să zic zi-întâi

mai, surâde (mă rog de iertare), văile clocotesc de chioate, pocnete de frunze, de răsuri, de fluier și de cimpoaie; fetele aleargă prin pădure după flori, băieții — după fete; mesele se întind pe sub copaci, doinele răsună, pe coastele dealurilor nevestele șed la vorbă, iar seara o horă neobosită se învâртеște la scrânciob în preajma crâșmei.

Deși boierii, părinții noștri, erau moldoveni, viața câmpeană fiind adevărata lor viață, sărbătorile aveau tot aceeași primire în curtea boierească și în bordeiul sătesc, epocile mari ale anului, adică sărbătorile bisericii și serbările obiceiului, erau bucuria boierului și bucuria țăranului, precum umbra, urletul câinilor noaptea, stahiile și strigoii (nu de la Teatrul Național, dar strigoii de la sf.Andrei) îi umpleau de speriat pe amândoi.

La zi-întâi mai era huiet mare în curțile boierești; țiganii, până și bucătarul, se fuduleau în cămașe din întâmplare curate, chelarul, chelărița, lăptărița, surugiii, oamenii ogrădași, albi ca omătul și rași; ograda se mătura, țigancele de prin casă n-aveau încă vreme să rupă rochiile roșii și tulpenele galbene de la Paști.

În sfârșit, toată casa era plină de mișcare, toate fețele pline de bucurie; în asemenea zi, jupânele de la camară țipau și nu prea băteau, cucoana da două palme în loc de trei; după mult învălmășag și ameteală a nenumăratelor slugi, trăsurile cu cai împovărați trăgeau la scară: în una se suia cucoana, cuconul și arnăutul cu ciubucul, în alta jupâneasa cu vutca și dulcețile, în alta sofragiul cu talgerele, cuțitele, tacâmurile și țigănașul clasic, în alta stolnicul cu vinul, cafeaua și pâinea, în alta bucătarul, în alta proviziile și, în sfârșit, slugile; femeile și cuconașii. De se întâmplau musafiri, precum și era obiceiul, adunarea nu se mai număra, drumul se acoperea de trăsuri, strânsura

cu răcnetele, chiotul ei semăna a o nuntă de cele huiuoase, precum numai părinții noștri știau a le face; călăreții, baloanele, brașovencele și căruțele ajungeau într-o poiană mare și frumoasă în mijlocul codrului, unde iarba (e) frumoasă ca mătasea și în vârv se găitânește, nu departe de un izvor rece, în care sticlesc fedeleșele cu vin. Mesele se întind după o dulceață, masa boierească, masa jupănesei, a feciorilor, masa oamenilor și masa ȝiganilor; sub poalele codrului verde se vede un foc uriaș, și împrejurul focului bucătarii asudați muncesc cât pot: mieii întregi se întorc în frigări de lemn, iar pârpălacul umple pădurea de miros. Lăutarii cântă, lăutarii, bucuria inimilor, veselie urechilor părintești, tot soiul lăutarilor de astăzi, care numai la vedere ne umpleau pe noi de spaimă și frică, ca buhaiul urător în ajunul Anului Nou.

Boierii se puneau la benchetuit și-i trăgeau o veselie mai homerică decât cele din *Iliada*, boierii cei tineri cu arnăuții dau din puște, cucoanele cântau un viers frumos cu ahturi nesfârșite și cu ochii înecați în amor, slugile huiiau și se băteau în capete, surugiii se îmbătau; porneala era un zgomot și o amestecare nespusă.

La întoarcere, popasurile se îndeseau, închinarea paharelor era un act serios și beția — o faptă măreată.

Generația noastră îi posomorâtă, lumea era zgomoasă și cerul neguros, când ne-am născut... O zi îi ca și alta; nici una nu se așteaptă cu nerăbdare, nici una nu trece cu mulțumire deosebită; ar veni sau nu, tot atâta ne-ar fi. Bucuriile și necazurile oamenilor trecuți nu le înțelegem; Anul Nou sau anul trecut, zi-ntâi mai sau altă zi, tot același urât ne aduce, tot același sacalâc ne lasă; petrecerea noastră nu-i veselie, caii, vinul, ȝiganii, femeile și huietul, petrecerea noastră e gândul posomorât; balu-

rile, care țin loc de adunările cele vechi, seamănă pe lângă ele o îngropare. Dacă culegem câte o floare, dacă vrem câteodată să iubim, facem... o experiență... o studiu a inimii...! Sunt douăzeci de ani de când n-am mai văzut o zi-întâi mai cumsecade... Și nici voi mai vedea. De-abia se simte în ziua aceea o mișcare moale; sărbătorile au zburat. Societatea educată a Moldovei seamănă a fi o colonie engleză într-o țară a căreia nici limbă, nici obiceiuri, nici costume nu ar cunoaște; străinătatea se oploșește între noi; doi oameni se măsoară astăzi de două ori din cap până în picioare până a nu rosti un cuvânt. Cu cât câștigăm în propășiri, cu atâta pierdem în relațiile private.

Scrisori

Scrisoare adresată lui V. Alecsandri înaintea plecării în exil la Soveja

Iubite!

Nu-mi rămâne decât timpul necesar ca să-ți vestesc că guvernul și-a pus în minte să facă din mine un om important și demn de exil. I s-a năzărit guvernului, precum se năzare cailor cu nărav, și dar el a găsit de cuviință a mă aresta și a mă condamna, ca să capăt simțiri religioase în fundul unei mănăstiri. O! guvern părinte! el nu are alt vis decât fericirea noastră, nu are alt țel decât a ne face demni de împărăția cerului. Iată pentru ce el ne înfundă așa de des în sânul sihăstriilor.

Peste un ceas plec cu nepusă masă, cum zic românii, și întreprind un voiaj gratis, mulțumită îngrijirii guvernului; așadar, iubite, tu nu mă vei găsi la întoarcerea ta lungit pe divanul tău și dându-mi aer de pașă. Când te vei revedea cu plăcere sub cerul patriei și sub tavanul apartamentului tău, vei simți un mare deșert în suflet, căci amicul tău Russo îți va lipsi. Ah! această idee m-ar face să vărs lacrimi amare, dacă nu mi-ar plăcea mai bine să râd în fața pri-

gonirii! Mângâie-te, frate, căci toți cei ce poartă numele de Russo sunt destinați a fi persecutați: omonimul meu Jean Jacques a pătimit mult în viața lui! Ce asemănare măgulitoare pentru mine!

Lucrurile mele sunt în boccea; căruța de poștă mă așteaptă în curtea ministrului din lăuntru, de unde am să plec; aga fumează ciubucul său de iasomie și mă îndeamnă să mântui această scrisoare, în vreme ce fratele tău îmi cântă din vioară aria franceză: *Partant pour la Syrie*.

Alea jacta est, — a zis Cezar când a trecut Rubiconul; eu am să trec Bahluiul! Prin urmare, voi zice: amice! gândește la bietul exilat și declamă ades versul celebru: *L'amitié d'un grand homme est un bienfait des cieux*.

Adio! mă duc să gust plăcerile vieții contemplative a sfinților apostoli și mă despart de lume fără amărime în contra oamenilor, fie domni, sau... creditor!

Singura mustrare de cuget, ce cearcă a mă munci în acest moment, este că bieții actori împărtășesc osânda mea. Teatrul românesc la mănăstire! Ferice de țara al cărei guvern luminat produce asemenea deșănțate întâlniri!

Adio! încă o dată; spune amicilor că îi scutesc de a se îmbrăca în haine negre... etc.

1846

Scrisoare către N. Bălcescu

Dragă Bălcescule,

Vivat! Victorie! Sunt mândru de voi ceilalți și gloria revoluției voastre se răsfrânge și asupra noastră și asupra tuturor românilor! Încă o dată, vivat și glorie, viitorul poate să nu fie pentru noi, dar nu vom dispărea fără să

lăsăm o ultimă amintire despre noi! Dar ce! vorbesc rău despre viitor. Nu, iubite! Mâna nu este atât de îndemnată ca să urmeze închipuirea frumoaselor planuri pe care le întrevăd!

Un mare popor cu o mare ca întăritură, două fluvii care se numesc Dunărea și Nistru drept centură, cu sânge roman în vine, și nici Moldova cu ficele ei, nici Transilvania ori Banat, ci un *pământ românesc* cu o mare capitală, care s-ar chema Roma, dacă vrei, cu mari piețe numite Piața Poporului, Piața Traiană, Piața lui Ștefan, Piața lui Mihai, Piața Moldovei, Piața Banatului, Piața Ardealului. Și apoi putere, fericire, mărire, glorie! Frericiți nepoții noștri! Și noi fericiți că am putut, bine ori rău, contribui la acest lucru.

Abia ieri am aflat despre revoluție. De patru săptămâni m-am pierdut în Ungaria și în Banat, unde, vai! libertatea nu este decât un nume! Dragul meu, am puțin timp să-ți scriu, fiindcă plec în Bucovina să-mi întâlnesc șefii și camarazii, dar cred folositor pentru interesul public să-ți spun câteva cuvinte despre Ungaria și libertățile sale... Ungaria este un cuvânt gol pentru cine n-o cunoaște decât din ziare, ori din hărțile geografice, și cu libertatea s-a desfășurat steagul marțial... fii ungar ori moartea... iată lozinca. În toate părțile unde a pătruns libertatea *maghiară*, *Standrecht*-ul a însoțit-o; pentru că 1.500.000 maghiari și 3.000.000 de alți renegați din toate națiunile vor să-și impună limba, legile, obiceiurile la 4.000.000 de români și la 8–10.000.000 de slavi și de germani, cărora puțin le pasă. Maghiarismul vrea să ajungă o forță, o putere care să se sprijine pe Marea Neagră și pe Adriatica, care vrea să moștenească Austria și visează imperiul lui Atila... pentru aceasta trebuie ca celelalte popoare să-și

uite originea, limba mamelor lor, să-și forțeze hotarele lor naturale și obiceiurile lor, ca să se *maghiarizeze*. Din nenorocire pentru ei, neputința lor le depășește eforturile lor de imaginație și visurile lor de mărire.

Ceea ce m-a făcut să-ți spun aceste lucruri este notateea care s-a răspândit prin ziare, că guvernul nostru provizoriu a trimis un agent la Pesta! Dragă, eu știu că ei trebuie să facă primul pas; cu Dunărea ei vor fi totdeauna la dispoziția noastră. Gândiți-vă la demnitatea tinerei și puternicei noastre renașteri. Impresia acestei ambasade a fost foarte neplăcută românilor. Dealtfel este antipatică națiunii noastre din toate colțurile. Le e frică să nu ne lăsăm încurcați în relații care ne vor îngreua. Ungurii sunt la aman, ultimatum-ul nostru trebuie să fie: dacă nu independența aparte ori cu noi a românilor de aici, cel puțin recunoașterea unei naționalități deosebite a Banatului, a Transilvaniei și a românilor din Ungaria, care, toți, se ating prin teritoriu, cu limbă, instituții, reprezentare. Românii speră în noi! Desfacerea Ungariei este inevitabilă... Așa că sunt la ultimele mijloace, furcile, violența și terorismul. Și unde aceasta? În Banat, Transilvania și la românii care locuiesc dincoace de Tisa. Să nu uităm că suntem 12.000.000. Cu cât ne vom ține mai tari, cu atât ei vor acorda... căci slavii nu gândesc nimic mai puțin decât să-i înghită, ori să-i nimicească!... Deocamdată românii de aici se zbat în neputință și în sărăcie. Nu uita că Ungaria își zice regina fostei Valahii. Trăiască România.

Adio, bunul meu, bravul meu... Sărută steagul din partea mea. V-ați purtat bine. Sărută pe toată lumea. Notățile de la voi au fost primite de dușmanii noștri cu dușmănie.

La revedere, curând la Focșani

A. *Sauvegea*

Valentineanu, Bălăceanu, Filipescu și toți, salutare și frăție nu... frăția ungurească.

4 iulie 1848, Sibiu

P. S. Dragă, cu prima ocazie trimite-mi la Iași, pe adresa dlui Constantin Duca, bagajul și geamantanul. Adio! Când ne von revedea, îți voi povesti multe lucruri de aici și cum, după ce am izbutit să scap de Sturdza, era să fiu spânzurat în Ungaria.

Deviza aici este: libertate... frăție maghiară sau moartea!

Bilet din închisoarea din Cluj către V. Alecsandri

Iubite A...,

În Ungaria liberă mi-am pierdut libertatea! Strigătul maghiar *Ellyen sabaciag* însemnează *lanțuri pentru români*. Ergo, am fost arestat la Dej, și chiar acum mi se pregătește un alai de *naționaliști-gardiști* ca să mă ducă la Cluj; însă nu fii îngrijit, dragul meu, căci am o tainică și sigură presimțire că nu mi se va întâmpla nimic. Această siguranță îmi vine din credința că românul nu pierde cu una, cu două... Furia ungurească e atât de deșănțată și de comică; lungimea pintenilor și a mustăților maghiare e atât de exagerată, încât, departe de a îmispăimânta, ele îmi inspiră un râs nebunesc etc...

Bilet din închisoarea de la Cluj către prietenii din Iași

Fraților, nenorocirea care prigonește țara noastră mă apasă și pe mine. De săptămâni întregi stau închis fără a cunoaște culpa mea. Am așteptat dreptatea și dreptatea nu vine!

Iubiții mei! Socotiți-mă de azi ca mort, căci de nu voi muri de mahnire sau de boală, pierderea libertății mele mă oprește de a fi țării de folos... și dar eu mă consider ca un om șters din cartea vieții.

De trei zile cânt neconținut aceste versuri din balada lui Toma Alimoș; să fie oare o presimțire?

Închinare-aș și n-am cui,
Închinare-aș murgului;
Dar mi-i murgul cam nebun
Și de fugă numai bun.
Închina-voi ulmilor,
Uriășii culmilor,
Că sunt gata să-mi răspunză
Cu freamăt voios de frunză;
Ulmii că s-or clătina,
Frunza că s-a scutura,
Trupul că mi-a astupa.

Protest către Consiliul de război din Cluj

Domnilor,

Am aflat că aveți să vă ocupați chiar astăzi de chipul cel repede prin care socotiți să mă trimiteți într-o lume mai bună. Unii membri mai miiloși din consiliul d-v. în-

clină pentru spânzurătoare; alții, mai artiști în gusturi, opinează pentru țeapă. Pricep că spectacolul unui român spânzurat ori chiar tras în țeapă trebuie să fie dulce și plăcut în ochii unui magiar, dar nu protestez cu mai mică hotărâre în numele dreptului ginților și mai ales în numele lui Kossuth contra oricărui fel de execuție aplicată persoanei mele.

N-am gust pronunțat nici pentru țeapă, nici pentru spânzurătoare; și, făcându-vă această declarație, cu toată sinceritatea care mă caracterizează, mă măgulesc, domnilor, cu nădejdea că împărtășiți în totul gustul meu. Drept care semnez cu hotărâre.

A. Russo,

Cetățean liber al României,

Cunoscut de aproape al marelui Kossuth

Protest către comisarul guvernului din Cluj

Domnule conte!

Refugiat de trei luni în Ungaria, am asistat ca un simplu spectator la evenimentele acestei țări, bucurându-mă de ospetia ce o promisem; și dorind în fine ca să mă întorc în patria mea, am luat drumul cel mai drept, adică pe la Dej; se vede însă că în Ungaria drumul cel mai direct nu-i nici cel mai scurt, nici cel mai sigur, căci deodată m-am trezit arestat, despoiat de lucrurile mele, cercetat până la piele și întemnițat!... Trist și neașteptat efect al ospetiei maghiare!

În zadar am protestat, în zadar am cerut să mi se spuie motivul unei asemenea maltratări; nici un membru al autorității nu a găsit cu cale să-mi răspundă oficial. Iată însă

prepusurile zeloșilor împiegați, care mi-au deschis porțile închisorii:

1-iul prepus. - O femeie m-a văzut făcând semne misterioase în Dej!... Cui?

Al 2-lea prepus. - Sunt român!

Al 3-lea prepus. — Corespondența găsită în valiza mea este în limba franceză!

Al 4-lea prepus. - În acea corespondență nici nu se pomeneste numele de Ungaria!

Ap 5-lea prepus. — Trebuie să fiu emisar rus!

Al 6-lea prepus. - Trebuie să fac parte din comitetul croato-slovaco-sârbo-valaco-saxon format contra Ungariei!

Pe temeiul acestor grave prepusuri domnii judecători își freacă mâinile cu mulțumire și mă întemnițară cu convingerea naivă că și-au salvat patria!

Domnule conte! Veți găsi negreșit că am tot dreptul să protestez în contra unui asemenea act arbitrar al autorităților subalterne din Dej, care, după ce au pus mâna pe mine, și-au apropiat totodată și valiza mea ca una ce, după socotința lor, conținea destinul și viața Ungariei!

Protestez dar în numele legilor, în numele libertății individuale, în numele dreptului ginților și cer o satisfacere deplină în contra agenților care au atacat în persoana mea principiile cele mai sacre ale dreptății etc., etc., etc.

Această protestare a mea va părea poate cam lungă, domnule conte, însă nu cred să vă pară atât de lungă, precum mi-au părut mie lungi aceste opt săptămâni de captivitate etc.

1848

Palatul lui Duca-vodă

Amice, îți scriu dintr-o ruină care odinioară a fost palat domnesc: de pe o înălțime unde odinioară vegheau cete de ostași viteji, ținând ochii în calea tătarilor, și unde astăzi se îngrașă dormind câțiva călugări în compania buhnelor. Am venit să vizitez palatul lui Duca-vodă în Cetățuie, și iată ce-am găsit:

Acest fost palat, ridicat spre partea zidului din față cu Iașii, este întreg de piatră, cu bolți de cărămidă. El nu întrunește proporțiile arhitecturale care dau unei clădiri aspectul de monument, dar posedă un ce misterios, care spune multe imaginației. Ferestrele, prea mici, sunt împărășiate fără nici o simetrie pe fațada lui, însă pe timpul luptelor, atunci când românul era totdeauna cu zilele în mână, locuințele aveau nevoie mai mult de metereze decât de ferestre largi.

Înălțimea lui e ca de două rânduri, dar numai unul, adică cel de sus, apare ochilor, căci partea mijlocie cuprinde tainițe întunecoase, iar sub acestea vin beciuri săpate în pământ. O scară de vreo 12 lespezi, strâmtă și lipită de peretele dinafară al palatului, duce pe un balcon mic, sub care se deschide ușa beciurilor.

Pe acest balcon de piatră o altă ușă, rotundă, îngustă și scurtă, dă pas în o tindă boltită, pardosită cu cărămizi hexagonale și luminată prin o fereastră din fund. În dreapta și în stânga tindei, două uși dau intrare în două mici apartamente; cel din stânga cuprinde o sală destul de mare cu trei ferestre spre ogradă, boltită și pardosită cu cărămizi. În unghiul de-a stânga, cum intri, se vede locul unei sobe ce s-a dărmat. Acea sală servea pentru primiri și sfaturi;

ea comunică cu o cameră luminată prin două ferestre, tot dinspre ogradă, asemenea boltită și pardosită cu lespezi de cărămidă. În unghiul din fund, în dreapta, se vede o ușă mică ce se crede că ar fi comunicat prin o scăricică săpată în zid cu tainițele de dedesubt.

Celălalt apartament, din dreapta tindei, se compune iarăși din două camere, însă mai mici. Cea dintâi are două ferestre spre ogradă, boltă și pardoseală de cărămizi. În unghiul de-a dreapta ușii se găsește încă o sobă, ce seamănă cu vetrele țărănești, deși mai bine lucrată, mai elegantă și mai ridicată. A doua cameră, numită odaia lui vodă, primește lumina din partea orașului Iașii. Pe pereți apar niște flori roșii zugrăvite cu puțină artă; însă aceste vestigiuri arată că apartamentele au fost acoperite cu frescuri, peste care s-a lățit mai în urmă varul vandalismului călugăresc.

În unghiul din fund, în dreapta camerei din fund, este o ușă foarte îngustă și scurtă care se deschide în zidul dinspre ogradă. O scăricică săpată în acel zid, și luminată numai prin o ferestruică rotundă, duce în o cameră numită *iatacul doamnei*, și care se găsește sub *odaia lui vodă*. Acea cameră misterioasă, boltită cu piatră, puțin ridicată și luminată prin două metereze, are în fund un soi de scobire în zid, ce servea de vatră. Ferestrele ei privesc în partea Prutului.

Așadar, rândul de sus al palatului se compune din cinci camere, dintre care una tainică și subașezată.

Intrarea în beciuri este pe din față, adică din partea ogrăzii. Ele sunt săpate în pământ, boltite și zidite de-a curmezișul palatului, în număr de cinci sau șase, dar nu au nimic remarcabil.

Iar intrarea în tainițe se găsește în peretele palatului

care privește spre oraș. O ușă mică, rotundă și ridicată de la pământ ca de vreo doi coți, duce într-un fel de tindă îngustă, în al cărei fund se deschide o vizunie ce are multă asemănare cu un cuptor de pitărie; nivelul ei e mai ridicat decât acel al tindei. În stânga se vede o cameră boltită, tulpilată, întunecoasă, în al cărei colț, de-a stânga, se arată o gaură prin care de-abia încap omul, pentru ca să intre în o altă cameră, asemenea întocmai ca cea dintâi. Amândouă sunt zidite pe aceeași linie cu *iatacul doamnei*.

Care a fost menirea acestor tainițe?... Las această întrebare pe seama arheologilor; eu constat numai că bolțile sunt lucrate cu multă măiestrie, că forma ferestrelor este rotundă și că arhitectura palatului, deși străină regulilor arhitecturale, are un sigil de originalitate și poate să ne facă a întrevedea în trecut soiul locuințelor adoptate de strămoși pe timpul periculos în care trăiau.

În pervazurile ușii balconului se cunosc încă borțile scobite în zid pentru capetele drugului ce servea a întări ușa pe dinăuntru, când era închisă noaptea; obicei care s-a păstrat până astăzi în casele țărănești.

În *odaia lui vodă*, la ambele colțuri, în partea ferestrei, sunt doi stâlpișori de piatră, puțin ridicați, care țineau loc de picioare pentru un pat. Asemene se obișnuiește și la țărani, cu deosebire numai că stâlpii sunt de lemn.

Din dosul palatului se găsește o cișmea seacă, făcută în zidul ce înconjoară Cetățuia.

Poarta Cetățuiei se deschide în partea zidului ce cată spre dealul Pietrăriei. O clopotniță se înalță pe dânsa, însă nu are nimic mai însemnat decât toate celelalte clopotnițe de pe la mănăstiri. În fruntea porții, pe dinafară, este săpată în piatră stema țării: cap de zimbru, purtând o coroană pe coarne, și între coarne o stea; în dreapta un

soare, în stânga o lună, dedesubt o cruce și primprejur o inscripție încă bine păstrată. Grăbească-se arheologii să o copieze, căci timpul macină.

În stânga porții se înșiră niște case mari cu două rânduri, ce par a fi mai moderne; iar de acestea se țin un rând de case vechi, care au o sală lungăreață de o frumoasă arhitectură. Proporțiile sunt bine chibzuite, iar mai cu seamă bolțile, de stil gotic, sunt demne de admirat. Sub ea, se află pivnițe lungi, largi și trainice.

În dreapta porții, lângă zidul Cetățuiei, dinspre Prut, este o zidire de formă rotundă, a cărei boltă este o adevărată minune de eleganță și de măiestrie. Lumina o primește pe deasupra ca domnul Panteonului. Ce păcat că acel mic cap-d'operă de arhitectură servea, precum se spune, de bucătărie!

Biserica se ridică mai în mijlocul ogrăzii. Ea seamănă cu Biserica Goliei din Iași. Pe zidul dinlăuntru, deasupra ușii, sunt zugrăvite portretele lui Duca-vodă și al familiei sale. Domnul ține în mână dreaptă planul bisericii.

N.B. — Se zice că o parte din dealul Cetățuiei s-ar fi dărmat — nu știu când... și că în acea dărmarie ar fi dispărut și un palat cu două rânduri... (?)

Pe zidul Cetățuiei este un foișor luminat cu trei ferestre mari, din care turistul se bucură de o minunată panoramă. Lângă acel foișor se deschide în zid o portiță ce dă drumul afară din Cetățuie... Câte scene romantice s-ar putea clădi pe acel foișor și acea portiță misterioasă!...

mai 1842

Poezia poporală

I

Datinile, poveștile, muzica și poezia sunt arhivele popoarelor. Cu ele se poate oricând reconstitui trecutul întunecat.

Din studiul lor ne vom lămuri despre originea limbii noastre, de nașterea naționalității române, de plecările naturii cu care este înzestrat poporul, și de luptele ce le-au susținut coloniile romane pân-a nu se preface în locuitorii de astăzi ai vechii Dacii.

Între diferitele neamuri răspândite pe malurile Dunării, nici unul nu are, ca neamul românesc, o poezie poporală atât de originală, atât de variată, atât de frumoasă și atât de strâns unită cu suvenirile antichității.

Născut din sânge meridional, strămutat de sub un soare fierbinte într-o țară nouă, neamul român a păstrat o închipuire fecundă, vie, grațioasă, o agerime de spirit, care se traduce în mii de cugetări fine și înțelepte, o simțire adâncă de dragoste pentru natură și o limbă armonioasă, care exprimă cu gingășie și totodată cu energie toate aspirațiile sufletului, toate iscodirile minții.

Să luăm de exemplu aceste versuri dintr-o baladă:

Viața omului
Floarea câmpului!
Câte flori p-acest pământ
Toate se duc la mormânt;
Însă floarea lacului
Stă la ușa raiului
De judecă florile
Ce-au făcut miroasele!

Mult am cerceta în literaturile cele mai înaintate și în operele poetilor celor mai eminenți, fără a găsi o idee atât de minunată și așa de frumos zisă. O asemenea idee este rezumatul cuminiței omenеști, relevarea simțului de nemurire, exprimat prin glasul poporului. *Vox populi, vox dei!*

II

Poezia populară este întâia fază a civilizației unui neam ce se trezește la lumina vieții, iar când acest neam cade din vechea sa civilizație, poezia populară devine *paladium* al limbii și al obiceiurilor strămoșești. Pentru noi ea este și o fază și un paladium.

De vom deschide pe Virgil și pe Ovid, ne vom găsi, pot zice, acasă la noi. Virgil, istoricul didactic și poetic al vieții agricole, autorul *Georgicelor*, descrie însăși viața câmpenească a românilor de astăzi. Ovid este izvorul credințelor mitologice ce sunt răspândite între noi prin povești și tradiții. În ele găsim, ca și în gura poporului nostru, fete și flăcăi schimbați în brazi, în păuni, în dafni, dobitoace care grăiesc, păsări măiestre etc., etc.

Pe lângă acești doi creatori de poezie antică s-a adăugat

un al treilea poet, *păstorul* câmpiilor și al munților noștri, care a produs cea mai frumoasă epopee păstorească din lume: *Miorița*. Însuși Virgil și Ovid s-ar fi mândrit, cu drept cuvânt, dacă ar fi compus această minune poetică.

III

Poporul e un mare neolog, când îi face trebuință; el răstoarnă sistemele învățăților, când ele nu sunt întemeiate pe logică, și își formează o limbă curată, expresivă, armonioasă, căci îi place armonia. El cată a cuprinde în puține cuvinte o lume de idei, fiind *vorba lungă sărăcia omului*, adică sărăcia gândului; prin urmare, tocmai în forma frazelor lui descoperim rudirea limbii noastre cu limba latină.

Poporul împarte poeziile sale în *cântece bătrânești*, în *cântece de frunză*, în *doine* și *hore*.

Cele mai multe balade ce le avem datează de la secolii XVI, XVII și XVIII, precum: *Toma Alimoș*, *Gruia Grozovan*, *Codreanu*, *Ghimciu*, *Novac* etc.

Societatea de pe atunci era războinică: toți oamenii erau înarmați și în picioare, toate ideile pornite spre luptă cu dușmanii țării. Principatele noastre de-abia știau că au tractate cu țările vecine: lovirile erau zilnice când cu leșii, când cu ungurii, când cu tătarii, când cu turcii și, ce e mai trist, când chiar cu românii!

Arăturile se făceau cu o mână pe coarnele plugului și cu una pe pală, căci tătarul sta la pândă în marginea țării. Când tătarul prăda în țară, românul găsea cu drept să-și întoarcă paguba cu dobândă; așa el era mai mult prin Bugeac decât pe-acasă.

Cântecele bătrânești adevăresc cronicile, însă cânte-

cele au un ce care te mișcă până-n suflet; nu poți sta în neumire, când auzi pre Gruia Grozovan zicând:

Alei! tu, Ghirai bătrân,
Lasă cel hamger la sân
Că eu sunt pui de român
Și nu-mi pasă de păgân!

Nu poți să nu admiri calul lui Codrean, care când fugea: *văile se limpezea!*

Nu poți să stai nesimțitor în auzul armoniei limbii poporului, când Toma Alimoș zice murgului său:

Așterne-te drumului
Ca și iarba câmpului
La suflarea vântului!

Frumoase timpuri de vitejie au fost acelea unde românul intra în doi ca în doisprezece și unde hanul tătarilor trimitea *jalobă* către domnii Moldovei, cu rugămintea ca să poruncească Grozovenilor de pe atuncea de *a nu le mai opri calea, când se întorceau cu pradă din Țara Leșească!*

Însă roata norocului se întoarce! Starea Principatelor se schimbă; neatârarea lor pierе; poporul suferă, vitejia lui amortește și trece de la gloate la cete, de la cete la indivizi, și prin urmare baladele strămoșești sunt înlocuite prin *cântece de frunză*, cântece hoțеști.

IV

Poezia populară este nu numai expresia cea mai vie a caracterului național, dar ea aruncă și o lumină asupra comerțului din timpurile trecute:

Măculița tot mă-ntreabă,
Care muncă mi-i mai dragă?

Un cal bun de călărie
Și arme de Veneție.

Nici Miron, nici Neculce, nici Ureche în cronicile lor
nu pomenesc de comerțul venețianilor și al genovezilor
cu țările noastre; însă cântecul popular îndeplinește acea
lacună cu două cuvinte.

El asemenea arată dragostea nemărginită a românului
pentru frumusețile naturii, ca o moștenire virgiliană:

Primăvară, muma noastră,
Ia zăpada de pe coastă,
Iarba verde să mai crească,
Sufletu-mi să-mi răcorească;
Să-mi aud cerul tunând,
Să mai văd turme păscând! etc.

Este dar de nevoie a mai analiza simțirea exprimată
în aceste rânduri și poetica lor frumusețe?

Este oare vreo introducere mai minunată în literatura
modernă, un tablou mai homeric decât această strofă care
începe un vechi cântec haiducesc?

Sub poale de codru verde
O zare de foc se vede,
Și-mprejurul focului
Stau haiducii codrului!... etc.

Este mai simplă, mai colorată, mai frumoasă descriere
decât aceasta din Balada *Badiului*?

Pe luciul Dunării,
La scursurile Gârlei,
La cotitura mării
Ion, mări, că mi-și venea...
Un caic lung, șinuit,
Pe dinăuntru poleit,
Cu postav verde-nvelit,

Și-n caic ședea lungit
Tăietorul frâncilor,
Măcelarul turcilor!... etc.

Poezia populară se mai deosebește și prin o cunoștință psihologică, care denotă spiritul observator al poporului.

De voiește să arate cochetăria femeiască, cântecul zice:
Puica trece și zâmbește
Și-a mă zări nu voiește... etc.

În balada *Păunașul codrului*, femeia privind lupta pe moarte a doi voinici, care o iubesc, zice cu mândrie:

Din doi care-a birui
Eu cu dânsul m-oi iubi,
Bărbățul voios mi-a fi... etc.

La notițele prețioase despre relațiile (referințele) noastre politice și comerciale, poezia populară mai adaugă o largă prescriere de starea morală, de obiceiurile vieții intime și de organizarea socială a Principatelor: prin urmare, poezia populară trebuie să fie obiectul studiilor noastre serioase, dacă vrem să aflăm cine am fost și cine suntem.

V

Albia literaturii noastre e atât de îngustă, că, de aș zice că mai nici o scriere nouă nu posedă condițiile unei scrieri nemuritoare, aș zice un adevăr supărător pentru tagma literaților, și adevărul, de când lumea, umblă cu capul spart, însă mărturisesc că, privind babilonia limbistică din zilele noastre, mă îngrijesc pentru viitorul nostru literar și mă mângâi numai cu credința că acest viitor își va găsi loc de scăpare în poezia populară!

Îmi închipuiesc că sunt un străin sosit în Moldova sau

în Valahia, cu dorința de a studia istoria, datinile, natura și geniul neamului românesc. Cumpăr o bibliotecă întreagă de cărți scrise în felurite jargonuri, istorie, poezie, jurnalistică etc.

Deschid o carte istorică, și văd în ea nume, date, poameniri de războaie, însă nici o idee de mișcarea socială, de instituturi, de gradul civilizației diferitelor epoci. Nemulțumit, mă duc să vizitez monumentele, doar voi descoperi un vestigiu din lumea trecută; monumentele lipsesc! Mă întorc deci la limba și la literatura de astăzi! Aicea mă cuprind fiori de gheață!

Gramaticile îmi par niște seci disertațiuni de limbistică latină, franceză, italiană... însă nu adevărate gramatici românești.

Cercetez literatura și dau de o amestecătură indigestă de limbile neolatine, de o sumă de idei luate fără nici un sistem de la străini, și prin urmare nu-i găsesc nici un caracter original.

Unde este dar românismul? Unde să-l caut, pentru ca să-mi fac o idee exactă de geniul român?

Din întâmplare mă primblu într-o zi într-un iarmaroc și deodată mă cred în altă lume. Văd oameni și haine ce nu văzusem în oraș; aud o limbă armonioasă, pitorească și cu totul străină de jargonul cărților. De unde eram la îndoială dacă românii sunt o nație sau o colonie cosmopolită modernă, un soi de Algerie franco-italiano-grecească, încep a întrevădea adevărul.

Iată un om cu fizionomia veselă. El intră într-o colibă de frunze, scoate de sub suman un instrument ce-i zice lăută, și se pune a cânta. Mulțime de oameni se îndeasă împrejurul lui și îl ascultă cu dragoste, căci el zice balade strămoșești!... Ochii-mi se deschid; o naționalitate

întreagă se dezvăluie în graiul, în hainele, în tipul antic,
în cântecele acelor oameni.

Lăutarul cântă:

Pe câmpul Tinechiei,
Pe zarele câmpiei,
Răsărit-au florile
Odată cu zorile?
N-au răsărit florile,
Și-a scos badea oile
De-au umplut văile... etc.

și dinaintea mea se desfășoară un tablou care mă încântă; mai pe urmă lăutarul, vrând să mă aducă în extaz, începe balada *Mioriței*:

Pe-un picior de plai,
Pe-o gură de rai
Iată vin în cale,
Se cobor la vale
Trei turme de miei
Cu trei ciobănei... etc.

Și când el sfârșește, toată nedumerirea s-a șters din minte-mi; rămân convins de naționalitatea română, de geniul român, de adevărata literatură română.

Înțeleg dragostea românului pentru țara lui; îl înțeleg de ce zice el:

În neagra străinătate
Dorul m-apucă de spate.

Înțeleg puterea legăturilor de familie, când el suspină în modul cel mai poetic:

Bate vântul printre brazi
Și-mi aduce dor de frați;
Bate vântul printre flori,
Îmi dă dor de la surori;

Bate vântul printre munți,
Îmi dă dor de la părinți... etc.

Iată poezie! iată adevărata literatură, de care se pot
mândri românii!

Fie forma versurilor uneori defectuoasă, ele îmi par
mie poleite cu razele geniului. Privighetoarea nu e fru-
moasă, dar cântecul ei este din rai!

Articole

Critica criticii

Publicul a citit în foiletonul *Albinei* din 17 ianuarie niște luăriaminte ale domnului D. G. asupra pieselor date la Teatrul Național la prilejul benefisului dlui Necolau.

Iscălitul se socotește în numărul acelora care gândesc cum că critica nu ar prinde loc în epoca de astăzi, căci, fără a vătămă vroiubire de sine, încă nu avem, nici putem avea o literatură până maitârziu. Tălmăciri, imitații, cercări, deși vrednice de laudă, nualcătuiește o literatură, ș-ar fi păzit tăcere, dacă oareșcare socotințejudecătorești ale dlui D. G. nu l-ar sili odată pentru totdeauna a-șida opinia sa asupra criticii de față, precum ș-asupra celor ce critică, spre învățatură, pe viitorime.

Pe aicea, pe acole sunt oameni care se socot singuri în dreptate de a găsi un lucru bun sau rău, care se mânia când râde publicul șisocot cu totul abătută de bunăvoință însușirea ce-și ia parterul dea bate în palme la o piesă, fără mai întâi să treacă acele piese la cenzura dumilorsale domnilor, cenzori mai dihai decât a postelniceii. Odată cu binele s-a născut și răul, odată cu lumina s-a ivitîntu-

nericul, adică critica; de aceea, de când lumea, critica a fost șchioapă și oarbă, când s-a iscălit D. G.

De laudă este publicul(ui) că a înțeles că, bun, rău, locul său este la piese naționale: dă aplausuri nu numai pentru că piesele sunt bune, dar pentru că a înțeles, fără însuși a-și da socoteală de ce, că este mai de folos a se juca pe scena națională obiceiurile, năravurile știute în limba noastră, decât traduceri de obiceiuri

Acei care s-au alunecat pe calea teatrului național, nici odată n-au avut gând să scrie pentru a-și face un nume sau pentru a se da publicului drept autori, ei sunt simpli iubitori de fală românească, socotindu-se ca niște salahori chemați a ridica o zidire... arhitecții vor veni mai târziu, dacă criticii nu-i vor speria cumva... silindu-se da o mică direcție deșteptării publicului și acelora care au gând, talent și vreme de a scrie... Scopul lor este de a introduce pe scena națională naționalitate, dramă și comedii îmbrăcate în caracterul pământului, vorbind cum vorbim cu toții când suntem între noi, *fiștecare după treapta lui*, iară nu nemți, franțuji îmbrăcați în o limba care nu-i nici a lor, nici a noastră.

Critica rareori este cumpănită în lecții sau în laudă, dreaptă în judecată și învățată... nu-i destul de a ști carte și a scri, pentru a fi critică... mai trebuie neapărat judecata nepărtinitoare, cunoștința lucrurilor, a lumii și a oamenilor... cunosc mulți critici, oameni învățați și belc profesori, care la școala inimii omenești ar fi laa.b.c. Sfătuiești, domnule, publicul a învăța toate câte nu știu și toate câte zic că știu... și apoi să fie critice. Acum altă gâscă... să vorbim de critica de față... începutul de la sfârșit.

Domnul D. G. laudă talentul beneficientului și are cuvânt... Domnul D. G. laudă tot beneficientul de *gustoasa*

alegere a pieselor și domnul D. G. se încurcă, sau uită cum a început articolul... pentru un critic aceasta este o mare greșeală, începutul și sfârșitul nu trebuie să se bată în capete... critica, bună, rea, trebuie să fie logică. Domnul D. G. n-a făcut despicarea cuvenită, domnul D. G. a vătămat logica.

Suindu-ne în sus, găsim lauda domnului Alecsandri; nu știu cum ar fi făcut să nu-l laude... Dar pot încredința că nu l-a înțeles... căci, vorbind de un personaj al piesei, și anume de cc. (cuconășul) Nicu: „prostia unui cuconăș de astăzi era caracterizată în el, ca în cel mai desăvârșit model, pe lângă care întrunește încă și patima amorului”. Nimica de asemenea nu se vede... Domnul A., care a învățat la alt dascăl decât la dumnealui D. G. istoria lumii, când apus pe scenă pe cuconul Nicu, nici i-a trecut prin minte să caracterizeze pe cc. de astăzi, dar să ne arate cum am fost cu toții în vârstă și a nevinovăției, care nu-i nici copilăria, nici holteia coaptă, prin care tot omul, care a ajuns măcar la 24 ani, a trecut, ori de ceteaptă a fost sau este: boieri, țigani, feciori de bacal ... am râs cu toții, pentru că fiecare din noi s-a văzut în cc. Nicu, în vreme când n-avea mustați încă și iubea o femeie slăvită, cerească, precum sunt toate femeile pentru ibovnicii cei de 18 ani... ai râs, domnule D. G., fără să știi de ce râzi: pentru un critic îi mare mângâiere... și cc. de astăzi mulțumesc că-i socotiți prea proști ca să râdă cu d-ta... ded-ta... nu zic.

Domnul D. G. se pare a-și fi adunat toate puterile învățăturilor gramaticale, toată experiența filologică, pentru a critica în tot felul biata *Băcălie ambițioasă* și a îngropa sub un nămol de cuvinte sunătoare de științe dramatice. Din nenorocirea publicului și acelor care au citit articolul, domnul D. G., precum a înțeles piesa domnului A., asemenea a înțeles

și *Băcălia* dlui R.; nu este de mirare, căci nici unul din care au văzut reprezentăția nu era mai în stare de a o înțelege și a critica cu știință! *Băcălia* este scrisă moldovenește, încât fieștecare a înțeles-o până la o iotă, și tocmai un critic să-și astupe urechile sau să-și închidă ochii într-o epocă în care duhul omenesc se dezvelește, precum știm, până și la băcali!

S-a zis *Băcălia ambițioasă*, și nu *O băcălie* sau *O băcăliță*, pentru că ideea autorului este și a fost a generaliza și nici-cum a privi la o singură *băcălie*. Domnul D. G. ar fi trebuit să înțeleagă că *băcălia* s-a luat drept nume colectiv, care cuprinde toată tagma, precum când zice ciubotare se înțeleg și cel care face ciubote sau papucisau care le cârpește.

S-a zis *ambițioasă*: asta nu s-a pus în bobot, cum ar crede criticul, și cere o explicație care va sluji domnului D. G. pentru alte articole.

De la Adam Babadam până acum și cât va fi lumea, omul, cât de mic și mai cu seamă cel mic, are în cap o sămânță de ambiție. Acea ambiție se îmbracă cu haina favorită a omului, supus, fără săsimtă, unei pravili nestrămutate de sporire, de înaintire, lăsat de la Dumnezeu, ca omul să nu zacă în statu-co (statu-quo) letargicca dobitoacele. Între oameni învățați, acele pravili se îndeletnicescu descoperiri, iscoade, cărți, zidiri și altele. La mulți, pravila această de deșteptare, mai bine zicând instinctul, scrisă cu inima omenească (cu care inimi domnul D. G. n-a citit niciodată) nu-i înțeles deopotrivă, nici poate a fi, de vreme ce unii sunt crescuți cu mai puțin mijloace intelectuale, alții n-au creștere bună, alții pe jumătate învățați, alți câțiva, deși învățați, înfășurați însă în pelinjele năravurilor pământului sau a casnicilor obiceiuri, alții în sfârșit după croiala duhului lor. De aice izvorăsc strâmbăturile,

grimasele, ridicurile, criticele și toate cusururile care în-deamnă pe oameni sărădă unii de alții, a se deosebi; cei învățați, înțelepți se înseamnăprin faptele care rămân. De aceea un sătean vrea să se facă vornicîn satul lui, de aceea vornicul va face, dacă poate, băietul săudascâl de biserică, de aceea un cojocar nu-și dă fata după un sacagiu, de aceea orișice fată de băcal are ambiție de a fi mai multdecât o băcăliță sadea sau o băcăliță de frunte, de aceea un băcalîși dă învățătură copilului, de aceea fieștecare fecior de bacal vreasă-și schimbe bernevicii pe un pantalon, pestelca pe o pereche de mănuși, contășelul pe un surtuc, cuțitul sau cumpenile pe un condei și să-și zică domn, în loc de Neculai feciorul. Este de mirare căun om învățat ca domnul D. G., care vorbește de gramatică, să nuștie aceste toate. Ambiția este în orice om, în ceea ce atârnă dedânsul, se încuibază în toată tagma, s-ascunde și se preface în felde fel de patimi. Domnul D. G. n-a înțeles titlul piesei, pentru că nuînțelege oamenii.

De zice domnul D. G. în trei rânduri că *Băcălia* nu învrednicește numele de piesă și că este numai un tablou de năravuri, sau căcursul piesei nu dezvește sfârșitul ei, sau că acel sfârșit îi adusfără oareșicare preparații dramatice ce se cer neapărat într-o piesă,sau că o intitulăție de asemenea în mâna dlui D. G., sau în mânaunui om cu talent, ar fi produs o comedie în 4-5 acte, m-aș închinași aș zice: „foarte mulțumesc, ai cuvânt și m-oi îndrepta, dacă voiputea”; dar când zice că Zoița rămâne înfruntată și Sărmală fărănici o răsplătire, în numele dreptei judecăți răspund: domnul D.G., precum n-a înțăles pe A., precum n-a înțeles titlul *Băcăliei*, asemenea n-a înțeles nici pe Zoița, nici noima piesei pe care o critică.Zoița, în gândul autorului, este o ființă care s-a aruncat afară dinsfera ei, prin

ambibiția ce are de a fi cc. (cucoană), fără a-și cumpăniacea ambiție cu tactul ce este de trebuință oricărui om spre a nu fi un obiect de răs, când aleargă după un țel. Scopul scriitorului a fost de a arăta ridiculi, precum și este, încheindu-se morala piesei în rușinarea Zoitei ca o matimă pentru toate fetele (nu numai de băcal, căci noima *Băcălia* se poate înțelege orice trepte ale societății), care se urcă mai sus decât se cuvine după împrejurările educației și ale prejudețelor pământului: tonul face cântecul.

Domnul Sărmală nu-i un cuconaș pospăit numai, care umblă după averi, precum critica îl vede. Sărmală este domnul D. G., autorul, toți câți suntem; în sfârșit lumea, publicul, care râde și se joacă cu cusurile Zoitei, precum eu cu critica domnului D. G. Sărmală înființează în el judecata obștiei, răsând și folosindu-se deridicurile Zoitei; el s-a pus în piesă numai și numai pentru ca lecția să saie în ochii fiștecăruia. Sărmală a răs cât a răs și, neputându-se folosi, și-a luat pălăria și s-a dus: „așa-i lumea”.

Când se scrie o critică sau o piesă, trebuie cunoștința omului de când se naște și până ce moare. De aceea autorul a pus în scenă pe Mătăsar, care, afară de slăbiciunea părintească, face morală croită după meseria lui, educația lui și judecata firească de care în țara Moldovei cei mai mulți au câte o fărâmură, afară de critici, care socot că cu gugoase de fată mare se face ou roșu. Sărmală îi critica Zoitei, Mătăsarul îi critica Zoitei și a lui Sărmală.

Domnul D. G., care judecă lucrurile și critică precum se vede, se face cenzor stilului zicând că ești familiar! Învățat, literat și coborâtcu hârșobul din cer, domnul D. G. socoate că băcalii vorbesc ca profesorii de Academie și cinovnicii în stilul pieselor tălmăcite.

Sinonimitate de cuvinte cam groase este iertat, deși

în acest prilej există numai în închipuirea domnului critic; când e vorba de bacale și vorbești cu bacali... după țigan și ciocan...

Încă un punct al criticii nu înțeleg... răsplătirea ce cere domnul D. G. pentru Sărmală... care fuge pe ușă fără a-și lua ziua bună... Domnul D. G. poate să aibă cuvânt... și să fie mai competent în răsplătiri băcălești decât în critică... dar noi n-am socotit iertat să-l ținem pe scenă, ca Paraschiva, soția bacalului, să-l ocărăască, precum se va fi obicinuit pe la bacal... sau să-i arunci în cap vreotrachină de icre moi.

Să venim la personalitatea cu totul nerespectată. Domnule D. G., când un om, precum se înțelege acest cuvânt, și-a însușit dreptate a găsi personalități într-o producere literară, este dator a-și sprijini zicerea cu dovezi; căci la dimpotrivă își dă numele de unațâțător de foc și de neadevăruri. Numai și numai pentru acest cuvânt (nu trebuie) a răspunde la critica dlui D. G.; și dacă dumnealui a văzut o personalitate în *Băcălia*, îmi cer iertăciune și măjur pe cinste că, când s-a făcut această piesă, n-aveam cinste acunoaște pe domnul critic; nici am prevăzut că domnul D. G. vacinști cu ființa dumisale *Băcălia ambițioasă*.

Domnule D. G., când am avea vreme să stăm la vorbă, ți-aș spune că n-ai idee de construcția unei piese, că nu înțelegi niciautorul, nici piesa, nici lucrurile, nici noima celor care se arată pescenă, nici știința oamenilor, a lumii și alte multe, dar sunt încredințat că nu m-ai înțelege, precum nu înțelegi nici ce citești acum. Știi că la vârsta d-tale îi greu de a învăța: îi mai lesne de adesea decât a face, a descoase decât a coase, a critica decât ascrie: de aceea te las în pace, sfătuindu-te ca pe viitorime să înțeleagă critici, să nu dai iar peste rușine.

Despre „Steaua Dunării”

Ostenit de furtunoasele câșlegi ale acestui an, care nu seamănă a ține toate frumoasele făgăduințe ce bucurase inimile și nădejtile românilor la începutul lui, m-am dus spre țară, pentru a răsufla și pentru a zice ca cel cântec mai moldovenesc decât toate cântecele:

Vară, vară, muma noastră, Ia bruma de pe fereastră Și zăpada de pe coastă, Și o fă iar rotăgoală, Să mă mai dau ici de vale, Să mai clănțai din pistoale; Să mai văd soarele lucind, Să mai văd iarba dând, Codrii înverzind; S-aud copilașii chiuind, Ciobănașii fluierând.

Din acest umor carnavalesc, primblat douăzeci și patru ceasuri într-un târg de munte, unde odinioară, în cinstea patriei, am fost locuitor, am făcut mai multe descoperiri, ce simt nevoia de a ți le împărtăși.

I. Că numărul abonaților la *Steaua Dunării* ar fi mare... deși mare... dacă!... Pot oare spune acest dacă?... Nu te vei mânia și supăra ca alți redactori... care nu se mulțumesc a fi numai redactori, dar vor a fi școală, sau cel puțin un eho al școalelor muncite de *România literară*, moartă, precum știi, pe câmpul bătăliei, și nu fără cinste. Iubite redactore! „Ce a fi a fi”, — zice eroismul nepăsător român. Așadar, acest *dacă* este... dacă s-ar putea rosti mai moldovenește cele scrise, care pentru noi, poligloții, sunt negreșit foarte frumoase, dar pentru mulți moldoveni de prin țară și de prin munți, unde răzbate *Steaua*, sunt moarte. Adă-ți aminte de *Patria*, ce nu o înțelegeam nici tu, nici eu, deși scrisă pe hârtie frumoasă, cum nu se fabrichează la Pia-tră. Muncește-ți pana și pune o zăbală străinismului. În adevăr, străinismul ne-a deșteptat odată, dar începe de o

vreme și sub toate chipurile a ne înăduși, întocmai ca acei făcători de bine, care scot pe nas binele ce au avut noroc de a putea face. Ești înțelept, îndatorește pe corespondenții d-tale la înțelepciune.

II. Altă descoperire, ce nu este nouă, este neregulata expediție a Iașilor. III. Greutatea ce simte românul de a plăti, și placul lui de a prelungi creditul său, fie moral, fie personal, fie cu amanet, până la sfârșitul lumii, se poate, de nu ai fi judecător la Berlin, adică Vornicia de aprozi și Divan de întărituri. Cumpănește și dezleagă cum se poate uni astă greutate cu fala vestită, cu mâna darnică și inima cea deschisă a românului...

IV. Altă descoperire am făcut, că răul e lipicios ca ci-uma și ca rapăna; sunt câțiva ani, lăsasem târgul sub munți liniștit, străin de alte gâlcevi decât gâlcevi de cherestea și produse: străin de București, străin de Blaj și de Iași. Astăzi... Oare cine a fost apostolul babiloniilor putregăioase?... Copilandrii înfășurați în ardelenismul, sarsailismul și alte isme ale Academiei?... *Profesorii școalelor satești*, vreau să zic *primare*?... *Coloniștii greci, turci, nemți, leși* ce împoporează acest târg?... *Zimbrul... Steaua... România literară...* sau cel nămol de rele tălmăciri ce le vând Iașul și Bucureștii?... Adevărul este că și aicea încep oamenii a nu se mai înțelege, acum că este nevoie de înțelegere; și, neuniți în vorbă, sunt toți uniți a cere ca *Steaua* să scrie pentru obște, obștea cea nepoligloată, nelatină, nefranțuscă, ca să poată bieții oameni avea o legătură, un locușor pe pământul moldovenesc, unde să se vorbească moldovenește. Știi că, de ți-ar cere o jertfă mare acest târg, sau alt târg, sau și țara întreagă, ai face jertfa. Jertfește dar pentru cititori o filă, o coloană sau un capăt de coloană, unde frumusețile stilului și ale cuvântologiei să lipsească cât mai

mult se poate. Dă-ne idei multe și bune în limba proastă, și cititorii te vor binecuvânta, și *Steaua* va crește, de s-a face un soare. Hristos nu a spus oare că vorbește pentru proști și lipsiți, și oare slut vorbea Hristos? Deși vorbea nu în limba fariseilor și a cărturarilor, ci în limba lui Petru pescarul. Cu o a doua scrisoare ți-oi împărtăși a cincea descoperire, dacă acestea îți plac. Descoperirea este o călătorie în Moldova la 1817 făcută de doi ofițeri din gardia lui Napoleon, în urma desființării armiei franceze, zise *L'armée de la Loire*. Urmăriți de patimile reacționare ale vremii, hăituiți de poliția franțuzească în Franția, în Svițera, în Germania toată, la Varșovia, în Cracovia, Moldova fu un liman pentru dâșșii; impresiile lor tipărite la 1822 ne pot da o știință de mai multe năravuri moldovenești ale acelei vremi.

Dezrobirea ȝiganilor

Proiectul dezrobirii în curând va intra în dezbatere, și ne măgulim a crede că, deși această faptă a nației nu va fi mărturisită cu aceeași mărime de fizionomie națională de la 1749 în biserica Triisfetiilor, rezultatul va fi tot același. Nu este îndoială că se va încuviința și despăgubirea, dacă cumva adresuri numeroase ale interesatilor nu ar ierta de istov acea despăgubire. Până la promulgarea legii, (pe care vom fi datori a o primi oricum, publicul este chemat de mărta sa a (o) conlucra cu știința și opinia. Despre opinie o cunoaștem... Iar pentru știință, rămâne a o propune, discuta și răspândi presa până la ziua hotărârii.

Cât de mărginit, mic este, un cetățean are datoria a aduce contribuția glasului și a precugetărilor sale în ches-

tii de asemenea, de aceea, deși nemărginit mic în rândul cetățenilor, ne credem dator a vorbi și ținti luarea-aminte a publicului asupra chipului despăgubirii.

Hotărârea obștească let 7257 aprilie 6 nu rostește despre despăgubire. Dar putem crede oare că o despăgubire sau o răsplătire nu a urmat?... Oare privilegiile date boierilor de N. Mavrocordato nu sunt vreo răsplătire a vecinătății... și oare baștina scutelnicilor, prefăcuți cu vremea în alte îndatoriri, nu se leagă de dezrobirea locuitorilor?... Multe numiri din istorie se șterg, dar trebuie ani și iar ani ca urmările unor instituții să se nimicească de tot. Scutelnicie nu se mai poate și, sub orice nume ar mai trăi, trebuie a cădea.

Răsplătirea ce se poate aștepta astăzi, suntem încredințați, va fi numai o răsplătire bănească. Dar vine întrebarea: cum va urma acea răsplătire foarte însemnată, oricât de mic ar fi prețul despăgubirii?

Știm toți că greutățile țărilor sunt mijloacele bănești; știm că drumurile de fier, șoselele, canalurile, spitalele, temnițele, școalele, angloații; soldații, artiștii, ulițele, monumentele etc., etc. se fac și se țin cu cheltuieli mari. Putea-o-(v)a oare visteria scoate pungi?... Sau fi-va ea silită a alerga la vreun greu împrumut, pentru a plăti moldovenilor, ca zarafi și neguțitori din piață, prețul unei mărfi cu suflet și creștină?... Dar plata unui împrumut se poate sminti de vreo întâmplare neprevăzută, căci bugeturile, cât de regulate, tot vor da deficituri; și sminteala ar fi datorită a o plăti moldovenii, care nu au avut robi. Nu cumva s-ar socoti, pentru întâia dată în Moldova, a se introduce creditul statului pe alte baze decât creditul neguțitoresc, nu se va lua oare hotărârea de a se preface despăgubirea într-un venit (rente), ce ar reprezenta capitalul despăgubi-

rii hotărâte, un venit potrivit de șase, șapte sau opt la sută, ce ar avea o înrâurire folositoare asupra oborârii dobânziilor de astăzi? Acel venit înscris în condicile însărcinatoare ale bugetului, va putea fi vecinic sau cu amortizație.

Suntem pentru acest mod de despăgubire; el ar avea folosul de a crea creditul public, a pune în circulație valori necontestate și ușor de a se negocia, ar mai deschide nouă căi duhului speculației și ar aduce mai strânse relații și legături între țară și ocârmuire decât acele ale birului. Și cu amortizație sau fără amortizație, se înțelege că dările dezrobiților au a sluji venitul hotărât. Pentru amortizație va fi menit prisosul și sporul dajnicilor noi și al copiilor. Fără amortizație, sporul și prisosul vor intra în lăzile visteriei pentru a contribui la cheltuielile statului.

Pentru cei dedați cu chestiile economice, consecințele se văd. Iar proprietarii de astăzi pot să-și realizeze marfa dindată, marfa astă omenească reprezentată prin valorile statului sau ale visteriei... Chibzuința cârmuirii va fi în înțelepciunea sa de a cumpăni prețul despăgubirii ca un capital sau ca venit. Credem că acest princip, introdus în țară, ne va înlesni alte chestii mari, care se văd în zarea politicii.

Dând astăzi drumul discuției presei asupra modului despăgubirii, socotim a fi de un folos obștesc, și toate înțelepciunile finanțiale ale noastre ar trebui să se puie la muncă a lumina chestia și a pătrunde pe speriați că dreptul lor nu li se ia, decât se preface în altă proprietate, ce nu le va cere hrană, îmbrăcăminte, răspunderea cugetului și îngrijirea de a o strânge de pe drumuri în cătușe, când fuge împinsă câteodată de bătaie, chinuri, iar de multe ori de glasul slobozeniei, ce-i strigă rușinea și degradația lui, și nedreptatea noastră.

Când se nasc chestii de căpetenie, de cele ce aduc strămutare în rânduile economice ale unei țări, misia presei este de a deștepta publicul și a-l convinge de folosurile ce i se dau, în contra altor folosuri ce i se iau. Jurnaliștii îndeobște au acea misie, mai ales în țări neînvățate, unde obiceiurile și driturile sunt întemeiate pe așezăminte seculare, ce nu se potrivesc cu noile așezăminte ale omenirii și hristianismului. În asemenea cazuri presa are de datorie nu numai a lumina, a discuta, dar a consilia, a întări și a dezveli acea scânteie a sufletului oamenilor, ce-i îndeamnă la fapte mari și la jertfe, și se zice *Mărinimie*. Toți cei ce scriu nu înțeleg astfel și se prefac în moralști de șarivari, pepeli sentimentali, în loc de a îmbărbăta jertfa și dovedi folosul prefacerii. Într-o polemică vestită a răposatei *Românie literară* dl Mihail Kogălniceanu presimțea pe răii moralști în chestii de finanțe și averi.

Suntem de școala aceea ce zice cârmuirilor, când prefacerile vin: driturile căpătate au sfințenia lor relativă, și în cumpăna strămutărilor trebuie a se arunca alte drituri: de acele ce nu vatămă nici existența țărilor, nici vrednicia personală a omului.

De a purta morala pe principiul robiei numai, ar fi un curs de retorică mai mult, în acele mii de cursuri făcute până astăzi, fraze, logică, simțire, toate mai frumoase decât frazele, simțirile și logica noastră, dar mustrarea îndeosebi asupra foștilor îndrituiți ai robiei este mai mult decât o mustrare zadarnică, este o zgândăreală la patimile îndărătniciei individuale și slăbește porneala obștească.

Necumpăna pepelilor nu trebuie a ne depărta de discuția serioasă a interesurilor materiale și a ne convinge că prefacerea robiei în bani este un folos mai simțitor pentru îndrituiți decât robia.

Să luăm condicile de vânzarea Țiganilor de 15 ani încoace. Ele ne vor dovedi că încrederea în cumpărarea lor lipsea și că mușteriii se depărtase din zi în zi. Vânzările au fost *pe mici some de suflete*, și, în contradicție cu un articol ce a huit în zilele aceste, cumpărătorii nu sunt de acei proprietari de mii și sute de Țigani. Cu cât o proprietate e mai mică, cu atâta e mai exploatată; și folosurile cele multe și abuzive le-au avut proprietarii de Țigani puțini la număr. Dacă vreodată s-ar provoca o cercetare în condicile judecătoriilor și o cercetare despre soarta trecută a viețuirii dezrobiților, aceste două fapte economice s-ar putea ușor dovedi.

Convicția de greutate ce se întâmpina a se vinde Țigani nu aduce la altă convicție, anume că proprietarii de Țigani aveau un capital ce nu le da toată dobânda ce dă banul, un capital greu de a preface. O mare parte din Țigani boierești nu plătea nici o dajdie, o parte sunt netrebniici la munca pământului, ca salahori se văd rari, și un grădinărit nu plătea de multe ori hrana și îngrijirea lor.

Putem astăzi rezuma proiectul supus hotărârii: 8 și 4 galbeni sufletul de vătrași și lăieși fără osebite de vârstă și de sex; se scot numai nevolnicii.

Iar modul despăgubirii se încheie în următoarele cinci articole: 1. Obligațiile despăgubirii vor fi nominative. 2. Acestea se vor împărți în două serii după valoarea lor. Seria *a* va fi de la 200 până la 900 lei, iară *b* de 1.000 lei. 3. Ele se vor trece în condicile ce vor purta numirea de registrul *datoriei publice*, în rând după ordinul numerației. 4. Creditorii statului vor primi atâtea obligații, câte se cuvin, spre a acoperi suma datorită de stat, și vor fi înscrși la registrul pe numărul obligațiilor ce vor primi. 5. Pentru primirea procentelor, creditorii statului vor înfățișa obligațiile la

sfârșitul fiecărui an și, pe lângă achitarea de primirea procentelor în dosul obligațiilor, vor slobozi și adevărate de primire sub a lor iscălitură.

Proiectul legiuiește după pilda altor staturi: Exoflesirea obligațiilor (capite și dobânzi) prin glasul sortilor, precum se urmează cu datoriile Eforiei Parisului, adică din termene în termene obligațiile, după numerația lor, sunt chemate a trage la sorti exoflesirea lor. Cele ce nu ies, se amână la a doua vadea, și din vadea în vadea, după mijloacele date creditului într-un timp hotărât, toate obligațiile se găsesc stinse.

Operația despăgubirii este așa: de pildă, dl S. are una sută suflute țigani de categoria întâi, adică de cei cu câte 3 galbeni, și una sută câte de 4 galbeni, peste tot i se cuvine 1.200 galbeni, sau în lei de piață 44.400. Pentru această sumă statul sloboade dlui S. atâtea bucăți (sineturi) câte de 1.000 lei și de 900 lei și de 200 lei, câte vor acoperi suma întreagă de 44.400 lei, cum se socoate în cursul pieții; iar bucățile toate poartă dobânda câte 10 la sută. La a doua tragere, bunăoară, numerele neieșite la tragerea dintâi concurează cu obligațiile numerate 2. În alte țări obligațiile nu se fac pe capital, dar pe venit numai, care reprezentează capitalul; dar într-o țară de speriați obligațiile vor cuprinde și rostirea capitalului, pentru odihna duhului încă neînțelegător de aceste operații.

Ce câștigă țara și ce câștigă îndrituiții prin acest mod?... Țara câștigă, că, fără a avea comori în monedă, nu are nevoie de a înmulți birurile, sau a se împrumuta cu milioane de pe aiurea, care milioane trebuie iarăși a se duce de unde au venit, ba încă și cu un spor de dobânzi. Țara câștigă, că ne deprinde a avea încredere în noi înșine, și își poate pregăti mijloace pentru toate marile îmbunătățiri

ce așteptăm; țara câștigă, că vom avea mândria faptelor noastre și mândria de a susține creditul ce ne dăm, și ne va strânge împrejurul ei cu noi legături mai vii...

Dar proprietarii, oare pierd ceva? Vedem că prețul hotărât e un preț foarte însemnat și care nu se găsește chiar în tranzacțiile urmate de bunăvoie. Dacă ideea pierderii ar putea prinde vreun loc, ar fi numai că banii nu se numără odată. Astă idee îi dreaptă după codul civil, dar dritul codului civil trebuie să slăbească înaintea dritului omenirii și al vieții publice; căci națiile, adunate în staturi, au dreptul de a le modifica, când trebuința o cere. Sila morală a noroadelor abroghează câteodată puterea dritului particular de a dispoza după plac de un lucru... dritul cunoscut în jurisprudență „user et abuser”, *jus utendi et abutendi*.

Însă, în viața privată, sunt oare un fenomen tranzacțiile pe termene lungi, și cu condiții de plată din vreme în vreme?... Nu sunt zapise, prin care se dau bani în împrumut pe cinci, șase și zece ani, plătitore de capitale și dobânzile lor din vadele în vadele?

Aceste zapise nu trec din mână în mână, și escontul lor nu se suie și se coboară după nevoile partizilor? 8.000 galbeni în obligațiile statului se vor vinde, ca și toate sine-turile și vecselele ce se vând în piață, cu osebire ca amane-turile și siguranțele private aduc prelungiri, procesuri; iar obligațiile statului se vor privi ca bani gata, cu atâta mai lesne, că sunt mici și pot ușor intra în toate tranzacțiile.

Holera

De o bucată de vreme încoace o amenințare înfricoșată se leagănă pe populațiile Europei. Ca și ciuma în timpurile trecute, ie, și mai mult decât ciuma, holera își întinde stăpânirea pe toate țărmurile, înfruntă toate climatele și se joacă de toate pregătirile. Paza sau nepaza, răceala sau căldura, dieta sau năvala n-o cheamă, dar nici o alungă. Vine, se duce cu pricină și fără pricină, se întoarce neașteptat, zboară sau clocește... când își alege prada... când o iade-a valma.

Moldova a văzut holera de două ori și n-o mai uită... ea, care a uitat ciuma, ea a avut-o veacuri... căci holera este legată cu cronicile timpului nou.

Iar începe a se vorbi de grozavul rău prin preajma noastră; holera a bătut țara leahului, Galiția, se presupune pe unelocuri în țara neamțului. Teama a fost mare mai deunăzi și mult se lungise; holera a slujit de vorbă prin salonurile Ieșului. La acest prilej am auzit multă aducere-aminte a amânduror holere din Moldova. Din două sute de oameni, boieri și feciori de boieri, nici unul nu s-a găsit să nu fie voinicul unui episod, însă eu, care am avut nenorocirea de a rămânea singur viu din patruzeci persoane ce locuiau într-o casă, să spun drept că nu cred episoadelor nouă de la 1848. Dar frica trezită în voinicii noștri cetățeni mi-a adus aminte de o baladă și de un om... cinstit...

La întâmplări mari se arată fizionomia popoarelor și se poate măsura puterea sufletească a omenirii. Atunci se dezvelește dacă un popor îi dobitoc sau om. Așadară, pe când treptele ridicate ale societății fug, se vaietă, se înflanelesc, pe când doctorii lipsesc și spitalele se închid,

fizionomia obștii rămâne tot serioasă și neschimbată... ca fatalitatea... zeul cel mare al strămoșilor noștri...Dogma zisă a Orientului, nu știi de ce, este religia popoarelor..."De este să fie, tot a fi..." și cu vorba aceasta românul horăiește liniștit, măcar să piară lumea...

Însă în toată această stoică liniște, inima se moaie. Relațiile zilnice se prefac mai iubitoare, mai duioase. Cât de mare este nebăgarea în seamă externă a năravurilor, la întâmplări care covârșesc închipuirea omenească și o ținutesc într-o nemărginită neputință, un ce nespus și neputincios a spune aruncă o măreață și jalnică apropiere. Doi prieteni întâlnindu-se se strâng mai tare de mână, și de întră în vro crâciumă nu numai închină paharele cu seriosul cunosut al românilor, dară fac o adevărată libație morții: „Să ne întâlnim pe ceea lume, măi frate".

Balada care ne dovedește aceste două fețe grave și simțite ale medaliei numită românul, ca toate baladele populare, începe cu expunerea cea măreață în două linii a sugetului, de care numai zicătorii satelor și Homerii știu taina... „Sus pe malul Oltului, La casele Vâlcului, Vâlcu bea și veselește, De holeră nici gândește."

Vâlcu „bea și veselește", Vâlcu, românul care nu-și schimbă nici fața, nici obiceiurile în ființa primejdiei ce amenința curtea și bordeiul, se gătește de dus în câmpie la agonisit pentru copii după muștrarea maicii sale bătrâne care-i zice: „— Tu bei și te veselești Și de holeră nu gândești."

Dar balada urmează: „Iată holera că sosea..."

La expresia aceasta nu-ți aduci aminte cum ne închipuiam în frageda noastră copilărie ființa ciumei?... o femeie mititică la stat, îmbrăcată de sus până în picioare într-o pânză albă feștelită, înfășurată până sub gâtiță într-o

cârpă iarăși albă, încât nici obrazul, nici ochii, nici gura nu se vedea, o închipuire poporală, ca să tălmăcească că boalele sunt oarbe și seceră tot, bunul și răul, câteodată mai mult pe bunul, bătrânul și tinerețea, și pe cel nevoiaș, și cel care nu cere altă de la Dumnezeu decât viață îndelungată. De multe ori am visat chipul ciumei și pe țiganca cea naltă-naltă ca copacii, care se primblă prin poiene cu desaga de-a umere de-amiază și se uită în țarină peste garduri...

Holera sosi... Aicea începe duelul între epidemie și puterea sufletească. Aici obrazul cel de bronz al românului se topește și rămâne omul cu simțirile lui... Orbul sau cerșetorul care a cântat întâi cântecul Holerei, prin o tranziție minunată, se ridică de la metamorfoza ovidică și mărimea epică a micului poem la ceea ce inima unui om are mai simțit și mai dureros. Românul cel nepăsător, românul care, deși se veselește când lumea se sfarmă, Vâlcu întreabă cu șaga cea vicleană care o cunoaștem toți: — „He, Holeră, ce cauți pe la noi?” — „Am venit — răspunde baba încârpuită — am venit să-ți iau copilele.” Vâlcu știa că poate să moară și nu-i păsa: „Dar de copile nu gândea...”

Românul piere, omul și părintele se ivește, balada nu se încurcă în analiză, trece repede la țelul ei, căci știe marele poet că omul se mișcă întâi la întâmplări, și apoi vin reflecțiile. Gândul, adică reflecția, nu este în obiceiurile românului, balada ne-a spus-o din capul locului. Vâlcu intră în tocmală cu Holera... o trăsătură foarte repede, dară foarte caracteristică a neamului nostru. Vâlcu plângeși intră în tocmală... vrea să deie rușfert râului... și ce rușfert... rușfert părintesc.

"Lasă copilele,;Că mi-s dragi ca soarele,;Și-mi ia zilele."

Părintele și românul au vorbit, căci la român, după

copil, ce este în rândul dragostei decât natura, câmpul, codrul și soarele!...

Holera cea puternică nu se îndură de lacrimile românului... Vâlcu, omul care a gândit că nimic nu este mai scump decât bucuriile sufletului, de la rușfertul moral pică la rușfertul cunoscut... el vrea să deie carul... boii... oile... tot... numai să scape copilele... care-i sunt dragi ca soarele...

Dialogul cu Holera se mântuie în repetiția acestei comparații, și un rând mai jos, după ce ne arată Holera făcând semne cu mâna laportiță unei copilițe bălăioare, balada adaugă fără altă zicere: că „sus pe malul Oltului” a rămas pustie: „casa Vâlcului”!...

Ați văzut canavaua baladei, să vorbim și de omul cinstit, aista-i un episod... dară adevărat.

Pe la anul 1838 sau 1839 mă întâmplasem într-o după-masă la polcovnicul M., unde o numeroasă adunare de militari și particulari se îndeletnicea a bea ciubuce pe niște lungi divanuri în odăia cea mare, care pe atunci încă nu se chema, peste tot locul, salon. Fumul întuneca odaia și vorba felurită se curmezeșea. În mijlocul vuietului, ușa se deschise și dl Maior B... intră. Un ura îl primi și vorbele își luă iar cursul lor. Iașul la 1839, ca și astăzi, nu se deosebea prin vreun entuziasm strașnic pentru nici o individualitate sau vro pricină. Primirea dlui B. mă mira... și este de mirare, căci omul nu avea nimic de cele ce impune o persoană societății Iașului. Nici înrâurire... nici bogăție... nici lingușire... nici tinerețe, nici scandaluri politice sau amoreză; cronica Iașului, așa de bogată pe acea vreme, nu-l știa. Nesimțitor nu era maiorul, căci își întorcea capul când întâlnea o femeie bătrână sau slută, iar cu cele frumoase vorbea multă vreme și altele... Ce

era dară domnul B., să insufle o așa dragoste... Era pentru mulți un original și pentru toți... lucru rar... un om cinstit!... Domnul B. era de mijloc la făptură, dară așa de tigrărit și de slab, că se vedea printr-însul, și se părea un uriaș; o pereche de pantaloni largi peste toată măsura lui putea ascunde fusele ce-i slujeau de picioare. Când se primea, mâinile mergeau într-o parte, picioarele în alta, iar capul se legăna în toate părțile; întâlnindu-l pe uliță dând peste trăsuri, încurcându-se în pavelele și butucii cu care era podit Iașul, se părea o stahie... Capul era dezbrăcat de păr și numai în vârful viței surii și strălucitoare se clătinău, fruntea înaintită, galbenă ca ceara, sfârșită cu o perechede sprâncene tufoase ca secara de la Sfânta Elena, se lega cu un nascoroietic. Ochii mititei și scânteietori și mustața sa neagră ca pana corbului și dreaptă ca părul ariciului zburat, doi favoriți puternici cuprinzând ovalul obrazului, arat de vine albastre, făceau din dl B. o fizionomie neuitată. Pe lângă acestea era plin de distracții, moale în mișcări, glasul întunecat și slab, și își mânca nesfârșit mustățile. Sufletește dl B. era bun, de treabă, harnic și cinstit, de plesneai de ciudă.

Mi se pare că îl văd încă. Cum ședeam trântiți pe divanuri în toată dezinvoltura moldovenească, maiorul se ținea în picioare în apropierea unei mese, pe care își sprijinea o mână lungă și dispoiată, pufăind nemțește dintr-un ciubuc. La șegile noastre de taifetul săututungeresc, întrolocate de reflecții filozofice asupra fumului și a măririlor, căci erau tineri toți pe atunci, maiorul zicea cu zâmbetului: „Totu-i fum în lume, fum pentru fum, mai bine îmi place a tragecătinel și multă vreme din pipa asta, decât iute și să se scurgă repede. Cei care se suie vârtos pe o roată se scoboară așijderea.” Orază de soare se juca pe fizionomia

maiorului și se aseamăna, aș zicedacă le-ați cunoaște, cu zugrăvelile lui Rembrandt, iar fiindcă mulținu cunosc acele zugrăveli, el se aseamănă cu un chip din altă lume. Fiecare din noi făcea monografia tutunului, spunea ziua, ceasul și prilejul când începuse a deprinde puturosul nărav.

— Eu — zicea maiorul — nici gustul, nici pilda, nici îndemnul vreunei femei nu m-au adus la aceasta... căci sunt femei care s-arsocoti necinstite să iubească un om care nu juca biliard și cărți și nu trăgea tutun... Dar nevoia holerei m-a silit. Chemat de slujbamea de a vedea și a trăi cu moartea în toate zilele în acea vreme, aridica străjile ce picau, a îngropa fără deosebire soldații și civilii, rugasem pe doctorul ștabului să-mi deie vreun leac, socotind și eu că ar putea fi vreun leac. Așa-i omul!... când zidirea lumii se sfarmă, omul cel mai tare seamănă (a) copil, necredinciosul aleargă la doctori, pe care înainte și în urma primejdiei îi chemăm șarlatani. Cătu-i viața înflorită, o cheltuim nebunește; când moartea bate lausă, stăruind la leacul hotărât ca un creditor îndărătnic, ne rugăm să mai aștepte o minută. Doctorul îmi dădu răsând un șipușor și-mi prescri să beau tutun: „Holera — zice el — e boala văzduhului, fumul îl curăță; fumă și nu te teme... căci dacă e pe moarte, apoi holera nimereste și în curțile aerisite și curate și te uită și lângă unbolnav; în mâna lui Dumnezeu e taina și leacul...” Întărit asemenea de facultate mă dădui îndatoririlor mele, fără a mai gândi la primejdie. Pipa în dinți, în buzunări leacuri și flanele, doctoream și încurajam soldații, care de multe ori mureau în brațele mele. Într-ozi însă am crezut că rândul meu sosi...

Un soldat adusesese holeră în Iași, într-o clipală moartea își întinse aripile asupra marelui oraș. De multe ori slobozind unui soldat foaia la spital, se ducea la groapă.

La început ocărmuirea, spre liniștea poporului, ascundea răul, dară răul îndoindu-se, însutindu-se în puține zile, spaima apucă orașenii; începură oamenii afugi ca în bejăniile tătărăști, cei care rămâneau se înarmau și sestrăjuiau prin casele lor. Norodul rămase singur. Miliția, încă tânără, fu scoasă la Holboca; și ca să nu rămâie târgul fără pază, se rânduiședîn cincisprezece în cincisprezece zile câte o roată de grenadiri.

Dar roata cea întâi rânduită, surpată de boală, nu întârzie a-și cereschimbători... Generalul M. se făcu Dunăre... „De ce — striga ofițerul cu raportul — de ce ai îmbrăcat uniformă... nu știi că datoria către patrie se arată nu numai pe câmpul bătăliei, dară orișunde se cere jertfa vieții?... Soldați de-o zi, trebuie să vă botezați uniforma în orice primejdie.” Iar ochii generalului fugeau când pe raport, când pe uliță... Ulițele erau ceva de speriat, Iașul, cu cinci zile mai înaintestrălucitor de trăsuri, livrele, toalete, uniforme aurite, Iașul în care se plimba serile pe toate ulițele cu ghitară și muzicile regimenturilor, cu răs, cu sașă și amoruri, acum se zbuciuma în ceasurile celede pe urmă. Se auzea numai un vuiet înădușit, pe care glasul clopotelor de moarte (îl) covârșea înfiorător. În toate părțile se întindeau bolnavii cerând ajutor, mame despletite strângând copiii lormorți, scene de deznădăjduire, chicote drăcești prin crâciune și birturi, mulți arși de sete să târâiau pe la fântâni, se culcau în glod, mulți mureau, câțiva se duceau sănătoși. Înfricoșat lucru e boala prin oraș! Pe toate ulițele, care pline de trupuri, cu picioarele, mâinile și capetele în toate părțile bălăbănind după umbletul nepotrivit. În zilele liniștite, auzirea morții de-abia îți lasă o impresie tristă, dară să vezi cum duce la groapă sute de mii, să vezi oamenii tăvălindu-se în glod, să simți că pier familii

întregi, și uitându-te împrejur-ți să nu mai întâlnești un prieten măcar sau o cunoștință, este peste începuiere de a spune și, ce e mai de jale, poate că astăzinici nu ne mai aducem aminte de aceste jertfe.

La cea vreme venise și rândul meu, deși răul contenise. Eram leitenant; într-o zi, ducându-mă în târgul de jos la o spițerie, întâlнисem un subofițer, care se sculase de pe boală; era slab, ostenit, cu fața galbenă și mai mult mort. Împotriva descripției doctorului, și în primejdie de a-l întoarce boala, subofițerul se târâise până la spițerie, unde avea un prieten. „Cum — îi zisei văzându-l — îndrăznești să ieși?... Chirurgul te-a oprit.” — „Dar!” — „Bine, nu te temi?” — „Pe viața mea, domnule leitenant, așa mi-e de scârbă să trăiesc singur, că mai bine moartea. Nu mai pot.”

Așa de slab, așa de mâncat era de holeră bietul om, că vedeam că fără ajutor nu s-ar mai fi putut întoarce acasă. Îl suii în trăsură lângă mine, ținându-l strâns de mână, căci cel mai mic hop îl oboră, de-abia pornisem și văzui pe tânărul unterofițer galbenind ca cearași învârtindu-și ochii. — „Ce ai?” strigai. — „Nimic — răspunse unglas murind — o amețală...”

Dară nu sfârși, că capul îi juca în dreapta și în stânga și apoi pică pe piept, și în sfârșit trupul, ca un sac nesprijinit, se lăsă peperinile de dinainte; fără a mai gândi mai departe, cu mâinile meleî făceam un brâu și strigai veze-tiului să fugă la polcovnicul L..., care ședea în apropiere.

În minutul acela o frică nespusă mă luă în spate. Un ce rece îmi trecu prin vine și o tremură mă cuprinse, dar, domnilor, o fricăgrozavă, sângele se oprise în mine și simțeam cărcei în picioare, muream...

Maiorul se opri în spunerea lui, sau pentru a se mai râsufla, sau pentru a depărta vreo impresie puțin veselă,

căci își trecu de vrotrei ori degetele lui ascuțite, prin rarele vițe, tuși până din fundulpieptului.

— Vedeți — urmă maiorul râzând de un răs care numai maiorul îl avea — vedeți gălbiciunea mea... nu-i nimic pe lângă gălbiciuneace aveam după spusa celor ce mă cotorăsiră de subofițerul meu... Întors acasă mă apucam la frecat și la învelit cu toate flanelele ceputeam găsi, dară ideea că aveam holeră mă urmări și după cetrecu holera... începui a fi fricos; numai gândeam la bietul subofițer, și mi se încrețea carnea pe mine.

Unterofițerul se însănătoși de al doile și în curând cu o mare bucurie mă dusei la Holboca.

— Într-o zi după-masă — adăugă maiorul — fusesem trimis în târg cu un raport către generalul M. Nu sunt în stare, domnilor, săvă descriu tăcerea și mahniciunea ce înfățișa Iașul. De-abia de la margine până la cvartirul generalului întâlneam când și când câteun chip de om. Era ceva în aer și pe ulițe din pustietățile de care vorbesc scripturile; în locul mulțimii de trăsuri, neguțitori, de miimile de jidovi, domnea tăcerea grozavă a unui oraș de șaptezecimii de oameni, ce se rumpe numai de cârâiturile cioarelor, de urletul turmelor de câini sălbătăciți și de călcătura calului meu.

Vă scutesc, domnilor, de reflecțiile mele... dară mare jale este pe vremi nenorocite, când un târg sau o țară se topește într-o clipală. Vă doresc să nu ajungeți asemenea zile... atuncea se cunoaște câte de scumpă o vorbă, ce este o strânsură de mână și câtă puțină deosebire este în oameni mari și mici... „Nenorocirea ne rebotează iarăși pe toți frați...”

Narația maiorului ne cam atristă și conversația ră-mase mai liniștită.

Poetul Dăscălescu

România literară, Zimbrul, în urma *Steaua* — care are toate simpatiile noastre pentru călduroasa și folositoarea sa redacție, deși limba ei bate prea în franțuzie, — și mai mult o broșură tipărită în Iași în anul acesta, au făcut cunoscut publicul cu talentul dlui Dăscălescu — un talent drept și adevărat național, că se tălmăcește cu limba, nărvurile și durerile românului. De la ivirea broșurii dlui Dăscălescu au trecut vro șase luni, și în zadar am așteptat ca magistratii și areopagele să-și deie socotința spre a opri sau a îndemna publicul; dar areopagele au fost mute, și critica a tăcut până astăzi.

Prin critică nu înțelegem numai aceea care bate fără cruțare frazeologia, sărăcia ideilor, pedanteria și obiceiurile literaturilor străine introduse cu patos în pământul român, dar critică sănătoasă, ce răspândește bunul, când vine ca acum sub chipul poeziei dlui Dăscălescu, română până în cap; și pentru că poezia astă e română și nu vrea să fie alta, nici lamartiniană, nici byroniană, nici hugoniană, de aceea este totodată și frumoasă de limbă, limpede de idei și adâncă de gândire folositoare, precum înțelegem; și este de dorit să fie tot ce se scrie și se cugetă la noi.

Dar românul e astfel: râvnește strălucirile străine, aleargă după umbrele și fluturii străini, și, ca fluturul, firească, se prinde de momităriile unora ce au puncturi... și exclamații multe!!!! Nici punctul, nici exclamația nu ascund vro idee, și când s-ar putea găsi cevași, limba o ascunde sub o mreją încâlcită. Mai are românul că așteaptă să-i vie de aiurea judecata a oamenilor și a lucrărilor sale; călare pe două-trei nume, ce s-au veștejit de când se pomenesc, puterea

criticii și dezvoltarea gustului sunt adormite în el. Ne pare bine că suntem cei întâi a vorbi de dl Dăscălescu și dorim ca publicul să se pătrundă de dulceața și modestia talentului acestuia, ce se arată cu așa miros de naționalitate, o floricea românească, ce se ivește lângă tufele de buruiene străine; dorim ca d-lui să rămâie poetul celor neștiitori de franțuzie, poetul răzeșilor, „piatra ce nu se duce cu apa”, și dl Dăscălescu va fi nu numai un poet, dar va fi un poet român. Au dreptate *Mijloacele*. Românul a avut mulți oameni mari, dar în loc de a le ridica statuie, spre a-i cunoaște, se duce să vadă în depărtare chipul oamenilor mari; românul are viteji în istorie, are mucenici ai neamului său; dar de nu ar fi vântul să ne șoptească de ei, nu am ști că au fost, că pământul și inimile nu au ținut numele, nici chipurile lor; românul a avut scriitori mari -- dar sunt uitați; românul are și va avea poeți, iar românul nu știe a prețui ce e bun și ce e trebnic, decât într-un târziu, când răceala și descurajarea au amortit sufletele. Trebuie să caști gura în București, ca să fii poet în Iași, trebuie să dai din coate în Paris și în Berlin, ca să fii proroc, trebuie să fii pedant sau neînțeleș, ca să fii cunoscut în românie — domnul Dăscălescu nu vrednicește a fi nici poet, dar nici profet, nici cunoscut. Să se mulțumească a scrie cum vorbește și a ne spune poveștile și durerile sale, care sunt și ale noastre, în limba ce le-a auzit; pe vremea de astăzi este lucru rar de a vorbi și a scrie ca dl Dăscălescu. În *România literară* e tipărit: *cacoate, Dar degeaba, căci în țară tot nimic n-am căpătat*". Toată presa română a lăudat proiectul mării sale domnului stăpânitor pentru dezrobirea Țiganilor, o dezrobire, credem, ce ne va aduce la alte dezrobiri ce stau în năravurile noastre, deși sub alte numiri. Publiciștii emeriți, după talentul lor fiecare, și-au dat glasul laudei

asupra marii aceste cugetări, ce-și are locul ei făcut lângă datinile frumoase nu numai ale pământului Moldovei, dar ale omenirii - 1749-1844 - zicem. Aceste datini sunt frumoase, pentru că sunt venite cu liniște, și erau pregătite în inima obștii, când legea a venit de le-a pus în lucrare și în faptă! Laudă mare cârmuitorilor ce știu a auzi și a asculta inima obștii în minutul cuviincios, precum a auzit-o acum măriia sa.

Însă toată mișcarea omenească are întorsătura medaliei, turaua în dosul pajurei, zic franțujii. Robia în pământul nostru este un drit al codului, și driturile nu se sting, nu se prefac fără oarecare tulburare a interesurilor materiale; mai mulți din obște, ce au chemat din tot sufletul dezrobirea, stau a se răzgândi la pierderile ce vor face.

Dacă ofisul măriei sale rămâne strălucit într-o pomenire, pentru că a pipăit inima norodului român din Moldova, neuitarea interesurilor materiale nu este puțin de lăudat, căci inima națiilor are aspirații fără margine; dar cârmuirilor le este dat a cumpăni acele aspirații cu câințele pungii a fiecăruia particular. În cât se poate, ofisul 1166 din 28 noiembrie face această parte zgârceniei omului și cheamă la conlucrare pe toți compatrioții.

Poezia dlui Dăscălescu *Mijloacele*; vezi „Rom. lit.”, nr. 43. (Nota lui A. Russo.)

Mihai Cuciureanu

România literară la deschiderea ei a început cu o notiță tristă despre o pierdere mare ce a făcut neamul românesc cu Neculai Bălcescu, nu numai ca un cercetător de istoria neamului, dar ca o inimă aprinsă de râvna nea-

mului. Astăzi mai trecem încă o pierdere, și *România* își va face o datorie sfântă a deschide coloanele sale la toate biografiile oamenilor și tinerilor, ce au lucit ca stele luminoase cu fapta sau cu nădejdea pe cerul ist întunecat încă al deșteptării și al falei românești. Fără a schimba nimic, dăm publicului notița lui Mihai Cuciureanu, ce ni s-a împărtășit de familia lui în următorul chip:

"Mihail Cuciureanu — născut în 5 noiembrie 1819 în Botoșani. Părinții săi, boieri cinstiți și prețuiți în opinia publică, au sădit cu înlesnire în prитоarea inimă a pruncului și a junelui principiile religiei creștine și iubirea de neatârnaire de care el însuși era cu preferință stăpânit. După ce primise pe bazele acestor principii, în casa părintească, pregătirea elementară, asupra căreia răposatul acum padagog *Ch. de Du-chet*, bărbat pre iubitor de neatârnaire, a avut o priincioasă înrâurire, el a fost primit la Gimnaziul din Pesta, unde se găsea sub privegherea mai vrâstnicului său frate (Dr. Cuciureanu) și sub povătuirile prețuitului literator Dr. Pavel Vasici; dar pustiitoarea holeră asiatică, care la 1831 secera acolo mai cu asprime crudele ramuri ale societății, îndemnară pe moșul său Baron i Cristea (ce se afla la Buda la băi) de a-l lua cu sine spre a-l duce la casa părintească. — După încetarea epidemiei tânărul a fost ocupat câțiva ani la Cernăuți spre săvârșirea studiilor gimnaziale, de unde era să pornească la 1837 către Germania pentru învățăturile mai nalte, când boala părintelui său îl nevoi a se întoarce iarăși la Botoșani spre a-și deplini către acesta cele din urmă datorii.

Cu talent pentru poezie, căutând și prețuind relațiile cu tinerii literatori din patrie: Hrisoverghi, Negruzzi, Rallet, Kogălniceanu, Alecsandri și alții, junele a publicat la 1839 o broșură sub titlul „Poetice cercări”, căreia în curând

a urmat și o a doua ediție sporită și care a fost bine primită de public.

La acest prilej prințul atunci stăpânitor Mihail Sturza, cunoscând mai de aproape bunele sentimente (ale) acestui june, a voit a-l trece în ramul funcțiilor judecătorești, orânduindu-l asesor la tribunalul ținutului Neamțu; fiind însă că acolo postul acela era ocupat de un tânăr cu asemenea principii și amic al Cuciureanului, acesta s-a apărut de a primi funcția, presimțind paguba ce ar suferi asemenea schimb poetul și caracterul său.

Mai târziu primi un așa post în tribunalul pentru Suceava, unde la scurt timp a dezvelit o întregime de caracter, care a îndemnat pe marele logofăt al dreptății Ștefan Cantargiu de a-l recomenzi domnitorului, în privirea căruia s-a și înaintat atuncea prin decret foarte măgulitor la rangul de comis.

Dar o răceală pătrunzătoare primită la întoarcere de la o excursie făcută la prinții Cantacuzinești, care prin ale lor deosebite calități îl trăgeau foarte mult și pe care și el îi prețuia din inimă, i-a prilejuit o inflamație serioasă, din care i s-a tâmplat și moartea în Fălticeni la 5 mai 1844 în vârstă de 24 ani și 6 luni".

La această notiță vom ajuta, noi, care am fost aproape prieten al tânărului poet secerat fără de vreme, noi, care suntem acel amic, pentru care nu a primit el funcțiile judecătorești la Piatră, că Miluță Cuciureanu era un suflet gingaș și dulce, îndatoritor, blând cu micii, vrednic cu cei mari, un suflet ales, iubitor de flori, de natură și de frumusețile zidirii; lucrul ce inima lui iubea mai mult decât viața, decât prietenii, poate, decât natura, decât florile, decât poezia însăși era... România. „Cercările poetice”, tipărite la 1839, sunt pline de sentiment patriotic, precum

și scrierile ce s-au mai găsit netipărite. El avea douăzeci și patru ani când a închis ochii. Aceste două cifre spun că cercările erau niște fângăduințe frumoase, de care literatură este astăzi lipsită, fângăduință ce Cuciureanu ar fi ținut, că fângăduința lui era sfântă. Pentru prietenii lui moartea sa a fost o mare durere, dar asta este mângâierea că aducerea-aminte a sa nu s-a șters și nu se va șterge de curând din inimile lor.

Ofițeri francezi în Moldova

Întovărășiți de doamna baroneasă D... ofițerii din nr. 23 al *Stelei*, amăgiți de un huiet răspândit că Moldova vroia a organiza o armie, porniră din Cracovia și după multe întâmplări, precum se întâmplă nenorociților fugari, nevoiți a se odihni în Cernăuți mai mult decât un ceas, apucară drumul spre Moldova. Iată din cuvânt în cuvânt călătoria lor:

„După ce făcusem pe tovărășița noastră a înghiți o literă de pâine de făină de păpușoi, muiat într-o butelcă de vin, duși de un țăran ce ne silise poliția a lua cu plată, pornirăm la nouă ceasuri seara spre a intra în Moldova. Vremea era frumoasă, dar noaptea întunecată și drumurile grele. Fratele-meu da brațul baronesei, mergând dinapoia trăsurii; eu eram înaintea cu călăuzul nostru, arătându-i vârfurile pistoalelor, căci mărturisesc că cugetam că sila făcută nouă de a porni noaptea era pentru a ne prăda pe graniță. Mergeam de mai multe ceasuri de-a lungul Prutului, picând de osteneală, când calul nostru pică în nisip; zadarnică fu truda de a-l mai scula, calul pieri îndată. Nu știu în viața mea să fi petrecut un ceas mai greu. Eram

pe un drum neștiut, prin o noapte întunecată, strașnică, cu un călăuz ce nu ne putea înțelege. Lucrurile noastre, vrând a ridica trăsura, fură răsturnate, călăuzul plângea vita lui, baronesa țipa cât o ținea gura, iar frate-mio într-o disperăție cumplită, ocăra dregătoriile austriace, care puteau încă să ne audă și să ne tragă în vro temniță. — Pentru mai multă neliniște călăuzul nostru se făcu nevăzut!! Ne hotărâm a tăbărî până în ziuă în loc; cu perinele de pai ale trăsirii, un obial în răstare și o prostire, ne în-deletniceam a face un pat, ferit de frig, pentru nenorocita noastră tovarășiță, când auzirăm în apropiere tropotul unor cai și glasul mai multor oameni: „Antoane! — strigai la fratele meu, — ia-ți arme, au să ne lovească”. Huietul apropiindu-se, strigai cu un glas tare și poruncitor: „Stai: cine e acolo!” — „Un prieten și iubitor de franțuji, care vă vine în ajutor!”

Adevarat, acesta era un boier moldovan, vorbind prea bine limba noastră, pe care *călăuzul* nostru fusese să-l roage a ne veni într-un ajutor în poziția desnădăjduită unde eram. Boierul porunci slugilor ce îl întovărășeau de a inhăma doi cai la trăsura noastră, ne duse în casa sa nu depărtată de drum și căuta prin *toată îngrijirea a ne face să uităm* chinurile poliției austriece și relele închipuiri în care ne aruncaseră întâmplările călătoriei noastre și care semăna a ne deschide calea în Moldova.

Mărinimosul moldovan, care venise cu așa inimă călduroasă în ajutorul nostru și ne primi cu atâta bunătate la dânsul, ne îndrepta încă până la Iași, capitala Moldovei, unde ajunserăm în 22 iunie 1817 (16 iunie al nostru).

Neștiind unde ne îndrepta, coborâsem în cel întâi han ce văzurăm, așteptând ca întâmplarea să vie a ne lămuri și ajuta în scoposul călătoriei noastre. Prânzul fu vesel pe cât

noaptea de pe Prut fusese urâtă; baronesa, încântată de a ajunge la țelul călătoriei sale, primi mulțumirile noastre pentru necazurile ce-i pricinuisem: *ea se mulțumi cu atâta pentru cheltuielile trăsorii*, iertându-ne numai a da călăuzului nostru un ce pentru a-și cumpăra alt cal, lucru ce din norocire nu ne costisa foarte. Visurile de o nădejde, multă vreme deșarte, ne ferici toată noaptea aceasta; mă vedeam în capul unui batalion de greci sau turci învățați de noi în tactica europenească; gradurile, banii, cinstele, nimică nu ne lipsea; năluca era întreagă, când în zori de zi fui trezit de un ofițer al domnului, care ne porunci a-l urma la spătarul¹, mai marele slujbaş al poliției și al puterii armate. Întrebați ce vroiam în Moldova, ne lămurirăm îndată de trista noastră înșelăciune: nici gând nu era de organizație militară în Moldova".

Opresc, iubite redactore, aicea călătoria și las la judecata și inima ta două dezlegări: Ce este aist miros de primire a moldovenilor, această inimă pe palmă deschisă ce se înduioșește la orice nenorocire, care acest miros pătimășii îl simt încă până a nu ajunge la graniță?... Oare pentru că și noi suntem fără de noroc, și că numai nenorociții lumii ghicesc durerea nenorocirii? Al doilea este a judeca despre huietul organizării militare a Moldovei pe atuncea: huietul era oare nădejdlile patrioților ca Tăutu, a republicanilor ca Dimitrie Sturza, sau o cercare a răzmeriței grecești ce izbucni la 1821, dar care clocea mai de mult, precum istoria noastră o mărturisește?

¹Ofițerul confundă Hătmânia cu Spătăria din Valahia, unde vom vedea că au călătorit, precum confundă moldovenii cu grecii (Nota lui A. Russo.)

Decebal și Ștefan cel Mare

(Studiu istoric)

Strălucite și mult mărețe figuri sunt ale acestor doi eroi în cadrul istoric al Daciei vechi și al noii Dacii! Închipuirea se pierde în zbor, când cearcă a se urca până la înălțimea lor, și însă numele unuia dintre acești bărbați legendari este în toate gurile, pe când celălalt este acoperit cu vălul uitării.

Fanatismul patriotic și ignoranța atribuie lui Ștefan tot ce i se pare minunat, tot ce-i este necunoscut; orice zidire veche, un pod de piatră dărâmat, o movilă de pământ ridicată în mijlocul unui șes întins, o ruină de cetate, biserici etc... tot, zice românul, este făcut de Ștefan vodă.

Dar istoria este mai nepărtinitoare; ea ne arată imaginea maiestooasă a lui Decebal, strângând cu o mână rana deschisă în pieptul său și cu cealaltă chemând popoarele în contra poporului-rege.

Ștefan e un luceafăr luminos; Decebal este un soare întunecat; însă umbra lui Decebal se întinde mai departe decât lumina lui Ștefan.

Ștefan este un om gigantic, ce umple ochii; Decebal se înalță în zarea trecutului ca o zeităte nevăzută și neînțeleasă. Și unul și altul au avut același țel, aceeași idee

sublimă: neatârnarea patriei lor! Amândoi sunt eroi, însă Ștefan un erou mai local, un erou moldovan, când Decebal este eroul lumii!

În vălmășagul secolelor trecute nu e rar de a vedea unele staturi mici, susținându-se și mărindu-se din toate părțile de hoardele sălbatice ale tătarilor și de nenumăratele fiare asiatice ce năvăliseră în Europa la glasul lui Mahomed II și al lui Baiazid, poreclit Fulger; atacat fără răgaz de leși și de unguri, sub pretext de oarecare drepturi fictive, Ștefan, zic, se opune dușmanilor când cu puterea, când cu dibăcia unei ingenioase diplomații. El se uni cu leșii, ca să bată pe unguri, cu ungurii, ca să alunge pe leși, și cu amândouă aceste neamuri, ca să reziste turcilor.

Înțelept, viteaz, neadormit, el izbuti a face dintr-o țară de păstori o țară de războinici spăimântători și, cu singurele lui mijloace, el fulgeră pe Baiazid Fulgerul, combătu cu succes pre Matiaș Corvinul, smulgându-i o parte din Ardeal, mătură leșii de pe pământul românesc, luând Podolia și Pocuția, și puse stăpânire pe șesurile goale ale Bugeacului și chiar pe o parte din câmpiile Valahiei (Țării Românești).

În mijlocul tăcerii de moarte, în care lumea era cufundată pe timpul lui August, se vede ridicându-se deodată în fața imperiului roman un om nou și un popor nou, pe care vechii cetățeni ai Romei îi numeau barbari.

Însă șeful barbar se numește Decebal; el are o inimă ce ar putea cuprinde lumea întreagă, el se sprijinește cu mândrie pe arcu libertății. Popoarele stau în mirare cu ochii țintiți asupra acestui barbar, care se măsură cu împăratul, găsindu-se deopotrivă cu dânsul, și care umilește Roma, silind-o să-i plătească tribut. Domițian Dacicul, Particul etc. seacă comorile sale, ca să cumpere pacea de

la Decebal, însă Decebal zgâlțâie puternic colosul roman, fără a-l putea răsturna; el combate cu neîncetare influența romană, mărirea romană, și în fine cade glorios sub brațul divului¹ Traian.

Moartea lui este ultimul sacrificiu ce-l face poporului său; el se ucide pe ruinele patriei sale!

Decebal e ca stelele acelea călătoare ce se zăresc pe cer, fără a se ști de unde vin și unde se duc. Necunoscuți pe lume, el și poporul său, până-n momentul când încep lupta cu Roma, ei dispar în curând, și de-abia numele lor rămâne înscris în unele pagini de-ale lui Tacit.

Ștefan și Decebal au fost oameni de aceia care nu au nici strămoși, nici moșteni.

Decebal mort, Dacia cade, fecioară încă, în trista condiție de provincie depărtată. Ștefan coborât în mormânt, Moldova, pe care el o ridicase la culme, se întunecă încet-încet, pierde rangul său, drepturile sale, hotarele sale cele vechi și nu mai conservă decât numele și suvenirile domnului Ștefan.

Remarcabilă asemănare de destinuri ale țării la două epoci atât de depărtate, după moartea acestor doi oameni!

Ștefan și Decebal au lăsat testamenturi patriotice. Testamentul lui Decebal a fost moartea lui!... Ștefan, prevăzând soarta ce amenință patria sa, a dictat cu limbă de moarte povățuiri izvorâte din durerea inimii și din luciditatea cugetării celei mai înalte.

După unsprezece secole, Ștefan a ridicat spada sângeroasă care căzuse din mâna lui Decebal. Cine oare va fi chemat a ridica spada purtată cu atâta glorie de Ștefan cel Mare?

¹ Div - măreț.

Și când?...

Piatra Teiului

Legendă

Fragment dintr-o călătorie în Munții Moldovei

Mulți dintre compatrioții noștri s-au dus, se duc și se vor mai duce poate în străinătate. Călătoria e un lucru frumos și bun, care ne dezvăluie, cu mult mai bine decât cărțile, viața intimă a civilizațiilor. Puțini sunt care să nu fi măsurat geometricește lungimea Praterului, de la cea din urmă casă de pe Jägerzeile până la rotondă; care, oricât de încăpățânat le-ar fi fost tactul lor muzical, să nu fi simțit fără voie piciorul lor drept bătând măsura, pe când ascultau pe Wasser-glaus, pe o frumoasă lună plină, unul din acele dulci valsuri ale lui Lanner ori Strauss, care leagănă într-o ușoară somnie bătrâna și molatică Viena.

Foarte mulți dintre tinerii noștri, întorși la căminul părintesc, vorbesc despre întâmplările pe care Italia le-a semănat în calea lor, și amintirile acestea sunt ca o palidă răsfrângere a parfumului frumosului ei soare. Care dintre noi n-are la îndemână o anecdotă auzită la Paris, o aventură la Viena, o lovitură de stilet la Veneția, un ceas de dragoste la Florența și o plimbare în golful Neapoliului, în voia unei vele latine, care se leagănă capricios la lumina miilor de facle ale voluptoasei cetăți scânteind ca

stelele atârtnate de bolta cerească, electrizat de o mândră napolitană cu iubirea arzătoare ca un siroco din țara ei, cu ochii aruncând flăcări, adese tot așa de grozave ca ale Vezuviului. Apoi un drum printre sfârâmăturile și bucățile împrăștiate ale columnelor de marmură, ale fântânilor secate și ale arcurilor de triumf din întristata Romă! Cine nu și-a muiat mâna, plecat pe marginea luntrei, în limpedea undă a frumosului Lemn, cel cu contururi gingașe ca gâtul unei lebede, cu vile răcoroase și vesele pe țărmurile-i fericite, al acelui frumos Lemn² care slujește de oglindă Muntelui Alb, ca unei bătrâne cochete, mare și poetic prin el însuși, și mai mare de când, în entuziasmu-i de poet, Voltaire zicea: "Lacul meu e întâiul!" Cine n-a trecut printre însemnările-i de călătorie efectul soarelui în cascada de la Giessbach, cine n-a admirat și n-a descris un asfințit de soare pe Rhighi, cine n-a simțit nimicnicia omului în fața uriașilor Alpi cu piscuri de nea, cu brâul de verdeață întunecoasă, ca un simbol de nelămurit?

Mai mult, noi, oameni fericiți, abia răsăriți la fața pământului, ne-am dus să ne plimbăm trândăvia ori nefericirile până și prin pădurile feciorelnice ale Lumii Nouă; și după ce am străbătut o parte a lumii, după se am grămădit atâtea nume de orașe și atâtea poziții geografice, numai țara noastră nu ne-o cunoaștem, țara noastră, care, după gazeta zilei, ar fi măsurând 500 de mile pătrate. De ce oare? Ca moldovan ce mă aflu și pentru amorul meu propriu, n-aș vrea să fiu și eu cuprins în dezlegarea problemei puse...

S-ar putea oare să fie cineva așa de nedrept și să spuie ori să creadă că Moldova ar fi un ținut de stepă, în care soarele se trudește în zări fără sfârșit, în care verdeța slabă și pălită te întristează? Nu, Moldova cuprinde tot fe-

lul de vederi, vesele, întunecoase, câmpenești, îmbogățite de podoabele naturii. Mai are apoi un caracter nelămurit de suavă melancolie, ca parfumul unei flori delicate. Are un nu știu ce primitiv în pretenția colinelor ei, care te fac să-ți uiți viața cu necazurile-i de fiecare clipă și te adorm într-o blândă și mută admirare. Visare a sufletului, care-ți adoarme durerea sub un vâl de uitare, găsești pe costișele-i singuraticе, în fânașurile-i deșerte, în pădurile acelea care nu cântă decât pentru ele; din toate izvorăște parcă o cântare sublimă de păreri de rău și de resemnare, de amară milă, apoi de zâmbet și mai amar încă! În tăcerea câmpiilor ei simțеști poezia unui bocet, apoi lacrimile întristate și necontenite ale aceluia care singur se plânge de sine; parcă vezi pe un om care moare și-și întoarce ochii topiți către soarele vesel pentru alții, dar palid și fără raze pentru dânsul. Parcă vezi în icoanele ce te înconjoară stingerea tinereții, melancolia unei luciri slabe pe un lac liniștit. Stăruiește în natura aceasta singuratică o simțire adâncă de descurajare, o veșnică vorbire cu sine însăși a unei păreri de rău, a unei dureri, apoi o privire sfioasă, în ceața zării, către viitor! Simțеști parcă în bocetul înăbușit și fără contenire zvâcniri de nădejde, prăpăstii de îndoială, melodioase cânturi de slavă, o poezie fără nume, care te pătrunde, pe care o respiri cu aerul, dar care n-ar putea fi tălmăcită în nici o limbă omenească — ceea ce marele poet a numit "voci interioare", sfătuind între ele, vorbindu-și o limbă necunoscută, față de care limba noastră omenească nu-i decât o palidă copie.

Amintirile istorice, legendele castelelor, care sunt farmecul călătoriilor în Elveția, de pildă, unde sunt? Nu lipsesc nici acestea: sapă urmele răspândite ici-colo și o să ai a scutura pulberea de pe vreo cetate romană; o să gă-

sești săgeata unui arc dacic, ori frânturile unei săbii a lui Traian, un turn, un pod, câteva lespezi cu vechile lor inscripții latine, singurele anale pe care ni le-au lăsat vremurile de odinioară; amintiri mari și simple, ca și natura care le-nconjoară, tăcute, cu gândirea gravă, singuratece și împrăștiată în furtuna tulburărilor care au frământat biata noastră patrie. Vei găsi locuri sfințite de oasele străbunilor ori de vitejiile lor. Fă-ți un drum din gândurile tale, ori aruncă în trecere o privire de admirație înlăcrimată spre Neamț, lasă altă lacrimă în locul acela cu nume poetic care se cheamă Valea Albă, pe unde rătăcesc umbrele războinicilor lui Ștefan!

Ce-mi pasă mie, moldovan ruginit, de scenele voastre din Italia, de serile voastre pariziene, de amintirile voastre din străinătate, de fantomele voastre nemțești, de *comediile voastre imitate și de povestirile voastre traduse și adaptate!* Zugrăviți-mi, mai curând, o icoană din țară, povestiți-mi o scenă de la noi, pipărată ori plină de poezie, o mică scenă improvizată, căci bunul și răul, simplul și emfaticul, adevărul și ridicolul se întâlnesc la fiecare pas. O să găsiți în nevinovatele credințe populare oricâtă fantezie voiți, iar în năravurile amestecate ale claselor de sus, stofă destulă. Și în loc să-mi plimbați prin Iași un personaj de-al lui Balzac, care s-ar îneca în glodul de la noi, dați mai bine eroului vostru o giubea largă, un anterior din vremurile cele vechi și bune, în vorbire o lăudăroșie naivă, în felul de a se purta o asprime firească, și puneți în juru-i viața orientală alcătuită din despotism casnic și din trai patriarhal. Apoi pe un divan, ori în căruță de poștă, ori în rădvan, dacă-i dă mâna, faceți-l pe acest moldovan să lucreze, faceți-l să se miște prin țara lui. Imitația necugetată ne strică mintea și inima, și încet-încet va ruina și patriotismul - dacă este

patriotism! Imitația, care ne face să disprețuim ce e național și pământul nostru, ne încarcă creierul de idei cu neputință de pus în legătură cu lucrurile vieții zilnice.

Dacă din întâmplare ar cădea la Iași o broșură tipărită la Paris, ori chiar la Cernăuți, intitulată: *Un drum prin Moldova, Călătorie în Moldova, Schiță* ori altceva, în care autorul ar spune cam acestea într-o frază lungă și sforăitoare: "Într-un ținut neștiut al Europei, ori necunoscut bine, am găsit un popor bun și naiv încă, poetic în tradițiile lui de obârșie, poetic chiar în sălbatica neștiință, un popor cu bun-simț, din care ai putea să faci tot ce vrei, impresionabil, locuind o țară pe care destinul a înfrumusețat-o și a îmbogățit-o; e o comoară măreață de tablouri nouă acest popor, această țară în care oamenii sunt azi ca și-n ziua în care natura a sfârmat tiparul în care i-a creat, această țară cu împetrișarea raselor ei deosebite, cu dialectele ei, cu îmbrăcămintea și obiceiurile ei..." - atunci, ca deșteptați dintr-un vis, am găsi și țara noastră vrednică de ceva!

Eu, cel care vorbesc acum și *critic*, și eu multă vreme am petrecut, nu *criticând* această biată țară, dar necunoscând-o. Câteodată cugetam privind cu ocheanul în zări de pe dealul Copoului: "Aș vrea să fiu lângă stânca aceea uriașă, înroșită de cele din urmă luciri ale soarelui, pe care o văd în depărtări atârând parcă din cer...", dar n-aveam decât o dorință nedeslușită, așa cum îți vine câteodată în mijlocul leneviei care țese viața noastră ieșeană, și care-i face farmecul.

II

Și iată că într-o zi las din nevoie zgomotele nedeslușite ale orașului nostru, zumzuind ca un stup gata de roit, desfășurându-și strălucirea, glodul, gunoaiele și luxul, jidovii murdari și pretențiile ridicole și, părăsind rohatcaș și îndreptând din surghiunul meu un rămas bun acestui târg, pe care-l iubesc și-l urăsc, văzând cum se șterge în zare cea din urmă clopotniță, încercam o simțire ciudată, nu de părere de rău, nu de plăcere, dar și de una și de alta, amestecate cu curiozitatea și cu râvna fantastică de a merge înainte și în același timp dorind să știu și ce fac prietenii mei cei buni; adică mai curând dorind să fiu de față nevăzut la viața aceea de liniștită tulburare, să bag de seamă la toate mișcărilor acelei vieți de mici nimicuri, de prefăcătorii mărunte, de mici cancanuri și vorbe rele, de taine mărunte, care se șoptesc la ureche și pe care târgul întreg le știe, de toate lucrurile mici care alcătuiesc temeiurile îndeletnicirilor și plăcerilor capitalei noastre.

Și-ntr-adevăr că nimic din toate acestea nu găseam în dacul spătos care sta călare ca o stană pe calul lui; numai brațele i le vedeam mișcându-se, iar țipătu-i sălbatic nu semăna deloc cu glasurile eleganților noștri.

Vă rog să mă iertați deocamdată de toate cugetările, observațiile și tablourile, căci și-așa mi-i destul de greu să-mi păstrez cumpăna în gingașa căruță în care mă aflu. La fiecare hop stau gata să călătoresc în aer; e foarte plăcut. Până la Piatra surugiul m-a răsturnat numai de două ori. Am făcut adânci studii mineralogice și nemărginit progres în psihologia oamenilor.

4 septembrie. Am venit foarte repede, și-i de mirare

când te gândești la caii care fac slujba. Iată-mă la Piatra, ori mai curând deasupra Pietrei. Iată cele dintâi căsuțe care stau atârinate pitoresc pe coastele Chetricicăi, ca niște capre. Oprește, dacule, nu știi tu că adierea aceasta de viață care suflă de la munte a uscat lacrimile copilăriei mele, a dezmiardat visurile mele de tânăr și mă găsește iar, după lungă despărțire, tânăr îmbătrânit, cu fruntea brăzdată, cu inima sfârâmată, dezamăgit! Cât de repede trec zilele iluziilor! Cât de frumoase erau visurile mele și gingașe, ca și tresăririle acelea ușoare pe care le stârnea piatra mea pe undele Ronului! Lasă-mă să răsuflu! O, te recunosc, adiere dulce! Cât de bine îmi umpli pieptul! De pe ce piscuri ai cules miresmele tale? Suflă, haide, joacă-te în părul meu, răcorește-mi fruntea înfierbântată. Te salut ca pe un credincios prieten pe care-l socoteam pierdut, ca pe o amintire a zilelor frumoase, care a venit să-mi zâmbească! E multă, multă vreme de când nu ne-am văzut!

7 septembrie. O plimbare pe podul de pe Bistrița. Am fugit din groapa aceasta rău mirositoare care se cheamă Piatra. Să răsuflăm aici. Da, Bistrița limpede și măreață vine și-și sfarmă valurile de stâlpii podului, aducând cu ea aerul răcoros al munților. Soarele în asfințit se joacă cu undele. Iată-l cum le sucește ca pe niște solzi, iată-l într-un snop de raze lăsându-se la vale, și de câte ori valul bate țărnul, parcă rămâne o rază la mal. Între munții care o strâng, apa lunecă sub o plută ușoară, pe care o cârmuiește un copil, repetându-și refrenul, modulat, ca și plângerea pitulicii, enigmă dureroasă de îndoială și de nădejde, de prelungă tristețe, blând, târăgănat, pe care munteanul îl șuieră de când începe să rostească cuvântul de mamă! Întunecată și îmbrăcată cu brazi bătrâni, cu coastele brăzdate de râpi, care se prefac la topirea zăpezilor în șuvoaie

mânioase, rostogolindu-se cu tunete, și trezind în fuga lor nebună ecurile, se prelungește la stânga lanțul Cernegurei, numită așa fel în limba figurată a țării pentru că culmea ei cea mai înaltă stă aproape totdeauna învăluită de aburi; din dreapta, între Cozla și Chetricica, care par două străji puse de pază orașului încă din copilăria lumii, se desfășoară Piatra. Încet-încet zgomotele tac; numai clopotele undelor, pe care vântul întărit le bate de țărm, se mai aud și vuietele necunoscute ce străbat noaptea și înfioară pe ciobanii care se cheamă și-și răspund de pe munți.

Itinerar. Piatra, care a răpit Neamțului prerogativa de a fi capitală, deși, prin vechimea lui, acest târg ar avea dreptul întâietății, are însemnătate prin comerțul ei mai ales. E șchela lemnelor de construcție, care coboară din Carpați pe Bistrița; altfel e urât târg, neprietenos, murdar, rău clădit și plin de ovrei. Pentru un om obișnuit cu capitala, care n-ar avea ce face în Iași, o ședere de două-trei zile aici nu-i displace. Străinii cu vază sunt foarte bine primiți, sărbătoriți și, ciudat lucru, cinstiți. Femeilor din Piatra le-a mers vestea pentru frumusețea lor. Se pare că clima e prielnică dezvăluirii ei. Altfel, cu adevărat petreci numai în casa domnului prefect și a președintelui tribunalului judiciar. Aici te găsești ca între cunoscuți și asta-ți face plăcere, căci la urma urmei te plictisești să tot râzi de ridicolele femeilor, de îmbrăcămintea lor de bal mascat, de pornirea lor în a maimuțări modele și traiul în mare și de obiceiul ce-l au de a râde de oamenii pe care nu-i cunosc. - Moravuri de provincie, prea plăcute de descris. - În Piatra grozav țin oamenii la etichetă. - Curiozități: Podul de pe Bistrița, proprietatea domnului general Lascescu. - Plimbare măreață. - Clopotnița și biserica sfântului Ion, zidite

de Ștefan, proteul popular al gloriei naționale. - Partide de plăcere la mănăstirea Bistrița, unde se vede mormântul ctitorului ei Alexandru cel Bun. Când mă aflu în Piatra, nu se vorbea încă de planul de a întemeia o fabrică de hârtie. Dorim domnului Asachi, pe care n-am cinstea să-l cunosc, izbândă pentru această patriotică operă.

Poezie. Deși până azi Piatra nu s-a prea deosebit în frumoasele arte, o zicătoare veche a ținutului place străinilor:

Bistrița, apă dulce,
Care bea nu se mai duce.

Avem de-a face cu poezie primitivă, în care nu mă pricep. Și într-adevăr, nu știu dacă înrâurirea apei ori primirea ce ți se face te leagă de Piatra. Piatra trebuie să rămâie în amintirile mele, căci aici am văzut din nou, am atins și am simțit munții.

11 septembrie. Aici intrăm în inima muntelui. La stânga nu se văd decât coastele acoperite de brazi, și piscuri ascuțite, cele de mai multe ori ascunse în nouri. La dreapta, pe țârm, unde e așternut drumul, muntele se abate către miazăzi și lasă slobodă câte-o bucată de pământ zbârcit, unde plugarul își samănă păpușoiul, inul și cânepa, singura bogăție a acestor ținuturi. La jumătate de leghe de Piatra, munții se largesc deodată și alcătuesc o trecătoare pitorească, unde se vede faimoasa mănăstire Bistrița, care slujește de hagialâc și de petrecere pașnicilor localnici ai Pietrei. Nu departe de mănăstire, cele două lanțuri de munți se apropie încet-încet și nu lasă lângă locul numit Viișoara decât o trecătoare strâmtă, plină de stânci uriașe, prin care Bistrița își face loc vuind înăbușit. Aici avem de ales două drumuri: unul, trecând Bistrița. La stânga stă un monument veșnic al călătoriei pe care măria-sa domnitorul a făcut-o în munți. Cu această împrejurare,

din toate satele pe care le udă Bistrița au fost scoși oamenii la beilică. Fără îndoială că au îndurat multe necazuri oamenii, că fiecare bătaie de cazma a fost întovărășită de multe sudălmii, pe care moldovenii le au la îndemână cu prisosință; dar azi, când necazurile au încetat, când (ceea ce de când lumea nu s-a văzut în aceste ținuturi) trăsurile și căruțele, de bine de rău, pot umbla pe aici, sudălmile au făcut loc binecuvântărilor și, mai ales, unui tract spornic. Vișoara e o crâșmă urâtă, așezată pe un dâmb oblu, la poalele căruia bat valuri fără hodină. Îi zic așa, pentru că odată un călugăr bătrân de la mănăstirea Bistriței a sădit aici un cârlig de viță, care a prins rădăcini și a rodit struguri - lucru nevăzut la Piatra și în munți. Din pricina vremii ori din lipsa de îngrijire, via s-a uscat, a pierit, însă locului aceluia i-a rămas numele și are să-i rămâie poate totdeauna.

Cărarea de coastă e largă tocmai cât poate pași calul. Încercam un fel de plăcere nețarmurită, văzându-mă astfel deasupra prăpastiei, în fundul căreia se zbate Bistrița verzie, acoperită de spumă. Ca o ultimă înfrumusețare a icoanei, natura, cu puternicu-i braț, a semănat la fața apei stânci, care, ca Scylla și Carybda⁵ celor vechi, par că-și așteaptă prada. La fiecă opintire a calului îmi ziceam: un pas greșit acuma, și rămas bun lumii! rămas bun plăcerilor, și prietenilor și petrecerilor, și balurilor iernii, care mi-s așa de dragi, când muzica te amețește, când te înăbuși în saloane, pe când afară ninge în fulgi mari și vântul biciuiește geamurile înghețate, când, ca într-o seră, parfumurile ți se urcă la cap; rămas bun, în sfârșit, acelor zâmbete femeiești poate îndreptate altora, dar n-are a face - rămas bun observațiilor mele tăcute, care, urmând jocul înfățișării celor mai de seamă actori, vin să-și ia loc lângă atâtea al-

tele, în portofoliul meu... Toate acestea mă vor despăgubi poate de truda călătoriei mele.

Fericire, bucurie, plăcere nu există decât prin contrast! Ce preț aş pune oare pe vana fericire pe care până azi n-o cunosc decât din nume, dacă într-adevăr m-aş folosi de ea? Numai durerea cunoaşte bucuria; şi cred că trebuie să fie tare nesărată o viaţă de plăceri neconținut înnoite. Astfel, după tulburarea fără voie care mă cuprinsese trecând pe poteca Viişoarei, răsplata a fost în adevăr măreaţă. La dreapta, munţii se depărtează din nou şi fac loc unui tăpşan udat de câteva şuviţe de apă şi închis de pădure amestecată. La stânga un lanţ de munţi nalt şi lung, de pe culmile căruia se zvârl şuvoaie bolovănoase; sub noi, Bistriţa mugind întruna rostogoleşte valuri spumoase pe sub podul umblător, legănându-l; apoi, zguduită deodată, apare în cotitura unei stânci o plută, pe care stă un băietănaş cu mâna pe cârmă. În urmă caravana care se înşiră spre potecă, cu călătorii cei mai leneşi ori cei mai fricoşi călări, cu alţii trăgându-şi calul de căpăstru şi alţii, în sfârşit, mai cu cap, cu cozile cailor în mână, lăsându-se târâţi, spre a fi scutiţi de truda urcuşului. Ar fi de făcut o descripţie întreagă.

Când am trecut întâia oară prin aceste locuri, era o vreme cumplită; ai fi zis că-i haosul; o ploaie cu găleata, glod, ceaţă de nu se vedea om pe om; toată natura, azi aşa de verde şi frumoasă, nu era atunci decât o pânză nelămurită. Se auzeau zgomotând fioros valurile tulburate ale Bistriţei. Vântul şuiera prin codri şi, din vreme în vreme, răcnetul unui plutaş trăgând la mal se ridica deasupra glasului vijeliei cu o izbucnire sălbatică. Ceea ce se povesteşte despre Bistriţa în ceasurile-i rele te cutremură: poduri, case, mori, vite, copaci străvechi, totul rupe şi duce; şi

când vin zilele de liniște, țărmurile sunt acoperite de sfârâmături, de plute, de stânci uriașe, de trupuri zdrobite de plutași!...

Poteca Viișoarei dă pe-un plai sterp, presărat cu câțiva rari mesteceni și câteva colibe; drumul dosit de o ridicătură dă deodată la un izvor, adăpostit sub un cerdac. Sus, deasupra unei icoane grosolane a Fecioarei, stau scrise patru stihuri, care n-au alt merit decât că sunt poezie de ocazie: întemeietorul, un călugăr, pofteste pe drumeți să-și potolească setea și să se roage pentru sufletul lui.

De aici drumul urcat la o mare înălțime deasupra Bistriței se strecoară prin păduri de frasini, care ascund vederea, până ce deodată se luminează la coborâșul repede care se cheamă *Scăricica*.

Aici vederea e fără pereche. Poteca e strânsă la dreapta de o coastă repede încununată de un mănunchi de copaci, la stânga de o prăpastie oablă, în fundul căreia mugesc undele albastrii ale râului, în față, munții, aburind parcă, înalță văzduhul și soarele, care răzbate prin brădeturile culmilor, argintează spuma valurilor. O poezie nespusă stăpânește priveliștea aceasta. Albastrul întunecat al munților, șuvoaiele, care saltă în arcuri din coastele lor, se desfac cu putere deasupra unui șes larg și înverzit, liniștit și zâmbitor, cu nenumărate ogoare de păpușoi, care-și leagănă spicele în voia vântului ușor. O plută singuratică trece repede; o întovărășește ecoul care răspunde cântecului plutașului. În fundul zării, departe, sprijinită parcă pe vârful Chettriciăi, scânteiază pentru cea din urmă oară crucea argintată a clopotniței sfântului Ion, și dincolo, în față, târgul oprit întâi de un piept, desfăcut dintr-un brâu lung de munți, care se abat în partea dimpotrivă, se întinde pe șesul larg, în fundul căruia se zăresc cele dintâi

case ale Pângăraților, iar mai aproape, dincoace de Bistrița, se vede satul Vaduri. Poteca strâmtă a fost deseori teatrul unor tragice catastrofe, și numai de puțină vreme s-a hotărât stăpânirea să așeze un parmaclăc în lungul prăpastiei.

Înșelat de întuneric, un negustor tânăr, care se ducea în munți, plecând târziu din Piatra, căzu în groapa adâncă ce se vede la marginea drumului și care mănâncă din zi în zi din potecă; steaua lui cea bună l-a apărât: a căzut pe moale de sus, de la o înălțime de zece metri, pe o surpătură proaspătă de nisipiș.

Faimoase sunt locurile acestea și prin tâlhării, și-ntr-adevăr că ar fi greu să se găsească un loc mai potrivit pentru asemenea meserie.

Scăricica își merită numele pentru iuțeala povârnișului, pentru îngustimea ei și pentru prăpăstiile care o înconjoară. De puțină vreme a fost deschis drum. Poteca veche n-o pot compara decât cu cărarea de la Filia care coboară de pe Montouvert la izvoarele Arveronului; dar nici comparația asta nu poate da ideea; oricât de repede ar fi Filia, ea totuși ocolește coastele muntelui, pe când aici cărarea dă de-a dreptul pe un repeziș de profund și nisip, care-ți fug de sub picioare.

Așa încât... dacă am știut în adevăr ce-i amețeala... apoi am știut atunci când suiam Scăricica. De la poalele Scăricicăi, udate de un pârâu limpede și rece ca gheața, care lasă între pietre un mâl negru, în care scânteiază firisoare de argint, începi a merge fără nici o trudă urmând un drum împotriva cursului Bistriței. Aici îți iai rămas bun pe o bucată de vreme de la Arva moldovenească, care vine din dreapta, dintr-o strâmtoare, îi întorci spatele și intri în Pângărați, așezat într-o vale, pe unde curge zgomotând

ușor pâraul repede care dă numele satului.

Pângărații nu-ți înfățișează nimic deosebit, afară de mănăstirea pitorească, așezată pe coasta unui povârniș repede. Înconjurată de frasini bătrâni, mănăstirea avea înfățișarea unei cetăți. Pângărații e și întâiul popas, de aici până la Piatra sunt două ceasuri bune de drum.

Aici începi a te simți cu adevărat în munți. Poteca pitorească începe să fie tot mai grea. Munții se apropie, brazii își scutură mireasma rășinoasă, vulturi bat stâncile cu aripile lor, și caravana înaintează tăcută. Totul se schimbă — oamenii, vorba, portul și obiceiurile.

La jumătate de ceas, după ce treci de sat, ajungi în fața Grohotișului, pisc prăpăstios pe care trebuie să-l treci. Îndată ne coborâm de pe cai și începem un urcuș anevoios pe un pământ fugar, în care picioarele se încurcă în glod și pietre. Mai adaugă înfățișarea întunecoasă a împrejurimilor, urme de surpări, adâncituri aspre. Este un alt drum, al domnitorului, primprejurul muntelui, dar trebuiesc șase ceasuri încheiate ca să se poată sui până în vârf un car cu șase boi, așa încât cei călări se folosesc mai bucuros de potecă.

III

Am auzit deseori oameni comparând Carpații noștri cu munții Șvițerei, deși cei care spuneau asta n-au văzut niciodată, nici măcar în vis, frumoasa Elveție. Eu ce să spun? Într-adevăr munții noștri sunt frumoși, măreți, arătând mii de vederi pitorești, dar singuratece, care-ți plac numai dacă ești într-adevăr îndrăgostit de așa ceva, și aco-perite de vâlul acela nebuloș de melancolie, care alcătu-

iește deosebirea peisajelor noastre, vederi, dar nu tablouri largi, puncte, când strânse și încadrate parcă anume, când desfășurându-se în depărtare cu pășunile lor grase, așa cum natura le-a semănat în Elveția. Este și măreție și sublim în culmile care se înalță încununuate de brazi întunecoși cu coastele mâncate de șuvoaie, care acoperă văile de stânci și ruine, dar nu-i măreția Alpilor. În fața acestora ochiul rămâne uimit, judecata neputincioasă. În fața munților noștri sufletul se lasă dus de visare: ca-ntr-o elegie fără sfârșit. Parc-ai vedea măriri căzute, ori suflete rănite de atingerea lumii, care au încercat dezamăgirile vieții.

Am crezut multă vreme ca mulți oameni că drumurile, călătoriile înveselesc. Astăzi cred dimpotrivă, că întipăresc în sufletul nostru un fel de simțire de nedeșlășită și atrăgătoare tristețe. În trăsură, plecat puțin pe-un cot, îmi place să-mi ațintesc ochii în zări. În mișcarea regulată, toate amintirile îmi vin una câte una. Mă cufund în trecut și visez la zilele duse. Toate micile întâmplări care alcătuiesc viața unui om se desfășoară domol. E un farmec viața aceasta de oboseli și de lene, de mișcare și de somn, care învederează sistemul lui Xavier de Maistre⁶, în care trupul nu-l simțеști decât după câteva zguduituri mai tari ale căruței, în care omul blând legănat înghite aerul cu plăcere și-și deschide sufletul impresiilor pe care i le stârnesc icoanele ce se perindă; o vedere veselă îl face să râdă; o stâncă cumpănită deasupra unei prăpastii, un brad străvechi pe care brațul vijeliei l-a deșrădăcinat și care își întinde ramurile pe pământ ca un atlet învins îl umplu de melancolie.

Călătoriile în Moldova, la munte mai ales (căci la șes civilizația s-a amestecat în toate) seamănă cu hagiălăcurile la Meca, ori cu acelea pe care odinioară creștinii cuvioși

le făceau la locurile sfinte. Se fac totdeauna în caravană mare, cu caii încărcăți de merinde, cu oamenii înarmați cu puști și cu pistoale, cu săbii și iatagane. Din vreme în vreme vezi pe câte un călător întârziat ocolind coasta unui munte, cățărându-se pe piscul unei culmi, ori trăgându-și calul de căpăstru la un coborâș. Apoi toți drumeții din convoi veseli, vorbind, râzând, fumând, își trec de-a călare din mână în mână o ploscă cu băutura aceea așa de înviorătoare, care se cheamă rachiu și care e așa de trebuitoare și așa de obișnuită în munți. O observație prea adevărată și al cărei temei dovedește o patriarhală moștenire din vremurile cele vechi și bune, care pare născută firii moldoveanului, este aproape egalitatea care domnește pe drum între stăpâni și oamenii lor. În călătorie la noi, ca și robii celor vechi în vremea Saturnalelor⁷, cei mici au dreptul să înceapă vorba, să facă observații, să râdă, să-și amestece glumele și sudălmile cu cele ale stăpânilor, cu o încredere de copii răsfățați. Întorși acasă, toate intră în obișnuita rânduială fără ca această binevoitoare slobozenie să fi adus atingere respectului și supunerii. Lămuriți dumneavoastră cum vă place de unde vine asta.

Când caravana ajunge la un izvor, toți călătorii descălecă și de data aceasta cu ierarhică rânduială — dobitoacele mai întâi, apoi stăpânii, după aceea ceilalți oameni își potolesc setea. Iar când întâlnesc o munteancă rotunjoară, rumenă ca o răsură, încălecată bărbătește pe căluțul ei, toți cu veselie îi răspund la prieteneasca salutare, adăugând și-o glumă în doi peri.

În ținuturile acestea primitive și sălbatice și omul are ceva deosebit. Nu vezi aici mijlocul gros și spinarea adusă a plugarului, nici încetineala adormită a țăranului câmpiei. Munteanul e sprinten, potrivit în legăturile lui, mai

mult mușchi decât carne, vesel din fire, glumeț și plin de pătrundere. Obiceiurile sălbatice se potrivesc cu îmbrăcămintea lui. E violent, zgomotos, încăpățânat până la răscoală și iubitor mare de rachiu, pentru care își dă jidovului toată munca și mai mult chiar decât poate munci. De-o energie grozavă, totuși ușor îl înmlădiezi când știi să-l iai cum trebuie. Muntenii totdeauna au avut în Moldova faima de zurbagii. Chiar azi, când stăpânirea i-a strâns mai de aproape, și tot sunt încă departe de liniștea locuitorilor de la șes. Vecinătatea graniței le-a ușurat totdeauna îndrăzneala. Dacă un proprietar vrea să pedepsească pe cineva, omul, în timpul nopții, mânându-și de dinapoi vitele, trece dincolo! Așa încât ei se poartă ca de la egal la egal cu subprefecturașii de plasă. Ciocnesc un pahar cu cazacii, a căror sabie și galoane roșii le au în mai mare cinste. Afară de proprietari, tuturor celorlalți oameni care ar veni între ei, fără deosebire, le spun ciocoi. Deosebesc numai pe cei îmbrăcați cu vechile straie moldovenești care au multă trecere nu numai pe lângă munteni, dar și pe lângă ceilalți locuitori ai țării. Hainele acestea le privesc altfel, le respectează: amintirea lor e încă vie, și afară de asta au și-o prejudecată care leagă hainele acestea de adevărata boierie.

Îndeobște munteanul e frumos, cu privirea îndrăznească. La dânsul nu întâmpini supunerea dobitocească a plugarilor. Pe lângă aceasta e și mare vorbitor. De altfel, ca pretutindeni în Moldova, fiecare sat își are cârmuirea lui. Cu toate că sunt destul de filozofi în ceea ce privește preoții, totuși aceștia au cea mai mare înrăurire în afacerile satelor. Sălbatice, ca și băștinașii Americii, mulțimea muntenilor acestora niciodată n-au pierdut din vedere codrii lor și piscurile nouroase, și în limba lor simplă zic capi-

talei noastre Satul lui vodă. Spunea un bătrân cu barbă lungă unui târgoveț cu pantaloni și redingotă: "Voi, cio-coii, veniți în munții noștri să ne înșelați și să ne furați, după aceea vă duceți în *Satul lui Vodă* și vă faceți case așa de mari, încât de pe ele poți ajunge cu mâna la cer".

Munteanul e mare iubitor de chefuri lungi, cumetrii și nunți. La un asemenea prilej, ulcioarele de vin și măsurile de rachiu, rachiu stricat, două părți tutun și una piper, trei zile umblă din mână în mână într-o grămădire deasă de bărbați, femei și copii. În voia bună a chefurilor acestora să cercetezi firea munteanului. După ce tinerii s-au săturat de jucat mândrele danțuri naționale, împresură cu toții pe cimpioiaș ori pe bardul muntean cu scripca știrbă și cu arcușul de el alcătuit - lăutarul care, ca și trubadurii de odinioară, umblă din sat în sat, din crâșmă în crâșmă, din petrecere în petrecere, și pentru un adăpost, un pahar de rachiu și puțintică plată, zice cântecele bătrânești ale haiducilor de demult. E ca o legătură de dragoste între cântecele de vitejie și mulțimea care ascultă cu luare-aminte. Adesea, în clipe de înălțare, sunete dumnezeiești prin măreția și melancolia lor se prelungesc pe strunele vechi, ca ecouri în văi, și o lacrimă se prelinge din ochii vicleni ai lăutarului. Poezia aceasta feciorelnică a baladelor noastre populare e în adevăr sublimă. Din cântecele acestea, din poveștile acestea în stihuri, izvorăște ca o mireasmă a țării, o mireasmă veche răspândită pe întregul pământ moldovenesc; în ele găsești obiceiurile bătrânești și simțești farmecul nespus al cernitelor ei zile. Cântecele cel mai cu nume azi e al lui Chetraru. La partea aceea așa de mare și de naivă, unde un drumeț întreabă:

Cine trece-n lunca mare

Cu trei rânduri de pistoale

Care strălucesc la soare?

Ion Chetraru călare,

Din ținutul Neamțului ș.a.

Ascultătorii, între care s-ar găsi la nevoie o sută ca Chetraru, întovărășesc cântecul lăutarului cu glasuri murmurate. Iar alăuta sună mai duios, cântărețul lasă să-i cadă pe ochi pletele lungi și întovărășește în tact, ca într-un suspin dureros, cântarea monotonă.

Printre toți țăranii de la munte, locuitorii de la Hangu se deosebesc prin bogăția, cinstea și liniștea lor. Satele cele multe așezate pe amândouă malurile Bistriței, întinderea, numărul oamenilor au făcut nume mare acestui ținut și numele de hangan e un nume obștesc pe care-l poartă toți muntenii și chiar mocanii din Ardeal, care vin să ierneze cu turmele la șesuri.

Hanganul, cu deosebire de ceilalți frați ai lui, e liniștit, cumpănit, domol la vorbă și cu temei în ce spune. Aceasta se datorește oblăduirii cumiței a prințului Cantacuzino. Afară de 4 1/2 ori 5 lei de cap, după cât știu, pe care vornicia satului îi orânduiește după starea fiecăruia, și afară de câteva clăci fără însemnătate, țăranul e slobod să facă ce-i place, numai vechilul prințului să aibă la cunoștință toate învoielile, ca omul să nu se încurce niciodată. Astfel prințul e în același timp și oblăduitorul și priveghetorul supișilor lui. Ispravnicul nu se amestecă.

Vechilul orânduiește totul.

Când întrebi pe un țăran:

— Al cui ești dumneata?

El îți răspunde cu oarecare fudulie:

— A cneazului.

— Și de unde ești, voinicule?

— "De la Hangu", îți răspunde mândru.

Prințul Cantacuzino e un fel de zeu tutelar al Ceahlăului. Cuvântul cneaz e rostit ca ceva sfânt dintr-un capăt la celălalt al muntelui. E patriarhul Ceahlăului.

În munteni vezi pe băștinașii dintru început al țării; au în vinele lor sânge scitic. Trupul, trăsăturile vioaie ale feței, fruntea mică, asprimea vorbirii și o mulțime de cuvinte care n-au curs decât printre dâșșii și a căror obârșie e pierdută — apoi multe obiceiuri deosebite de ale plugarilor, moravuri mai poetice, o grămadă de eresuri și de povești pe care din străvechi le păstrează și pe care le amestecă cu rânduielile și ideile creștinești, — dovedesc aceasta.

IV

O frumoasă și sălbatică înfățișare are șesul lung care pornește de la Buhalnița și se pierde dincolo de satul Hangu, mărginit de doi munți între care curge Bistrița. Mai largă ori mai îngustă pe măsură ce munții se depărtează ori se apropie, Bistrița, urmându-și pornirea capriciilor ei, când izbindu-se de o stâncă, zvârle în snopi argintii valurile-i spumate, când urmând un povârniș mai domol, își rostogolește în solzi pânda scânteietoare; apoi, măreață bătând molcom cu undele ei țarmurile înflorite, fuge la vale scăldând cotiturile coastei printre ogoare, fânațuri ori poieni, ducându-se să deștepte aiurea alte ecouri. De pe o piatră rătăcită în mijlocul apei, ori de pe țarmul pe care-l scaldă ea, mii de păsări mărunte cu penele negre lucind și cu gușa albă, cărora oamenii de prin partea locului le zic pescari, se cufundă neconținut și ies pe luciul bătând din aripi. Domn între toate măgurile care alcătuiesc parcă în juru-i o strajă de onoare, Ceahlăul măreț care și-a păstrat de la daci nu-

mele de botez, cunoscut abia în câteva colțuri întunecoase ale geografiei moderne, sub numele de muntele Pion, își înalță capul pleșuv către soare și răspândește apoi în juru-i cu dragoste bogățiile bătrânelor lui coaste înverzite, până la câmpia pe care între toate parcă o iubește — ca pe o fică mai mare a lui.

Stranie ursită a lucrurilor: ca și oamenii, lucrurile ne-însuflețite au aceeași soartă. Din pricină că vederile acestea n-au avut pictor, nici poet, pentru că itinerarii minci-noase n-au arătat artiștilor amatori cărări necunoscute spre locuri feciorelnice și sălbatice, atinse numai de pașii sfioaselor căprioare, ai sperioșilor cerbi și ai pletoshiilor ciobani, din această pricină nici poeți, nici pictori, nici călători n-au venit să le salute.

Frumos în frăgezimea și tinerețea lui, desfăcându-se pe nesimțite de la poalele Ceahlăului, șesul larg al Hangului se desfășoară cu ogoare bogate, cu livezi verzi, cu sate pitorești, tăiat ici-colo de ațe subțiri de apă cu dulce murmur, care merg să sporească limpezile unde ale Arvei moldovenești. La stânga se înalță, cu gingășie tăiat, un runc verde, întâia treaptă a Ceahlăului, ascunzând văilor capu-i pletos, care, văzut de la depărtare de 80 de leghe, seamănă cu zidurile fabulosului turn al lui Babel! La dreapta Bistriței, culmi acoperite cu pășuni, pe care pasc sute de turme, se ridică trepte-trepte făcând loc la râpi adânci, albiile obișnuite ale șuvoaielor mânioase, care lasă de obicei pe urmele lor sfărâmaturile smulse munților și pădurilor, și se împreunează deasupra Hangului la trecătoarea Dealul-Doamnei, zisă așa pentru același lucru pentru care singurului drum de trăsuri care trece prin aceste ținuturi i se zice Drumul Domnitorului, în amintirea călătoriei pe care măriile lor au făcut-o pe aici. Molatic

și parfumat, ca o grecoaică, legănat parcă de șuvoaiele lui, țărmorele stâng al Bistriței îmbrățișează cu dragoste largile poale ale Ceahlăului și adună parcă capricios, la o cotitură depărtată, satul Răpciuni, unde câteva căsuțe albe se adăpostesc la umbra brazilor care le-au văzut înălțându-se. Râul, oglindind piscurile care-l înconjoară, ca un brâu înflorit și larg îi încinge mijlocul. Ușoară ca o săgeată, o plută — schelet întocmit din coastele bătrâne ale munților — se repede în salturi pe povârnișul apei, și ecoul valurilor și ecoul glasului aspru al cârmaciului, care duce pluta, se pierd în depărtări.

Apoi când soarele își grămădește focurile în văi, când ogoarele și fânașurile, cetinile coastelor împădurite și crucea de alamă a unei umile chinovii scânteiază, și când zarea se tulbură și împrăștie pe munți valu-i de aburi, te crezi ca-ntr-un vis al închipuirii, în care, dormitând ușor, sufletul singur parcă se bucură și se lasă dus ca de o leneșă voluptate.

Dacă nu vrei să urmezi drumul mare, ci treci podul îndrăzneț aruncat peste Bistrița aproape în fața curții boierești, dai prin frumosul sat Răpciuni, zâmbind în verdeață; și după ce ai lăsat în stânga într-o întunecată adâncătură săhăstria de la Hangu, care în veacul nostru prea pozitivist nu mai e cercetată decât din nelegiuită curiozitate, apuci pe malul Bistriței și mergi în drept cu drumul cel mare care urcă și coboară, se pierde și se arată iar, urmând frământările munților sterpi în care e săpat. Priveliștea se schimbă și după ce ai trecut prin vad Bistricioara miloasă și iute, care-și cară prin țara ungurească undele, după ce ai lăsat îndărăt sătișorul Călugăreni, poteca nu mai înfățișează de o parte decât o râpă adâncă, care se prelungește până la apa tăcută și rece, largă și verzuie aici, și de cealaltă

parte un clin repede. Și-aici, printr-un capriciu, muntele împădurit din stânga se trage domol îndărăt, alcătuiind un arc regulat, și Bistrița aruncându-se deodată de partea ceastălaltă, cu un vuiet adânc, încheie cercul cu zidurile înalte ale râpii ei drepte.

Cam la trei băți de pușcă, în fața unei adâncituri, unde din nou cele două râuri vrăjmașe se apropie, se zărește stând drept, căruntă ca un turn singuratic, o stâncă uriașă, care pare că răsare din șes și se zvârle îndrăzneță spre ceruri. O ramură săracă de tei, pe care o clatină vântul, se cațără pe creasta ei. Înaltă de patruzeci de picioare, așezată pe o temelie rotundă, potrivit tăiată, mulți călători, ca și mine, la întâia ocolire, o vor lua de departe drept o clădire îndrăzneță, rămasă din străvechi vremuri; dar când te uiți la așezarea ei în șes, departe de mai mult de 500 de pași de orice înălțime, când i-ai pipăit cu mâna cremenea dintr-o bucată, în crăpăturile căreia vremea a aruncat un fel de mușchi gălbui, rămâi tăcut și mic în fața mărețului uriaș; ai de-a face parcă cu una din stâncile scăpate din mâinile titanilor trăsniți, ori chiar cu un titan amenințând iarăși Olimpul, sub o nouă formă. La treizeci de picioare de la pământ, o muchie mai ieșită a stâncii alcătuiește ca un fel de cerdac, deasupra căruia se înalță creasta, puțintel încovoiată și încununată de o mladă plecată de tei, care a și dat pietrei numele lui, mai mult spre a face să se uite alt nume grozav, pe care ciobanii nu-l rostesc decât în șoaptă și făcându-și cruce ca buni creștini.

Ca un adevărat turist care a cercetat Țările de Jos, țara tur-nurilor, și ca un om care știe pe de rost pe Dumas, descălecai repede de pe cal și, scoțând din buzunar cuțitul, spre marea uimire a însoțitorilor mei și a unui sătean care se alăturase de noi, zgâriai pe zidul curat un nume necunos-

cut.

— Boierule, strigă țăranul zvârlindu-și în sus căciula de oaie, nu vezi colo lângă rădăcina teiului ceva care seamănă cu un baltag?

— Unde, voinice? Colo, sus? Nu văd nimica.

— Nu se poate, boierule; este.

— Ei, și ce lucru grozav e coada aceea de baltag?

Săteanul mă privi c-un fel de batjocură, pe care o ghi-ceam sub respectul pe care țăranii îl arată de obicei boierimii — și batjocura se vădi mai ales în titlul pe care mi-l dădu el după aceea:

— Domnule, urmă el, pot să-ți spun în două vorbe istoria mănunchiului aceluia pe care eu și toți muntenii îl vedem.

A fost odată în munții noștri un voinic între voinici, groaza granițelor; ispravnicii, zapcii, cazacii lor și toți ciocoi îi ziceau hoț, iar ciobanii îi ziceau "Vasile cel mare". După ce Vasile cel mare (pe capul lui se pusese 1.000 de galbeni) schimba câteva focuri de pușcă cu ispravnicii, după ce prăda vreun călugăr bogat și pustia câteva sate ungurești la graniță, după ce spărgea o mănăstire și doboră cu baltagul lui ascuțit pe vreun cazac încăpățânat, venea cu tovarășii lui aici, lângă piatra asta, și se luau la întrecere, să vadă cine-a zvârli mai sus baltagul. Într-o zi, bărdița s-a înfipt în capul uriașului și-a rămas în ramurile teiului; și acolo-i și astăzi!

Mă prefăcu c-o văd, dar ciceronele meu vedeau eu că nu mă iertase.

— Ia ascultă, voinice, începui eu iar după o tăcere lungă și tot privind stânca, după ce toate celelalte forme fuseseră împlinite, poți să-mi spui de unde a venit piatra asta pe pământul Hangului, căci, după cât mi-i socotința,

nu-i fi adus-o dumneata?

— Ferească Dumnezeu! strigă omul cu nevinovăție, făcându-și cruce.

— Atunci de unde-i?

— Apoi când te-i sui pe Ceahlău, ai să vezi dumneata singur de unde a fost smulsă de o altă mână, nu de-a mea.

— Și altceva nu mai știi despre dânsa?

— Ba da, domnule, cum nu?... dar...

Și munteanul se scărpină după ureche.

— Ei, spune...

— Apoi asta-i istorie necurată, și popa nu ne lasă s-o spunem...

— Ia ascultă, prietene, tare aș vrea să aflu ce nu te lasă popa să spui; uite banul ista, să-l dai popii să-ți citească o moliftă, și istalalt, ca să mă pomenești când îi cinsti un pahar de rachiu...

— Atuncea îngăduie să-mi fac întâi cruce, căci, vedeți dumneavoastră, istoria asta i-o istorie grozavă pentru un creștin, pentru un locuitor din valea asta pe care o hrănește Bistrița...

— Bine, fă-ți cruce, dar grăbește-te...

M-am lungit în iarbă, cu capul rezemat de stâncă, cu luleaua în mână și cu ochii îndreptați spre crâșma pitoarească din Gura Largului, șuvoi lat și mânios la vremea dezghețurilor, care se lasă în vale dintr-un gâtlej întunecos, bântuit noaptea — zic muntenii — de duhuri necurate, care se arată drumeților întârziați.

Daco-romanul — căci acuma-i hotărât că noi suntem un amestec de urmași ai romanilor cu coborâtorii lui Decebal — își duse mâna la cușma ușor plesnită într-o parte la vârful, așa cum se vede într-un tablou al domnului Asachi,

primi banii, îi puse cu grijă — după ce-i privi și pe față și pe dos — în chimiru-i larg, și se pregăti în picioare să-mi spuie povestea.

Era un flăcău frumos munteanul, subțire-n mijloc, cu pieptul păros descoperit; ochii îi scânteiau de viață și cutezare; de pe capu-i ras de trei degete deasupra frunții mici și ușor încruntate, scăpătau plete lungi castanii, care cădeau pe umerii lui largi. Fața-i sălbatică era deschisă ca la toți oamenii de la munte, cu un zâmbet amar totuși, care nu se vede numai la munteni, ci la toți țăranii Moldovei. O pornire firească, ori o amintire le pune această pecete. Un chimir lat de piele de căprioară, cuprinzând tot ce este trebuincios munteanului: un cuțit frumos, o lulea, o pungă și un amnar lung legat de cingătoare c-o curelușă ori un lăntuțel de fier — strânge în jurul coapselor o cămașă lungă, cu mâneci largi, cusută la gât cu arnici felurit colorat și căzând peste ȋtari groși. O traistă cu merinde i-atârână de gât, opinci, un baltag și un suman scurt, aruncat în voie pe umăr, îi întregeau îmbrăcămintea. Nu-i asta oare o îmbrăcămintă primitivă, pitorească și îndemânoasă, obiect de mirare pentru rarii călători care ne cercetează? Căci totul e nevinovat, simplu și frumos în poporul acesta incult; el însuși și obiceiurile-i de om primitiv și cu inima deschisă, credințele-i și eresurile-i din vremi păgâne amestecate cu tainele creștinismului; viața-i aspră și zbuciumată; bunul lui simț, cu învățăminte cuminți pe care, deși lipsit de învățătură, i-l dau obiceiurile patriarhale; tradițiile din vremuri mai bune și deprinderile-i libere. Nu-i oare rușine ca niște străini să-și fi aruncat mai întâi ochii asupra poporului nostru, pe când ai noștri petrec copiind pe străini și calcă în picioare și nu bagă în seamă o comoară așa de bogată?

E cu neputință să dau simplitatea energetică a vorbirii daco-romanului, ale cărui plete aruncate pe spate fâlâiau în voia unui vânt ușor, venind dinspre Bistrița. Vorbirea moldovanului e scurtă, ca și a latinului, vioaie și înflorită, cu amestecul-i de idiome scitice. A încerca să traduci dintr-o limbă înseamnă să abați un pârau din albia-i de mușchi: în canalul curat săpat, apa nu mai are murmurul de altădată, nici adierile-i singuratice.

V

Când soarele rumenește piatra aceasta întunecată, ori o păsărică fără grijă cântă pe o ramură subțire a teiului deșteptarea zorilor, noi trecem pe aici fără grijă, şuierând. Dar când umbra umple încet-încet văile, și muntele în limba lui spune povești tainice brazilor bătrâni, iar Bistrița, înainte de a adormi, își suspină rugăciunea de seară, atuncea din coastele uriașului scapătă vuiete adânci, glasuri nelămurite, blesteme grozave, ca la o beție mare, și crâșniri de dinți, care înspăimântă împrejurimile. Chiar Ceahlăul răspunde înăbușit; râsete de spaimă, ca cele ale pedepsiților din iad, deșteaptă în cutremur toată suflarea... și la lucirile focurilor, ciobanii văd tremurând cum se înalță o stafie uriașă. Apele Bistriței fierb și bat înfiorate țârmurile cu spumă sângerată, mugesc vânturile, brazilii își încovoie crestele mândre, fiarele urlă-n codri, și luna pălită se ascunde dincolo de zări...

— Pentru că, vezi dumneata, domnule, piatra asta-i piatra dracului!

— Cum a dracului? Dar atunci de ce-i zici a teiului?

— De ce? Odată, un cioban vrednic, cum se găsesc

mulți prin părțile noastre, și-a pus în gând să scape stânca din ghearele necuratului. Într-o bună zi, și-a luat baltagul pe umăr, și-a pus în glugă merinde pe o săptămână — și a coborât, s-a dus în pădurile de la șesuri. De acolo a adus un pui de tei, care prin munții noștri nu se află. Și după ce a dat la pământ brazii cei vechi, care împresurau pe atuncea stânca blestemată, s-a aburcat voinicește până deasupra. Cășărându-se pe crengi, înțepenindu-se cu mâinile și cu picioarele, a răsădit sus teiul — dar jos nu s-a mai coborât... Mlada a prins rădăcină, dar de atâtea veacuri, iaca așa cum o vezi, tot închircită a rămas....

— Ei, și ce s-a întâmplat cu ciobanul?

— Nu se știe, domnule.

În vremea de demult, oamenii uitaseră înțeleapta viață a părinților, părăseau slujba Domnului și trăiau în ticăloșie și nelegiuire, uitând până și de pedeapsa dintru început dată de Dumnezeu. În vremea aceea, Diavolul s-a dus într-o zi la Dumnezeu. Domnul l-a primit cu toată cinstea, așa cum se cuvine să se poarte între ei cei mari. Căci adevărat e că Dumnezeu e stăpânul cerului și al pământului, dar Diavolul se luptă și el pentru stăpânirea pământului cu vrednicie și chiar și domnește el în lume ș-o poartă cum îi place, iar Dumnezeu e stăpân numai cu numele, și are dreptul să orânduiască mersul vremii, primăvara, vara și celelalte, în care, dealtfel, și Diavolul își vără coada destul de des. Amândouă măririle purtau pe față pecetea grijilor și îndeletnicirilor lor. Dumnezeu era cu obrazul întunecat din pricina nelegiuirilor din zi în zi mai mari ale oamenilor, ochii însă erau plini de bunătate și era gata să ierte. Iar Diavolul sta dârț și înțepat, zâmbind cu răutate, căci trebile lui megeau mai bine decât oricând și în împărăția lui furnicau ispravnicii, zapcii, ciocoi și alți oameni de

toată mâna. S-au pus la masă, și după ce-au băut acolo câteva paliciuri 8 de vin de Cotnari și de Odobești, li s-au mai descreștit frunțile, și au prins a vorbi de una, de alta.

— Doamne, zice Diavolul, umplându-și a patra oară paharul. Ferice trebuie să fie țara unde se face vinul ista de Cotnari.

— Nu prea, răspunse Domnul, abia acum începe să se dezmoștească, dar i-a merge mai bine după cât nădăjduiesc.

— Hei, și istlalt vin de Odobești nu-i rău, are dulce miroaznă.

Au mai cinstit ei așa câteva butelci, după aceea au prins să vorbească politice — așa precum se obișnuiește la mese boierești. Dumnezeu se jeluia de orbirea oamenilor, de stricăciunea tuturor de sus până jos, de minciună, de lene, de fățarnicie — căreia boierii îi zic "politețe" --, de nerușinarea femeilor, de zgârcenie și destrăbălare, de îndrumarea care se reazemă nu pe destoinicie, ci pe parale. Iar Diavolul dimpotrivă arăta — și știa el de ce — că toate merg strună și că tocmai omenirea e cel mai de căpetenie lucru pe care l-a făcut Dumnezeu pe lume. După cum se știe, smerenia nu prea-i partea Diavolului.

Cam amețit de băutură, a început să strige:

— Știi ce, Doamne? Măria-ta ești prea bun, de te mai necăjești cu asemenea ticăloși...

— Da, meștere Satana, ticăloși cât vrei, dar sunt copiii mei.

— Halal copii, n-am ce zice. Dar mai degrabă-s ai mei, căci, deși le-ai trimis potop, războaie și arhangheli, ei mai degrabă urmează sfaturile mele.

Dumnezeu a tresărit, apoi a spus cu liniște:

— Tocmai asta mă mâhnește mai mult.

Diavolul deocamdată n-a răspuns nimic, ochii lui însă scânteiară năprasnic. Cu glas tremurător și prefăcut vorbe:

— La urma urmei, stăpâne, toți oamenii aceștia sunt niște nemulțumitori și niște răi. Ia uită-te cum merge lumea, bisericile cad în risipă, călugărașii se duc și popii nu mai cred; duminica nu se mai înalță tămâie la cer. Să fiu în locu-ți, stăpâne, le-aș arăta eu — le-aș trimite iar ca-n vremurile vechi o pedeapsă, să le vie mintea la loc. Știi, Doamne, că mie îmi place să te slujesc. Dacă binevoiești, pot să mă însărcinez cu pedepsirea oamenilor.

Diavolul, potrivit ura pe care o are el asupra neamului omenesc cu tăcuta mahnire a lui Dumnezeu, voia să-și potolească ura aceasta zdrobind pe oameni. Pe puterea lui pune el mare preț.

— Ei, stăpâne, zice iar, văzând că Domnul tace, ce zici? Primești?

— Primesc, răspunde Dumnezeu, dar c-o tocmeală.

— Bine, să vedem.

— Dacă nu-i izbândi, să nu ceri ajutor de la mine. Diavolul zâmbi cu dispreț.

— Asta — jur.

— Pe ce, jupâne Diavole?

— Chiar pe mine, stăpâne. Diavolul se socotea măreț în clipa aceasta, și obraznicia lui spori.

— Mai mult chiar, adause el, eu ți-o pedepsi pe ticăloșii aceștia chiar fără să mă slujesc de toate puterile mele. Și grăind, apăsă asupra vorbelor acestora.

— Da' știi tu, jupâne Satana, că ești cam lăudăros pe ziua de azi?

— Se poate, dar așa e cum spun eu.

— Nu cred.

— Cum?
— De ce mijloace vrei să te slujești?
— De unul singur, de potop.
— Ia lasă, dragă, oamenii nu se mai tem de apă, de când au iscodit vapoarele... Potopu-i lucru vechi...
— Tare bine, îl întineresc eu.
— Ia ascultă, îți mai spun încă o dată că n-ai să faci nimic.

— Ba mă pun rămășag că fac.
— Pun și eu prinsoare că nu faci...
— Bine, dar pe ce ne prindem?
— Ascultă, zice Dumnezeu, mă știi darnic și blajin. Toți au slăbiciuni, și slăbiciunile tale sunt obrăznicia și o fudulie fără pereche. Dacă pierzi rămășagul, ai să rămâi ca și până acum; dacă câștigi, uit tot ce s-a petrecut între noi și te fac iar mai mare peste îngeri.

Atunci, cu nerușinare, Satana a slobozit un râs prelungit; și oamenii de pe pământ socotiră că a tunat în ceruri.

— Ia ascultă, jupâne Satana, știi că ești obraznic?
— Mă rog de iertare, stăpâne, dar la noi în iad uiți cum să te porți cu lumea.

— Atuncea adă-ți aminte de-acu înainte.
— Iartă-mă iar, stăpâne, dar pe când hotărâm ziua?
— De azi în trei zile.
— Tare bine; am două zile și douăzeci și patru de ceasuri fără câteva clipe — mai mult decât îmi trebuie.

După vorbele acestea, întovărășite de un zâmbet drăcesc, Satana și-a luat rămas bun de la Dumnezeu și, desfășurându-și aripile uriașe, își dădu drumul în văzduh și se duse să steie de vorbă cu niște filozofi fără nici o para în pungă, care cu orice preț voiau să aducă pe pământ bunătatea din

vremurile vechi, și mai ales râvneau împărțirea bunurilor.

Și-a treia zi, noaptea, era vreme de furtună și munții păreau că se clatină din temelii. Vuielele văilor se amestecau cu mugetele tunetului; prin pânda luminoasă și repede a fulgerelor, cădea ploaia cu găleata. Șuvoaiele crescute deodată se rostogoleau din măruntaiele munților, mânioase; în drumul lor nebun și rătăcit duceau bucați de stâncă și brazi întregi dezrădăcinați de vijelie. Zgomotând cu grozave răsunete, brazii pâraiau în codri, dărâmați ca sub lovituri de secure, și vântul prăvălit în hău mugea cu îndrăcită mânie.

Dar încet-încet furtuna se domolește, ploaia conținește. Luna, gânditoare și mahnită, ca o mireasă părăsită, își mișca încet fața argintată deasupra Ceahlăului și se ascundea în dosul vreunui nour, rămășiță a furtunii, pe care un vânt ușor îl mână către miazănoapte. Florile scuturau ca boabe de mărgăritare picăturile ploii, răspândind mireasmă dulce și subțire, ca după vijelie. Ramurile se ridicau încet și glasul depărtat al șuvoaielor tăcea din vreme în vreme. Umbra uriașă a Ceahlăului bătrân se lungea pe vale, însă ca o înfiorare peste fire... Ici-colo raze pălite de lună străbăteau printre nouri, albeau undele fugare și intrau iar în ascunzișul lor din văzduh. Întreaga fire, așa de frumoasă de obicei, așa de gingașă, cu miresmele ei, cu zâmbetele ori cu plângerile ei, care picurau după furtună de pe orice frunză, părea în noaptea aceea în stăpânirea unei uimiri nespuse, ca un om care ar trece nepăsător pe lângă o femeie frumoasă.

În vremea asta pe malul drept al Bistriței, deasupra Buhalniței, pe piscul Grohotișului, un cioban deșteptat de furtună își ațâța iar focul, ca să-și usuce opincile. Un câine de la stână, mânios, porni o plângere grozavă de urlete,

cuprins ca de cumplită spaimă. În țarc, oile, berbecii și caprele se zbăteau. Ciobanul slobozi chiote lungi și cumplite — Hu-hu! — care alungă fiarele. Răsunetul tremurător se deșteptă în munți; din râpă în râpă, vuietul se prelungi; dar în loc să se zvârlă spre pădure, câinele, cu coama zbârlită și cu spume la gură, se ghemuia în cioban. Caprele și oile nu mai aveau astâmpăr. Ciobanul își făcu cruce de trei ori, socotind în gândul lui că nu-i lucru curat. Se uită în juru-i, și deodată, pe nesimțite, își aținti privirile, ca fermecat, asupra Ceahlăului. Luna cobora încet-încet după o stâncă, valea era cufundată în întuneric, numai fruntea pleșuvă a Ceahlăului, luminată, se desfăcea albă din umbra nopții, care stăpânea poalele muntelui, îi cuprinsese și coastele și se urca încet-încet spre vârfuri. Înspre partea văii, pe marginea stâncii care încununează Ceahlăul, era așezat cineva negru, mare. Alene, plecat într-o rână, cu mâna dreaptă se sprijinea de un bolovan, adus în sus, anume pus parcă acolo spre a sluji de parmaclac așezăturii. Ochii îi scânteiau ca focuri rătăcite pe munți și cătau spre vale plini de răutate. Umbra lui se zugrăvea pe stâncile mai înalte care împresură muchea spre Țara Ungurească, creștea și scădea pe măsură ce trupul se mișca. Șopotul izvorului limpede și rece care țâșnea dintr-o stâncă părea că-l leagănă mângâietor în gândurile lui. Noaptea era târzie; se zărea geana de ziuă.

Un zgomot grozav se auzi, și cu mâna tot rezemată de stâncă, umbra zvâcni în picioare. "Hai! zise, a venit ceasul, am câștigat rămașagul; a mea e lumea." Aici iar rătăci un zâmbet drăcesc pe buzele ei. "Și poate — urmă — poate n-are să mă mai puie în capul cetelor îngerești..."

La vorbele acestea, Diavolul (căci el era) își desfăcu aripile. Ridicând dintr-o clătinătură stâncă, pluti o clipă

pe deasupra Ceahlăului. Se îndrepta spre gura Bistriței, când o chemare ascuțită sună în văi. Era cântecul de veghe al cocoșului. Și știi dumneata, domnule, că noaptea e a Diavolului, de cu seară până la cântători. Iacă așa. Diavolul se cutremură, își descleștă ghearele, și stânca pe care o vezi a căzut greu.

Trei zile și trei nopți a plouat cu mânia. Șuvoaiele duceau departe pe Bistrița revărsată bucăți de case, brazi fărâmați, stejari uriași și trupuri zdrobite. Numai piatra a rămas pe loc și se împotrivește și fulgerului, când trăsnește pe vârful ei. Diavolul își făcuse planul să oprească Bistrița din cale, și apele, crescând întruna din clipă în clipă, să reverse și să înece lumea.

Câteodată, în nopțile urâte, se așează iar pe stânca de sus... Atunci, ca la o vrajă, toate tac, și toate focurile se sting...

Daco-romanul își isprăvise povestea. Eu mai stătui încă câteva clipe în fața uriașului, în admirație, trăgând din ciubucu-mi drag și suflându-i în nas liniștite și mărețe învăluiri de fum. Apoi după ce mai trecui o dată cu cuțitul peste numele pe care-l scrijelasem, de teamă să nu se șteargă prea curând, mă zvârlii pe cal, lăsându-l în seama diavolului.

Pe când treceam în vad Bistrița, ca să mergem să facem cunoștință cu rachiul prințului Cantacuzino de la crășma din Gura Largului, țăranul meu îmi zise:

— Ciudat lucru ai mai făcut și dumneata, domnule...

— Ce lucru, măi voinice?

— Apoi ce făceai cu cuțitul dumitale...? frumos cuțit, n-am ce zice...

— Îmi însemnam numele.

— Și pentru ce?

— Pentru ca alți călători, care-or veni după mine, să-l vadă.

— Muncă prăpădită, domnule, ori vrei să șăguiești... De douăzeci și cinci de ani, de când cunosc Piatra Teiului, deși trec pe aci o mulțime de boieri și de ciocoi, n-am văzut pe unul măcar oprindu-se, dar încă să-și scrie numele!... Cititorule și respectabil public, pentru că soarta, care orânduiește așa de ciudate lucruri când își dă osteneala, a vrut ca amintirile unui călător, îngropate în portofoliul lui, și care nu-s cu adevărat frumoase decât în amintire, să ajungă obiect de publicare, declar, părăsind orice amor propriu, că eu mă dau frumușel deoparte și las pe Diavol să se descurce cu dumneavoastră cum o putea. Treaba lui ș-a dumneavoastră. — Am zis.

Note

1. Bulevard principal în Viena.
2. Lac în Elveția, pe malul căruia se află orașul Geneva.
3. Rohatcă - barieră la marginea unui oraș.
4. Beilic - muncă fără plată prestată în folosul boierului sau al stăpânirii.
5. Stânci în trecătoarea Mesina (între Sicilia și Italia) care puneau la grea încercare pe navigatorii din antichitate. Scăpați de una dintre stânci, erau în primejdie să se ciocnească de cealaltă.
6. Scriitor francez (1763-1852), autor al cărții Călătorie în jurul camerei mele.
7. Sărbătoare la romani cu caracter agricol, în timpul căreia erau suspendate diferențele sociale și sclavii erau serviți la masă de stăpâni.

8. Palici - păhărel mic; capacitatea 50g.

Soveja

Ziarul unui exilat politic la 1846

4 martie. Iată-mă dar pus la-nchisoare și singur. Tem-nicerul meu a pornit azi la Iași... Am rămas dar singur... adică sechestrat într-o vizuină fără orizont, unde soarele abia pătrunde-n silă printre niște brazi stârchiți... Vântul suieră toată ziua; omătul acoperă cu un giulgiu întristat coastele aprige ale munților. Oamenii umblă aci acoperiți cu niște veșminte sălbatice de piei de oaie; ar putea crede cineva că mă aflu în Siberia și cu atât mai mult în Siberia, încât sunt aici pe temeiul unei legi care nu are ființă... Dar, ce să zic! Nici partea mea nu e tocmai de lepădat, căci iată-mă cu puțină cheltuială preschimbat în jertfă politică... suferind lipsuri, bântuit de exil și de arbitrar, cine mă va putea oare opri de a mă declara un om mare prigonit? De n-ar fi pilda cam primejdioasă, eu n-aș avea alta decât a râde de aceste împrejurări... și dacă nu mi-ar lipsi cărțile, de n-aș fi pus la popreală, dacă aș avea cu mine straie și rufe, în sfârșit, dacă nu mi-ar fi așa de urât și aș mai putea să văd câteodată vreo figură cunoscută, apoi, zău, nu știu de n-aș fi aici tot așa de bine, ca și în Iași...

Neavând ce să fac, îmi frământ capul cu gânduri de tot felul; printre toate aceste cugetări, roșii, verzi și împestri-

țate, punctul meu de plecare, călătoria și sosirea mea aici mi se ivesc ca niște visuri; spre a le risipi și a putea dormi, trag la tutun, nu ca un turc, ci ca patru... căci, negreșit, în starea mea de exilat, omul are drept de a-și cheltui puterile în fumuri. Când însă nici fumul, nici ciubucul nu pot să-mi mai aline urâtul, atunci cat pe fereastră și ochii mei se ațintesc pe o bisericuță umilită, care de două sute de ani, de când e înălțată, a văzut multe, și care și ieri și azi a stat la câte o înmormântare... ieri un unchiaș... azi un copil!... Viața și bătrânețile... nădejdea și dezgustul!... unuia-i zâmbea viitorul, cum zic poezii; celalt trecuse prin toate nevoile... și ce nevoi!... ale săracului. Sărmani trufași ce suntem! Noi credem că vom face zgomot pe lume... și apoi o lopată de pământ acoperă tot ce am fost, și s-a mântuit!... Niciodată n-am putut să-mi deslușesc lămurit aceste două cuvinte: *moarte și nimicire*.

Poate că vecinătatea acestei vechi bisericuțe și acele două înmormântări au răspândit o așa mare liniște în cutăgările mele... nici o mahnire, nici un răcnet de mânie, nici o tânguire n-au trecut încă prin buzele mele. Temnicierul meu a plecat chiar acum; el era o mângâiere mare pentru mine; îmi povestea mereu la basme în felul *Halima-iei*, și fiecare din povestirile sale, adunate în multîncercata sa viață, cuprindea axiome din morala orientalilor. În ziua dintâi, când ne-am văzut, el, trăgând din ciubuc, îmi zise în chip de mângâiere: "Nu te mâhni; toate acestea vor trece. Supărarea nu este de nici un folos... la astfel de împrejurări trebuie să faci ce-i face, ca să te uite lumea... Când cu *Zavera*, un turc, bănuiră cum că avusese amestec cu răzvrătorii, fusese surghiunit pe țărmurile Asiei Mici. Trei ani se petrecură, și bietul turc tot aștepta să-i vie știre că s-a mazilit vizirul, dușmanul lui, dar - cu totul împo-

triva obiceiului sultanilor - vizirul sta pe loc în slujba lui, turcul se prăpădea cu firea. În sfârșit, rudele acestuia, prin deosebite uneltiri, ajunseră până la vizirul și-i dară o jalbă, rugându-l să ierte pe osânditul și să-i dea drumul a se-napoia acasă. "Mohamet să trăiască! — zise vizirul, — ce? n-a murit câinele acela? Îndată să meargă să-i taie capul!" La turci, unde-i vorba, acolo-i și fapta... Peste trei zile însă, vizirul fu mazilit și altul veni în locul său. Ei! Spune-mi acuma, rogu-te, nu e mai bine să-și caute omul singur mângâierea?..."

N-am de fel ce face; să mă primblu nu pot, căci prea e vremea rea... singurele-mi petreceri sunt de a trage tutun, de a mânca mult și mai cu seamă de a dormi; dar vai! i se urăște omului și cu somnul. Mă bucur c-am putut fura un petic de hârtie de la acest om de treabă, care mă păzește aici, și c-am găsit și o pană pe care îmi lipsește însă un briceag spre a o mai subția! Cu dânsle-mi petrec vremea, punând negru pe alb. Deși nu mi-ar lipsi subiecte de descriere, voi spune însă împrejurarea care m-a adus aci.

Nu știi ce pornire împinge în veci pe om către păsul său... oare este aceasta spre a-și aduce sieși mângâieri? — Nu-mi vine a crede... Fi-va dar, spre a-și atrage luarea-amine a celorlalți și a-și îndemna să te bage în seamă, să-ți prindă mila sau să te laude?... Pare c-aș crede aceasta mai bine, mai ales când mă gândesc la dramul de zădărnici și de trufie ce zace-n fundul inimii oricărui om și mai cu seamă a oamenilor care, spre rău sau bine, sunt căzuți la boala condeiului... De aceea nu pot crede că cei de seama mea au scris vreodată întâmplările lor fără de un interes cu totul personal. Nu voi însă să aduc pilde politice... de vreme ce ar fi de răs a amesteca politica într-o

treabă ca aceasta; apoi cine voiește însă să cunoască pricinile, împrejurările și urmările unor asemenea (pilde) n-are decât a citi ce s-au petrecut cu Mirabeau și vor cunoaște dintr-acelea toate părerile mele în asemenea materie.

S-apuc dar lucrurile ce mă privesc pe mine de la căpătâiul lor.

La 25 ale lunii februarie s-a jucat pentru întâia oară *Provincialul* la *Teatrul Național*. Sala era plină... aplaudări din toate părțile, numai autorul nu aplauda... mai întâi de modestie, apoi fiindcă nu era mulțumit nici de bucată, nici mai ales de actori, care, cei mai mulți, nu-și cunoșteau rolurile, și în sfârșit, nici de cenzură, care ștersese aproape a treia parte din bucată.

Subiectul, dacă voiți să-l știți, era numai o scenă de hai-duci moldoveni, cu îmbrăcămintea și graiul lor, cu cântece de ale lor, care la sfârșit se ucideau toți; autorul voia să facă o epigramă în contra dramelor ce au copleșit scena, dar epigrama avea însăși să se schimbe în dramă adevărată, precum veți vedea, nu pentru spectatori, ci pentru eroi și autor. Aceasta va fi, cred, întâia oară când acei actori se vor fi identificat așa de bine cu eroii ce înfățișau.

26 februarie. Primesc dimineața vizita directorului teatrului... Mai întâi mă felicită asupra succeselor dobândite în seara ajunului... îi răspund că el nu pricepe nimica din ale teatrului și că viitoarea mea bucată nu va fi, desigur, jucată în prăvălia lui de pehlivani. Zicând acestea, îmi dau pe gât cafeaua, iar dl director, cu poruncă de la ministru către dânsul, mă roagă să-l împrumut cu bucata. Nu văd nici o greutate într-aceasta; știu că bucata e cenzurată, știu iarăși că actorii au lăsat pe dinafară jumătate din ceea ce a rămas neșters de cenzură, știu, în sfârșit, că legea e dreaptă și că, acolo unde se află o cenzură, impusă sau

primită, nu mai poate fi răspundere pentru autor. Dau dar bucata și ies din casă, fără a mai gândi la acestea.

La 11 1/2 ceasuri mă întorc ca să mă culc; aflui că dl agă m-ar fi căutat și că mă poștește a trece pe la d-lui. Petrecusem seara vorbind despre poezie și literatură, precum arareori se petrece în frumoasele adunări ale frumoasei noastre capitale, și dau peste o invitație de la aga; contrastul era ciudat... dar fie!... Intru în trăsură și mă duc la domnul aga, deși nu știam să fi avut vreo daraveră cu pristavii agiei... Nu-l găsesc însă acasă... dar crezând că poate să fie ziua dlui aga, las slujitorului un bilet de vizită, zicându-mi că poate să prindă bine, și mă întorc acasă... Vreo câțiva prieteni mă așteptau cu o partidă de șah. Abia începusem partida, când deodată intră pe ușă aga... Slujbașilor statului se cade a li se face oarecare cinstiri... sluga aduce ciubuce, dulceți: ... eu jucam mereu înainte; nu sentâmplă nici *șah*, nici *mat*; partida se sfârși printr-un *crai despuiat*. Ne sculăm, aga mă ia de mână și mă poștește a merge cu dânsul până la ministru, spre a da oarecare deslușiri. Eu nu cunosc pe ministru; dar de vreme ce voiește a fi luminat, eu îi sunt la porunci; de aceea îndată îmi iau pălăria, mănușile și biciușca. Toată adunarea lua aminte de noi; curiozitatea sta zugrăvită pe toate obrazele, iar eu, plecând, poruncesc în gura mare să pună masa pentru cină. Eram vesel, ca o ciocârlie. "Russo, — îmi zise un prieten, apucându-mă de mânica hainei, — fii cuminte fără d-a te înjosi; fii țeapăn și nu zvăpăiat. Știi că extremitățile se lovesc în cap; nu trebuie omul să fie nici înfumurat, nici slugarnic". — "Lasă-te pe mine, îi răspund; știu eu seama; dacă va fi vorba despre bucata mea, eu nu ies din această dilemă; ori este cenzură, ori nu este!" Mă sui cu aga în trăsura lui și mă pune la dreapta, drăguțul! Nu-mi

aduc aminte vorbele fără șir ce am schimbat cu aga; eram departe, foarte departe de ce mi se pregătea și mai ales de locul, de unde aveam a scrie acestea; nu știu să-l fi zărit vreodată pe vreo hartă geografică.

Sosim la dl ministru; tindele erau pline de slujitori, de gens-d'armi (oameni ce sunt astfel numiți, fiindcă niciodată n-au umblat serios cu vreo armă în mână), de comisari și alte felurite fracțiuni ale stăpânirii, însărcinați cu păzirea orânduiei publice. Toate acestea nu mă deșteptară de fel asupra enigmei mele... Intru... Sub lumina îndoioasă a unei lămpi zăresc împrejurul unei mese doi miniștri și un director; mai mulți slujbași și directorul teatrului stau în picioare, iar în mâinile ministrului recunosc o broșură. Mă înaintez salutând până la masă, și următoarea întrevorbire se începe între mine și ministru:

— Domnule, domnia ta vrei să răzvrătești țara!

— Eu, domnule ministru? Zău, nu vă înțeleg!

— Domnia ta ai scris o bucată, care atacă orânduiala publică și întocmirea țării. Vasăzică, domnia voastră, domnilor, nu voiți să vă astâmpărați și să trăiți fără de a tulbura orânduiala!

— Mă iartă, domnule ministru; noi toți dorim să fie dreptate și bună orânduială... Dar nu prea cunosc pricina pentru care m-ați chemat aici; oare este spre a da ceva lămuriri despre bucata mea, sau spre a mă-nvinovăți?

— Domnia ta ești pârlat de a fi poruncit, sub a domniei tale răspundere, actorilor, ca să rostească unele cuvinte șterse din bucată de către cenzură.

Directorul teatrului: — Vezi, domnule Russo, ce ne-ai făcut?

Eu: — Și cine mă pârlăște?

Ministrul: — Actorii.

— Ia să vedem.

— Grefiere, citește.

Aci un păcătos scoate un terfelog de hârtie, care cuprindea mărturisirea actorilor; într-însul sta scris că eu, sub a mea răspundere, i-aș fi îndemnat a rosti unele pasa-gii, dar că ei, temându-se de urmări, le-ar fi tăcut. (Ba bine că nu! ei uitase jumătate bucată). Eu răspund la acestea, că acea hârtie n-o pot lua în seamă, fiindcă, mai întâi, e stoarsă de la ei prin îngrozire, apoi fiindcă cuprinsul ei de sineși se desființează și, în sfârșit, fiindcă nimic dintr-însa nu mă privește pe mine.

— Dacă dl ministru pofteste, îi pot dovedi că cenzura n-a știut ce face și că toate cele șterse de dânsa se află mai pe larg desfășurate în cursul bucății. Și spre dovadă întoarcem foile broșurii.

— Orișicum, domnia ta nu trebuia să alegi asemenea subiect... el aduce tulburare, mai ales în astfel de vremi.

— Aceasta nu mai e treaba mea, dle ministru, ci a cenzurii. Dacă ea nu este în stare a cunoaște ceea ce se iartă și ceea ce nu, apoi sunt eu de vină?

— Măria sa e supărat.

— Îmi pare rău, dar nu e vina mea. Ori e cenzură, ori nu e. Dacă cenzorul e un neghiob, care nu-și știe meseria, spânzurați-l; ca să fie de pildă... Eu socoteam, dle ministru, că m-ați chemat aci spre a sta și eu de față când veți sudui pe direcția teatrului, care nu răspunde la încrederea publicului și pune în joc bucățile, fără ca actorii să le știe bine pe de rost și fără de a îngriji buna lor executare. Dar de vreme ce este vorba de bucata mea, apoi tac, căci nu am nimica de spus asupra-i.

Ministrul, care era foarte aspru la începutul întrevorbirii, se alinase mult în urmă. După acestea el îndoi broșura,

o puse în buzunar și ieși cu celălalt ministru, zicând:

— N-ar trebui domnia voastră, domnilor, să vă țineți de asemenea secături.

Ciuda însă mă năbușise și, spre a o potoli, cerui un ciubuc; ne mai deteră și dulceți pe d-asupra. Rămânând singur cu aga, cu directorul ministerului și cu Leon adiutantul, aceștia mă cam înștiințară despre ceea ce mă aștepta. Nu mai țin minte glumele ce făcurăm împreună: eu râdeam mai tare — și aveam și pentru ce -, iar ceilalți din când în când stau de mă jeleau. Îmi mai rămânea o nădejde... Miniștrii se duseseră la vodă, ca să cerce a-nlătura pacostea de pe capul meu. Pe la două ceasuri ei se întoarseră plouați, parc-ar fi căzut păcatul pe dânșii... Nu știu dacă aceasta venea din inimă rea, unde mă porneam sub o osândă politică... sau din căință pentru că săvârșeau o faptă nelegiuită (dar aceasta n-o prea cred)... Vodă voia cu orice preț să facă cu mine o pildă, chiar dacă în urmă s-ar îndura a mă recunoaște de nevinovat. Trebuia dar să mă pornească... unde?... zău, eu nici gândeam! Porunca pentru exilarea mea era gata de după prânz... Hârtiile toate stau pregătite... căruțele erau în curte. În minutul plecării, oamenii stăpânirii se gândiră că aș putea să deger de frig pe drum... și stăpânirea voiește îndreptarea, și nu pieirea vinovatului. Cerui să mă întorc pentru cinci minute acasă; dar nu-mi învoiră; și domnia lor și eu eram în drepturile noastre, eu de a cere, domnia lor de a-mi refuza... În scurt, aga îmi puse pe umeri blana sa; ministrul îmi dete o căciulă, galoși, un ciubuc și tutun, și fiecare din cei de acolo îmi deteră ceva bani. Voi înapoia banii la întoarcerea mea sau altcândva, iar darurile ministeriale le păstrez, căci un ministru nu dă în toate zilele. Auzit-ați până acum un exilat să plece la locul osândeii sale cu o căciulă pusă în

capu-i de mână de ministru!... La urmă, după ce se sfârșiră îmbrățișările în dreapta și-n stânga, după ce se liniștiră încredințările de slujbă, mărturisirile de mâhnire și mângâierile date și primite împreună cu străngeri de mâini cu grămadă, ieșii din acea odaie, în care cu două ceasuri mai înainte intrasem slobod, sau ca și slobod, ieșii prizonier și *prizonier de stat*. Frumoasă pradă, zău!... și eu m-aș fâli cu dânsa. Dar cu acestea nu se mântuise năpastele mele. În tindă domnii actori, gata ca și mine a întreprinde un drum de seară, mă salutară cu un concert de cobituri:

— Iată, domnule Russo, ce pășim din pricina domniei tale.

În minutul acela afurisii cenzura și mă azvârlii în căruță; surugiul scoase un răcnet sălbatic, care în acea prilejire mi se păru o cobe rea; caii se porniră cu iuțeală, și abia deosebii un glas, ce-mi striga: "Nu uita blana mea... la Foșani!..." Plecam în loc de exil!... Să-mi fie calea ușoară!...

Acî se sfârșesc faptele și încep impresiile. Noi coborâm paveul pe trăpșor; am cu mine un cazac, părtaș la căruță, și picioarele noastre se ceartă pe un mănunchi de fân, ce ni s-a așternut spre a fi mai pe moale. În urma noastră merge altă căruță, purtând încă o fracție a puterii armate. Doi cazaci călări, sub comanda unui comisar de cuartal, merg pe de lături. Noaptea e întunecoasă; cade o bură de ploaie, târgul e liniștit, felinarele lipsesc, căci eforia pusese temei pe făgăduințele din calendar ale lunii; tropotul cailor și plesnetul bicelor au un răsunet jalnic; e o noapte numai bună pentru fapte rele, pentru comploturi de romanț, pentru mari măsuri de stat. Eu însă salut cu duioșie în dreapta și-n stânga bietele case din ulița mare, care dorm somnul dreptilor, fără de a ști ce se petrece pe uliță. Sosesec la barieră; un om în cămășă ridică iute

cumpăna; surugiii înjură, comisarul ne urează călătorie bună... Încă un pas... cumpăna se lasă îndărătul nostru... comisarul dă zor calului său ca s-ajungă mai curând la culcuș. El era singurul fir care mă mai lega de societate. D-acum nainte eu nu mai sunt un om... ci un lucru, care va trece din mână în mână, pe la priveghetori, la temnicheri, la cazaci, la cârmuitori...

Aceste cugetări nu-mi veniră pe dată; nu mă puteam gândi la nimic; atât numai îmi aduc aminte că simțeam o mare bucurie d-a mă duce din Iași. Pe cât caii sporeau la drum, ideile îmi veniră cu grămada, de toate felurile și de toate fețele. Trecând pe la Socola, deși era întuneric, zării palatul numit *Petit Séjour* și mă-nchinau cu smerenie, punându-mi nădejdea în dreptatea oamenilor, a legilor și a autorităților. Mi-adusei aminte că cu vreo câteva zile mai nainte mă primblasem de vreo două ori pe acolo... și, fără de voie, îmi făcui cruce. Cât ținu acea seară până la întâia poștă, numai o dată îmi veni în gând o glumă; una e cam puțin în împrejurări așa de glumețe. Era cam ruginită, în adevăr, dar tot o vă voi spune, cu atât mai ales că lucrurile ruginite sunt totdeauna bune; dovadă: romanii și grecii, care sunt foarte vechi și ruginiți, exilau; modernii exilează și dâșșii!... Așadar, îmi dete și mie prin gând a glumi cu nevinovăție asupra călătoriilor pe socoteala statului, și mai adăugii, cu aceeași nevinovăție, că neapărat ministerul dorește să afle părerea mea asupra gradului de temperatură în nopțile lui februarie prin Moldova.

Sosind zdrobit și muiat la cea dintâi poștă, abia dobândii prin rugămintе, prin amenințări, prin sprijinul cazacilor și mai vârtos prin ajutorul unei jumătăți de galben, patru coți de pânză de călți cu un pumn de paie tocate într-înșii, purtând numele amăgitor de pernă. Trăsurile

ce stăpânirea dă pentru slujba exilaților ar cere neapărat niște oase de fier; meșterii care le pregătesc cu atâta meșteșug n-au prins încă de veste că sunt pe lume arcuri și leagăne.

D-aci până la Vaslui nu mai știu nimic; am cam dormit, dacă se poate numi somn acea neconținută zdruncinare, care te azvârle la un stânjen de pe locul tău... Când scosei gluga din cap la Vaslui, ziua era mare.

27 februarie. Până să pună caii, mă dau jos la poștă, unde găsesc un fel de căpitănaș de poștă, căscând și frecându-se la ochi. Voia nemernicul să capete știri și, prețuindu-mă după cojocul de drum -- precum fac acești oameni --, începu a mă cerceta cu oarecare dispreț. Eu îi răspund că sunt surd; el dă din cap și urmează a se îmbrăca mormăind.

Trebuie să știți că omul nu este în stare a merge cinci poște pe nerăsuflăte, având și-o osândă politică pe capu-i, fără de a simți trebuință d-a se drege la inimă; de aceea ne și oprim într-o ulicioară, la Hanul Bogdanești, unde ni se dau cafele turcești, foarte bune, dulceți și rachiu, totul pe 60 de parale. Acolo găsii și doi turci trăgând din ciubuce cu o adâncă seriozitate...

De mult era de când doream să încerc și eu caii de poștă, despre care atâta s-a vorbit. Cu prilejul acesta mă încredințai că caii sunt buni și că surugiii nu și-au furat buna lor reputație. Totdeauna am gândit și am spus că surugiii noștri merită a avea o istorie a lor, și eu trag nădejde că va veni ziua când se va scrie *Fiziologia surugiului*, precum s-a scris aceea a unui mare număr de chipuri mai puțin interesante și mult mai interesante. Mi-a dat în gând să-i pun pe scenă... Câte ar mai zice ei despre persoanele ce au purtat cu olacul!... Dar lecția mi-a fost spre învățătură;

de acum înainte urăsc teatrul; calea lui e plină de spini, și chiar de nu duce la glorie, apoi, desigur, duce în exil!

Alergasem vreo șapte ceasuri în goana mare, când, trecând pe lângă o trăsură, cunoscul obrazul unui prieten; într-o clipă ne făcurăm semne și stăturăm. E de prisos a-i spune numele: e bălai, rău scris la stăpânire și poartă adesea căciula țurcănească.

— Unde mergi? fu întrebarea sa.

— În exil, fu răspunsul meu.

— Ce spui?

— Privește la tovarășii de drum.

— Unde?

— Dincolo de Dunăre.

— Pentru ce?

— Reacție a întâmplărilor de la 25 ianuarie.

— Bine, tu nu erai amestecat în ele.

— Ce face aceasta? Vă pedepsește pe voi în mine.

— Altceva...

— Mai întâi, aceasta ar fi de ajuns. Apoi, se fac arestații în toate părțile și pe tot minutul. Astă-noapte toți caii de poștă au fost puși pe cercetări.

— Mai sunt și alți exilați?

— Doisprezece...

— Nu șuguiești?

— Aș vrea să pot. Călătorie bună! Dar stai! Tu unde mergi?

— Mă duceam la Bârlad; dar acum am schimbat părerea. Mă întorc la Iași.

— Țin'te bine... au să te pună la gros.

— Cale bună!

— Așijdere!

— Să trăiască întâmplările de la 25 și reacția!
— Formele s-au păzit? Judecata a fost lungă?
— Cât să mă urc în trăsură... Dar ce gândești tu, iubite...
tule...

Mă pornii pe râs la exclamația radicalului meu: mâinile noastre se mișcau în aer ca niște telegrafe, pe când surugiul cu un chiot mă zbură în poștă.

Priveliștea locului ce străbatem e tristă, stearpă și pus-tiită; sunt tot câmpii întunecate de crivăț și semănate pe ici pe colea cu delulețe și movile, care nu schimbă întru nimic uniformitatea locului. D-a lungul drumului nu e casă, nici sat; la dreapta și la stânga se zăresc în depărtare câteva colibe, rușinoase — s-ar crede — d-a se arăta. Timpul e întunecat și, de frig, bag nasul în blană și strig surugiilor a goni și mai tare...

La Bârlad întârziem un ceas; un sfert ca să cumpăr pâine, să-nghit un păhăruș de rachiu, împreună cu escorta mea, și trei sferturi, la poștă, spre a da căpitanului vremea de a-și face tabietul după masă și a-și trage ciubucul. Ce să-i faci?! Omului îi place a trăi bine!...

Până la Tecuci vremea se schimbă, când spre vânt, când spre ploaie; pulberea și glodul se luptă pe rând asupra-mi. N-am nimica de spus despre aceste două târguri; mi se părură așa murdare, așa despuiate, încât nu plătesc nici vorba. Să facem însă o deosebire: la Tecuci se găsesc covrigi minunați.

D-aci până la Focșani ploaia pică fără-ncetare; la cea din urmă poștă era noapte adâncă; nu mai știam unde mă aflu, nici ce fel de țară străbatem. Când ajunsei la domnul ispravnic, nu-mi sta prin putință a mă coborî din trăsură; glodul ce se strânsese pe mine mă oprea d-a mă mișca; nu puteam să înțeleg ce este în căruță; a trebuit să aducă

o lumânare, ca să mă descurc, și opt brațe, ca să mă dez-nămolească. Domnul ispravnic citește poruncile; escorta mea mă dă pe mâinile d-sale și primește o adeverință, ca și când aș fi fost un colet de mărfuri. Mă spăl pe obraz de glod și de pulbere și, fiind abia 8 1/2 ceasuri, mă duc să mă-nchin cu plecăciune la domnul ispravnic și la toată sindrofia; erau vreo șase-șapte inși, cărora le plătesc buna lor primire prin câteva știri nouă, care trec din gură în gură, și apoi mă duc să mă culc într-un pat de minune. În exil totul nu e de lepădat, și niciodată un pat bun și un pahar de ceai n-au mai mult preț!

28 februarie. Abia la zece ceasuri m-am trezit; ușa se deschide și văd intrând un cap de cazac; mă recunosc că sunt al lui. Văzând că nu mai dam nici un semn, s-au fost temut ca nu cumva să fi luat-o la fugă noaptea. Mă îmbrac în grabă și, ieșind, întâlnesc pe contracciul poștelor, pe care nu lipsesc a-l felicita pentru buna stare a ocupului său; în sfârșit, mă pregătesc a mă porni la Soveja, unde este soarta mea d-a merge; ce-i mai de trebuință sunt albiturile; cumpăr dar, groaznic de scump, opt cămăși — pentru un exilat de ajuns — două duzine de colțuni — e cam mult — și tutun — e de prisos! — și cât mai rămâne din ziua aceea stau de mă odihnesc și dorm. Se aprind lumânările; sindrofia se adună; nu voi descrie acea *sindrofie*, căci e tot cea pe care o întâlnim în toate târgurile noastre de prin ținute, ba chiar și-n Iași. P-aici se vorbește mai mult pe muntește.

Se deschide ușa și intră un boier bătrân, care pare a fi un patriarh al locului... e îmbrăcat moldovenește, și eu stau de-l privesc cu curiozitate, sau ca pe o curiozitate. Nu știu pentru ce, de câte ori întâlnesc câte unul din acei sălbatici care au păstrat vechile straie, mi se pare că, în felul

lor, ei judecă foarte sănătos și au în sineși un ce pitoresc; iar când vorbesc, graiul lor, și de n-ar fi plăcut, e plin de originalitate. Azi numai ei au rămas care să vorbească pe moldovenie... Văzând pe acesta, eu mă așteptam c-a să înceapă a povesti, și nu mă înșelai.

În tot ținutul nu se vorbește de alta decât de un întreit omor, săvârșit în împrejurări groaznice de către șapte inși dintr-un sat, prin care am să trec mâine. Acei oameni s-au prins, și dl ispravnic ne arată armele ce s-au găsit la dânșii: un cuțit tare tăios, cu ascuțișul de două palme lung, o pereche de pistoale rele și un frumos iatagan cu mănunchiul de argint săpat, care negreșit că este de furat. Crima sluji de temă, și fiecare înșiră numele tâlharilor pe care i-a cunoscut: *Voicu, Petreanu* și alții reînviase, și mai mult de cincizeci de ori auzii revenind în vorbă numele *Olteanului*. Țara de jos a Moldovei e înțepită de tâlhari; sau că locuitorii ei au păstrat aceasta ca un rămas din vechea lor vitejie și din obiceiul de jaf ale războaielor din trecut, sau că le-a dat pronia o aplecare firească, așa de nenorocită; dar sunt sate întregi, ba și ocoale, care se bucură de o reputație foarte îndoielnică, fără ca aceasta să le fie spre ponos.

Veni și rându-l unchiașului d-a povesti; povestea lui e cam lungă, dar am ținut-o minte, osebit numai de gesticația lui, de câteva înjurături și de acel pitoresc al limbii, căci era și glumeț bătrânul. Am uitat numele tâlharilor, numirea satelor și locurilor, dar prescriu aci istoria cu nădejde că se vor găsi și acelea, dacă nu voi putea însumi a le pune cu vremea la locul lor.

La 183... ceata aceea străbătea ținutul Putnei în toate părțile. Era vara și mare lipsă de păpușoi în țara de jos; căile erau cutreierate de neguțători și de care, ce mergeau să ia merinde în țara de sus... Într-o zi, ceata de care e vorba

întâlnește pe drum, pe lângă Adgiud, doi turci; îi calcă, îi jefuiește într-un minut și încalecă apoi, luând d-a lungul malurile Siretului în jos. Deasupra Mărășeștilor întâlnește vreo șasezeci de care moldovenești și muntenesci, ce se duceau să cumpere păpușoi; pe dată ce tâlharii rostriră un cuvânt și aratără pistoalele, toți căruțașii o rupseră la fugă care-ncotro putu, unii punându-se cu burta la pământ, alții ascunzându-se prin măracini, alții alergând cât îi ținură picioarele; hoții traseră pistoalele mai mult în vânt; nimeni nu fu atins; dar numai spaima! Ei adunară vreo șapte mii de lei, care tot sunt cevași pentru niște tâlhari și care sunt foarte mult pentru niște țărani. Nemulțumindu-se însă pe atâta, ei, tot în ziua aceea, cârmesc înspre munți și apucă drumul d-a dreptul prin câmpie... aveau cai buni, hoții!... Pe la apusul soarelui, iată-i că sosesc la un sat: pe câmpie nu daseră peste altcineva decât peste un biet răzeș, ce-și treira grâul. Hoțul milă n-are! Unul din ei luă binișul din spinarea românului și-l puse pe al lui; apoi intrară în sat.

Tocmai în ziua aceea, pentru păcatele mele, venisem și eu prin țară, într-o căruță cu un cal și trăsesem la hanul din sat, ca să noptez acolo cu vreo patruzeci de care, ce-și făceau conacul. Știam că locurile acelea sunt cutreierate zi și noapte de hoți și mă feream de vreo pacoste... Vremea era cam tulburată; tuna cam înfundat și începuse a pica stropituri late de ploaie. Nu era cu puțință să mă adăpostesc în cârciumă, de mulți ce erau într-însa... Mă-nfășurai și eu într-o ipingea veche de aba, mă stârcii în căruță și cârciumarul îmi azvârli d-asupra o rogojină. Doar că apucasem să mă culc, răsuflând abia-abia, și simții că se ridică rogojina; o mână îmi dete ipingea în lături și mă pomenii față în față cu căpitanul cetei de hoți... Numai

cât avusei vreme să azvârl la dracul punga mea cu vreo două sute de *usluci*; îndată mă și scol și intru în cârciumă în urma căpitanului... Era tare întuneric; ...hoțul cheamă pe cârciumar și-i poruncește s-aprindă lumânarea.

— N-am lumânare, răspunde arendariul, dar de-i aștepta puțin, m-oi duce să iau de la vornic...

Auzii răsunând o palmă; unul din hoți scoase o legătură de lumânări și, scăpărând cu amnarul, aprinse două. Una mi-o deteră mie în mână, poruncindu-mi să o țin. Mă făcuseră sfeșnic, tâlharii! Drept să spun că *ighemoniconul* meu de boier se cam zburlise; dar oprii *paraponul* pe seama mea. Pe cealaltă lumânare o lipiră de sobă... Nu țin minte să fi văzut vreodată în viața mea chipuri așa mândre; ai fi jurat că nu-s tâlhari. Și-apoi ce arme, ce straie la dânșii! numai firuri și săpături de aur, împrumutate de pe la călători... Eu, biet, stam în mijlocul casei numai cu cămașa și anteriorul pe mine, și cu cizmele în picioare; șalul de la brâu se desfășurase în valvârtejul de la-nceput... Șase hoți ieșiră afară... apoi îndată începură a intra în odaie țărani, tovarășii mei de conac și de pagubă, câte unu-unu: toți șezură pe lavița de la perete, fără să crâcnească; după dânșii veniră și hoții, care începură a cerceta pe fiecare și a scormoni prin buzunare și prin chimire. Despre partea mi, cu mare foc și grijă cătam la toate câte se petreceau. Pe dată ce vreunul era jefuit gata, mi ți-l azvârleau pe un crivat mare ce era între sobă și perete, de ajunsese acolo să stea grămădiți ca niște saci de făină. Când mântuiră această pozna, doi dintre tâlhari luară pistoalele în mână și ieșiră afară de strajă. Ceilalți șase chemară din nou pe cârciumar și-i porunciră s-aducă din pivniță vin și o putinică de icre moi, care trebuia să se afle acolo.

Diavolii cunoșteau bine locurile, căci în adevăr icrele

erau aduse pentru priveghetor. Cârциumarul aduse o mes-
cioară rotundă cu trei picioare, vin, pâine și icrele cerute.
Căpitanul se rezemă de o crăpătură ce era în perete și slu-
jea drept fereastră, și ceilalți șezură împrejurul mesei; îmi
făcură semn să m-apropii ca să le fac lumină, și se puseră
pe o mâncare țeapănă și foarte adesea stropită la măsea...
Înțelegeți domnia-voastră că Dumnezeu n-a făcut pe bo-
ieri ca să stea în picioare pe când mănâncă mojiicii; de
aceea începusem și eu a mă cam *stenahorisi*, când deodată
s-auzi un zgomot mare dinspre sat. Prinsese de veste că la
cârциumă au călcat hoții și veneau oamenii armați cu furci
și cu bâte, făcând larmă mare... Tâlharii însă nu se clin-
tiră... Zgomotul creștea mereu; dar doi inși, strigând mai
tare, ziceau în gura mare: "Măi oamenilor, cățați-vă de
treabă! Mergeți pe la casele voastre, care aveți neveste, cu
muierile voastre; care n-aveți, cu ale celorlalți!..." Apoi ră-
sunară două pistoale slobozite totodată în vânt, și bărbați,
femei, copii, toți tăcură... Hoții din odaie își căutau de
bere și de mâncare; peste puțin însă alte strigăte se auziră,
împreună cu împușcături. Fugarii luase într-ajutor mai
multă lume și veneau de această dată cu o larmă groaznică.
Străjile strigară: "Ieșiți". La aceste cuvinte, căpitanul sări
peste masă cu așa multă furie, încât mă trânti pe jos. Până
să n-apuc a mă așeza bine pe picioare, toți dase năvală
afară și stau pe prispă dinaintea ușii. Huietul se făcuse
așa de mare, încât socotii că toată cârciuma era cuprinsă
de gloată; șasesprezece focuri răsunară de rând și se făcu
iarăși tăcere. De astă dată tâlharii se-napoiară în odaie, își
umplură armele și se puseră iară la masă...

— Ia spune, boierule, întrerupse aci unul din ascultă-
tori, te aud povestind multe și mărunte; dar despre bușe-
lile ce vei fi căpătat și domnia-ta în vâlmășag nu pomenești

de fel...

— Să mă ierți, domnia-ta; eu n-am căpătat nimic. Drept vă spun că m-a prins și pe mine mirarea când m-am văzut scăpat teafăr printre picături. Dar tâlharii erau veseli și foarte mulțumiți de prada zilei; nu le-a mai stăut să se lege de mine... După o jumătate de ceas, ei încălecară, ca să iasă din sat; dar tocmai la capul satului era o cârciumă în bordei, ce o ținea un muscal, anume Ivan... doi turci se odihneau acolo... auzind împușcăturile, ei socotiră păgânii că este vreo nuntă în vecini, măcar că era în postul Sîn-Petrului; spuseră lui Ivan să meargă să vadă ce e p-afară și iar se culcară. La o fugă de cal de la sat, Ivan se-ntâlni cu hoții.

— Să-ți fie noaptea bună, bădiță, zise unul lui Ivan, dar cine ești tu?

— Ivan cârciumarul... mă duc în sat să văd ce-i p-acolo...

— Dar la tine ce veste, bade Ivan?

— Ce să fie? Nimic. Ia, doi turci au mas la mine la adăpost.

— Fă-te-ndărăt acasă!

Tâlharii deteră pinteni cailor, lăsând pe Ivan să-și urmeze calea sau să se întoarcă, după plac. La cârciuma pomenită, ei descălecară și traseră cu urechea; nu s-auzea alt zgomot decât bătaia unei mori ce era nu mai departe de o azvârlitură de pușcă; la moară lucea o zare de lumină; altmintrelea peste tot era tăcere și o noapte mândră din luna lui iunie. Hoții s-apropiară de bordei și, văzând ușa deschisă, se îndemnau unii pe alții să intre mai întâi, căci se temeau de vreo cursă; dar Ion, cumnatul căpitanului, cel cu binișul de căpătate, apucă înainte, și după el merg cu toții. Ardea înlăuntrul un fel de candelă, ce d-abia lumina;

pe pat dormeau duși amândoi turcii, cu armele lângă dânsii; unul bătrân și celălalt tânăr, ca de vreo 19--20 anișori. Hoțul cu binișul luă mai întâi armele, apoi, ridicând de urechi pe turcul cel tânăr, îl dete pe mâna unui tovarăș de ai săi, care-l trecu altuia, și astfel bietul băiat, până să n-apuce a se trezi bine din somn, se pomeni mort, fără d-a zice nici kâr! Turcul cel bătrân, deși dormea ca un turc, dar Ion nu nimeri tot așa de bine cu dânsul; era mai țeapăn, mai voinic turcul, și șiret; căci simțind unde vor să aducă treaba, el se lăsă greu, de pică pe jos, și amăgi într-astfel pe ucigași. Nu știu dacă v-am spus că, osebit de pistoalele și de cuțitele ce tâlharii purtau la brâu, apoi mai aveau și câte unele legate cu găitan de fir și aninate de gât, ca să le fie pentru scăparea din urmă... Pe când sta de se lupta Ion cu turcul, acesta, răsturnat pe jos, dete cu mâna peste pistolul hoțului, care se legăna de gâtul lui, și apucându-l fără veste îl slobozi în pântecul tâlharului... Lovitura fu țeapănă, căci glonțul, străbătând pe Ion, se înfipse într-un tovarăș d-ai lui. Ion șovăi și căzu jos... tâlharii se pătrunsese de groază, și turcul se furișă și fugi afară... Ion se văieta înfășurat în binișul lui... "Cumnate Ioane, îi strigă căpitanul, stăpânește-ți firea... las' că te-om răzbuna!" Precum zise, așa și făcu; turcul speriat, neștiind încotro s-apuce, dase fuga spre locul ce se vedea la moară; dar în raza luminii, hoții da cu puștile și cu pistoalele într-insul ca la semn.

Amețit de frică și cătând tot la moară, turcul căzu în scocul morii și roata îl ridică zdrobit și sângerat. Acum cel puțin se credea el scăpat; dar oamenii de la moară, deșteptându-se din somn de atâta huiet, ori că au socotit că-i vreo stafie, ori c-au crezut că-i vreun hoț, se repeziră cu ciomegele pe dânsul și-l uciseră de tot... Peste un ceas muri

și Ion... Ceata își urma drumul înainte; când se revărsă de ziuă, ea trecu hotarul muntenesc, unde muri de oboseală și de pierdere de sânge celălalt hoț, ce se rănisese... Căpitanul și tovarășii lui plătiră moartea acelor doi soți, ucigând un biet om nevinovat, și se duseră în cale lungă până dincolo de Craiova... Nu știu ce se mai făcu căpitanul și ceata lui... dar era voinic om căpitanul și inimos tare!

Istoria fusese cam lungă, mai ales că și mie mi-au scăpat din minte multe din amănuntele ei. Unsprezece ceasuri sunase, și mai toți ascultătorii se apropiase de ușă, cu șăpcile și cu căciulile în mâini (la Focșani pălăriile se obicinuesc numai duminica și zilele de sărbătoare). Povestitul lua cu dânsul șapca în mână, dar pe pragul ușii el sfârși într-astfel istoria:

— Să vă mai spun însă că eu, rămânând singur, — căci trebuie să știți că toți țărani fugise unul după altul — mă pusei pe gânduri, aprinsei un foc mare-mare; întinsei un covor dinainte-i și mă lungii. Eram acuma singur stăpân și chiriaș al casei, de vreme ce chiar și cârciumarul fugise. Mă uitam cum ardea focul și stam de mă gândeam: cam peste o jumătate de ceas, intră un biet păcătos de neamț și se apropie de foc; își scoase căciula; îi mulțumii:

— Ce veste, domnule neamțule?

— Până să nu intru în sat m-am întâlnit cu o ceată de oameni călări, care mi-au cerut pipa.

— Ei! ș-ai dat-o?

— Ba nu, n-am vrut și m-am pomenit cu două gârbase pe obraz...

— Mulțumește lui Dumnezeu c-ai scăpat cu atâta. Aceia erau hoți; acuma ieșiră d-aci din cârciumă, unde au jefuit o sumedenie de oameni.

— Ah! mein Gott! strigă neamțul și, fără s-asculte

ce-i mai spuneam, și-a luat geanta și bățul și s-a pornit neamțul ca o săgeată.

.....
— Vorbă de pomană la moșneagul acesta! îmi zise ispravnicul, după ce ieși bătrânul boier. Așa are el obicei să tot spună la secături.

Nu eram cu totul de părerea domnului ispravnic... dar starea mea de osândit politic nu mă ierta să am păreri deosebite. Dădui dar din cap cu un zâmbet de învoire, și cu capul plin ca o baniță de aceste povestiri, mă dusei să mă culc...

Seara de azi și patul de ieri vor rămânea ca amintiri plăcute.

1 martie. E ziua plecării... Dejunăm în pripă. Ispravnicul mai dă ceva porunci, și ne pornim însoțiți de patru cazaci... În dreapta și-n stânga norodul cu căciula în mână se-nchină la noi... când zic noi..., înțelege pe ispravnicul și nici pe dânsul, ci... pe cazacii noștri, sau mai bine tot zgomotul ce făceam. Din zi de dimineață vremea e frumoasă, dar cam ger... trage un vânt rece, de ustură... Eu mulțumesc în mine dlui Cataragiu pentru blana sa, și ispravnicul mulțumește ursului în care e-nvelit... cu dânsul, el cuprinde mai toată trăsura... Eu mă stârcesc într-un colțisor, fără d-a cârcni... Crivățul suflă aspru din partea munților, ale căror culmi se văd albind de omăt... Drumul ne duce prin niște câmpii ce par pustii, nici un copac, nici o casă; ici și colea niște pârâiașe, ce le trecem fără pod, niște sătuțe sărăcăcioase; pretutindeni o priveliște de pustietate și un ce jalnic... Poate că starea mea îmi arată toate într-astfel. P-alocurea în câmpie, mai ales lângă vaduri, se zăresc niște cârciume ticăloase, de o înfățișare îndoielnică, din ale căror cerdace, în dalbele zile ale verii, ochesc tâlha-

rii pe călător și râd, pitiți la umbră, de oamenii stăpânirii... căci aici e țara tâlharilor, șerpuită de pâraie, scăldată de Putna și de Siret, așa de mult lăudate în *cântecele bătrânești*: adăpostită sub plaiurile cu potoci ascunse și cu colnici nerăzbătute; în dreapta sunt poalele munților care-ncing țara Vrancei, acea vatră de oameni îndrăzneți, cu obiceiuri patriarhale păstrate de la străbuni, care de veacuri au păzit țara de unguri și neatârnarea lor de boierii pământeni... Dincoace, pe coasta aceea, stearpă astăzi-măine, la vară, se vor înălța mii de vițe, mândria țării și-mbilșugarea locului, căci aci se cheamă că sunt Odobeștii. Vinul bun de la podgorie, vecinătatea ambelor hotare, muntenesc și unguresc, blândețea și starea umilită a țaranului, avuțiile pământului, toate adunate la un loc au făcut ca câmpia Putnei să fie cuibul vestit al hoților. Toți tâlharii cei mari s-au cutrierat pe aci... aci au voinicit Voicu și tovarășii lui... de-abia un sfert de ceas d-aici e locul unde s-a dat prins după o zi de luptă crâncenă; alături cu mine stă chiar acela care povățuia pe biruitorii lui. Pe dată ce vezi malurile Secretului, țarmurii Putnei, înfățișarea câmpiei și a muntelui, te pătrunzi lesne despre mișcarea ce ele dau acestor locuitori, în veci pribegi și risipiți... Înfățișarea cârciumilor îți spune de sineși tot ce s-a petrecut în ele și ce are să se mai petreacă; parcă se și aud chiotele beției, înjurăturile tâlharilor, râsul lor grosolan și văietările bieților împilați... Ș-apoi, spre a desăvârși priveliștea, în laturile drumului mare, pe aproape de sate, se vede înălțându-se din țărână fumul unor colibe, care și acelea sunt cârciumi, de altă fire... Printre locuitorii locului s-au amestecat o mulțime de sârbi, de bulgari cu fețe mohorâte, care nu se știe de unde vin și nu se știe cum îi cheamă... Iată-mă sosit, după ce am trecut Putna, la un sat slut și jigărit ce-i zice Gârlele

și unde s-a petrecut mai deunăzi un groaznic măcel. Pana se scârbește a povesti asemenea uricioase cruzimi; casa pătimașului e spartă și bortită... un sârb cu nevasta, cu moșul și cu un copil al său au fost măcelăriți... făptuitorii sunt la isprăvnicie și tăgăduiesc... Să trecem înainte!

Vântul tot suflă tare; noi trecem Șușița, un pârau, a căruia obârșie e depărtată cu un ceas de locul ce-mi este hotărât... cat la el ca să-i prind cunoștința și, după apele-i repezi și tulburate, după prundișul din matca lui, nu-mi lasă îndoială că e fecior de munte... Atât de mult cat la dânsul, încât nici bag în seamă c-am părăsit câmpia și că ne oprim la gura unei văi, prin care Șușița iese în dreptul Panciului... Apoi iar luăm Șușița în sus, pe o cale ce s-ar numi mai bine chiar patul pârauului... Alături unul cu altul vin satele Varnița și Verzii... sat răzeșesc... p-acis locuitori mulți... Apa prin care umblăm sapă muntele după placu-i, răzlețindu-se și îngustându-se, despicând văi răsfățate și restrângându-se deodată în maluri... Din nenorocire, pe cer plutesc nori posomorâți; viscolul ne vine de pe culmea munților, și în dreptul Răcoasei omătul pică cu fulgi îndesați; noaptea se apropie; zăpada întunecă cerul; trăsura abia se mișcă; vântul răstoarnă pe surugii... Copacii se acoperă cu alb; Șușița muge cu jale... Adevărată zi de exil!... Ispravnicul înjură, iar eu scot capul din trăsură afară și râd văzând cum pică omătul și cum se zugrăvesc pe cer crestele munților; răsuflu aerul și mă grăbesc a mă împrieteni cu locurile ce mă vor găzdui.

Era noapte adâncă, când ajunserăm la Câmpii, unde se-ncep adevărații munți... Vremea era tot rea... ar fi fost cu primejdie a înainta... și moldovenașul meu de ispravnic n-avea pentru ce a-și primejdui pielea. Stăm acolo de cină și ispravnicul trimite de știre egumenului mănăs-

tirii, care e depărtată de un ceas; iar eu îmi încep exilul, dormind pe un pat fără pernă, fără saltea, fără obială ... Aci se-ncep zilele mele de-ncercare, și cu toate acestea am dormit până s-a făcut a doua zi, ziua mare și luminoasă.

2 martie. Egumenul sosește călare... Privește-l la față și-ntreabă-l de viață!... el vine în odaie cu o pipă nemțească în gură și ne dă ziua bună șuguind... La urmă vin formalitățile: ispravnicul mă trădă lui, precum mă primise de la escorta mea din Iași... sub luare de adeverință. Acum nu mă mai poate pierde și, dacă s-o întâmpla una ca aceasta, are cu ce mă reclama. Se citește ofisul domnesc care zice: "să se închiză Alecu Russo, ca un răzvrătit al orânduiei publice din țara sa; să se privegheze zi și noapte de către doi gens-d'armis destoinici și nemitarnici; ca să ție la cea mai aspră opreală, fără a i se da de scris sau a priimi el scrisori, și a se așeza pe hrană de fasole și pe canon de rugăciuni, spre a-și veni la pocăință și la ispășenia păcatelor"...

Mă uit cu jind la dl ispravnic, care se întoarce acasă la d-lui, și, împreună cu noul meu temnicer, apuc calea închisorii. Și calea și vremea merge tot stricându-se din ce în ce mai mult... suntem în zilele Babelor, adică nouă zile d-a rândul are să fie și frumos și urât, are să plouă, să ningă și să bată vântul, și din când în când soarele se va arăta rânjind cu razele sale... Sosim pe omăt... în preajmă-mi văd numai brazi și stânci... locul îmi pare întristător... îndată dar mă și duc de mă culc... seara la cină mă trezesc... dar numaidecât adorm din nou, fără de a căta împrejur.

3 martie. Vremea e pe schimbare. Deși e vânt și omăt, mă strecor p-afară... priveliștea nu e veselitoare; satul stă în fundul unei văi scobite de apa Șușița... casele nu se văd, dar fumul din ogeacuri stă chezaș pentru ele... schitul,

deși mai înălțat decât satul, stă rezemat de niște munți, care cu păduri, care despuiați... unii pare că sunt bolnavi... N-am nici o carte și mi-i tare urât!... Temnicerul meu se pornește mâine... Cat pe fereastra odăii mele... și văd chiliile mănăstirii și biserica... se face o îngropăciune... Totul aci e trist.

Nu știu de ce sunt tot posomorât. În zadar îmi tot povestește părintele la istorii; mi-e urât! Au venit ceva vizite; mi-e urât și de dânsle. Mi-e urât chiar de a scrie... Altă dată vă voi povesti istoriile părintelui și obrazy vizitatorilor mei.

.....
5 martie. Mă aflu cu totul singur... De urât spun să-mi aducă din biserică o carte, pe care în zadar o răsfoiesc, fără de a putea citi un cuvânt pe dânsa... Trag tutun și mănânc de patru ori pe zi... Îmi spun că sunt două ceasuri turcești, și eu am și mâncat de seară... Mă culc... dar de dormit nu-i nădejde; în zadar cat de un ceas a împlânzi pe Morfeu... Aud zgomot... mă scol; un trimis de la Focșani îmi aduce rufe și straie... Mă pun iarăși în pat, ca să citesc...

6 martie. Și să nu cred în semne!... Aseară, până să nu vie trimisul de la Focșani, feștila lumânării de seu trosnea și eu ziceam în mine: "A să vie cineva; de n-ar fi hoții, știu c-ar păți-o, sărmanii; un biet exilat! ce mai pomană!..." Dar n-am vreme să scriu... citesc, căci mi-au venit șase broșuri și un Théophile Gautier ... sunt bogat!

7 martie. Timpul e întunecat, dar gata de schimbare... Ies în pridvor... aerul e primăvărat, și se aude cântând în pădure... Cat la munții ai căror brazi i-am și numărat, și visez a câmpie... Mă-ntorc în odaie și mă pun la fereastră... Iată biserica; schitul și biserica sunt zidite de Matei-vodă Basarab... au spoit acum din nou vechea biserică... e sim-

plă, de un stil ce nu-i poți zice nici într-un fel... Este și o pisanie veche de când cu clădirea... dar e slavonească... Din slavonește, știu numai două vorbe rusești și alte două leșești, și acelea sunt pentru trebuințele mele particulare; de aceea nu mă pot îndeletnici cu citirea pisaniei...

Un slujitor al schitului sosi acum de la Cașin, patru ceasuri de-aci... zice că sunt acolo trei boieri puși sub paza satului; douăzeci de săteni îi păzesc pe rând, străjuind câte doi, zi și noapte, la ușa lor. Pricepui îndată cine are să fie. Aceasta dovedește că ispravnicul de Bacău, pe care-l cunoaștem toți, a luat lucrurile serios și că a dat acelor boieri o însemnătate pe care ei, sărmanii, desigur, n-o merită.

Această poveste mi-a adus aminte pozna din săptămâna trecută, pe care o și uitasem, și acum stau de mă gândesc la două lucruri... mai întâi la cursa întinsă de dnii miniștri, în care dl aga m-a tras cu așa multă dibăcie... a fost o adevărată *comedie de perete*... Păcat însă că se cam da de gol marafetul comedianților... Se zice că oamenii răi sunt bănuitori... apoi zău, nu-s om rău, căci n-am bănuțit nimic... Apoi iar mă gândesc la purtarea domnilor actori sau artiști, și nu mă pot dumeri cum niște oameni, care de atâtea ori au rostit atâtea frumoase maxime și învățături presărate prin drame, comedii, tragedii și vodeviluri, n-au mai multă inimă și n-au înțeles că li se cuvenea a fi ceva mai mândri, căci orișicum tot li s-ar fi întâmplat ceea ce au pășit, și că, *cu sau fără* hârtia ce au iscălit așa de mârșăvește, ei tot erau să fie exilați. Sărmani nepricepuți, care n-au înțeles că în toată această istorie, numai eu eram pe dasupra, ca *fuiorul popii*, și că n-am fost, biet! decât prilejul spre a li se răsplăti pentru trebile de mai nainte; în sfârșit că, dacă n-aș fi ieșit eu la maidan, s-ar fi găsit vreun alt

cuvânt oarecare. Stăpânirea voia cu tot dinadinsul a se juca cu dâștii d-a ascunsele. (Pricepeți cuvântul cum vă va tăia capull!) Înțelepciunea turcească, după cum îmi spunea mai deunăzi temnicerul meu, zice așa: "*Stăpânirea gonește iepurele cu carul cu boi și-l prinde...*" Parabolă orientală de însemnat!...

Paznicul meu cel mare, adică ispravnicul din Focșani, nu mă uită... chiar acum îmi trimise tutun și câteva rân-duri prea drăgăstoase.

8 martie. Vremea e minunată. Baba a-ntinerit... ea ne zâmbește; dar tot i se cam vede știrbenia... Adineaori stătui față la prânzul slujitorilor mănăstirii și al lucrătorilor, afară la aer... Am mântuit cărțile ce mi-au venit de la Iași; era un volum în șase broșuri al *Magazinului istoric pentru Dacia*, tipărit în țara muntenească... N-am ce spune despre publicațiile și despre scopul ei... e frumos, e mare, e folositor. E multă simplitate în cronica lui Constantin Căpitanul, multe mișcări împotriva moldovenilor; dar e ieftin la vorbă și tare ostenitor; nu plătește cât Miron și alții. Am citit foarte mult osebitele bucăți datorite redactorilor și m-am unit cu părerile lor, cu privirile lor istorice; dar această citire a lăsat în mine o-ntipărire rea... iat-o: peste zece ani n-are să mai fie *limbă românească*; vom avea româneasca italianizată, franțuzită și nimic mai mult. De mult ce voiesc a curăți limba, a o îmbogăți și a o apropia de izvorul ei, s-a format o altă limbă, pe care țara n-o înțelege și nu o va-nțelege în veci... Pricep ca francezii să-și fi alcătuit o limbă din latineasca stricăta și din idiomele galice, germanice, celtice și altele; dar n-aș pricepe ca cineva să se apuce a strica acum limba franceză. De e vorba să primim ziceri și termeni care să înlocuiască pe cele ce ne lipsesc sau care sunt de baștină slavonă, atunci luați cel

puțin rădăcinile latine și dați-le o înfățișare românească...

Răsfoind pe Théophile Gautier, am dat peste fața 75, ediția din Bruxelles, unde zice: "*un couvent est un monde*" etc. ...Dau iertăciune lui Gautier, căci nu cunoaște Soveja... și mai ales fiindcă nu știe ce va să zică a fi la Soveja fără voiați... În Franța se exilea-ză numai dinastiile și miniștrii... Când ești exilat, chiar raiul ți-ar părea iad... n-aș ședeă într-însul sub zăvor, nici trei zile... Tocmai despre aceasta, părintele Acati îmi povesti, până să nu plece, următoarea istorie:

"În oarecare țară, a cărei nume istoria nu-l spune, trăia un om bogat, care, ca toți bogații, murea de urât. Într-o zi, sătul de huiet, de politică, de clevetiri, de petreceri și de adunări, el hotărî să-și schimbe traiul, și-ndată se și închise în casă, fără să mai pună piciorul afară, fără ca să poftască pe nimeni la masă la dânsul, fără ca să mai vadă vreun om pe lume. Schimbarea păru tuturor ciudată; toți în toate părțile nu vorbeau decât de aceasta, și orașul fiind mic și lumea dintr-însul mult vorbitoare, știrea ajunsese până la urechile domnului, craiului, împăratului, sultanului, sau cum îi va fi zicând fericitului muritor care muștruluia acea frumoasă țară. Istoria îi păru și lui ciudată și, spre a se-ncredința însuși mai bine, el trimise către *ipochimenul* nostru un adiotant al său, poftindu-l ca să vie să prânzească cu înălțimea-sa. El însă răspunse că roagă pe măriia-sa să-l ierte, fiindcă nu-i stă prin putință a ieși din casă afară. A doua poftire, a treia poftire, și același răspuns... Învederat se simțea că stăruința lui era îndărătnică, mai ales că se ținea acum de trei săptămâni. E însă cunoscut că, dacă supușii au uneori stăruință, apoi și domnitorii au voință, și — ce e mai mult — au putința de a-și îndeplini voințele. Așa și prințul despre care vorbim,

supărat peste măsură de așa nesupunere, își așternu într-o zi voința într-un luminat ofis, prin care porunceă să se pună la popreală omul care nu primise cinstea de a ospăta cu măria-sa și să-l țină închis în casă, neiertându-i câtuși de puțin a ieși afară. Un ministru, un agă sau un adiotant — nu se spune lămurit care din toți -- fu însărcinat să-i facă cunoscut luminata poruncă și să-l țină sub pază. Dar îndată ce citi ofisul, boierul nostru țși trânti căciula în cap și cu mâinile în șolduri, începu să strige: "Ce va să zică!... Ba! ia, acum am să ies... nu voi să stau acasă cu d-a sila... ce am stricat eu, rogu-te?... Iaca! voi să mă primblu în ciuda tuturor... măria-sa împăratul n-are drept să osândească așa de la sineși, fără judecată... Ce! adică legi noi nu mai avem în țară?"... Și ieși să se plimbe."

Las la chibzuirea fiecăruia morala ce izvorăște dintr-aceasta.

9 martie. Sunt bolnav. Către seară primesc o mulțime de vizite, adică pe untrofițer, pe un vameș ciung și trei cocoane; una e o mătușă groasă, ce se crede încă tânără și face nazuri; are în creștet un pieptene, deși e cu părul zburlit; poartă rochie neagră, care a fost de mătase, și un șal, iar negru. Cealaltă e munteancă; nu-i slută, dar e suli-menită și înzorzonată și târăște după sine o manteluță ce pare a fi fost de *drap-de-dame*. A treia, îmbrăcată cu straie jumătate vechi și jumătate nouă, înfățișează curat chipul acelei frumoase și puternice denumiri românești ce aseamănă pe femeia slută cu *ciuma*... Ele vorbesc mult despre locurile de pe aci... se plâng că nu pot găsi slugi. Se vede că oamenii locului nu vor să slujească pe ciocoi; iată cuvântul pentru care aceștia îi numesc proști; eu, dimpotrivă, îi cred, pentru aceea, oameni zdraveni. D-aci în sus se-ncepe a se găsi sămânță de adevărați oameni, pe cât a

mai rămas în poporul moldovenesc.

10 martie. Azi am făcut chef și veselie!... Așa și se cuvenea, azi e duminică; ...în ziua Domnului toată ființa cată să se veselească... chiar și exilații.

Dimineața am ieșit în cerdac, ca s-arunc o privire... timpul era frumos și ascultam cu plăcere cântecul cocoșului, colo în sat. Deodată, aproape de mine, aud plânsete și văieturi, și zăresc la picioarele mele, într-o mare ogradă care este totodată loc de pășune al cailor, livede de pruni și cimitir, vreo douăsprezece muieri stând în picioare pe niște morminte și bocindu-se cu foc. Așa e obiceiul la țară; vreo două săptămâni după moartea bărbatului, copilului sau vreunei rude, muierile vin pe toată ziua și la orice vreme să plângă pe mormânt... Am intrat în odaie ca să nu mai aud văieturi, și mi-am adus aminte de o descriere, cam în felul acesta, în *Cel din urmă mohican* de Cooper. Am petrecut dimineața ascultând cântecele oltenești ale lăutarilor din sat... i-am încercat pe toți cu luare-aminte. Mâine au să vie să-mi povestească toate mai cu amănuntul.

Iată programa concertului: Variații pe fluier, improvizate de un concertant al locului... E un mândru voinic din acel soi de oameni ce se numesc mocani, adică oameni de la munte și care par a face oarecare deosebire între neamul lor și al oamenilor de la câmp. Graiul lui, ce nu e moldovenesc, nu i nici muntenesc, ci e apăsător și se aduce ca al ardelenilor. El cântă tot felul de cântece, și *moldovenești* și *mocănești* și ardeleniști și în sfârșit știe a o întoarce și pe struna acelei poeme așa de simplă și nevinovată, așa de dulce și plină de dor și duioșie, ce se cheamă doina! Iată și povestea ei pe scurt:

"Era odată un cioban, care albise păstorind oile la munte

și, cu mult chin și nevoie, își agonisise vreo douăzeci de oițe și tot pe atâtea capre, pe care le păștea zi și noapte, păzindu-le cu acea îngrijire ce poartă, biet, creștinul, bunului căpătat cu sudoarea frunții sale. El le mâna în livezile cele mai mănoase, le adăpa la izvoarele cele mai limpezi, și pe când turma păștea și se adăpa, el cânta cu fluierul. (Aci mocanul se oprește din povestire și cântă din fluier un cântec cu viers alene și prelungit; apoi iar începe.) Într-o zi, mare, obosit de umblet și de nevoi, ciobanul mi se culcă sub un copac și adoarme de somn adânc și doarme dus, încât nici că bagă-n seamă când turma lui, păscând iarba pe ici și colea, se pribegeste în râpe depărtate. Trece pe acolo un creștin și, văzând pe cioban că doarme singur și sforăie la soare, îl trezește din somn... Mai întâi el cată să-și vadă turma; apoi pune mâna pe fluier și, plin de jale, cântă un cântec de dor ardelenesc. (Aci povestitorul cântă iarăși.) După aceea se scoală ciobanul și, privind în toate părțile, ca să-și zărească oițele, el zice așa în sineși: "Bun e Dumnezeu!... El mi le-a dăruit... el o să mi le-napoiască, ori o să-mi dea altele la loc!" Și-apoi iar s-apucă de cântat, umblând cam obidit pe cărări pustii. (Mocanul cântă iarăși, și râdea, voinicul, povestindu-mi acestea.) Deodată i se pare că-și zărește pe un munte oile și caprele și dă zor să le ajungă cântând din fluier un cântec de danț: iac-așa! (Aci cântă vesel povestitorul meu.) Dar degeaba! căci era numai o nălucă; nu fusese nici oi, nici capre, ci numai stâncile de piatră care albeau și roșeau la soare... Acum iar se tânguiește și iar cântă cu dor (așa face și mocanul), până când sosește pe muchia unui munte și de acolo, într-o râpă depărtată, zărește oile păscând. Atunci ciobanul cântă vesel din fluier și se pune pe danț."

Povestitorul nu juca, dar p-aci, p-aci, căci degetele-i

se-ncordau pe fluier cu iuțeală și umerii și coatele lui se săltau după mișcarea rapidă și sărită a cântecului.

Finalul programei: Vătaful părintelui Acati intră în odaie, ținând în mână o piatră ce se cunoaște a fi marmură neagră; pare a fi frântă dintr-o lespede. Îl întreb dacă mi-a adus-o ca s-o mănânc de prânz, iar el îmi răspunde râzând: "Ba nu! dar această piatră are și ea o istorie a ei!" "Ce spui, frate? zic eu; dacă e așa, aprinde-mi un ciubuc, și până atunci eu o să mă așez pe sofa, ca să-ți ascult istoria." Iat-o și pe aceasta:

"Era odată, nu țin minte când, un om de-i zicea Bucur (vezi întâia broșură a *Magazinului istoric pentru Dacia*, fața 32), și el era crai peste plai și peste câmpie; el își alege adăpost pe muntele de cole, care pe atunci era acoperit cu păduri și despre care v-am spus mai deunăzi că pare a fi bolnav... Acest munte e astăzi hotarul între Soveja și o altă mănăstire, ce-i zice Vizantea. Spre mai multă înlesnire, el își făcuse umbrar din doi copaci apropiați, care ieșeau din aceeași tulpină — cum zice românul — ca doi frați dintr-o mamă; — d-acolo el pândeia ziua pe călători și noaptea acolo se odihnea... Peste o sută de ani după aceea, când copacii ajunseră de se putreziră și căzură, niște ciobani găsiră într-o zi, la rădăcina lui, un iatagan minunat, dar cam știrbit pe alocurea. Iataganul se făcu nevăzut... dar de atunci oamenii tot deteră bănuială de vreo comoară... Sunt acum doisprezece ani, stăpânirea, aflând despre vorba ce mergea în partea locului, sculă toate satele megieșe și, după spusa vorbei vechi, începură a cerceta fără nici un spor. Ba încă au și mutat matca unui pârau, zicând că este o poartă ascunsă sub apă, și altele multe d-alde acestea. Trei luni d-a rândul au muncit oamenii p-aci degeaba și abia atunci se lăsară...

Dar lăcomia de comori e mare... Acum un an niște locuitori d-aci începură iarăși a săpa într-altă parte și deteră peste o lespede mare de piatră; ei înfipseră, între piatră și pământul de desubt, niște taraci și vrură s-o ridice; dar, din nenorocire, pământul se cufundă; o bucațică din piatră se rupse și lespedeă căzu iar la loc... Călugării de la Vizantea, aflând de iscodirile ce se făceau pe pământul lor, se-mpotriviră și acum stau toți la îndoială dacă această bucată de piatră, ce s-a adus de-acolo, e frântă dintr-o lespede care acoperea haznaua sau dintr-o stâncă fără nici un preț?"

11 martie. Toată noaptea a bătut un vânt groaznic: drept mângâiere îmi spun că nu e nimic pe lângă valvârtejul ce se obișnuiește pe aci. Nu mă trezisem bine, când un alt lăutar veni să mă cinstească în pat cu un nou concert de fluier. Intrarea se plătește cu un zwanțig.

Ziua se petrece tare încet; dar până-n sfârșit se petrece.

.....

22 martie. E foarte dimineață: am fost în biserică să ascult slujba. Biserica e mică, goală și prefăcută mai cu totul din nou... din vechea clădire au rămas numai lepezile de pe jos și pisană de care am mai vorbit... Înălăuntru am găsit numai pe slujitorii bisericii și pe o babă.

Am luat din biserică două volume; le-am răsfoit, fără de a le citi; iată ce sunt: unul e o carte, pe care o recomand ca monument de artă și de naivitate; ai zice că e scrisă și tipărită prin veacul de mijloc, pe când se jucau pe scenă *tainele* sau *misteruri*:

Oginda omului dinlăuntru, întru care fiștecarele pre sine se vede, cunoaște starea sufletului său și după aceea poate iconomisi îndreptarea sa, pusă înainte în 10 figuri cu arătarea lor...

Tălmăcită din cea rusească în sfânta Mănăstire Neamțul și tipărită cu blagoslovenia preasfințitului mitropolit al Sucevei și al Moldovei, chirio chir Veniamin, prin osârdia preacuviosului arhimandrit și stareț al sfintelor mănăstiri Neamțului și Secului, chir Dometian. în sfânta Mănăstire Neamțul 1833, de schimonahul Isaia tipograful.

Nu mi-e cu putință a trage aci câte ceva din acea carte și mai ales a descrie figurile; de curioase ce sunt, trebuie să le vadă omul. Pe scoarța dinlăuntru se află numele stăpânului cărții, și la sfârșit stă următoarea însemnare:

Să fie știut că la 1840, ghenar 25, a fulgerat și tunat.

Primii scrisori de la Iași. Știri rele... După-amiază m-am așezat în cerdac, ca să-mi sorb cafeaua... era vreme frumoasă... În curte, un stol de porumbițe, albe ca zăpada, se giugiuleau și se jucau; găinile zgâriau pământul; cocoșii se băteau; lucrătorii lucrau cu stăruință. La doi pași, în biserică e slujbă; vreo câteva fete din sat intră în biserică, și eu ascult cântarea bisericească ce se cântă acolo de sunt acum două sute de ani... Auziți, eu, conspiratorul, cu ce mă îndeletnicesc!... Când Basarab așeză cea dintâi piatră la clădirea sa, oare bănuia el că-ntr-o zi unul din strănepoții săi va exila aci pe unul din strănepoții supușilor săi?... E ceva jalnic din monotonia cântării bisericești; ai zice o vecinică plângere, o durere adâncă ce nu mai are putere de a scoate un strigăt tare.

.....
1 aprilie. Vremea e rece; s-ar crede că vine iarna înapoi. Către seară vin doi oameni de la Cașin cu vestea că închiși de acolo au fost sloboziți; îndată au și zburat. Trebuie să mă aștept și eu la ceva asemeni, după cele cuprinse în cea din urmă scrisoare a ispravnicului din Focșani, care mi-a dat de știre că va veni în curând să mă vadă.

2 aprilie. Până la una ca aceasta, adică până să-mi vie voia de a fugi de aici, eu răsfoiesc viața sfinților; iată titlul cărții:

Chiriadromion sau învățătoare care are întru ie Cazanie la toate duminicile preste an, și la praznice domnești și la sfinții cei numiți acum, întru acesta chip tipărit și diortisit în limba românească. Întru întâiul an al cei de Dumnezeu înălțați domnii prealuminatului și înălțatului domn nostru Io Constantin Nicolai-voievod.

Apoi vine binecuvântarea mitropolitului și leatul de la 1732, la București.

În capul precuvântării se află versuri în lauda Domnului:

Stihuri politice asupra stemei prealuminatului, slăvitului și blagocestivului domn,

Io Constantin-voievod:

Strașnic și înfricoșat semn ce s-au arătat,

Marelui Constantin creștinului împărat,

O cruce de stele pe cer închipuită

Asupra vrăjmașilor arme nebiruite,

Cu slove prejur scrisă în limba râmlenească,

Pe toți protivnicii săi ca să-i biruiască;

Acuma și corbul în pecete e arătat

Domnului Constantin încă-ntr-această dată.

Dându-i lui și putere cu nădejde plină,

Țara să stăpânească că-i de viță bună

Armele Țării Românești sunt cuprinse între versuri și titlul închinării. Precuvântarea, care începe iarăși cu titluri și laude în cinstea domnului Ungro-Valahiei, pomenește de Seneca și de alți filozofi. Pe scoarță se citește următoarea naivitate:

Acest chiriadromion este al sf. mn. Soveja și cine se

va ispiti să o fure să fie blestemat și afurisit de toți sfinții,
1840, mart, în 15.

3 aprilie. Nimic... Nu mi-e bine.

4 aprilie. Mă trezește un trimis cu știri. Liberarea îmi
vine călare
în persoana priveghetorului și a doi cazaci. Am lăsat ple-
carea pe mâine.

Am făcut vizita-mi din urmă la biserică; e plină de
lume, căci suntem în săptămâna mare; biserica e săracă,
despuiată; câteva lumânările abia o luminează; dar cei ce
sunt într-însa sunt cu credință adevărată.

Așadar, pe mâine! Tot nu mi-a fost așa tare urât!...

Amintiri

I

De ce oare cu cât ceasurile, zilele și anii se înmulțesc asupra lui, cu atâta mai mult omul se uită în urma sa, și din căutătură în căutătură se oprește cu plăcere la cele mai depărtate aduceri-aminte, aducerile-aminte ale tinereții și ale copilăriei? Nu-i soarele frumos și astăzi? păsăruicile nu cântă tot aceleași cântece voioase sau jalnice? frunzele nu au același freamăt? pădurile nu înverzesc ca odinioară? florile nu au același miros, câmpiile, dulcile priveliști dui-oase ce aveau? mișcarea vietăților alinitu-s-a? Nu; dar nici un soare nu lucește frumos, nici o florică nu are dulce miros, nici un fluier pe coasta dealurilor nu răzbate, nimica în lumea de față nu are asemănare cu florile și cu soarele zilelor văzute prin aducerea-aminte. Vântul ce bătea atunce, lacrimile ce se vărsa se uit; din zilele trecute a rămas în închipuire un soare de-a purure cu raze strălucitoare și un miros neșters. Are dreptate aducerea-aminte: nimic nu poate fi pentru om mai frumos decât trecutul, căci trecutul e tinerețea și tinerețea este fericire!... fericire de a crede în toată pasărea ce zboară, fericire de a crede

în frumosul și în bunul, fericire de a nu se îndoi de cinste și de multe, fericire de a nu gândi la nimica, de a nu ști ce este viața și ce neagră prăpastie este sufletul omului... Când se întoarce gândul spre zilele tinereții, inima stă nehotărâtă, ce va povesti deodată: bătaia ei dintâi simțită, îmbătătoarele șoapte, primblarea încântătoare umăr la umăr printre florile ce nu se zăreau și în acele minute, dar care acum răsar și împodobesc suvenirul, voiniciile ce își fâgăduia, patriotismul înflăcărat, visul măririlor, căpătate prin osteneală, vrednicie și fapte mari, binefacerile ce se pregăteau a revărsa pe lume, ca un soare luminos și roditor? — lucruri ce se schimbă toate încet în cevași cu totul dimpotrivă; la unii, bătaia lui Dumnezeu!... nici năluca visurilor acelora nu mai este!

Din multele dulci ochiri ale tinereții și ale copilăriei două s-au tipărit în inima mea, verzi și vioaie, crescând iarăși, an câte an, ca mlădițele copacilor; primăvara mi le aduce, pe când dă frunza, pe când fluturii încep a se juca, când trandafirii îmbobociți se deschid, când soarele încă dezmiardă și nu arde, când de pe porumbei pică ninsoarea, mirositoare. Una din ele, zâmbind în cerul trecutului, cine nu o știe? cine nu a avut optsprezece ani, cine nu s-a uitat la lună și nu a vorbit cu stelele?... A doua aducere-aminte ce iarăși, ca toate aducerile-aminte, dulce lucește între flori și raze aurite, este un sat frumos, rășchirat între grădini și copaci pe o vale a codrilor Bâcului, cu un păr mare în mijloc. De sunt mulți ce nu știu poate de codrii Bâcului (căci de lungă vreme nu se mai vorbește în Moldova de ei!) și mai mulți vor fi care nu știu ce însemnează părul din mijlocul satului. Codrii erau odată așezare de apărare ca plăieșia munților, salbă de zmarand a Basarabiei, precum Basarabia este cuibul răscoalelor din țară, moșia celor No-

vaci de răul cărora urdiile tătarești nu se puteau înturna în Bugeag cu prada din Țara Leșească și cuibul voinicilor din cântecele vechi. Codrenii erau mândri și nu purtau numele nănașilor lor. Cântecele zice:

S-a aflat la Movilău,
De Codreanu cel rău!...

Părul din mijlocul satului era odinioară: când divanul unde sfătuia satul, când locul unde poposea vionicele străin, până a nu-și găsi gazdă, când locul jocurilor ale băieților, când spitalul unde zăceau bolnavii nevindecați, părăsiți în sărăcia lor de toți și de neamuri! Balada lui Donciu spune:

Sub cel păr mare din sat,
Zace Donciu într-un pat;
Și de mult zace, măi frate:
Nouă ani și jumătate,
Și nouă zile de vară,
Și nouă de primăvară;
Pe de-o parte carnea-i cade,
Pe de-o parte viermi îl roade.
Neamurile l-au uitat,
Toată lumea l-a lăsat!
Numai soră-sa Stăncuța,
Numai soră-sa, drăguța,
Nici l-a uitat, nici lăsat,
Nouă ani că l-a cătat,
Pernele că i-a mutat,
Când la umbră, când la soare,
Când la cap, când la picioare,
Când la dalbe brățișoare.

De ce vorbesc de păprul satului? Vântul primăverii a bătut; peste dealuri, peste văi, peste ani, dorul leagănului

mă ajunge; spre codru mi se întorc ochii, și zăresc umbra
părului copilăriei mele, care își întinde ramurile ca niște
brațe ce își scutură florile pe inima mea ca o ploită răco-
roasă. Părul cu locul bătut împrejur de vitele satului lui
ce singure astăzi mai țin divan; curtea boierească, opcină
strămoșească ce nu se mai află, albind pe troscotul verde
al ogrăzii mari și întinse; livada din dosul curții, biserica
cu țintirimul pestrit de iarbă lungă, de sulcină aurită și
de cruci negre; cumpăna fântânii de la poartă, aninată de
răchita crengoașă; toate trec dinaintea mea, vii și în miș-
care... Iată pădurea unde alungam mierle, cireșul sălbatic
unde mă băteam cu țărânașii; iată colo, colo în depărtare,
în zarea luncii, pe deasupra pârleazului, țiganca cu desagii,
o stahie uscată, prietenă cu *mama pădurii*, ce vine să ieie
băieții, umbre ce mă fac să răsar și acum, deși îmi râd încet
și cu iubire. Cât de dulci sunt amintirile bătailor de inimă,
cât de învăpăioase sărutările tinereții înflorite... însă nu
desfătează inima, nu descântă durerile lumii, nu mângâie
de înșelăciunile vieții ca dulcele soare al copilăriei, alinit
prin depărtare, ca soarele ce se vede prin o ceață subțire.
Dar serile satului meu, când luna se ridică asupra păru-
lui, și cumpăna fântânii se părea un cocostârc cu pliscul
întins... ce seri senine! Într-*amurg* se apropiau cârdurile,
aducând miroasele câmpurilor cu ele, turmele de oi zbie-
rând cu ciobanii fluierând; focurile se aprindeau dinaintea
caselor; fumul stuhului se împrăștia în văzduh cu mirosul
teilor ce venea de la pădure; moșnegii spuneau de turci și
de tătari, de moșul Adam cu barba până în brâu, ce ținea
plăghiile pe genunchi, de Ileana Cosânzeana, de frații din
lună, de lupte și de năvăliri: vedeam în lună chip de om
rănit, culcat pe un pat frumos de scoarțe și de lăicere, și
sângele bolborosind îi pica alături într-un cuibăr spart;

iar pe fratele ucigaș, osândit din porunca lui Dumnezeu, până se va umplea cuibăru, a bea sângele nevinovat ce nu încetează a curge de la începutul lumii... Auzeam picătura sângelui; zăream frații amândoi, unul lungit, al doilea cu capul plecat și cu părul zburlit. De atunci nu m-am uitat la lună vreodată fără a-i vedea. Bătrânii spuneau de aceste, fetele și flăcări vorbeau de Măriuca... Măriuca! șasesprezece ani, față de trandafir și de spumă de lapte, ohi de mură, cămășuică de omăt cu alțișoare subțiri, ca o creastă de rândunică, și inimă de lăcrimioară; mult iubită, mult sărutată de un nufăr frumos de pe iaz; ea era drăguliță tot satului... dar nufării sunt înșelători ca unda mirătoare în care se nasc! Al nostru se duce la moscălie cu făgadă de întoarcere; lăcrimioara se veștezi... părinții o alungară... Un an, doi, trei ani, de sub părul satului, Măriuca se uita la drumul mare bătut de ochii ei; drumul aducea numai dorul; într-o zi, Măriuca clăti din cap ca o frunzuliță vântuită, se culcă la piciorul părului, cu ochii la drum, și adormi pentru totdeauna!...

II

Pe lângă umbra Măriucăi, pe lângă vântul ce bate prin păr, pe lângă chipurile trecutului ce se învârtesc în ochi-mi și în inima mea, deasupra satului aud ridicându-se un huiet; alte huiete răspund și clocotesc pe dealuri și prin văi; huiete vesele de fete și flăcări ce vin cu flori și cu cordele; zi-întâi mai a sosit în sat și bate la toate ușile, la bordeie, la case și la curte; ziua armindinei în care pelinului se dă cep!... De așa fi avut noroc să fiu și eu din cei învățați ce scriu în limbă frumoasă, de nu așa fi simțit în cutreieratul

lumii că cea mai mare nevoie a omului este de a fi auzit când strigă, de a fi ascultat când cere, de a putea plânge când îl doare, de a vorbi, de a se mângâia și a-și aduce aminte în dulcea limbă a mamei, în dulcea limbă a poveștilor, care au întipărit icoane drăgălașe și poetice în închipuirea copilăriei, așa fi putut spune că povestea din lună: *e tonnella Danaidelor, tradițiune ovidică, augmentată de tradițiunea ebraică a rezelului fratricid, Capitul al IV-lea din Opera prima a celebrului Moze, reformatorul și legislatorul inspirat al evreilor*; v-aș spune iarăși că serbarea zilei întâi mai se leagă de sărbătoarea unei zâne a câmpiilor latine, de pe vremea strămoșilor noștri romani și a străunchiului nostru, bunul Evandru, care Evandru era un fel de papură vodă latin; v-aș spune cum se jertfeau pe altare în acea zi mieii fără pată, fruntea turmelor! junci albe, mândria imășelor! și cum se dăruiau zânei colive de miere și de făină, de trei ori cernută, de grâu spălat; dar nu sunt învățat și spun în limba ce am dobândit odată cu lumina, odată cu auzul, odată cu vederea soarelui, a codrilor, a câmpiilor și a florilor; câtă trudă, câtă vreme pune omul a învăța limba neamurilor străine! dar acea străină nu-i vorbește de țară, nici de părinți, nici de frații ca brazii, nici de surorile ca florile, nici de primăvara cu verdeața ei și cu turmele de oi cu ciobanii în capul turmelor, lăsându-se pe guri de rai, nici de plugurile cu șase boi, nici de copilițe bălaie și fete de împărați, cum vorbește limba ce o învață și o sugă omul cu laptele vieții!

În acea zi dar, părul satului păzea numai el casele; câți flăcăi, câte fete mari și codane, toți și toate se împodobeau cu flori și cordeluțe, care la pălărie, care la codițe. Cu lilioci în mâini, cu garoafe pe cap, cu busuioc verde în sân, fetele și flăcăii păreau flori mișcătoare; de cu seară fetele se lau,

flăcăii se pieptăneau; iar în zori de zi, când se deschid lăcrioarele, viorelele și toporașii se scutură de roua nopții, văile se umpleau cu chiote; codrii clocoteau de pocnete de frunze, de hohote, de cimpoaie; telingile răsunau în toate părțile de doine; mese numeroase se întindeau pe sub copaci.

Curțile boierești, locuite pe atuncea iarna și vara, se găteau, se pospăiau, se înălbeau la apropierea zilelor mari ca și casele satești; sărbătoarea se primea cu aceeași bucurie de boier și de țăran, fiind uniți în credință, în limbă și în obiceiuri: strigoii, stihiiile urzitoare de rele, naiba, năbădaica și urletul câinilor noaptea îi umpleau de spaimă deopotrivă pe amândoi. Pare că văd încă acea icoană a trecutului: mare zgomot și zbuciumală este prin curți; țigani, până și bucătarul, se fudulesc în cămăși curate, oamenii în minteni cu mânecile suflecate, cu cordele la pălării fâlfâind în vânt, se păunesc prin ograda măturată; rochiile roșii și tulpanele galbene de la Paști ale țăganilor se zăresc iarăși; totu-i plin de mișcare; toate fețele pline de veselie: jupâneșele de la cămară sunt pârjol de amețală, cucoana țipă! După mult vălmășag a nenumăratelor slugi, amețite de alegrătură, trăsurile cu caii împodobiți trag la scară; în una se suie cuconul și cucoana, în capră un arnăut cu ciubucul încălifat în mână, și cu pistoale la brâu; în a doua, jupâneasa cu vutcile și dulcețile; în alta sofragiul și țigănașul său nedespărțit, cu tacâmurile; în alta, stolnicul cu vinațele, cafeaua, pâinea și pelinul mai cu seamă, fără care nu este zi-întâi mai! apoi vine bucătarul cu merindele, ș-apoi gloata din casă, slugile, femeile și cuconașii. De se întâmplă vecini, adunarea nu se mai numără; drumul se acoperă de trăsurile și de călăreți; strânsură, cu răcnete, chiote și împușcături, seamănă o nuntă

de cele huiuoase, precum obicinuiau părinții noștri de toate treptele, călăreții, baloanele cu feciorii boierești la obloane, brașovencele (de care ne-a scutit astăzi Dumnezeu pentru odihna ciolanelor noastre), căruțele și alaiul ajung într-o poiană mare și frumoasă, în mijlocul codrului, unde iarba-i netedă ca un covor, nu departe de un izvor rece în care sticlesc fedeleșele. Mesele se întind: masa boierească, masa jupânesei și a feciorilor, masa oamenilor și masa ȣiganilor. Sub poalele codrului verde se vede un foc uriaș, împrejurul focului muncesc bucătarii; mieii întregi se întorc în țepe de lemn; pârpalacul umple pădurea de miros. Benchetul începe cu glume late; pelinul curge prin pahare, după pelin, vutca, fala gospodăriilor! vutca ce se taie cu cuțitul! vutca se schimbă cu vișinapul; vinul și lăutarii întartă boierii, paharele se umplu des, fesurile zbor în văzduh. Sunt manele dulci, sunt manele mângâioase, sunt manele dureroase ce rup inimile: bătrânii înclină, tineretul bea în papucii cucoanelor și se sărută cu lăutarii, iar cucoanele, cu ochii înecați în amor, cântă versuri frumoase, de se răsună codrii și se trezesc păunașii. Pe marginile poienii, arnăuții dau din puște și din pistoale, slugile huiesc ca roii rătăciți, surugiii se îmbată. Porneala-i o amestecătură nespasă: de-abia prin mijlocul nopții mai încep iarăși a cânta privighetoarele speriate de huiet și de glasul lăutarilor!...

Am văzut multe zile-întâi de mai de atuncea, în Iași și la țară, dar nu seamănă ca zi-întâi a mea; în loc de veselie am simțit dor și amărăciune!

III

Dar anii trec... vine vremea ca copilul cel vesel și slobod ca o căpriță să lase câmpul cu flori, poveștile nesfârșite, cuibul și șezătoarele satului și să intre în viața chinurilor prin cartea de învățătură... Nu este românul din acele neamuri fericite, ce au hrana minții la ușa părintească; multe veacuri și-a primblat el cortul de pe șesuri pe dealuri, de pe dealuri pe alte dealuri, căutându-și pământul strămoșesc... acum încă e pribeag pe lumea înțelepciunii, și trebuie în neagra străinătate să-și agonisească putere, pentru a mărturisi și sfinți patria mult iubită, dar mult necăjită, patria asta ce se clatină ca o luntre ușoară în toate părțile, și se întoarce când la apus, când la răsărit, când la miazăzi, când la miazănoapte, ca frunza vârtejită de furtunile toamnei... departe trebuie să câștige inima și pâinea sufletească, ce susține în zilele nedreptăților și înfrumusețează zilele senine... căci pâinea sufletească și inima sunt un rod scump și rar al pământului român, ist bogat de roduri... într-o zi, copilul care îl chemăm cuconăș și se va chema mai târziu neamț, franțuz, și mai în urmă bonjurist, copilul crescut în huzur, în bumbac și în toate dragostele mamei trece într-o caretă... caretă se mișcă... se tot mișcă... merge și tot merge peste nouă țări și nouă hotare... icoana tristă a vieții politice a bietelor țări... Dar lumea are sfârșit... caretă s-a oprit... unde?... se trezește copilul între fețe ce nu a mai văzut, aude o limbă ce nu o știe!... Inimioara i se sfâșie... multe zile lungi gândul îi zboară acasă... dar casa... călătoria, oamenii și lucrurile nouă se amestec în închipuirea sa, viața lui ia alt curs, trecutul se șterge... și de român îi rămâne numai o scânteie în fundul inimii, o

scânteie ascunsă, fugară, înădușită, neînțeleasă de bietul copil, acea scânteie ce se prefăce, într-un ceas, în focul mare și luminos al româniei!...

Ferice de aceia ce nu au părăsit pragul părintesc, cât de mic, cât de mare... ei nu au simțit durerea de a fi muți, durerea de a vedea cum se șterge întâi plânsul despărțirii, și apoi cătinel-cătinel toate amintrile copilăriei lor... Ei nu au simțit durere și mai mare, cum se duce și limba, de te înădușă cuvântul: "țară", și nu-l poți spune decât pe limbă străină!... Dar dorul, dorul, al doilea suflet ce a dat Dumnezeu românului, pentru a răsplăti cu durere relele ce făptuiește și are a faptui pe pământul românesc, dorul numai nu se șterge!... Văzut-am în străinătate românași uitați de numele lor și de limba legănatului lor, răsărind la auzul unui sunet român, ca calul de soi ce nechează la auzul trâmbiței! Gura e prinsă... dar ochii învie... trupul tremură... și inima se bate cu iuțeală!... auzitu-i-am, neștiitori de gândul lor, șuierând doine, sorbind miroasele ce veneau pe aripile vântului dinspre țări, și uitându-se cu jale, în nopțile steloase, la calea cea cerească pe care strămoșii urmau împăratul cel mare, mare și luminat ca un soare... Fericiți aceia care nu au pierdut din ochi pragul casei!... au crescut în sărutările soarelui, în toată volnicia câmpiilor înflorite, în dezmierdările limbii și în toate bucuriile copilului... Sunt care aruncă pietre asupra celor crescuți de străini și între străini... Va veni și judecata aceea... și se va face parte dreaptă tuturor; și se va ține în seamă celor ce au fost mucenici din pruncie, dacă au purtat departe numele de român... dacă nu au iubit românia ca nealții!... și ochii lor s-au umplut de lacrimi, când au văzut zarea depărtată a țării... și inima lor a plâns, când, după ani și iar ani, au cunoscut în sunetele de pe dealuri

doinele jalnice ce şuierau odinioară; și sufletul lor s-a amărât de amărăciunea tuturor... și toți străinii nu le sunt plăcuți.

Bine și frumos este în străinătate, noroade îmbrăcate și voioase, școale și târguri mândre, podoabe, măririi, steaguri și oaste fudulă, legi și judecători buni, viață și mișcare... dar românii nu s-au rușinat de țara lor și au iubit-o și în sărăcia și în goliciunea ei.

IV

Pe când copiii își din urmă se făceau mari, pe când universitățile Germaniei și școalele franceze trimiteau îndărăt copiii României, pe când școalele, astăzi roditoare, ale Bucureștilor și ale Ieșului stau încă în proiecte în reglementurile organice, o epocă mare și luminoasă se ridicase, o epocă ce trezise omenirea prin huietul tunului: 1830, anul ce se numește în istorie anul slavei. Cu o presimțire mai presus decât conștiința obștească de atunci, părinții moldoveni și români umplură lumea cea mare de copiii lor, spre a-i adăpa la izvoarele de învățătură, de care cea mai mare parte din ei, dar nu toți, fuseră lipsiți... Ne-am deprins a crede, noi, generațiile de filozofi, de profesori, de învățați și de cărturari din acest timp, că pretutindene moșii și strămoșii noștri au fost neluminați delaolaltă și neștiutori de nimica. Multă știință a fost odată semănată în ogorul românesc... Multă carte, multă știință istorică, politică, financiară se ivesc ici-cole, dar plutind de-abia în risipile aduse de veacul al XVIII--lea; multe și crude răni nevindecate încă astăzi a lăsat acest veac, dar din haosul grecesc, din descălecatul obiceiurilor răsăritului

o stea nu s-a putut mistui niciodată pe cer... *Steaua României* — Stea lucitoare în inimile părinților noștri, stea ce părea că apune câteodată, dar care i-a îndreptat de-a pururea și fără greș la școalele și legăturile Apusului. De la Costinești, crescuți în Țara Leșească, și până la noi, tot drumurile Apusului sunt bătute de pruncii români. De nu ar fi teamă de învățații noi care ne învață astăzi că părinții noștri nu au fost români și ne îndeamnă a lepăda limba lor ca o limbă străină, pentru ca, neșemănând lor, să fim români, am îndrăzni a zice că românia, de va pieri vreodată, va pieri de mâna românilor: împotriva străinismului, românia a stat, stă și va sta nestrămutată, ca biserica lui Dumnezeu zidită pe stâncă. România este ca Dunărea cea lată, mare și adâncă, în care se cotropesc apele deosebite din a dreapta și din a stânga; cu cât mai multe pâraie, pe atâta și Dunărea crește; valurile străine s-au cotropit în românie, nici un val nu ne-a putut îneca... de multe ori un val amenințător de pieire ne-a întărit, de multe ori acel val ne-a împins spre o propășire.

Lucise dar pe lume 1830, an prevestit prin cutremurul popoarelor de la Pindul până la Apele italienești; lumea română încă sfâșiată de pierderea Basarabiei, plângând cruntele zile ale anului 1821, netămăduite de risipele războiului din 1828, sta nehotărâtă între instituțiile nouă, ce nu se înțelegeau încă, și viața moale, venită de o sută ani cu domnii străini; viața prelungită câteva zile de domnia lui Ioan Sturza.

Pe atuncea drumurile erau pline de călători de bunăvoință cu nădejtile deschise, inimile aprinse, ce se întorceau după ani pe la casele părintești, cu limbi, haine, simțiri alte decât limba, haina și simțirile ce le așteptau.

V

Multe neamuri s-au schimbat de caracter, așa englezii râd și joacă astăzi, pe când din contra voioșii franțuji de odinioară se fac serioși... În cetatea Țarigradului tabăra nouă a francilor, din care nu mai este nevoie să-i scoată:

Măcelarul turcilor,
Tăietorul frâncilor'

Englezii își pun turbanuri, fesuri peste coifuri, mă-tănii la gât și huiesc de trezesc morții, vechii cruciați... Franțujii stau sub arme și sub uniforme, nemișcați și liniș-tiți ca liniștea turcească. Prin vâlul cronicilor am împărțit lesne românia în două trăsături: românia ce se întinde de la descălecăturile din urmă ale țărilor, și românia ce începe cu răsăritul luceafărului moscălesc în Petru cel Mare, și se încheie cu războiul din 1828. Oamenii din epoca dintâi, epoca cea mare, cea făloasă, seamănă a sta pe voinicie nu-mai, călăreți îndrăzneți, jucând cai neînvățați, luați fără de plată din câmpiile tătărești, ungurești și leșești, cuțitul în brâu, sabia, și sabie tăietoare, în mână; gata, tot cu acea mână, a scrie judecată și a respinge când leahul, când tur-cul, când tătarul, ungurul, când cazacul. Boieria lor era o muncă, cinstele o nevoie, viața o lungă trudă, ce se împăr-țea între războaie și adunările țării... pe atuncia românii nu aveau madame și cucoane, ci jupânese ocârmuind vite-jește casele și avuțiile, cum bărbații lor ocârmuiau vitejește țara:

Cică, mări, că de-atunci,
Când vin cete de haiduci,
Drumul lor nici că greșesc!
Nici că, zău, mai nimeresc

La perdeaua Șangăii,
Sus pe malul Dunării.

Podoabele lor era o rochie de catifea cusută de mâna jupâneselor, odor scump ce trecea de la mame la fete și prefăcut, într-o zi de evlavie, în veșminte ce se pot vedea și astăzi pe la unele biserici, în toată bogăția cusuturii și a izvodului bizantin: — Umbrele lor sunt nalte, fetele sunt triste, gândind poate la nevrednicia urmașilor; ochii lor, țintiți pe câmpii și pe dealuri, căutând vrun dușman de alungat sau un frate de închinat.

Aceștia sunt uriașii istoriei și însuflătorii poveștilor ce se zice la capra podurilor și în adunările crâciunilor. Epoca a doua este epoca căderii, dar și a slăbiciunii, în care oamenii sunt aproape de a uita că sunt români și se prefac când în moscali, când în venetici, epocă de ștreang, de foamete, de lăcuste, pe aripile cărora Dumnezeu are scrisă pedeapsa noroadelor, dar lăcuste mai puțin pustietoare decât cămărașii, iedecliii, goștenarii, oierii, vădrarii, fumărarii, zapcii, paștirii, ceașii. În astă epocă înnourată de colbul ce se ridica sub caii Bugeacului, țipetele auzite nu sunt țipetele vitejilor de la Dumbrava Roșie, de la Vadul Turcului, de la Baia, dar urletele tătarilor voioși de pradă și ale ienicerilor beți de sânge... miros de pârjol a satelor și a orașelor iese din anale. Când în risipile acestea se vede câte o faptă strălucită, câte un om mai bărbat, câte un cap mai puțin plecat, inimile împietrite de durere se desfac în plâns. — De-abia în istoria astă de sânge și de lacrimi, de biruri și de rușine se zărește o luminioară.

Culmile societății nu aveau conștiința de întunericul și prăpastia în care arunca neamul "cel ales", cum zice frumos unul din rarii domni vrednici de pe acea vreme. Ați auzit în scripturi despre petrecaniile Babilonului, când

moartea și pustiirea vecinică sta la porțile cetății: — Așa și părinții noștri prefăcuți în greci îmbăbușeți și înșalvarați petreceau zile dulci și vesele, cândurgia dumnezeiască se apăsa pe români. Patria și românia nu murise în ei, dar ele se treziră, crudă trezire, când Țarigradul nesățios cerea pungi și iar pungi... de nu mai putea ridica gloata ostenită!... Jeluirile boierești se înalță atuncea până la poezia patriotică:

"O, Moldovă! de ar fi domnii tăi care stăpânesc în tine toți înțelepți, încă n-ai pieri așa lesne. Ce domniile neștiitoare (de) rândul tău și lacomi sunt pricină pieirii tale, că nu caută să agonisească și nume bun la țară, ci desfrânați caută numai avere să strângă; care apoi totuși se risipește, și încă și cu primejdia caselor lor; că blestemul săracilor, cum se zice, nu cade pe copaci, cât de târziu."

Eteria, visul Fanarului pe malul Dunării, ce moldoveni auzise, *jalnica tragodie*, despărțenia jacașăși vecinică a grecilor de români, nu deștepta molătatea viețuirii; românii greciți vroiau să moară în anterieie și calpace, precum sibariții, oleacă moșii lor, vroiau să moară în desfătări și pe paturi de trandafiri; în bejenie, ca și înaintea, precum și în urmă, taifetul, egoismul și nepăsarea fură statornice; cu taifetul, cheful adunărilor, amoruri nesfârșite, stihuri pestrice de inimă, *chaulieu* și *anachéreon*, lăutari, primblări pe lună, bencheturi... și ceremoniile curții, ceremonii mai amplificate decât ceremoniile curții craiului celui mare al Franței. S-ar putea asemena acea societate cu o adunătură veselă de oameni din toată lumea, cântând și mâncând pe o corabie frumoasă, ce ar trece pe lângă niște maluri ciumate.

În societatea acesta nu lipsea nici învățătura, uneori nici talentul... dar înțelepciunea era deșartă, inima seacă.

VI

Triste și jalnice ar fi cronicile române, dacă din timp în timp nu s-ar arăta, pentru mângâierea făloasă și susținerea neamului, câte un soare luminos, ce se cheamă Ștefan, Petru, Vlad, Mihai, Basarab, Alexandru, Vasile, câte un om care își răpune capul, câte un scriitor duios, care se pare a plânge când strigă din fundul inimii: "A lăsa iarăși nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, este inimii durere". În puținele aceste linii nu stă numai frumusețea stilului, care străinii la scriitorii lor o prețuiesc ca giuvaierurile scumpe, și pe acei scriitori îi îndumnezeiesc sub nume de Froissart, Montaigne, Rabelais, dar stă un poem întreg, un cântec de lacrimi, vărsate de oameni ce se luptau în dregătorie mare și grea cu risipa neamului și a țării. Melancolia *Bibliei* stă pe deasupra neamului, țara se sfâșie între liniile plângătoare ale cronicarilor și cântecele dureroase ale poporului, că numai neamurile necăjite au cântece triste ca ale noastre, de rup inima.

Cât de risipos a fost veacul al XVIII--lea, și pentru noi veacul acesta merge până la 1821, încă tot se nasc oameni de acei vrednici, ridicându-se nu se știe de unde pe deasupra ticăloșiei și a vaietelor dușilor în robie, și înfățișează în ei trecutul și viitorul unui neam; luptători neobosiți, ce mor unii de cuțitul călăului, alții de cuțitul dușmanului, alții de otrava scârbei; cu toate rănile, moșia și durerea neamului au avut moșteni, care nu ne-au lăsat să pierim.

Era grecilor începuse cu vărsarea sângelui moldovan; Fanarul boierit avea mâinile pline de avuturile și de sângele născut odată cu numele neamul român, Costinești,

Bogdănești, Cuzăști, și alte jertfe ale urii politice și ale jefuirii. Dar acest sânge, din carnea și plămâile țării nu pierise.

Pe lângă societatea cea veche și egoistă, născută din năpădirile Fanarului și din corciturile sângelui român, aceea societate care nu era nici greacă, nici română, dar un cancer îngrășat, trăia în ură, în antipatie, în apăsare și în gândul răzbunării, fiii și coborătorii vitejilor ce își câștigase boieria cu sângele vărsat pe câmpiile vestite ale României... iată istoria... orice inimă bate, orice cap pică, orice pană scrie durerile și ticăloșiile are nume românesc. În această societate sau treaptă muncită, săracă de mijloace, dar înavușită de inimi, se moșteni ura străinilor și sămânța dragostei neamului: în ea încolțea legul politic al lui Ștefan, precum în cealaltă societate se visa îndeplinirea testamentului lui Petru cel rusec. Pe când sibariții noștri cântau după modul lui Anachréon, poporul cânta voiniciile trecute, voiniciile drumurilor mari și ale codrilor și surghiunul Basarabiei, iar boierimea mică și înlăturată, feciorii de neamuri și hrăniți cu durerea, cu rușinea și risipa strămoșeștii străluciri, se dădea cu doctrinele filozofice și răspândea satira, duh ce nu s-a mai stins încă, epopee politică din care trei cântece ne sunt foarte cunoscute:

Scrisoarea ce a trimis un boier din Moldova către dl Logofăt G.S. la Cernăuți, Sfatul de la Cristești și jaloba vrâncenilor... adică 1821, 1847, 1855... trei crize ale vieții româniei.

Când se apropie de nații întâmplările mari ce au a strămuta condiția lor, se arată și oamenii cerșuți pentru a înțelege, a înlesni, a sfinți sau a mărturisi acele întâmplări; dacă nu cumva le prevestesc sau le fac ei înșiși.

Sfârșitul Fanarului, care vruse a ridica oligarhia veneticilor pe risipele țării și înfundarea numelor naționale,

se încheie în doi oameni, născuți amândoi din vițele ce le surpau grecii. Unul din ei, Vladimirescu, sau, cum îi zic cântecele de pe Olt, Tudor, își are numele și locul făcut în istorie; al doilea așteaptă încă recunoștința și răsplătirea: Ionică Tăutu, comis de boierie, inginer de meșteșug, român de suflet, născut la 1798, era fiul lui Gheorghe Tăutu, nepot de fiul vornicului Tăutu bătrânul, și a murit la 1828, la Țarigrad. Ionică Tăutu e românia reînviată, mișcată de toate patimile patriotice și jucând tot același rol prin condei și stăruințe în politică, care îl juca Vladimirescu cu pușca plăieșască. Pamfletist călduros și convins, în corespondențe cu toate partidele și căutat de toate căpeteniile patrioților, judecându-le toate, și iar singur de o partidă... partida țării. Tăutu se poate asemăla numai cu un om în istorie: cu I.P. Courier. Precum I.P. Courier se fâlește că este un simplu vier, asemenea și Tăutu se mândrește că este numai moldovan; și unul și altul se luptă pentru aceleași principuri, unul în contra emigrației de la Coblenz, ce se aruncase peste Franța cu furia nesățioasă de putere și de averi a fanariților, celălalt în contra bejeniei, ce râvnea privilegiile care nu se pot înțelege măcar astăzi, așa sunt de dezbrăcate de dreptate și de cumpănire. Tot cu aceea iuțeală, cu acel duh mușcător, și tot într-o vreme scriu, și pentru întreaga asemănare, dacă cronica este adevărată, amândoi mor de moarte silnică politică, unul prin mrejele unei dragoste veninoase, iar Courier împușcat.

VII

Suntem la Cernăuți... Domnia cvasinațională a lui Ioan Sturza a început. Ambițiile domniei sunt în fierbere, parti-

dele se șoptesc, constituțiile și proiectele plouă, prieteniiile politice se desfac, tranzacțiile și trădările se lovesc, se înțeleg și se prefac ziuă pe ziuă, eteriștii și turcii nu mai sunt în țară; dar retrași pe culmea Cernăuțului, ca pe muntele Aventinului, arhondologia cea de frunte, ce se numește însuși proh, nu se întoarce acasă... că nu frica Eteriei, nici a turcilor a adus bejenia... dar glasul străbătător al lui Vladimirescu, ce deșteptase politica nouă a românilor. Nu frica Eteriei mai ținea în pribegie boierimea, dar ambiții înșelate: târguia cu țara prețul întoarcerii: — scutirea întreagă — aceea scutire ce se uita însuși la domnii străini în vremile grele. Ca toți oamenii care se cred, cernăuțenii ziceau... ce va face oare țara fără stâlpilor săi? Convulsiile intrigilor nu se astâmpără: Ioan Sturza scrie la Cernăuți: *Scrisoarea mării-sale lui vodă către boierii din Bucovina*.

"Boierilor, nu mă îndoiesc că n-au ajuns la auzul dv. mișcările unora din boierii de aicea, și cred că pentru dv. au trebuit să fie de deșănțare: însă în bunele plecări ce eu păstrez pentru dv. nu mă pot apăra de a nu vă mai mări încă mirarea, înștiințându-vă că aicea boierii nu v-au cruțat nevinovăția, cu care vă cred îmbrăcați, publicarisind atât aicea, cât și în drumul lor în jos până la hotar, cum că ar fi într-o legată unire cu dv. la pasul ce au pornit. Dacă acest pas are o necuviință, dv. veți judeca, încât va răpune numele ce vi l-au înflorit oamenii și ostenele dv., și dar eu mă grăbesc a vă face știut această comprometerisire, ca unul ce întotdeauna am fost și sunt al dv. iubitor: I.S. Vv. D. 1824. fev. 7."

Pentru a da seamă de răvașul acesta și de toată mișcarea sufletească a româniei, numai viața, corespondența și hârtiile lui Tăutu ne pot sluji; corespondența și documentele politice găsite la el sunt, la cunoștința noastră,

singurele documente ale acelei mișcări ce se înfundă în trataturile de la Acherman și Adrianopol, și ne dau ponturile și tălmăcirea Regulamentului Organic: fără Tăutu istoria nu se poate înțelege.

Așadar, pentru a ne tălmăci cartea măriei-sale lui vodă să întrebăm pe Tăutu de cuprinderea sa. Din mormântul lui, Tăutu ne va arăta că această carte a fost o mare ispită, de care să ținem minte, capitol din mijloc al unui roman politic: hârtiile lui Tăutu cuprind tot romanul... și ce roman! Și vom zări în acest roman și unele din chestiile capitale ce ne împing astăzi.

Eteria a jefuit țara, dregătoriile și domniile grecești au dat mâna cu jăcuitorii; prada, focul și dislocația principaturilor s-au făcut; cine are să ridice neamul, cine are să-și aducă aminte de pământul acesta, de *independență*, de vechi drituri?... că ocârmuire nu-i...

Turcul stă gata a preface umbra țărilor în pašalăcuri și abutorii pământului... stâlpii patrioți ... au fugit, pare că nu au lăsat nimic în urmă. În urma lor însă era mai mult decât pământul gol, era norodul român, apăsător, dar neuitător de trecut, acel norod care se vede numai când sosește primejdia și greul. Boierimea nu trecuse hotarul, că un țipăt groaznic striga de la o margine la alta: "Au fost vremi să lăsați pentru un minut tot felul de interes particularnic și să vă țintiți gândirea și îngrijirea la interesul obștesc, să lăsați prigonirea și dihonă ce aveți între dv. și cu o unire să lucrați cele de folosul patriei: *să lăsați ura ce purtați către toți ceilalți*... Dar protivnicia urmării din partea dv. face pre obște ca să-și ridice glasul său *acel amorțit de atâtea veacuri*. — Acest pământ, odinioară ocârmuit de independenței săi voievozi, a avut hotarele sale în întindere, așezământurile sale în datorii, privilegiile sale în urmare,

și pravilele sale în îndatoriile unui om către altul. S-au văzut boieri (a căroră scaune, dv. țineți astăzi) *râvnind domnești cununi*, neînvoindu-se între dâșșii și întrecându-se unul cu altul, se îndeseau să o răpească. Dintru aceasta a născut puternica pricină de orice între dâșșii: *legiuita pricină a apărării domnilor și sfânta datorie a preaputernicei Porți*, ca să se puie în lucrare liniștirea: *Toate au venit la un pont, și neînvoiala între boieri nu s-a putut ostoi, decât numai cu punerea pe scaun a nației grecești*".

Strigarea obștei este doprosul și judecata regimului trecut, în care nimic nu e uitat, de la vechile privilegii până la școale, și în care vedem că, vorbind de dările războiului, se miră norodul de întrebuițarea banilor hotărâți de plată.

"De unde dar curge oprirea vânzării cei de bunăvoie, și în locul ei prețuri hotărâte și păgubitoare? Nevoit a lua aminte el (norodul) n-a trecut încă în uitare că, în vremea războiului trecut, măria-sa monarhul Rusiei a slobozit înaltă poruncă ca să se plătească în bani tot ceea ce se va lua din pământul acesta. Apoi norodul dând tot ceea ce i s-a cerut, poate arăta un număr mare de dări, pentru care nu a luat nici cea mai mică plată; și în vreme ce știe că împărăteasca hazna a plătit pentru toate acele fără cruțare, rămâne în prepusul său fără ieșire, că plățile acele rânduite pentru folosul obștii au alcătuit în pământul acesta numai câteva folosuri în parte." Lungul rechizitorium acest al obștii ce ne dă a crede că numele oamenilor se schimbă, dar năravurile foarte cu greu, lungul rechizitorium în care se propune Porții toate îmbunătățirile ce se așteaptă și astăzi, dar înlătura boieria ca sfârșită sau moartă, dădu a gândi boierilor. Era prea lungă strigarea, prea ascuțit tipătul, prea vie durerea, ca pribegii să nu o audă; afară

de *pruha*, fruntea, cei mulți se întoarseră pe la casele lor; educația politică a obștilor nu se face într-o zi, în capul celor mai mulți era o amestecătură a chestiilor dinlăuntru cu chestiile din afară — faza de reforme în care se părea a intra Moldova cu mișcarea strigării se prefăcea într-o combinație mai bună decât starea de mai înainte negreșit, dar unde elementul dezorganizării se susținea. — Istoria va aprecia rodirile acelei combinații statornicite sub numele de Reglement Organic și folosurile ce a tras fiecare treaptă moldovană; urmărim numai duhul mișcării aicea.

VIII

S-au văzut neamuri pierind deodată pentru un princip sau pentru slobozenie, dar castele și privilegiații se îndoiesc, târguiesc cu chestiile generale și inevitabile și caută a scăpa cevași; așa urmară și boierii cu obștia de la 1821. Sub umbra măgulirii duhului român înviat, prin reacția în contra grecilor, prin oarecare concesii morale cerșute de veac, boierii rămaseră totuși oligarșia de mai înainte, dând în spinarea cârmuirii greutatea și răspunderea stării sociale, o tactică ce s-a înnoit în opozițiile din urmă, și se arată încă și astăzi. Suntem fiii oamenilor de la 1821, știm ce e dar duhul acelor concesii și înțelegem logica horțișă, ce șovăiește între mărturisirea dreaptă a adevărului și a cugetului și sofisme. Așadar, boierii pribegi începură a cumpăni, a socoti și prinde la inimă; constituții și proiecte plouă, curieri trieră țara, Țarigradul și Petersburgul mai cu seamă, Fanarul e în picioare, mezatul opiniilor și a sufletelor se începe. Toate proiectele seamănă unele cu altele în principiiuri, și toate sunt într-o conglăsuire: "a

restrânge puterea ocârmuirii, a pune țara sub epitropia boieriei". Fiecare taraf își face o constituție. Avem mai multe constituții sub ochi, *otografe*. Strigarea zice: "nimică altă nu era cunoscut de pravilă statornicită în toate, decât interesul, mita și părtinirea ce pretutindene nu purta alte roduri decât nerânduielei, jacuri, asupriri și împilare, care pe mulți din drepti supușii preaputernicei Porți au silit a alerga să se facă sudiți străini, pentru ca să poată apăra dreptățile lor. — Acest fel era ocârmuirea, când moldovenii obosiți de jacurile ce în strâmtoarea de mai înainte au fost siliți să mai sprijinească și tulburările grecilor, care au făcut vârf ticăloșiilor lor, pentru care obștea într-aceea bănuiește numai boierilor celor mari. Căci aceștia erau începătorii țării, aceștia erau stâlpii patriei, la îngrijirea acestora toată obștea era rezemată, când fără veste s-a văzut căzută în prăpastia ce a săpat împerecherea apostatilor. Către aceasta, strângerea mai înainte a oamenilor lui Ipsilant sub privirea începătorilor noștri, intrarea între acei oameni a arnăuților ce slujeau pe la boierii cei mari, și, după venirea lui Ipsilant, poruncile date din visterie către dregătoriile țării, spre înlesnirea strângerii oamenilor de oaste, încingerea cu arme a lui Ipsilant, făcută prin mitropolitul țării, și ajutarea de bani, cai și al-tele, făcute de mulți dintre boieri, sunt destule pricini care fac a crede că acei mai puternici dintre boierii cei mari au știut mai înainte de împerecherea grecilor, și acei prin vicleșugul lor au uimit dintru-ntâi pe toți ceilalți." Boierii opuneau că frâul țării nu era în mâna lor. Asta a făcut gâlcevirea de-a pururea în țările noastre: țara în contra boierilor și boierii în contra domnilor. Ștefan cel Mare statornici cu temei în Moldova temeiul aristocratic. El nu simți greu instituției sale, că avea braț greu și mână iute; dar fiul său

Bogdan cu anevoie cârmuiește, și al treilea fiu al lui Ștefan, Rareș, plătește cu surgunul său și zbulumarea zilelor sale gândul de a reduce și mărgini însușirile aristocratești.

Iată principurile proiecturilor: deși lungi pentru un articol ca al nostru, prescriem mai multe paragrafe, pentru că sunt pline de actualitate, pentru că trecutul trebuie a ne povățui, și pentru că unele dispoziții sunt întreaga noastră istorie:

"Shedion de reformăluirea stăpânirei țarei Moldaviei."

1. Stăpânirea să fie monarhicească, dinpreună însă lucrătoare cu șese și opt familii cele întâi a pământului, ce se numesc în limba grecească: *pruh*. Această alegere a stăpânirei dinpreună cu un DOMN, tot din neamul moldovenesc, să fie pe viață.

2. Budjetul domnului.

7. Chiftul căldărilor să fie pentru toți de obștie slobod fără de plată, afară de vama legiuită, care toți de obștie să o plătească, fără deosebire de obraze, și nicicum altfel, subț orice fel de nume de bir pe ceastă made să nu se poată pune. Și la orașe și târguri, velnițe să nu poată fi, ci numai la moșie, și de veci și cu anul se va ține. Iar holercă de peste hotar nicicum să nu fie volnic a se aduce, și această oprire să se facă cu suirea vămii, ca la toată vadra să plătească zece lei.

Articolele 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10 ca și acel al 7, sunt tot dispoziții generale ce se ating de biruri și de reguli polițienești.

11. Ocna și vama să se vânză pe trei ani cu chizășia celor întâi fruntași boieri, și banii toți să intre în soma iaraturilor statului.

12. Poștele să se vânză în mezat, bucăți-bucăți la particularnici cu bună chizășie, fără a da cel mai mic agiutoriu statul cumpărătorilor.

13. Mitropolia, episcopiile și toate celelalte mănăstiri grecești și pământești să fie cu leafă de însuși lăcașurile aceste cu de agiuns, și cheltuielile bisericilor tot asemenea știute și hotărâte, și "prisosul" să fie a statului, și mitropolitul și episcopii să nu aibă voie în diastimă de cincisprezece ani de a mai hirotonisi preot sau diacon sau dascăli, ca să nu se înmulțească catahrisul de acum.

14. Tagma bisericească, afară de cele duhovnicești, să nu fie volnică a se amesteca, și nicicum Divanuri și giudecăți mirenești la Mitropolie să nu se facă.

16. Boierii să aibă toate a lor privilegii vechi, fără însă a intra întru aceste privilegiile și catahrisurile urmate în urmă.

17. Boieri să se numească cu *caftan* numai acei făcuți de domnul Calimah, iar ceilalți toți să fie socotiți fără caftanuri, și să nu fie "volnic domnul cu boierii rânduiri" de a cinsti cu caftan, fără socotința Divanului politicesc și războiesc.

Art. 18, 19 și 20 reglementează oastea mărginită în 3 000 oameni aleși și cu chizășie, darea birului, și spânzura-re tâlharilor de pe drumul mare, de va agiunge furtișagul la un leu.

21. Fără de bir, locuitor să nu se afle nicicum, măcar și străin de va fi, și nu va fi cinstit cu caftan și va fi așezat în acest pământ, și acest bir de 18 lei să se numească birul capului.

Articolele 22, 23 organizează statul civil și hotărătura moșiilor.

24. Răzăși să nu poată fi în toată țara cu moșie mai gios decât 50 stânjini moșie. Boierii ce sunt cinstiți cu caftane să nu fie supuși la birul capului, și locuitorii să fie datori a le lucra două zile pe săptămână tot gospodariul, "însă în

măsuri putincioase de a lucra locuitorii fără asuprire, iar mai mult visteria țării să nu sufere a se urma asuprire".

28. Afară de știutele și ispititele familii și acei cu știință de praxis de a oblădui, alți netrebnici și de neam prost și fără moșie mai vârtos, sau altă stare să nu poată intra în slujbele orișicare a țării, măcar și un ocolaș. Proiectul acesta în 30 articole corijate de o mână ce nu s-a răcit încă poate sluji ca document istoric a dovedi "strigarea" și a ne da o idee despre greutatea pământului nostru; dar totodată ne dă și măsura a trei ponturi ce a câștigat conștiința obștească de astăzi. Nimeni astăzi nu s-a feri de un bir, chiar și birul capului, ca o dare rușinoasă, căci am învățat acum că rușinea este de a se înlătura de sarcinile publice. Progres, nu s-ar găsi astăzi un singur om ce ar cere două zile din săptămână unui locuitor. Progres, știutele și ispititele familii au ispitit că învățătura e altă unsoare mai prețuită, și fiii acelor familii și neamurilor proaste s-au cufundat și răsbotezat sub numele de român. Progres.

IX

Alt taraf, altă constituție. Proiectul de față e foarte laconic și este cunoscut sub numire de ponturile popilor.

Pontul I. Mitropolitul și episcopii să fie de-a pururea numai din pământeni, și mănăstirile grecești sub epitropia arhierieilor și a pământenilor.

II. Mitropolitul și episcopii asemenea sub epitropia pământenilor, și fără știrea epitropilor să nu se poată împrumuta.

IV. Pronomiile și privilegiile de mai înainte să rămâie nestrămutate.

V. Ocârmuirea țării să fie de domn împreună cu gherusie alcătuită de opt boieri din cei dintâi, care se vor schimba la "toți trei ani", și aceștia vor fi din fiecare neam câte unul din cele opt neamuri.

VI. "Neamul boieresc nesupus nici unei dări."

VII. Domnul să nu poată osândi vreun pământean fără cercetarea și hotărârea gherusiei.

IX. Cinurile să nu se deie la proști și mai ales fără hotărârea acelor opt boieri.

X. Grecii să fie siliți a se desface de averile din Moldova.

XI. Numai grecii neguțitori să fie primiți.

XII. Cinurile domnului Suțo cu toate să se strice.

XIII. Nici într-un cin a pământului, grec să nu se întrebuințeze.

XIV. Privilegiile scutelnicilor să se întărească.

XIX. "Cărțile mazililor și ale postelnicilor să nu se mai înnoiască."

XXI. Asedosie pe trei ani.

XXIII. Holerca să fie oprită a mai veni de peste hotar, și velnițele să fie slobode și fără plată, însă numai la pământeni.

XXV. Boierii să aibă slobodă voie a trimite arzuri la Poartă la vreo "nemulțămire" despre domn, sau și din ei a trimite, însă numai pentru "obștești interesuri".

În proiectele aceste este o curioasă amestecare de idei economice bune de monopol și, peste tot, gândul de a înghiți obștea în boierii pruhiști, și a cârmui pe deasupra domnului o oligarșie venețiană.

Mai găsim încă un al treilea proiect, care se deosebește de cele două, deși întemeiază constituția sa pe boierie privilegiată.

Art. II. „Domnia să meargă în moștenire la fiul cel mai mare, ori, lipsând el, apoi la neamul cel mai aproape de același sânge”. Dar proiectul acesta, iarăși ca celalalt, restrânge ocârmuirea. Este curios că oligarșiile se apropie de anarhia dlui *Proudhon*.

Al patrulea proiect e proiectul lui I. Tăutul; și preambulul deschide îndată orizontul național: cererile cele mai însemnătoare ce se fac din partea "obștiei Moldaviei", "în întocmire cu cele cuprinse prin obșteasca jalobă, trimise cătră pre înaltul Devlet, și în temeiul sfântului înalt împărătesc ferman, ce s-a slobozit, ca să fie obștește sfințite aceste cereri, spre a sluji pământeștilor ocârmuiri, până ce se va înființa "Pravila țarei", într-o desăvârșită alcătuire".

Pontul 1: "Norodul Moldovei, ca un norod ce din învechime și până astăzi a avut și are sfințit privilegiul slobozeniei și acela de a se oblădui cu ocârmuitorii săi etc."

Pontul 18: Înaintea pravilei să fie socotiți toți deopotrivă, și fără deosebire, având a fi și pravila una și tot aceeași pentru toți, sau pentru de a ocroti sau pentru de a pedepsi. În pravilă nu poate să se hotărăscă decât aceea ce este drept și folositor, și nu poate să se oprească decât ceea ce este nedrept și de stricăciune.

Pontul 19: Norodul, spre a i se ocârmui trebile sale cele dinlăuntru în chipul cuviincios, ca să se poată folosi cu dreptățile, vechile sale privilegii, cere ca să i se întărească și legiuirea aceea a sfatului obștesc, ce a avut pământul acesta iarăși din învechime, legiuire după care "puterea ocârmuirii și a împlinirii să fie în singura mână a domnului, iar puterea hotărârei să fie pururea în mâna domnului împreună și a sfatului obștesc".

Pontul 46: Toate fețele ce alcătuiesc sfatul obștesc, afară de șasesprezece vechili a ținuturilor, toate fețele al-

cătuitoare Divanului și celelalte să se aleagă toți aceștia după socotința domnului cu a sfatului obștesc, urmându-se alegerea numai după "meritul bunelor fapte și după puterea și vrednicia fiecăruia, pentru slujba ce este să i se încredințeze etc., etc."

Și (în) proiectul acesta, din care se vede că Tăutul era versat în scrierile politice ale vremii, unde întâia dată în Moldova s-a așternut principul împărțirii puterii, multe defenii de drit se găsesc; dar este de mirare că proiectul tace cu totul în privința sătenilor. Ori dă a înțelege că dreptățile politice și civile erau a se întinde preste tot, fără prejudețul legăturilor și contracturile ce leagă proprietatea de locuitori, și locuitorul de proprietate? Se poate crede și aceasta, fiindcă loc deosebit în constituția sa nu este dat boierimii ca unei caste, dar alegerea poate chema cu încrederea domnului tot pământeanul vrednic la slujbe; sau că Tăutul mai aștepta vreme, spre a-și spune toate ideile sale de reformă.

Proiecte și constituție nu erau de ajuns boierimii ce își venise în fire din spaima strigării. Domnia se așezase, dar, din nenorocire, Moldova poate da o domnie numai, și postulanți se găseau din toate părțile; cu constituțiile și cu făgăduințe de credință și altele o sută de postulanți stăruiau, și boierii din Cernăuți, ca și ceilalți, ba încă și mai mult, ca unii ce aveau ramificație cu Ipsilant, Cantacuzineștii și eteriștii și sprijin mare în Fanar; până și sângele mării sale lui vodă își făcea partizi și râvnea biata domnie a lui I. Sturza.

Huietele de domnie și intrigile ce nășteau din toate părțile făcură pe I.S.Vv. a scrie scrisoarea din 7 fev. 1824. La 22 fev. plecatele slugi ale mării sale în număr de șase-sprezece iscălituri răspund:

„Pre înălțate doamne! Nu poate fi alta mai străină și deșanțată priveriște astăzi, decât aceasta numai, că fiii cei adevărați a patriei noastre, bătrânii boieri și moștenitorii familiilor celor din învechime "pre credincioase și supuse pre putrernicului, îndurătorului și hrănitorului nostru Devlet, și mai ales cunoscuții întru vechime jertfirilor ale prețuitelor slujbe cătră pre puternica împărăție, prin carele chelariul său veacuri întregi s-au păzit neclintit din stejarul drept și neprihănitei supunere. Aceia astăzi în tot chipul prigo niți, apoi unii înstânjeniți de a se apropia încă de maica lor, patria noastră, ba încă nevoiți cu jale și lăcrămare a păzi o crudă tăcere, o aspră neamestecare și o desăvârșită neîmpărtășire cu toată suflarea "sâmbatrioticească" dinlăuntru pentru ca să ne depărtăm și de clevetirile cele formalnice, pornite din patrie, și din întunericul scopurilor propovăduite în lume, că adică cei dinlăuntru patrioți, nu cei dinafară, ar fi având însoțire nepriincioasă. Această oprire a comunicației păzită de noi, cei înstrăinați întru sfințenia cugetărilor, iată ne dă tot creditul și la înălțimea ta, și la toată lumea acum, că nu am putut avea împărtășirea unei științe formalnice mai de înainte, pentru cuvintele călătoriei cătră pragul îndurării Devletului, a unor boieri deputați. Nici dacă în particularnic sau prin știința a mai multor sâmpatrioți merg să puie lacrămile patriei la picioarele pragului milostivirii, acum și din luminata carte a înălțimei tale, doamne, însemnată din 7 fev., care ne-am învrednicit a o primi după o îndelungată înconținere, întru aceeași vedem a ne însemna aceasta, cum că sunetul vorbelor în călătoria lor le poate aduce comprometație, propovăduind ei unire cu noi. Se dezleagă această întrebare, că, dacă a lipsit comunicația, n-a putut fi hotărârea mai de nainte și a unirii; iar dacă este

obștesc bine, apoi ei în noi și noi în ei, precum urmează a se crede că ești și înălțimea ta, și iată pentru că am primit luminată cartea voastră, tăind nodul tăcerii cu patrioticesc cuget răspundem cu plecăciune că suntem neuniți cu toată suflarea a acelora carele se plac în nenorocirile și obida patriei și a sâmbatrioților și suntem uniți în duhul nostru cu acei care pentru binele patriei arată jertfire; însă lucrare, îndemânare, corespondenție nu am avut; de am fi fost și noi în patrie, iarăși nimică alta nu am fi putut face la o pierzare mărturisită în lume a țării noastre, decât a năzui și noi la limanul mântuirii milostivirii pre înălțatului Devlet, stăpânitorul nostru. Așadar, și pentru acești deputați, dacă merg pentru binele patriei, datoria urmează a fi și înălțimea ta într-o sufletească unire”.

Răspunsul ista foarte lung nu s-a putut reproduce tot, plin de fraze îndoite, unde cimilitura joacă, adevărul pică în mâna lui Tăutul.

„Măria sa vodă, carele are un suflet bun, — strigă Tăutul în scrisoarea ce a trimis un boier din Moldova către d-lui log. G.S. la Cernăuți, — poate să fi crezând, dar eu, carele știu, vă mărturisesc că împotriva științei mele nu pot crede, și mă rog mă iertați, scriitorul dv., spornic în florile fandasiei, încât și pragului, de putea, îi da picioare, măcar că ar fi bine cătră celelalte praguri să-și cruce dărnicia, ca să nu le fugă ușile, scriitorul dv. a știut să presoare și să poftească în toate frazurile scrisorii lacrimile pătimirii, de obijduiții sâmbatrioți, obida patriei, pierzarea ei, ticăloșia, nenorocirele și alte asemenea”.

„Scrisoarea unui boier moldovan” e un pamflet în 32 pagini manuscrise, în care Tăutul se ridică uneori la o înălțime de idei nespasă, cu un foc, cu o ură necruțătoare și crudă, care face din acest pamflet nu numai un monument

istoric, dar și un document literar.

Cernăuțenii, ca și boierii veniți pe acasă, iscălise jaloba și cererile obștii. Domnia lui I. Sturza era rezultatul a tuturor, dar slaba idee a naționalității reînviată, și Tăutul nu ierta fățărnicia și ambiția tulburătoare a domniilor, care amenința iarăși acest principiu câștigat cu atâtea dureri. Scrisoarea ia la răspicat răspunsul boierilor din cuvânt în cuvânt sub închipuirea unui boier ce ar fi fost din taraful cernăuțenilor...

Cuprins

Cântarea României	1
1	1
2	2
3	2
4	2
5	2
6	2
7	3
8	3
9	3
10	3
11	4
12	4
13	4
14	5
15	6
16	6
17	6
18	7
19	8
20	8
21	9

22	9
23	10
24	10
25	11
26	11
27	12
28	12
29	13
30	13
31	14
32	14
33	15
34	15
35	15
36	16
37	16
38	17
39	18
40	18
41	18
42	19
43	20
44	20
45	20
46	21
47	21
48	22
49	22
50	22
51	24
52	25
53	25

54	25
55	26
56	26
57	26
58	27
59	28
60	28
61	29
62	29
63	29
64	30
65	30
 Cugetări	 31
Partea întâi	31
I	31
II	37
III	42
IV	44
V	48
VI	52
VII	56
VIII	60
IX	63
X	66
XI	73
XII	75
XIII	78
Partea a doua	80
I	80
II	84
III	89

IV	92
V	94
XIII	99
XIV	100
XV	102
Cugetări scrise în închisoarea de la Cluj	105
Studii naționale (1840)	111
Studie moldovană	119
I	119
II	121
III	126
IV	129
Scrisori	135
Scrisoare adresată lui V. Alecsandri înaintea plecării în exil la Soveja	135
Scrisoare către N. Bălcescu	136
Bilet din închisoarea din Cluj către V. Alecsandri	139
Bilet din închisoarea de la Cluj către prietenii din Iași	140
Protest către Consiliul de război din Cluj .	140
Protest către comisarul guvernului din Cluj	141
Palatul lui Duca-vodă	143
Poezia populară	147
I	147
II	148
III	149
IV	150

V	152
Articole	157
Critica criticii	157
Despre „Steaua Dunării”	164
Dezrobirea țiganilor	166
Holera	173
Poetul Dăscălescu	182
Mihai Cuciureanu	184
Ofițeri francezi în Moldova	187
Decebal și Ștefan cel Mare	191
Piatra Teiului	195
II	200
III	208
IV	214
V	221
Note	229
Soveja	231
Amintiri	269
I	269
II	273
III	277
IV	279
V	281
VI	284
VII	286
VIII	290
IX	294